

Alexis Filding je čvrsta u odluci da sazna nešto više o prošlosti svoje majke, koja o tome nikada nije govorila. Majčina porodica je sa Krita, čarobnog ostrva već hiljadama godina usidrenog u magiji Sredozemlja. Uprkos svoj lepoti i raskoši, Krit čuva mnoge tajne, a najstrašnije su one sa Spinalonge, kamenog ostrvceta pored božanstvenog gradića Agios Nikolaos.

Nagrada za najbolji debitantski roman u Velikoj Britaniji 2007!

W&N

Victoria Hislop
The Island

W&N

Mojoj majci Meri

Posebnu zahvalnost dugujem:

Muzeju ostrva Spinalonga
Profesoru Ričardu Grouvsu, profesoru
dermatologije na Imperijal koledžu
Doktorki Dijani Lokvud, iz Londonske škole
za higijenu i tropske bolesti
LEPRI, Misiji za lepru

W & N

*Ostrvo Spinalonga,
pored seveme obale Krita,
bilo je glavna grčka kolonija gubavaca
od 1903. do 1957.*

Hladan vetar šibao je uskim ulicama Plake. Jesenja studen obavijala je ženu, telo i um bili su joj ukočeni od zime i gotovo sva osećanja otupela, ali ipak ništa od toga nije uspelo da joj odagna tugu. Čelom težinom oslanjala se na oca i prosto se teturala tih poslednjih nekoliko metara do pristaništa. Njen hod je bio kao u starice kojoj je svaki korak nanosio još veći bol. Ali njen bol nije bio fizički. Telo joj je bilo jako, kao u bilo koje mlade žene koja je provela život udišući čist vazduh na Kritu, koža joj je bila tako mlada, a oči svetlosmeđe boje, kao u ostalih devojaka sa ovoga ostrva.

Mali čamac, nestabilan pod tovarom čudno oblikovanih paketa povezanih kanapom, nesigurno se ljuljao i nagingjao prema moru. Starac se spustio polako na sedište, pokušavajući da pridrži tovar jednom rukom, a drugom da pomogne kćerki. Kada se sigurno smestila na pramcu, on ju je brižno umotao u ćebe, daje zaštitu od studeni. Jedini znak po kome se razlikovala od ostalog tovara bila su dva duga pramena crne kose, koja su lepršala i slobodno se poigravala na vetru. Pažljivo je odvezao lađicu iz sidrišta – nije bilo više šta da se kaže ili uradi – i njihovo putovanje je počelo. Ovo nije bio kratak izlet da dostave isporuke. Bio je to početak puta u jednom pravcu da se započne nov život. Život na ostrvu gubavaca. Život na Spinalongi.

PRVI DEO

1

Plaka, 2001.

Odvezan iz sidrišta, konopac je poleteo u vazduh i poprskao ženine gole ruke kapima morske vode. One su se brzo osušile kako je sunce u nju upeklo sa neba bez ijednog oblačka i primetila je da joj se koža presijava u zamršenim šarama slanih kristala, kao dijamantska tetovaža. Aleksis je bila jedini putnik u malom, izlupanom čamcu, i kad se odgurnuo od obale u pravcu usamljenog, nenaseljenog ostrva ispred njih, stresla se i od same pomisli na sve one muškarce i žene koji su istim putem putovali pre nje.

Spinalonga. Igrala se tom rečju, kotrljajući je kao maslinku na jeziku. Ostrvo je ležalo tačno ispred njih, i kako se čamac približavao velikom venecijanskom utvrđenju, koje je bilo okrenuto ka moru, osetila je koliko je ono bilo važno u prošlosti, ali u isto vreme snažno je osećala njegovo značenje u današnjici. Razmišljala je da je možda ovo mesto gde je istorija još uvek bila topla, a ne kao kamen hladna, gde su stanovnici stvarni, a ne mitološki. Koliko će se ovo razlikovati od onih antičkih palata i mesta gde je provela proteklih nekoliko nedelja, meseci – pa čak i godina – razgledajući ih.

Aleksis je mogla da provede još koji dan pentrajući se po ruševinama Knososa, i da na osnovu rasparčanih delića sklapa u glavi sliku o tome kako je ovde izgledao život pre četiri hiljade godina. Međutim, u poslednje vreme počela je da oseća kako je ta prošlost toliko daleko od nje da je prosto izvan dometa njene mašte, a pogotovo njenog interesovanja. Iako je imala diplomu arheologa i posao u muzeju, osećala je kako njeno interesovanje jenjava iz dana

u dan. Njen otac je bio akademik pun žara za svoj predmet, a ona je detinjasto verovala da će slediti njegove prašnjave stope. Za nekog kao što je bio Markus Filding nije bilo drevne civilizacije u dalekoj prošlosti koja ne bi potakla njegovo zanimanje, ali za Aleksis, dvadesetpetogodišnju devojkicu, bik pored puta kraj koga je prošla toga dana imao je u njenom životu mnogo više stvarnosti i važnosti nego što ikad može imati Minotaur iz središta legendarnog lavirinta na Kritu.

Pravac kojim se kretala njena karijera nije bilo goruće pitanje u ovom trenutku njenog života. Mnogo više ju je mučila dilema oko Eda. U vreme dok su upijali postojanu toplotu poznih letnjih sunčanih zraka na letovanju po Grčkim ostrvima, polako je bila povučena linija ispod perioda jedne ljubavne romanse koja je obećavala. Njihova ljubav cvetala je u retkom mikrokosmosu univerzuma, ali u spoljašnjem svetu je venula, i posle tri godine bila je kao bolešljiva sadnica koja nije uspela da preživi presađivanje iz staklene bašte u prirodno okruženje.

Ed je bio zgodan. To je više bila činjenica nego njeno mišljenje. Ali ju je ponekad najviše nervirao upravo njegov dobar izgled, a bila je sigurna da je to još više učvršćivalo njegovo nadmeno držanje i ponekad zavidno samopouzdanje. Privuklo ih je ono čuveno „razlike se privlače“, Aleksis sa svojom bledom kožom, tamnom kosom i očima, a Ed svojim plavokosim-plavookim, skoro arijevskim izgledom. Ali, ponekad bi osetila da njena divlja priroda blede pored Edove potrebe za disciplinom i redom, i znala je da to nije ono što želi; čak i trunka spontanosti koju je priželjkivala, njemu je izgledala kao bogohuljenje.

Mnoge od njegovih dobrih osobina, koje su ljudi uopšte smatrali za veliko blago, počele su dajati izluđuju. Pre svega, njegovo nepokolebljivo samopouzdanje. Nesumnjivo je to proizlazilo iz njegovog kao kamen tvrdog ubeđenja o stvarima koje tek predstoje i

koje su mu predstojale od dana rođenja. Edu je obećano zaposlenje do kraja života u advokatskoj kancelariji, a tokom godina ukazao bi mu se i predodređen napredak u karijeri i kuće na već znanim mestima. Aleksis je jedino bila sigurna u to da neusklađenost između njih dvoje postaje sve veća. Kako je letovanje bilo na izmaku, ona je sve više vremena provodila u razmišljanju o budućnosti, i jedino Eda nije videla u njoj. Čak se ni u najobičnijim stvarima nisu slagali. Zubna pasta se cedila sa pogrešnog kraja. I uvek je ona bila krivac, nikada Ed. Njegove reakcije na njenu neurednost bile su karakteristične za njegov celokupan pogled na svet, dok je ona te njegove zahteve da stvari budu pod konac smatrala neprijatnom kontrolom. Trudila se da ceni njegovu potrebu za redom, ali je prezirala često neizgovorene primedbe na njen pomalo nesređen način života. Često se prisećala da se u očevoj tamnoj, neuređnoj radnoj sobi osećala kao kod kuće, a da se zgražavala spavaće sobe roditelja jer su je blede boje zidova koje je majka odabrala i posvuda čiste površine terale da cvokoće.

Sve je uvek moralo da bude po Edovoj želji. On je bio jedan od zlatnih momaka: bez naročitog truda bio je prvi u razredu, iz godine u godinu neprikosnoveni pobednik svih igara. Savršeni dečko vođa. Bolno bi bilo videti kako mu puca taj mehur. Odrastao je verujući da je svet njegova školjka u kojoj on sasvim izvesno pronalazi svoj biser, ali je Aleksis polako spoznala da ona ne može biti zatvorena u njoj. Da li zaista može da se odrekne svoje samostalnosti i pođe da živi s njim, ma koliko očigledno bilo da bi trebalo? Njen pomalo zapušten, iznajmljen stančić u Krauč Endu naspram otmenog stana u Kensingtonu – da li je luda da odbije ovo drugo? Uprkos tome što je Ed očekivao da se preseli kod njega te jeseni, ovo su bila pitanja koja je sebi morala da postavi: Kakvog je smisla imalo da ode da živi s njim ako ne nameravaju da se venčaju? I da li je on zaista muškarac koga bi ona želela za oca svoje dece? Te nedoumice su joj se

vrzmale u glavi nedeljama, sad već mesecima, a pre ili kasnije moraće da smogne hrabrosti da učini nešto po tom pitanju. Ed je toliko pričao, osmišljavao i podešavao ovaj odmor da uopšte nije primećivao kako su njena ćutanja iz dana u dan sve duža.

Koliko se ovo putovanje razlikovalo od onih iz njenih studentskih dana kad je s drugaricama odmor provodila obilazeći grčka ostrva, sve same slobodne duše i ništa osim hira nije im određivalo putanju tih dugih, suncem natopljenih dana; koje barove da posete, na kojoj plaži da se prže na suncu i koliko dugo da se zadrže na nekom ostrvu odlučivale su bacanjem novčića od dvadeset drahmi. Teško je poverovati da je život mogao biti tako bezbrižan. Ali ovo putovanje bilo je prepuno nesporazuma, svađe i samoispitivanja; bila je to borba koja je otpočela još pre nego što su kročili na tlo Krita.

Kako to da sam u dvadeset i petoj godini tako *beznadežno* nesigurna u budućnost? pitala se dok je pakovala torbu za put. Evo me, u stanu koji ne posedujem, uzimam odsustvo s posla koji ne volim, i provodim godišnji odmor s čovekom do koga mi je jedva stalo. Šta nije u redu sa mnom?

U tim godinama njena majka Sofija već je bila nekoliko godina udata i imala dvoje dece. Koje su je okolnosti u tim ranim godinama napravile tako zreloom? Kako je mogla biti tako staložena kada se Aleksis još uvek oseća detinjasto? Kad bi više znala o majčinom pristupu životu, možda bi joj to pomoglo da lakše donosi odluke.

Sofija je oduvek bila preterano suzdržana kada je bilo u pitanju njeno poreklo, zbog toga je tokom godina ta njena tajanstvenost postala prepreka između nje i njene kćerke. Aleksis se činilo krajnje ironičnim daje porodica podržava u proučavanju i razumevanju drevne prošlosti, ali je sputava da stavi pod lupu sopstvenu porodičnu istoriju; taj osećaj daje Sofija nešto krila od svoje dece ostavljao je senku sumnje. Činilo se da Sofija Filding nije samo pokopala svoje korene već je i utabanala zemlju iznad njih.

Aleksis je imala samo jedan trag u majčinu prošlost: jednu izbledelu fotografiju sa venčanja koja je, od kada Aleksis zna za sebe, stajala na Sofijinom noćnom ormariću pored kreveta. Kitnjasti srebrni okvir davno se istanjio od glancanja. U ranom detinjstvu, dok je Aleksis krevet roditelja koristila kao trambulinu, obrisi nasmejanog ali ipak usiljeno nameštenog para na slici pred njom lebdeli su gore-dole. Ponekad je postavljala pitanja majci o lepoj tamnokosoj dami u čipki i o savršeno građenom muškarcu platinaste kose. Kako su se zvali? I zašto je on imao sedu kosu? Gde su oni sada? Sofija je samo škrto odgovarala da su to njeni tetka Marija i teča Nikolaos, da su živeli na Kritu i da su već oboje mrtvi. Tada je ovaj odgovor potpuno zadovoljio Aleksis – ali sada je morala da zna više. Više nego bilo šta drugo, važnost te fotografije – bila je jedina uokvirena fotografija u kući, osim onih na kojima su bili ona i njen mlađi brat Nik – pobuđivala je njenu radoznalost. Taj par je očigledno bio veoma važan u majčinom detinjstvu, a ipak se Sofija ustezala da priča o njima. Bilo je to više od ustezanja, u stvari, to je bilo tvrdoglavo odbijanje. Kad je Aleksis stasala, naučila je da poštuje majčinu želju za privatnošću – koja je bila tako duboka kao i poriv mlade devojkice da se zaključava i izbegava svaki razgovor. Ali sada je već sve to prerasla.

Noć pre nego stoje otputovala na letovanje, posetila je dom svojih roditelja, kuću u viktorijanskom stilu s terasom u tihoj ulici Batersea. Bila je porodična tradicija da izađu na večeru u obližnju tavernu pre nego što bi Aleksis ili Nik krenuli na fakultet ili pred neko od njihovih putovanja u inostranstvo, ali ovog puta Aleksis je imala drugi motiv za posetu. Želela je da čuje majčin savet u vezi sa Edom, osim toga, htela je da pita majku za neke stvari iz njene prošlosti. Stigla je čitav sat vremena ranije, i rešila je da natera majku da podigne zavesu. Makar i malo svetlosti dobro će joj činiti.

Ušla je u kuću, bacila je teški ranac na popločani pod, a ključeve

na potamnelu mesinganu tacnu na polici u hodniku. Čuo se zveket ključeva. Aleksis je znala da majka najviše mrzi kada je iznenade.

– Zdravo, mama! – viknula je iz hodnika.

Pretpostavila je da je majka na spratu i preskačući po dva stepenika, popela se gore. Kada je ušla u sobu svojih roditelja, zadivila se kako je prostorija sređena. Na ivici ogledala visila je skromna kolekcija ogrlica, a tri boce parfema stajale su uredno poredane jedna pored druge na Sofijinom toaletnom stočiću. Inače, u sobi nije bilo suvišnih stvari. Nije bilo ni traga majčine ličnosti ili prošlosti, bez ijedne slike na zidu, bez ijedne knjige na noćnom ormariću. Osim te jedne uramljene fotografije pored kreveta. Iako ju je delila s Markusom, ta soba je bila Sofijin prostor, i tu je vladala njena potreba za savršenim redom. Svaki član porodice imao je svoj lični, potpuno svojstven prostor.

Ako je oskudni minimalizam glavne spavaće sobe bio Sofijin, onda je Markusov prostor bio njegova radna soba, gde su na podu bili poredani stubovi knjiga. Ponekad bi se ove teške kule srušile, i knjige bi se razletele po sobi; tada bi se do njegovog radnog stola jedino moglo doći stazom od tih kožom povezanih tomova kao kamenih pločica. Markus je uživao da radi u ovom urušenom hramu od knjiga; podsećao ga je na arheološke iskopine, gde je svaki kamen pažljivo obeležen, iako bi neupućenom oku to izgledalo kao kakvo napušteno smetlište. U toj sobi uvek je bilo toplo, i još kao dete Aleksis se često tu zavlačila da pročita knjigu, sklupčana u mekoj kožnoj fotelji, iz koje je neprekidno ispadalo punjenje, ali je ipak bila najudobnije i najomiljenije sedište u kući.

Uprkos činjenici da su deca odavno napustila dom, njihove dečje sobe ostale su netaknute. Aleksisina soba je još uvek bila obojena nekom sumornom ljubičastom bojom, koju je ona sama odabrala u nekom periodu mrzovolje kada je imala petnaest godina. Prekrivač za krevet, tepih i garderoba bili su slične nijanse, uglavnom boje

sleza, bolje rečeno bila je to boja migrene i besa – čak i sama Aleksis to sada uviđa, mada je u ono vreme zahtevala baš te boje. Možda će je jednog dana roditelji prefarbati, ali pošto nameštanje stana i uređenje enterijera u njihovoj kući nikad nisu imali prioritet, proći će još koja decenija dok se to ne dogodi. Boja zida u Nikovoj sobi već odavno nije bila bitna – ni centimetar zida nije mogao da se vidi od silnih postera igrača Arsenala, hevi metal grupa i plavuša neverovatno bujnih grudi. Aleksis i Nik su delili dnevnu sobu, gde su tokom dve decenije proveli milijon sati u tišini gledajući televiziju u polumraku. Ali kuhinja je bila namenjena svim članovima porodice. Okrugli borov sto iz 1970 – prvi komad nameštaja koji su Sofija i Markus zajedno kupili – zauzimao je bio središnje mesto, gde su se svi okupljali, tu razgovarali, igrali karte, jeli, i gde su uprkos mnogobrojnim vatrenim raspravama i svađama, postali porodica.

– Zdravo – rekla je Sofija, pozdravljajući kćerkin odraz u ogledalu. Istovremeno je češljala svoju kratku u plavo šatiranu kosu i čeprkala po maloj kutijici za nakit. – Skoro sam spremna – dodala je, pričvršćujući koralne minđuše koje su se slagale s njenom bluzom.

Mada Aleksis to nikad ne bi primetila, Sofiji se vezao čvor u stomaku dok se spremala za ovaj porodični ritual. Ovaj trenutak ju je podsećao na sve one noći pred početak semestra na univerzitetu njene kćerke, kada se pretvarala da je radosna, a u stvari je patila što će Aleksis uskoro otići. Sofijina sposobnost da skriva osećanja izgleda da je jačala srazmemo osećanjima koje je morala da potiskuje. Gledala je kćerkin odraz u ogledalu i svoje lice pored njenog, i zapljusnuo ju je talas zaprepašćenja. Više nije videla lice tinejdžerke koje joj je bilo uklesano u sećanje, već lice odrasle osobe, čiji se ispitivački pogled upravo sada ukrstio s njenim.

– Zdravo, mama – rekla je Aleksis tiho. – Kad se tata vraća?

– Vrlo brzo, nadam se. Zna da sutra rano ustaješ, pa je obećao da neće zakasniti.

Aleksis je podigla poznatu fotografiju i duboko uzdahnula. Čak i sada, u svojoj dvadeset i petoj godini, morala je da skupi snagu da bi prodrila u zabranjenu teritoriju majčine prošlosti, kao da se provlači ispod policijskog kordona koji opkoljava mesto zločina. Morala je da sazna misli svoje majke. Sofija se udala pre nego što je navršila dvadesetu, pa da li je onda ona, Aleksis, potpuno luda kada propušta priliku da provede ceo život s nekim kao što je Ed? Ili možda i njena majka misli što i ona sama, ako se uopšte ovakve misli vrzmaju po njenoj glavi, da je on zaista pogrešna osoba za nju. U sebi je ponavljala svoja pitanja. Kako je njena majka bila sigurna u tim mladim godinama daje čovek za koga se udaje baš onaj „pravi“? Kako je mogla da zna da će biti sretna narednih pedeset, šezdeset, možda čak i sedamdeset godina? Ili možda o tome nije tako razmišljala? Upravo u trenutku kada su ova pitanja nagmula, ona je ustuknula, odjednom uplašena da će majka odbiti da odgovori. Ali jedno pitanje ipak je *morala* da postavi.

– Mogu li... – pitala je Aleksis – mogu li da odem i vidim mesto gde si odrasla? – Osim hrišćanskog imena koje je potvrđivalo njenu grčku krv, jedini spoljni znak majčinog porekla koji je Aleksis posedovala bile su njene tamnosmeđe oči, i te noći ih je u potpunosti iskoristila prodorno gledajući u majku.

– Na kraju putovanja idemo na Krit i bila bi velika šteta da nakon tolikog puta propustimo tu priliku.

Sofija je bila žena kojoj je bilo teško da se nasmeši, da pokaže svoja osećanja, da je zagrlji. Povučenost je bilo njeno prirodno stanje, i njena prva reakcija uvek je bila da potraži neki izgovor. Ipak, nešto ju je sprečavalo. Bile su to reči koje joj je Markus često ponavljao da će Aleksis uvek biti njihovo dete, ali ne i zauvek ono dete koje će joj se vraćati. Iako se bunila protiv tog zaključka, znala je daje to tačno, a sada se i konačno potvrdilo kada je pred sobom videla ovu nezavisnu mladu ženu. Umesto da se zakopa kao i obično kada bi se

njena prošlost samo i pomenula u razgovoru, Sofija je sada odgovorila neočekivano toplo, spoznajući po prvi put da je raspitivanje njene kćerke da sazna više o svojim korenima ne samo prirodno već, štaviše, daje to njeno pravo.

– Da... – rekla je neodlučno. – Pretpostavljam da bi mogla.

Aleksis je pokušala da sakrije svoje zaprepašćenje, jedva se usuđujući i da udahne strepeći da će se majka predomisliti.

Onda, još odlučnije, Sofija je rekla: – Da, bila bi to dobra prilika. Napisaću pismo koje ćeš odneti Fotini Davaras. Ona je poznavala moju porodicu. Mora da je već prilično ostarila, ali je celog života živela u selu gde sam rođena i udala se za vlasnika taverne – tako da možeš tamo dobiti i dobru hranu.

Aleksis je blistala od uzbuđenja. – Hvala, mama... Gde se tačno nalazi selo? – pitala je. – Mislim, u odnosu na Haniju?

– Udaljeno je otprilike dva sata istočno od Irakliona – rekla je Sofija. – Znači od Hanije će ti trebati oko pet ili šest sati – to je poprilična razdaljina za jedan dan. Tata će stići svakog trenutka, ali kad se vratimo sa večere, napisaću ti pismo za Fotini i pokazaću ti na mapi gde se tačno nalazi Plaka.

Nehajna lupa ulaznih vrata najavila su da se Markus vratio iz univerzitetske biblioteke. Njegova pohabana kožna aktovka stajala je nasred hodnika, nabijena papirima, koji su virili iz svih mogućih šavova. Grmalj od čoveka s naočarima i guste srebrne kose, koji je težio otprilike isto koliko njegova žena i kćerka zajedno, širokim osmehom pozdravio je Aleksis, koja se iz majčine sobe sjurila niza stepenice i skočila sa poslednjeg stepenika pravo u očev zagrljaj, kao što je to činila i kad je imala samo tri godine.

– Tata! – rekla je Aleksis jednostavno. Čak je i to bilo suvišno.

– Moja lepa devojčice – reče on, obuhvatajući je u topao i ugodan zagrljaj kakav samo očevi tako ogromnih razmera mogu pružiti.

Ubrzo su krenuli u restoran, koji se nalazio samo na pet minuta

hoda od kuće. Smeštena među bleštavim vinarijama, preskupim poslastičamicama i modernim gostionicama, taverna *Lukakis* je bila njihovo stalno mesto. Otvorena je odmah pošto su Fildingovi kupili kuću, a u međuvremenu su imali prilike da vide kako niče stotinak drugih radnji i gostionica ili pak kako nestaju. Vlasnik Gregorio pozdravio je trojku kao stare prijatelje, što su zapravo i bili. Posete ove porodice bile su toliko ritualne da je vlasnik znao šta će gosti naručiti i pre nego što bi seli. Kao i uvek, strpljivo bi saslušali dnevnu ponudu, a onda bi Gregorio uperio prst u svakog od njih i odrecitovao: „Meze, musaka, stifado, lignje, boca grčkog vina i velika flaša kisele vode.“ Sve troje su klimnuli glavom i nasmejali se kad se ovaj žustro okrenuo, uvređen zbog toga što odbijaju neke nove specijalitete njegovog kuvara.

Uglavnom je Aleksis (musaka) pričala. Govorila je o putovanju na koje se spremala da krene sa Edom, dok ju je otac (lignje) ponekad prekidao predlažući joj koja arheološka nalazišta bi mogla da obiđe.

– Ali tata – negodovala je Aleksis mršteći se – *znaš* da Ed baš nije zainteresovan za razgledanje ruševina!

– Znam, znam – odgovorio je strpljivo. – Ali samo bi neki malograđanin otputovao za Krit a da ne poseti Knosos. To bi bilo isto kao da neko ode u Pariz a ne pogleda Luvr. To bi i Ed morao da zna.

Svi su savršeno dobro znali da je Ed bio i te kako u stanju da propusti ono što u sebi nosi i najmanji tračak visoke kulture. Kao i obično, i sada je bilo doze skrivenog prezira u Markusovom glasu kada bi spomenuo Eda u razgovoru. Nije da ga nije voleo, ili da ga stvarno nije prihvatao. Ed je upravo bio mladić kakvog bi svaki otac poželeo za zeta, ali Markus nije mogao da sakrije razočaranje kad god bi pomislio da će taj mladić iz tako ugledne porodice postati budućnost njegove kćerke. Međutim, Sofija je obožavala Eda. On je bio otelovljenje svega onoga što je žudela za svoju kćerku: poštovan,

siguran i s porodičnim stablom koje mu je davalo samopouzdanje nekoga ko je povezan (uzgred, vrlo beznačajno) sa engleskom aristokracijom.

Bilo je to jedno bezbrižno provedeno večer. Nisu se videli nekoliko meseci i Aleksis je imala tolika toga da ispriča, pre svega o Nikovom ljubavnom životu. Aleksisin brat je spremao postdiplomske studije u Mančesteru, i nije naročito žurio da odraste, ne prestajući da iznenađuje porodicu svojim zapetljanim ljubavnim vezama.

Aleksis i njen otac počeli su da prepričavaju anegdote sa posla, dok je Sofija u mislima odlutala u vreme kad su prvi put došli u ovaj restoran. Gregorio je tada morao da nareda nekoliko jastučića da bi mala Aleksis mogla da dohvati sto. Kada se Nik rodio, u gostionici su već nabavili visoke stolice i uskoro su se deca navikla i zavolela jak ukus taram-salate i cacikija, koje su im konobari iznosili na malim tanjirićima. Više od dvadeset godina ovde su proslavljali sve značajne događaje u životu, sa istim kasetama popularne grčke muzike koja se čula u pozadini. Spoznaja da Aleksis više nije dete pogodila je Sofiju mnogo više nego ranije, i počela je da razmišlja o Plaki i o pismu koje treba da napiše. Nekoliko godina redovno se dopisivala s Fotini, a pre više od četvrt veka pisala joj je o tome kako je izgledao dolazak na svet njenog prvog deteta; samo nekoliko nedelja kasnije stigla je mala, savršeno izvezena haljinica, u koju je Sofija obukla svoju bebu za krštenje, jer nije imala tradicionalnu haljinu. Dve žene su odavno prekinule dopisivanje, ali je Sofija verovala da bi je Fotinin muž obavestio da se nešto dogodilo njegovoj ženi. Sofija se pitala kako sada izgleda Plaka. Pokušala je da zamisli malo selo preplavljeno bučnim krčmama gde se sada prodaje englesko pivo; nadala se da će Aleksis zateći Plaku kakva je bila u vreme kada ju je ona napustila.

Kako je večer odmicalo, Aleksis je osećala sve veće uzbuđenje što

će barem ona moći da se zagleda u prošlost svoje porodice. Uprkos napetosti za koju je znala da je očekuje na ovom letnjem odmoru, barem se radovala poseti majčinom rodnom mestu. Dok su Aleksis i Sofija izmenjivale osmehe, Markus se pitao da li su najzad na izmaku dani kad je izigravao posrednika i pomiritelja između žene i kćerke. Obuzela ga je toplina i pri samoj pomisli na to, a grejalo ga je i društvo dveju žena koje je voleo najviše na svetu.

Završili su večeru, učtivo su ispili pola čašice rakije koju je častila gostionica i krenuli kući. Aleksis će noćas spavati u svojoj staroj sobi, i bila je srećna što će nekoliko sati provesti u svom krevetu iz detinjstva pre nego što ujutro krene podzemnom železnicom na aerodrom *Hitrou*. Osećala se čudno zadovoljnom uprkos tome što je propustila da pita majku za savet. U ovom trenutku činilo se važnije što je dobila majčinu podršku da poseti njeno rodno mesto. Sve brige koje su je mučile u vezi s dalekom budućnošću zasad je stavila na stranu.

Kad su se vratili iz restorana, Aleksis je pripremila majci kafu i Sofija je sela za kuhinjski sto da sastavi pismo za Fotini; odbacila je tri verzije sve dok konačno nije zalepila koverat i pružila ga kćerki preko stola. Ceo postupak tekao je u tišini, potpuno zaokupljajući Sofiju. Aleksis je osećala da bi se čarolija prekinula ako bi se oglasila, ili bi se možda majka predomislila.

Već dve i po nedelje Sofijino pismo stajalo je bezbedno u unutrašnjem džepu Aleksisine torbe, dragoceno koliko i njen pasoš. Dakako, to i jeste bio pasoš na sebi svojstven način, pošto će joj to pismo obezbediti pristup u majčinu prošlost. To pismo putovalo je s njom iz Atine, pa dalje trajektima koji su se ponekad ljuljali na talasima u Faros, Santorini i sada na Krit. Stigli su na ostrvo nekoliko dana ranije i iznajmili sobu pored mora u Haniji – što i nije bilo teško u ovo doba godine jer je većina turista već otišla.

W & N

Ovo su bili poslednji dani njihovog odmora, i pošto je protiv svoje volje posetio Knosos i Arheološki muzej u Iraklionu, Ed je želeo da provede nekoliko dana na plaži pre duge plovidbe nazad za Pirej. Međutim, Aleksis je imala druge planove.

– Sutra ću posetiti maminu staru prijateljicu – najavila je dok su sedeli u jednoj taverni u luci čekajući da naruče jelo. – Ona živi na drugoj strani Irakliona, tako da ću biti odsutna čitavog dana.

Bio je to prvi put da je spomenula Edu svoje hodočašće, a bila je spremna na njegovu reakciju.

– To je sjajno! – prasnuo je i dodao uvređeno: – Pretpostavljam da ćeš uzeti kola?

– Da, hoću ako nemaš ništa protiv. To je udaljeno oko 240 kilometara, ako krenem lokalnim autobusom, trajaće danima.

– Pa, pretpostavljam da nemam izbora, zar ne? A ja sigurno ne želim da idem s tobom.

Edove ljutite oči sevale su na nju kao safiri kad je njegovo preplanulo lice nestalo iza jelovnika. Durio se tokom ostatka večeri, ali je to Aleksis mogla da podnese budući da ga je iznenadila takvim predlogom. Mnogo teže, bez obzira što je i to bilo tipično za njega, pala joj je njegova potpuna ravnodušnost prema njenom planu. Nije čak ni pitao za ime osobe koju treba da poseti.

Sledećeg jutra, čim se sunce izdiglo iznad brda, išunjala se iz kreveta i napustila hotel.

Naišla je na nešto neočekivano dok je tražila Plaku u vodiču-brošuri. Nešto što joj majka nije spomenula. Naspram sela nalazilo se jedno ostrvo, nedaleko od obale, i mada je postojala mala mogućnost da ga poseti, tako reći nikakva, ta misao potpuno joj je zaokupila maštu:

SPINALONGA: Na ostrvu dominira masivna venecijanska tvrđava koju su Turci osvojili u osamnaestom veku. Većina Turaka

napustila je Krit kad je proglašena njegova autonomnost 1898, ali su naseljenici odbili da napuste svoje domove i da se odreknu unosnog krijumčarenja robe na Spinalongi. Napustili su ostrvo tek 1903, kada je ono pretvoreno u koloniju za leprozne. Godine 1941. Nemei su napali Krit i držali ga pod okupacijom sve do 1945, ali zbog prisustva lepraša Spinalongu su ostavili na miru. Ostrvo je ispražnjeno 1957.

Ispostavilo se da je Plaka opstala da bi snabdevala koloniju leproznih, a Aleksis je posebno kopkalo što joj majka nijednom nije to pomenula. Dok je sedela za volanom iznajmljenog činkvečenta, razmišljala je da li će imati vremena da poseti Spinalongu. Raširila je mapu Krita na prazno suvozačko sedište, i tada primetila da ostrvo ima oblik klonule životinje koja spava na leđima.

Put ju je vodio prema istoku pored Irakliona, ravan i prav uz obalu, kuda je prošla kroz veoma razvijeno područje Hersonisosa i Malije. Ponekad bi ugledala tablu braon boje koja je označavala neku antičku ruševinu, neskladno smeštenu između brojnih hotela. Aleksis nije obraćala pažnju na te oznake. Danas njeno odredište nije bilo naselje koje je cvetalo u dvadesetom veku pre nove ere, već u dvadesetom veku nove ere i dalje.

Odmicala je kilometrima pored maslinjaka, mesta gde je zemlja bivala ravnija u priobalnim udolinama, pored ogromnih plantaža rumenog paradajza i grožđa koje zri, i konačno je skrenula sa glavnog puta i otpočela poslednju deonicu putovanja prema Plaki. Od tog mesta put se sužavao i morala je lagano da vozi da bi izbegla gomilice kamenja koje se odronilo sa planina nasred puta, a s vremena na vreme bi i poneka koza lagano prešla put ispred nje, zureći u nju stravično blizu usađenim očima. Posle izvesnog vremena put se uspinjao, i nakon jedne oštre okuke zaustavila se ukraj puta, dok su točkovi prštali po kamenitoj površini. Duboko ispod mesta gde je stajala mogla je da vidi zaslepljujuće plavu vodu

zaliva Mirabelo i njegovu veliku uvalu, oblika skoro punog kruga potpuno prirodno izgrađene luke, a tamo gde su se jezičci skoro spojili u zagrljaj, tu je bilo parče zemlje koje je ličilo na brdašće. Iz daljine je izgledalo kao daje spojeno s kopnom, ali je Aleksis iz mape znala da je to ostrvo Spinalonga, i da bi se do njega došlo, trebalo je preći vodeni pojas. Zaklonjen okolnim krajolikom, malo ostrvo izdizalo se ponosno nad vodom. Najednom kraju ocrtavali su se ostaci venecijanskog zamka, a iza njega nazirale su se bleđe ali ipak vidljive linije; to su bile ulice. Znači to je to: pusto ostrvo. Bilo je naseljeno hiljadama godina, a onda, pre manje od pedeset godina, iz nekog razloga napušteno.

Poslednjih nekoliko kilometara puta do Plake vozila je polako, sa spuštenim prozorima na tom jeftino iznajmljenom automobilu, da bi osetila mlaki povetarac i opojni miris timijana. Bilo je dva sata po podne kada se konačno uz tandrkanje automobila zaustavila na pustom trgu u selu. Ruke su joj se sijale od znoja zbog toga što je držala plastični volan i primetila je da joj je leva ruka bila spržena od popodnevnog sunca. Bilo je to gluvo doba da se stigne u grčko selo. Psi su ležali kao mrtvi u hladovini, a mačke su se šunjale tražeći otpatke. Nije bilo znakova života, samo jedva primetna naznaka da su tu nedavno boravili ljudi bile su napuštena metla naslonjena na drvo, poluprazna kutija cigarete na klupi i otvorena kutija domina pored njih. Cvrčci su neumorno cvrčali u horu, da bi ih tek zalazak sunca utišao, kad nemilosrdna vrućina malo popusti. Selo je verovatno tako izgledalo kao i 1970, kada gaje majka napustila. Nije bilo mnogo razloga da se promeni.

Aleksis je već odlučila da pokuša da obiđe Spinalongu pre nego što pronade Fotini Davaras. Uživala je u osećanju potpune slobode i samostalnosti, a kada već jednom pronade tu staricu, možda bi bilo neumesno krenuti bilo gde brodom. Aleksis je bilo jasno da će morati da se vrati za Haniju iste večeri, ali za sada će uživati u

popodnevu, a kasnije će se baviti logistikom, nazvaće Eda i naći će smeštaj.

Pošto je odlučila da prihvati savet iz brošure („Pokušajte da potražite krčmu u malom selu Plaka, gde ćete najverovatnije naći ribara koji će vas za nekoliko hiljada drahmi prevesti preko.”), krenula je preko trga i sklonila u stranu lepljive šarene trake koje su visile na vratima seoske krčme. Ove prljave pantljike imale su zadatak da zadrže muve napolju a hladovinu unutra, ali su zapravo samo skupljale prašinu i držale prostoriju u stalnom polumraku. Piljeći u tami, Aleksis je jedva mogla da razazna siluetu žene koja je sedela za stolom, i dok je pipajući tražila put prema njoj, silueta je ustala i otišla iza šanka. Grlo joj je presušilo od prašine.

– *Nero, parakalo* – rekla je nesigurno.

Žena je nešto tražila među ogromnim staklenim teglama s maslinama i polupraznim čašama čistog, gustog uza, potom je iz frižidera izvadila flašu rashlađene mineralne vode. Pažljivo ju je sipala u visoku čašu s ravnim obodom, dodala komadić limuna hrapave kore i pružila je Aleksis. Ruke vlažne od kapi kondenzovanih na ledenoj flaši obrisala je o preveliku cvetnu kecelju, koja je jedva obuhvatala njen obiman struk, i tek onda je progovorila. – Engleskinja? – upitala je.

Aleksis je klimnula glavom. Sve u svemu, bilo je to napola tačno. Jednom rečju je izrazila svoju sledeću želju. – *Spinalonga?* – rekla je.

Žena se okrenula na potpeticama i nestala kroz mala vrata iza šanka. Aleksis je čula prigušeno vikanje: -

Gerasimo! Gerasimo! – Odmah potom bat koraka na drvenim stepenicama. Pojavio se stariji muškarac, mutnih očiju zbog prekinutog popodnevnog odmora. Žena mu je nešto pričala, a jedina reč koju je Aleksis razumela bila je „drahma“, koju je nekoliko puta ponovila. Bilo je potpuno jasno, bez greške, da mu je rečeno da će

dobre pare zaraditi. Čovek je samo stajao trepćući, primajući bujicu uputstava bez pogovora.

Žena se okrenula prema Aleksis, zgrabila notes za narudžbine i nažvrljala nekoliko brojeva i nekakvu skicu. Čak i da Aleksis tečno govori grčki, ne bi uspela ovako dobro da shvati staricu. Uz silno pokazivanje prstom, kružne pokrete u vazduhu i znakove na papiru, rezumela je da će njen put stajati 20.000 drahmi, to jest oko 35 funti. Neće biti jeftin izlet, ali sada nije u položaju da se cenka – uostalom, bila je odlučnija nego ikad da poseti ostrvo. Klimnula je glavom i osmehnula se čamdžiji, koji je sav ozbiljan takođe klimnuo glavom. U tom trenutku Aleksis je postalo jasno da je čamdžijino ćutanje i klimanje glavom više nego što je ona isprva mislila. Nije mogao da joj odgovori čak i da je to želeo. Gerasimo je bio nem.

Bila je to kratka šetnja do pristaništa, gde je bio usidren izlupan Garasimov čamac.

Prošli su ćutke pored usnulih pasa i zatarabljenih zgrada. Ništa se nije micalo. Jedini zvuk pravili su mekani koraci njihovih cipela s gumenim đonom i onaj miliön cvrčaka. Čak je i more bilo ravno i potpuno bešumno.

Tako je čamcem krenula na ovaj 500 metara dugačak put, sa čovekom koji bi se samo ponekad nasmešio, ali ništa više. Imao je grubu kožu, poput svih ribara na Kritu, jer je proveo decenije na uzburkanom moru, noćima boreći se s vremenskim nepogodama, a danju krpeći mreže na žarkom suncu. Najverovatnije je imao preko 60 godina, ali su njegove bore bile kao prstenovi na hrastu po kojima su se mogle izbrojati godine, a po slobodnoj proceni dala bi mu oko osamdeset godina. Njegove crte lica o njemu nisu ništa odavale. Nikakav bol, patnju, ali ni neku posebnu radost. Bile su to jednostavno spokojne crte pomirenosti sa starošću, a i odraz svega što je preživeo u proteklom veku. Mada su turisti bili moderni osvajači Krita, sledeći Venecijance, Turke i, za starčeva života,

Nemce, malo njih se potrudilo da nauči nešto grčkog jezika. Aleksis je zamerala sebi što nije uspela da ubedi majku da je nauči nekoliko korisnih reči grčkog – pretpostavljajući daje Sofija znala tečno da govori, mada je kćerka nikada nije čula da je izustila ijednu reč. Sada je Aleksis umela da uputi čamdžiji jedino jedno pristojno „*efharisto*“ – „hvala“ – kada joj je ovaj pomogao da se ukrca, na šta je on prstom dodirnuo obod istrošenog slamenog šešira umesto odgovora.

Kako su se približavali Spinalongi, Aleksis je uzela u ruke fotoaparat i plastičnu dvolitarsku bocu vode koju joj je žena u krčmi ugurala u ruke i tako joj dala do znanja da mora piti mnogo vode. Toplo je. Kad je čamac udario o mol, stari Gerasimo joj je ponudio ruku i ona je prekoračila preko drvenog sedišta i iskočila na neravnu površinu napuštenog pristaništa. Primitila je da je motor još radio. Bilo je očigledno da starac ne namerava da ostane. Uspeli su da se sporazumeju da će se za dva sata vratiti po nju, i ona je gledala kako se čamac polako okreće i vraća u pravcu Plake.

Aleksis je sad bila zatočena na Spinalongi i osetila je kako je preлива talas straha. Šta ako je stari Gerasimo zaboravi? Koliko će trebati Edu da krene u potragu za njom? Da li bi mogla da prepliva nazad do kopna? Nikad do sada nije bila ovako potpuno sama, retko je bila udaljena više od pet metara od nekog drugog ljudskog bića, osim u snu, i nikada nije ostajala duže od sat vremena bez dodira s drugim ljudima. Ta njena zavisnost odjednom je postala kao težak teret i odlučila je da se sabere. Prigrlice ovaj trenutak samoće – njenih nekoliko sati izolovanosti samo su mali ubod iglom u poređenju s presudom dugom kao život u usamljenosti s kojom su se pređašni stanovnici Spinalonge morali suočiti.

Iznad nje uzdizale su se masivne zidine venecijanske tvrđave. Kako će uspeti da prođe ovu vidno neprobojnu prepreku? Tada je u zaobljenom delu zida primetila mali ulaz koji je dopirao jedva do visine glave. Bio je to maleni, mračni otvor u bledom kamenom

zidu, a kada se približila, videla je da je to bio ulaz u dugačak tunel koji je nestajao u krivini i tako zaklanjao ono što se krije na njegovom kraju. S morem u zaleđini i zidovima ispred sebe, samo je u jednom pravcu mogla da krene – napred u mračan, klaustrofobičan prolaz. Mrak je potrajao još nekoliko metara, a kada je izbila iz tame na zaslepljujuću svetlost ranog popodneva, videla je da se opseg mesta potpuno izmenio. Zastala je kao zakovana.

Našla se na donjem kraju dugačke ulice, gde su sa obe strane bile nanizane male dvospratne kuće. Nekad je možda izgledalo kao i svako drugo kritsko selo, ali sada su ove zgrade bile oronule i napuštene. Prozorski okviri su u čudnim uglovima visili na polomljenim šarkama, a žaluzine su se trzale i škripale i na najblažem povetarcu. Hodala je nesigurno niz prašnjavu ulicu, upijajući sve što je videla: crkvu na desnoj strani s teškim, izrezbarenim vratima, zgradu u kojoj je nekada, sudeći po ogromnim prozorskim okvirima u prizemlju, očigledno bila radnja i poveću izdvojenu zgrada s drvenim balkonom, lučnim ulaznim vratima i ostacima ograđene bašte. Duboka i sablasna tišina lebdela je nad svim tim.

U prizemnim sobama napuštenih kuća sada su neobuzdano bujali grmovi šarenog divljeg cveća, a na gornjim spratovima iz pukotina na fasadi virile su pužavice. Na mnogim kućama još su bili vidljivi broje – 11, 18, 29 – usmeravajući Aleksisinu maštu na činjenicu da se iza ovih ulaznih vrata odvijao pravi životi. Nastavila je da tumara, potpuno opčinjena. Bilo je to kao da hoda u snu. Mada ovo nije bio san, ipak, bilo je nečeg potpuno nestvarnog u svemu.

Prošla je pored nečeg što je moglo biti krčma, velike prostorije i zgrade s redovima cementiranih korita, za koju je zaključila da je možda bio vešeraj. Odmah pored bili su ostaci ružne trospratnice sa zgodnim balkonom sa ogradom od livenog gvožđa. Veličina zgrade odudarala je od ostalih omanjih kuća, a bilo je neobično i pomisliti

da ju je neko sagradio pre samo sedamdeset godina verujući da je to vrhunac savremenosti. Sad su njeni ogromni prozori zjapili prepušteni morskome vetru, a električne žice su visile sa tavanica kao snopovi spleljenih špageta. Ta zgrada ostavljala je najtužniji prizor od svih.

Stigla je do zaraslog puteljka iza grada koji je vodio u predeo izvan svakog znaka civilizacije. Bio je to prirodan vrt sa strmim padom od tridesetak metara ka moru. Tu se prepustila razmišljanju o patnjama leproznih i zapitala se da li su oni u svom očaju dolazili na ovo mesto s namerom da sve okončaju. Zagledala se u liniju horizonta. Za to kratko vreme okruženje ju je prosto ošamutilo i potpuno je uronila u gustu atmosferu ovoga mesta daje sva razmišljanja o sopstvenom položaju potpuno potisnula u stranu. U tom trenutku bila je jedina osoba na ostrvu, i to ju je nateralo da spozna kako samoća ne znači usamljenost. Možeš biti usamljen i u gomili sveta. To saznanje dalo joj je snage za ono što će morati da uradi kada se vrati: da sama započne sledeću etapu svog života.

Vraćajući se istim putem kroz napušteni grad, Aleksis se malo odmorila na kamenom pragu i otpila nekoliko gutljaja vode koju je ponela sa sobom. Oko nje se ništa nije pomeralo osim što bi protrčao poneki gmizavac kroz suvo lišće koje je prekrivalo podove kuća koje su se raspadale. Kroz procep napuštene kuće na tren je ugledala more, a iza kopno. Svaki dan su leprozni gledali preko puta Plaku, i mogli su da vide svaku zgradu, svaki čamac – možda čak i ljude kako obavljaju svakodnevne poslove. Samo je mogla da pretpostavi koliko ih je blizina tog mesta mučila.

Koje priče bi zidovi ovog grada mogli da ispričaju? Mora da su videli mnoge patnje. Nema sumnje da bi se moglo reći da je biti gubavac zatočen ovde na kamenjaru bila najgora karta koju je život mogao nekom da dodeli. Aleksis je ipak umela da donosi zaključke na osnovu arheoloških fragmenata, pa je tako na osnovu ostataka

ovoga mesta mogla da zaključi da je život na ovom ostrvu sadržavao mnogo bogatiju paletu emocija od puste patnje i očajanja. Ako je njihov život bio bedan, otkuda onda krčme? Zašto bi tu bila zgrada koja je jedino mogla biti gradska kuća? Osećala je melanholiju, ali je takođe primećivala i znakove uobičajenog života. I ti znakovi su je začudili. Ovo malo ostrvce je bila zajednica, ne samo mesto gde se dolazi i umire – to je bilo jasno iz ostataka infrastrukture.

Vreme je brzo prošlo. Kad je Aleksis pogledala u svoj sat, videla je daje već bilo pet sati. Sunce je i dalje izgledalo visoko i tako je snažno peklo da je izgubila svaki osećaj za vreme. Skočila je, a srce joj je jako zakucalo. Iako je uživala ovde u tišini i miru, nije joj se dopala ideja što je Gerasimo otišao bez nje. Požurila je kroz dugi, tamni tunel do mola s druge strane. Stari ribar je sedeo u čamcu i čekao je, a čim se pojavila, okrenuo je ključ i upalio motor. Očigledno, nije nameravao da se zadržava duže nego što je bilo potrebno.

Putovanje nazad do Plake potrajalo je svega nekoliko minuta. Sa osećanjem olakšanja ugledala je krčmu iz koje je krenula, a bilo je prijatno videti i iznajmljena kola kojima je došla, parkirana preko puta. Sada je selo već živnulo. Na pragovima ispred vrata sedele su žene i pričale, a napolju pod drvećem ispred krčme skupila se grupa muškaraca koji su se kartali, a iz njihovih jakih cigareta lebdeo je veo dima. Aleksis i Gerasimo su otpešačili do krčme u već uobičajenoj tišini, a pozdravila ih je žena za koju je Aleksis pretpostavila da je Gerasimova supruga. Aleksis je izbrojala šaku ofucanih novčanica i predala ih ženi. – Želiš piće? – pitala je žena na lošem engleskom. Aleksis je shvatila da joj nije samo piće bilo potrebno već i hrana. Ceo dan nije ništa jela, a što od toplote što od plovidbe morem već se tresla.

Pošto se setila da mamina prijateljica vodi tavernu u tom mestu, brzo je iz ranca izvukla izgužvano Sofijino pismo. Pokazala je

adresiranu kovertu ženi, koja je istog trenutka pokazala da zna gde da je uputi. Uzela je Aleksis za ruku i povelala je niz ulicu i duž obale. Na oko pedeset metara niz put, a delimično šireći se i na mali molo pokraj mora, stajala je taverna. Kao kakva oaza, mamile su je njene plave stolice i indigoplavo-beli kockasti stolnjaci, a kada ju je pozdravio vlasnik Stefanos, po kome je i gostionica dobila ime, znala je da će joj prijati da sedne i posmatra zalazak sunca.

Stefanos je imao jednu zajedničku crtu sa svim ostalim vlasnicima taverni koje je Aleksis do sada upoznala: guste, dobro štucovane brkove. Suprotno od većine njih, on ipak nije izgledao kao da je jeo onoliko koliko je i posluživao. Za meštane je bilo prerano da jedu, tako da je Aleksis sedela sama za stolom uz more.

– Da li je Fotini Davaras danas ovde? – pitala je Aleksis nesigurno. – Moja majka ju je poznavala još iz detinjstva, i imam pismo za nju.

Stefanos, koji je bolje govorio engleski od para iz krčme, ljubazno je odgovorio da mu je žena u gostionici i da će izaći da je pozdravi čim pripremi jela za taj dan. Predložio je da joj u međuvremenu iznese ceo izbor lokalnih specijaliteta da se ne bi mučila s jelovnikom. Sa čašom rashlađene recine u ruci, i nešto suvog hleba na stolu ispred sebe da joj utoli trenutnu glad, Aleksis je osetila kako je obuzima talas zadovoljstva. Izvukla je veliki užitak iz ovog dana u samoći i volela je ovaj trenutak slobode i samostalnosti. Pogledala je preko puta u Spinalongu. Leprozni nikada nisu mogli da uživaju u slobodi, ali da li su dobili nešto umesto nje?

Stefanos se vratio sa čitavim nizom malih belih tanjirića naredanih na ruci, svaki napunjen malom porcijom nečeg ukusnog i svežeg iz njegove kuhinje – gamborima, punjenim cvetovima tikvica, krastavac salatam i minijaturnim piticama od sira. Aleksis se pitala da li je ikad osetila toliku glad i da li je ikad bila poslužena hranom koja tako ukusno izgleda.

Kada se Stefanos približio njenom stolu, primetio je kako gleda prema ostrvu. Zagolicala mu je maštu ta usamljena Engleskinja koja je, kako je objasnila Andrijana, Gerasimova žena, provela celo popodne sama na Spinalongi. U jeku letnje sezone prepuni brodovi su svakog dana prebacivali turiste tamo – ali većina njih zadržala bi se pola sata ili najviše dva sata, a onda su se vraćali u svoja odmarališta na obali. Većina njih išla je samo iz puke znatiželje i, sudeći po delićima razgovora koje je katkad uspevao da čuje kada bi ostali u Plaki na ručku, uglavnom su bili razočarani. Činilo se da su očekivali da vide nešto više od nekoliko napuštenih kuća i zatvorene crkve. Uvek je bio u iskušenju da ih pita: Šta su očekivali? Tela? Napuštene štake? Ljutila gaje ta njihova bezosećajnost. Ali ova žena nije bila kao oni.

– Kako vam se svidelo ostrvo? – pitao je.

– Iznenadila sam se – odgovorila je. – Očekivala sam da će biti strašno turobno – i jeste – ali je tu nekad bilo nečeg više osim te tuge. Izgleda da su ljudi tamo više radili nego sedeli naokolo i sažaljevali sebe. Barem je to meni tako izgledalo.

Posetioci Spinalonge obično nisu imali takva zapažanja, ali je mlada žena očigledno provela više vremena tamo nego ostali. Aleksis se radovala razgovoru, i pošto je Stefanos bio uvek spreman da vežba svoj engleski, nije je obeshrabrio.

– Ne znam zašto tako mislim – šta mislite da li sam u pravu? – pitala je.

– Smem li da sednem? – pitao je Stefanos. Nije ni sačekao odgovor a već je dovukao stolicu preko poda i spustio se na nju. Instinktivno je osetio da je ova žena otvorena za magiju Spinalonge. – Moja žena je imala prijateljicu koja je živela tamo – rekao je. – Moja supruga je jedna od nekolicine koji još imaju nekakve veze s tim ostrvom. Svi ostali pobjegli su što su dalje mogli čim je lek pronaden. Osim starog Gerasima, naravno.

– Gerasimo... je bio lepraš? – upitala je Aleksis prilično iznenađena. To zapravo objašnjava njegovu žurbu da pobegne sa ostrva čim ju je tamo ostavio. To je još više pobudilo njeno zanimanje za ostrvo. – Da li je vaša žena ikad posetila ostrvo?

– Mnogo, mnogo puta – odgovorio je Stefanos. – Ona zna mnogo više o njemu nego bilo ko drugi ovde.

Sad su već i drugi gosti pristigli, i Stefanos se pridigao sa pletene stolice da ih otprati do stolova i podeli jelovnike. Sunce je zašlo za horizont i nebo je dobilo tamnoroze boju. Lastavice su se spuštale i ponovo dizale, loveći insekte u vazduhu koji se brzo hladio. Činilo se da je prošla čitava večnost. Aleksis je pojela sve što je Stefanos stavio pred nju, ali je još bila gladna.

Baš kada je pomislila da bi mogla da ode u kuhinju i odabere šta još da jede, što je bilo potpuno prihvatljivo ponašanje gostiju na Kritu, stiglo je njeno glavno jelo.

– Ovo je današnji ulov – rekla je konobarica spuštajući ovalni tanjir. – To je *barbouni*. Nadam se da sam ga spremila po vašem ukusu – tek ispečen na žaru sa svežim začinima i malo maslinovog ulja.

Aleksis je bila zadivljena. Ne samo zbog savršeno posluženog jela. Ne samo zbog mekog ženskog glasa, koji je govorio engleski skoro bez akcenta. Ono što ju je iskreno iznenadilo bila je lepota te žene. Uvek se pitala kakvo je to lice koje je moglo da pokrene hiljadu brodova. Mora da je to neko lice koje izgleda upravo ovako.

– Hvala vam – rekla je konačno. – Ovo izgleda predivno.

Ovo priviđenje upravo se spremilo da ode, ali je onda zastalo. – Muž mi je rekao da ste me tražili.

Aleksis ju je pogledala u čudu. Majka joj je rekla da Fotini ima sedamdesetak godina, ali ova žena bila je gipka, s finim borama, a njena kosa, skupljena visoko na glavi, bila je još uvek boje zrelih kestena. To nije bila starica koju je Aleksis očekivala da sretne.

– Jeste li vi... Fotini Davaras? – pitala je nesigurno odmeravajući je odozdo.

– Jesam – blago je potvrdila žena.

– Imam pismo za vas – rekla je Aleksis kada se pribrala. – Od moje majke, Sofije Filding.

Lice Fotini Davaras se ozarilo. – Vi ste Sofijina kćerka! Bože moj, baš divno! – rekla je. – Kako je ona? Kako je ona?

Fotini je vatreno prihvatila pismo koje joj je Aleksis pružila, grleći koverat na grudima kao da je to sama Sofija. – Toliko sam sretna. Nemam od nje nikakvih vesti otkad joj je tetka umrla pre nekoliko godina. Do tada mije pisala svakog meseca, a onda je prestala. Bila sam zabrinuta kada je prestala da odgovara na moja pisma.

Sve su ovo bile novosti za Aleksis. Nije primetila da je majka slala pisma za Krit tako redovno – a zasigurno nije znala da je ikada primila ijedno. Baš čudno, svih tih godina Aleksis nikada nije videla nijedno pismo s grčkom poštanskom markicom – bila je sigurna da bi ga upamtila, jer je oduvek bila ranoranilac i nije propuštala da skupi sva pisma koja bi pristigla na otirač ispred vrata. Cini se da se majka dobro potrudila da prikrije čak i ovo dopisivanje.

Sada je Fotini već držala Aleksis za ramena i posmatrala joj lice svojim prelepim očima u obliku badema.

– Da te vidim – da, da, da. Ličiš malo na nju. Ali još više ličiš na jadnu Anu.

Ana? U svim onim prilikama kada je pokušavala da od majke sazna nešto o onoj fotografiji u sepiji na kojoj su bili tetka i teča koji su je odgajili, Aleksis nikada nije čula za ime Ana.

– Ana je majka tvoje majke – dodala je brzo Fotini, primećujući začuđen pogled na devojčinom licu. Aleksis je osetila da joj se nešto kao jeza spustilo niz kičmu. Stojeći u sivilu sumraka, s morem boje mastila iza nje, bila je poražena srazmerom majčine tajnovitosti i

spoznajom da razgovara s nekim ko možda zna neke odgovore.

– Hajde, sedi, sedi. Moraš da pojedješ *barbouni* – rekla je Fotini. Aleksis je već izgubila apetit, ali je osetila da bi bilo učtivo da posluša i obe žene su sele.

Uprkos činjenici što je ona želela da postavlja pitanja – prosto su navirala – Aleksis je dozvolila da je Fotini ispita; njena propitivanja ličila su više na pretres. Kako je njena majka? Da li je sretna? Kakav je njen otac? Šta ju je dovelo na Krit?

Fotini je bila topla kao noć, i Aleksis je uvidela da joj iskreno odgovara na pitanja. Ova žena bila je dovoljno stara da joj bude baka, a ipak ni nalik onoj kako je očekivala da izgleda jedna baka. Fotini Davaras je potpuna suprotnost pogurenoj starici u crnini, kako ju je ona zamišljala kada joj je majka predala pismo. Njeno zanimanje za Aleksis činilo se potpuno iskreno. Bilo je to davno – ako se ikada i desilo – da je Aleksis sa nekim ovako razgovarala. Njena mentorka na univerzitetu ponekad ju je slušala, kao da je bilo važno ono što priča, ali je Aleksis u dubini srca znala daje ona to činila samo zato jer je bila plaćena za to. Nije trebalo mnogo vremena da se Aleksis poveri Fotinu.

– Majka je uvek bila veoma tajanstvena kada je u pitanju njen raniji život – rekla je. – Jedino znam da je rođena ovde negde i da su je odgajali tetka i teča – da je sve napustila kad je imala osamnaest godina i da nikad više nije dolazila.

– Zar je to *zaista* sve što znaš? – pitala je Fotini. – Zar ti nije rekla ništa više od toga?

– Ne, zapravo ništa. Delimično sam zbog toga ovde. Želim da znam više. Želim da znam zašto je okrenula leđa svojoj prošlosti.

– Ali zašto sada? – pitala je Fotini.

– Iz više razloga – rekla Aleksis, gledajući u svoj tanjir. – Ali ponajviše zbog mog dečka. Nedavno sam shvatila koliko je majka sretna što je pronašla mog oca – oduvek sam pretpostavljala daje

njihova veza tipična.

– Drago mi je što su sretni. Bilo je u ono vreme malo oluje, ali smo se svi nadali jer su izgledali blaženo zadovoljni.

– Mada je zapravo čudno. Toliko malo znam o majci. Nikada ne priča o svom detinjstvu, nikada ne priča o ovdašnjem životu...

– Zaista? – prekinula ju je Fotini.

– Osećam da bi mi pomoglo – rekla je Aleksis – kada bih saznala nešto više o majci. Imala je sreće da nađe nekoga do koga joj je toliko stalo, ali kako je znala da će on zauvek biti njen pravi izbor? Sa Edom sam više od pet godina i nisam sigurna da li bi trebalo da budemo zajedno?

Ova izjava uopšte nije bila karakteristična za uobičajeno pragmatičnu Aleksis, i ona je bila svesna da će verovatno zvučati nejasno, skoro izmišljeno, za nekog koga poznaje manje od dva sata. Pri tome, udaljila se od uobičajenog reda; kako je mogla da očekuje od ove Grkinje, ma kako fina bila, da se zanima za nju?

U tom trenutku prišao je Stefanos da pokupi tanjire, i za tren oka vratio se sa šoljicama kafe i dve izdašne čaše rakije boje melase. Tokom večeri gosti su dolazili i odlazili, i ponovo je jedino bio zauzet sto za kojim je Aleksis sedela.

Zagrejana šoljicom vrele kafe, a još više ljutom „metaksom“, Aleksis je pitala Fotini koliko dugo je poznavala njenu majku.

– Gotovo od dana kada je rođena – odgovorila je starija žena. Ali tu je zastala, osećajući prevelik teret odgovornosti. Ko je ona, Fotini Davaras, da ispriča devojci tajne porodične prošlosti koje i rođena majka očigledno želi da sakrije od nje? U tom trenutku Fotini se setila pisma koje je zadanela u kecelju. Izvadila ga je i, uzevši nož sa susednog stola, brzo otvorila.

Draga Fotini,

Molim te oprost mi što se ovako dugo nisam javljala. Znam da ne

W&N

moram da ti objašnjavam razloge, ali veruj mi kad ti kažem, da mislim na tebe često. Ovo je moja kćerka Aleksis. Da li bi bila isto tako dobra prema njoj kao što si oduvek bila prema meni – to ne moram ni da te pitam, zar ne?

Aleksis se veoma zanima za porodičnu prošlost – to je razumljivo, ali je bilo skoro nemoguće da joj išta ispričam. Zar nije čudno što, kako vreme prolazi, sve je teže da se iskreno priznaju neke stvari?

Znam da će ti postaviti mnoštvo pitanja – ona je rođeni istoričar. Hoćeš li joj odgovoriti? Tvoje oči i uši su svedoci svih događaja – mislim da bi joj ti dala tačniji opis nego što bih ja ikada mogla.

Naslikaj joj celu sliku, Fotini. Biće ti večno zahvalna. Ko zna – možda će se vratiti za Englesku i meni ispričati neke stvari koje nisam znala. Hoćeš li joj pokazati gde sam rođena – znam da bi je to zanimalo – i da li bi je odvela do Agios Nikolaosa?

Tebi i Stefanosu šaljem ovo s mnogo ljubavi – i molim te prenesi moje najtoplije pozdrave vašim sinovima.

Hvala ti, Fotini.

*Zauvek tvoja,
Sofija*

Kad je Fotini pročitala pismo, savila gaje pažljivo i vratila u kovertu. Pogledala je Aleksis, koja je sedela preko puta nje i znatiželjno proučavala njen izraz lica dok je čitala redove na izgužvanom parčetu papira.

– Tvoja majka me je zamolila da ti ispričam sve o vašoj porodici – rekla je Fotini – ali zapravo to nije priča za laku noć. Taverna je zatvorena u nedelju i ponedeljak, i imam na pretek vremena, pogotovo ovako na kraju sezone. Zašto ne ostaneš s nama nekoliko dana? Veoma bi me obradovalo kada bi ostala. – Fotinine oči su blistale u mraku. Delovale su vlažne – možda od suza ili uzbuđenja, Aleksis nije mogla da proceni.

Instinktivno je znala da bi bilo najpametnije da tako utroši vreme, i bez ikakve sumnje bi joj priča o majci više pomogla na duže staze,

W & N

nego još jedna poseta muzeju. Zašto bi izučavala hladne ostatke drevnih civilizacija kada može da oživi sopstvenu prošlost? Ništa je nije sputavalo da ostane. Samo treba da pošalje kratku poruku Edu da će ostati dan-dva. Mada je znala da je takav postupak skoro okrutna nehajnost prema njemu, osetila je da ova situacija opravdava i malo sebičnosti. U suštini bila je slobodna da radi šta god želi. To je bio trenutak potpunog mira. Kao da je ono tamno, ravno more zadržavalo dah, a bistro nebo iznad i najsvetlije sazvežđe, Orion, koga su bogovi ubili i stavili na nebo, izgleda da su čekali njenu odluku.

Ovo je možda bila jedinstvena prilika u Aleksisinom životu da zgrabi deliće sopstvene istorije, pre nego što se oni rasprše na povetarcu. Znala je da postoji samo jedan odgovor na ovaj poziv. – Hvala vam – rekla je tiho, iznenada savladana umorom. – Volela bih da ostanem.

2

Aleksis je spavala dubokim snom te noći. Kada su ona i Fotini konačno otišle u krevet, bilo je sat vremena iza ponoći, i sve što se dogodilo toga dana, duga vožnja do Plake, popodne na Spinalongi i opojno dejstvo koje su imali meze i „metaksa“ odvelo ju je u dubok san bez snova.

Skoro je bilo deset sati kada su se sjajni sunčevi zraci probili kroz otvor debelih zavesa i bacili snop na Aleksisin jastuk. Kada se probudila, ona je instinktivno skliznula dublje ispod čaršava da sakrije lice. Proteklih noći spavala je u nepoznatim sobama, i svaki put budila se zbunjena na trenutak dok se ne prilagodi okolini i ne

spozna gde se nalazi. Većina dušeka u jeftinim pansionima u kojima su ona i Ed odsedali bili su ili ulubljeni u sredini ili su federi izbijali iz navlake. Nikad nije bilo teško ustati ujutro iz tih kreveta. Ali ovaj krevet bio je sasvim drugačiji. Zapravo, cela soba bila je drugačija. Okrugli sto sa čipkanim stolnjakom, stolica sa izbledelim pletenim sedištem, kompozicija uramljenih akvarela na zidu, sveća s debelim slojevima voštanih tragova, mirišljava levanda koja je visila u buketiću na poleđini vrata, i zidovi ofarbani u nežnoplavo da se uklope s posteljinom: sve te stvari činile su sobu i više nego toplim domom.

Kad je razgmula zavese, pozdravio ju je zaslepljujući prizor svetlucajućeg mora i ostrva Spinalonge, koje je u treptavoj izmaglici vreline izgledalo udaljenije i samotnije nego prethodnog dana.

Kada je dan ranije krenula iz Hanije, nije nameravala da ostane u Plaki. Zamišljala je da će se nakratko susreti s majčinom starom poznanicom iz detinjstva i letimice obići selo, a potom se priključiti Edu. Zbog toga nije ponela ništa osim mape i fotoaparata – a sigurno nije očekivala da će joj biti potrebni odeća ili četkica za zube. Fotini joj je brzo pritekla u pomoć i posudila joj sve što joj je bilo potrebno – jednu od Stefanosovih košulja za spavanje, i čist, mada poprilično istrošen peškir. To jutro, na kraju kreveta pronašla je košulju sa cvetićima – ne baš u njenom stilu, ali posle vrućine i prašine prethodnog dana, bilo joj je drago da promeni odeću. Bio je to gest majčinske dobrote koju nije mogla da ne primeti – iako svetloroze i plava boje košulje nisu baš bile u skladu s njenim šortsem oker boje, zar je to zaista bilo važno? Aleksis je ispljuskala lice hladnom vodom iznad malenog lavaboa u ćošku, a onda je posmatrala svoje osunčano lice u ogledalu. Bila je uzbuđena kao dete koje se spremalo da pročita najvažnije poglavlje priče. Danas će Fotini biti njena Šeherezada.

Odevena u šuštav, ispeglan pamuk, što je za nju bio nepoznat

osećaj, spustila se niza zadnje stepenište i našla se u kuhinji taverne, privučena tamo snažnim mirisom jake, sveže skuvane kafe. Fotini je sedela za ogromnim, čvomovatom stolom nasred prostorije. Mada temeljito oriban, videle su se na njemu fleke svakog iseckanog komada mesa i svih začina koji su bili istucani na njegovoj površini. Takođe je svedočio i o hiljadama trenutaka temperamentnih sukoba koji su ključali i kipeli u žarkoj vrelini kuhinje. Fotini je ustala da je pozdravi.

– *Kalimera*, Aleksis! – rekla je toplo.

Nosila je bluzu sličnu onoj koju je pozajmila Aleksis, mada je Fotinijina bila u oker tonovima, u skladu sa suknjom koja se talasala od struka i dosegala joj skoro do članaka. Prvi utisci o njenoj lepoti koji su tako snažno pogodili Aleksis prethodne noći u blagodetnoj svetlosti sumraka uopšte nisu bili pogrešni. Kao isklesano telo Krićanke i njene krupne oči podsetile su je na prizore na veličanstvenim freskama u Minosu na Knososu, na one živopisne portrete koji su preživeli zub vremena od nekoliko hiljada godina, a ipak sadržavali neverovatnu jednostavnost koja ih je činila tako savremenim.

– Jesi li dobro spavala? – upitala je Fotini.

Aleksis je prigušila zev, klimnula glavom i onda se osmehnula Fotini, koja je vredno stavljala na tacnu bokal s kafom, nekoliko povećih šolja i tanjiriće, i veknu koju je upravo izvadila iz pećnice.

– Oprosti – hleb je podgrejan. Nezgodna stvar nedeljom jeste što – ovde pekar ne ustaje iz kreveta. Zato, ili suva kora, ili svež vazduh – rekla je Fotini, smejući se.

– Bila bih više nego zadovoljna svežim vazduhom, samo da se taj vazduh spere pravom svežom kafom – odgovori Aleksis i pođe za Fotini probijajući se kroz plastične trake napolje do terase, gde su sa stolova skinuti papirni stolnjaci i sada su izgledali čudno onako goli s crvenim površinama.

Dve žene su sedele na terasi s pogledom na more, koje je zapljuskivalo stene ispod gostionice. Fotini je nagnula bokal i gusta crna tečnost šiknula je u tamnom mlazu u beli porcelan. Nakon razočaranja u te silne šolje neskafe, posluženih kao da su te bezukusne granule instant kafe pravi delikates, Aleksis je shvatila da nikada do tada nije pila tako jaku i ukusnu kafu. Činilo se kao da niko nije imao srca da saopšti Grcima da neskafa nije više novitet – već ova staromodna gusta i sirupasta tečnost za kojom su svi, čak i ona, žudeli. Septembarsko sunce je zračilo jasnu svetlost i prijatnu toplotu, što ga je, posle silne vreline u avgustu, činilo najpoželjnijim mesecom na Kritu. Kao iz furune visoke temperature koje se vladale sredinom leta sada su se smanjile, a vrel i ljutiti vetrovi su nestali. Dve žene sedele su jedna naspram druge, ispod tende, i Fotini je stavila svoju tamnu, izboranu ruku na Aleksisinu.

– Tako mi je drago što si došla – rekla je. – Ne možeš da zamisliš koliko mi je drago. Jako me je povredilo što je tvoja majka prestala da piše – savršeno sam razumela, ali je pokidala važnu kopču s prošlošću.

– Nisam znala da vam je ikada pisala – rekla je Aleksis, osećajući kao da duguje izvinjenje u majčino ime.

– Već i sam početak njenog života bio je težak – nastavila je Fotini – ali smo svi pokušali, zaista jesmo, da je usrećimo i da uradimo što je najbolje za nju.

Gledajući u Aleksis i njen pomalo začuđen izraz lica, Fotini je shvatila da mora da uspori tempo kazivanja. Sipala je obema po još jednu šolju kafe, dajući sebi vremena da razmisli odakle da počne. Izgleda da će morati da se vrati dalje nego što je mislila da je potrebno.

– Bilo bi najbolje da počnem od početka, ali zapravo nema tu pravog početka – rekla je Fotini. – Priča tvoje majke je priča tvoje bake, a takođe i tvoje prababe. A to je i priča tvoje pratetke. Njihovi

životi su se isprepleli, i to je zapravo ono na šta mislimo kad govorimo o sudbinama u Grčkoj. Naše sudbine uglavnom su nam dosudili naši preci, ne zvezde. Kada ovde govorimo o antičkoj istoriji, to se uvek odnosi na sudbinu – ali zapravo ne mislimo na onu koja se ne da nadzirati. Naravno, nama izgleda kao da nas događaji pogađaju kao iz vedrog neba, kada menjaju putanje naših života, ali ono što zapravo određuje dešavanja u našim životima zapravo su dela onih tu oko nas, i onih pre nas.

Aleksis je počela da se oseća pomalo nervozno. Neprobojni sef prošlosti njene majke, koji je bio tako čvrsto zaključan celog njenog života, sada je bio otključan. Sve tajne će iscureti napolje i odjednom se zapitala da – ona to stvarno želi. Zagledala se preko mora u blede konture Spinalonge i setila se samotnog popodneva koji je tamo provela, već s nostalgijom. Pandora je zažalila što je otvorila kutiju. Da li će i njoj biti na kraju žao?

– Tvoja prababa je živela na tom ostrvu – rekla je.

– Imala je lepru. – Nije očekivala da će njene reči zvučati tako nadmeno, tako okrutno, ali je odmah videla da se Aleksis trglu na te reči.

– *Lepru* ? – upitala je Aleksis zagrcnuvši se od zaprepašćenja. Ova misao bila joj je odbojna, i mada je znala da joj je reakcija iracionalna, bilo joj je teško da sakrije osećanja. Saznala je da je stari čamdžija bio lepraš, premda se i sama uverila da nije bio vidljivo unakažen. Ipak se prestravila kad je čula da su njena krv i meso bili zaraženi leprom. To je bilo sasvim drugačije, i osećala je čudno gađenje.

Za Fotini, koja je oduvek živela u senci kolonije leproznih, lepra je oduvek bila životna činjenica. Videla je više lepraša no što ih je mogla izbrojati kako pristižu u Plaku i prelaze na Spinalongu. Takođe je videla žrtve u raznim stadijumima bolesti: neke osakaćene i unakažene, druge uglavnom nedodirljive. Zapravo, nedodirljivi su

izgledali kao da su im to poslednji časovi. Ali shvatila je kakav to utisak ostavlja na Aleksis. To je bila prirodna reakcija za nekoga ko je o lepri znao iz priča iz Starog zaveta i prikaza paćenika koji nosi zvono i viče: „Nečist! Nečist!”

– Da ti bolje razjasnim – rekla je Fotini. – Znam kako zamišljaš lepru, ali je važno da znaš istinu o tome, inače nikad nećeš razumeti pravu Spinalongu, Spinalongu koja je bila utočište mnogim dobrim ljudima.

Aleksis je nastavila da zuri preko svetlucavog mora u malo ostrvo. Njena poseta prethodnog dana bila je puna protivurečnih slika: ostaci elegantnih vila u italijanskom stilu, bašte, čak i radnje, a u senci toga čitav spektar bolesti koji je u filmskim epopejama prikazan kao živa smrt. Ispila je još jedan gutljaj jake kafe.

– Znam da bolest nije fatalna u svim slučajevima – rekla je, skoro u samoodbrani – ali čovek ostaje unakažen, zar ne?

– Možda ne u onoj meri koju ti zamišljaš – odgovorila je Fotini. – Ne širi se tako brzo kao kuga. Nekad su potrebne godine da se razvije – verovatno imaš slike o ljudima koji su užasno osakaćeni, ali to su ljudi koji pate godinama, možda decenijama. Postoje dve vrste lepre, jedna se sporije razvija od druge. Obe su sada izlečive. Ali tvoja prababa nije imala sreće. Ona je imala onu koja se brže razvija, a niti su vreme niti istorija bili na njenoj strani.

Aleksis je bila posramljena zbog svoje prvobitne reakcije, ponižena u svom neznanju i otkriće daje član njene porodice bio lepraš pogodilo ju je kao grom iz vedra neba.

– Tvoja prababa je bila zaražena, ali tvoj pradeda Georgis je zbog toga nosio duboke rane. Čak i pre nego što mu je žena prognana na Spinalongu, dostavljao je isporuke na ostrvo svojim ribarskim čamcem, i nastavio je to da radi i kada je ona tamo otišla. To je značilo daje svakodnevno gledao kako je bolest polako uništava. Kad je Eleni otišla na Spinalongu, higijena je bila očajna, i mada se

dosta popravila za vreme njenog boravka, tih prvih godina njene bolesti naneta joj je nenadoknadiva šteta. Poštedecu te detalja. I Georgis je poštedeo Mariju i Anu. Ali znaš kako to ide, zar ne? Lepra uništava nervne završetke, a posledica toga je da čovek ne oseća kada se poseče ili opeče. Zato su leprozni tako ranjivi i zadaju sebi trajna oštećenja, a posledice mogu biti katastrofalne.

Fotini je zastala. Zabrinula se da će povrediti osećanja ove mlade žene, ali je isto tako bila svesna da postoje delovi priče koji izazivaju užas. Samo je trebalo da se pažljivo pristupi.

– Ne želim da misliš da je u porodici tvoje majke samo vladala bolest. Jer nije bilo tako – dodala je brzo.

– Vidi. Imam ovde neke njihove fotografije.

Na velikoj drvenoj tacni uz bokal za kafu bio je naslonjen izgužvani koverat. Fotini ga je otvorila i sadržaj se prosuo po stolu. Neke od fotografija nisu bile veće od vozne karte, druge su bile veličine razglednice. Neke su bile sjajne s belim okvirom, dok druge mat, ali sve monohromatske, mnoge izbledele i jedva vidljive. Mnoge su slikane u ateljeu, kada se spontani snimci još nisu izrađivali, ukrućenost likova činila ih je dalekim i otuđenim kao sam kralj Minos.

Aleksis se prvo zagledala u fotografiju koju je prepoznala. Bila je to slika koju je njena majka držala pored kreveta, žena u čipki i čovek platinaste kose. Podigla ju je.

– To je tvoja pratetka Marija i njen muž Nikolaos – rekla je Fotini s приметnim nagoveštajem ponosa. – A ovo je – reče izvlačeći izlomljenu fotografiju sa dna gomile – poslednja zajednička slika tvoje prababe i pradede sa kćerkama.

Dodala je sliku Aleksis. Čovek je bio otprilike iste visine kao i žena, ali širokih ramena. Tamne, kovrdžave kose, štucovanih brkova, jakog nosa i očiju koje se smeše, mada je na ovoj fotografiji zadržao ozbiljan i namešten izraz. Njegove ruke delovale su goleme u odnosu

na njegovo telo. Žena pored njega bila je tanana, dugog vrata, zadivljujuće lepa; kosa joj je bila upletena u pletenice i savijena na vrhu glave, a osmeh joj je bio širok i spontan. Ispred njih sedele su dve devojčice u pamučnim haljinicama. Jedna je imala jaku, gustu kosu koju je nosila raspuštenu na ramenima, kosih očiju kao u mačke. Imala je nešto vragolasto u očima i punačke usne koje se nisu smešile. Druga je imala uredno upletenu kosu, delikatnije linije lica i nos koji se naborao kada se osmehnula za fotografisanje. Mogla bi se opisati kao mršava i ona koja više ličila na majku, ruku nežno spuštenih u krilu u stidljivoj pozi, dok je njena sestra držala prekrštene ruke, gledajući u aparat prodornim pogledom, kao da prkosi.

– Ovo je Marija – reče Fotini, pokazujući na nasmejano dete. – A to je Ana, tvoja baba – reče pokazujući na drugu. – A ovo su njihovi roditelji, Eleni i Georgis.

Raširila je slike po stolu, a povremeno bi ih povetarac nežno uzdigao sa površine, kao da ih je oživeo. Aleksis je videla slike dveju sestara kada su bile još bebe na rukama, zatim kao školarci, pa onda kao mlade devojke, ali tada su bile samo sa ocem. Bila je tu i Anina slika, ruka u ruci sa čovekom u tradicionalnoj hrićanskoj nošnji. Bila je to slika sa venčanja.

– Znači ovo je bio moj deda – rekla Aleksis. – Ana tu zaista izgleda prelepo – dodala je zadivljena. – Zaista srećna.

– Mmm... blistavost mladalačke ljubavi – rekla je Fotini. Nagoveštaj zajedljivosti u njenom glasu iznenadio je Aleksis, i upravo je htela da je dalje ispituje kad je na površinu izbila druga slika, i zaokupila njenu pažnju.

– Ova liči na moju majku! – uskliknula je. Mala devojčica na fotografiji imala je upečatljiv kukast nos i sladak, mada stidljiv osmeh.

– To *jeste* tvoja majka. Tu je imala oko pet godina.

Kao i bilo koja kolekcija porodičnih fotografija, i ove su bile nesumično odabrane otkrivajući samo deliće priče. Prava priča će se ispričati kroz slike koje nedostaju ili nikad nisu napravljene, a ne one koje su tako brižno uokvirene ili uredno stavljene u koverat. Aleksis je toga bila svesna, ali je makar na trenutak mogla da vidi kako su izgledali članovi porodice koje je majka tako dugo čuvala u tajnosti.

– Sve je počelo ovde u Plaki – rekla je Fotini. – Upravo iza nas, tamo preko. Tamo je živela porodica Petrakis.

Pokazala je na malu kuću na ćošku, mogao bi se kamenčić dobaciti do nje sa mesta gde su sedele i pile kafu. Bila je to trošna, belo okrečena zgrada, i zapuštena kao i ostale kuće u siromašnom selu, ali ipak ljupka. Sa zidova je otpadao malter, a žaluzine, popravljane ko zna koliko puta još od vremena kada su Aleksisini preci tu živeli, bile su jarkoplave boje koja je odavno popucala od žarkog sunca i ljuštila se. A balkon, posaden iznad vrata, visio je pod težinom nekoliko ogromnih saksija, iz kojih su kao vatra crvene muškatile padale u valovima, kao da beže kroz izrezbarenu drvenu ogradu. Bio je to tipičan dom poput većine na grčkim ostrvima, i mogao je biti sagrađen bilo kad u proteklih nekoliko stotina godina. Plaka, kao i druga sela koja su, na sreću, pošteđena štete što nanosi masovni turizam, ostala je netaknuta i večna.

– Tu su odrasle tvoja baka i njena sestra. Marija je bila moja najbolja drugarica; samo je godinu dana bila mlađa od Ane. Georgis, njihov otac, bio je ribar, kao većina muškaraca u selu, a Eleni, njegova žena, bila je učiteljica. U stvari, bilaje više od učiteljice, ona je vodila mesnu osnovnu školu. Škola se nalazila pored puta za Elundu, grad koji morate proći da biste stigli do nas. Obožavala je decu – ne samo svoje kćerke već *svu* decu koja su bila u njenom razredu. Mislim da je to Ani teško padalo. Bila je posesivno dete i nije volela ni sa kim da deli bilo šta, a pogotovo majčinu naklonost. Ali Eleni je bila darežljiva u svakom pogledu i nalazila je vremena

za svu decu, bez obzira da li su njena krv i meso ili samo njeni đaci.

– Imala sam običaj da se pretvaram kao da sam i ja jedna od kćerki Georgisa i Eleni. Uvek sam bila u njihovoj kući; imala sam dva brata, pa možeš da pretpostaviš koliko se moj dom razlikovao od njihovog. Moja majka Savina nije imala ništa protiv. Ona i Eleni su bile prijateljice još od detinjstva i delile su gotovo sve, još od ranih dana, zato mislim da se nije brinula da me može izgubiti. Štaviše, verujem da je gajila nadu da će se Marija ili Ana udati za jednog od moje braće.

– Kao mala, provela sam verovatno više vremena kod Petrakisovih nego kod mojih, ali kasnije su se okolnosti promenile i Ana i Marija su manje-više s nama živele.

– U to vreme, i tokom celog našeg detinjstva, plaža je bila naše igralište. Ona se stalno menjala, ali nam nikad nije dosadila. Plivali smo svakog dana od kraja maja pa sve do početka oktobra, a imali smo i nemirne noći zbog nepodnošljivog krupnog peska koji bi nam se zavukao među nožne prste, a onda bi se rasuo po krevetskom čaršavu. U večernjim satima pecali smo sitne ribice, a rano ujutro jurili smo da vidimo šta su ribari uhvatili prethodne noći. Zimi, kad bi naišla plima, često bi izbacivala nešto što bi nam privuklo pažnju: meduze, jegulje, hobotnice, a ponekad smo ostajali iznenađeni pred nepomičnom kornjačom na obali. Ma koje godišnje doba bilo, kad bi se smračilo, svraćali smo do Anine i Marijine kuće, gde nas je čekao prijatan miris toplog peciva – Eleni bi nam pravila svežu pitu od sira, a obično bi i ona u slast pojela s nama jedno parče. A kada bi došlo vreme za spavanje, uvek bih nevoljno krenula uzbrdo kući...

– Ovo mi zvuči kao idealan način odrastanja – prekinula ju je Aleksis, opčinjena Fotininim opisom ovog savršenog i skoro bajkovitog detinjstva. Ali ono što je zaista želela da sazna jesto to kako je svemu tome došao kraj. – Kako se Eleni zarazila leprom? – pitala je naglo. – Da lije leproznima bilo dozvoljeno da napuste

ostrvo?

– Ne, naravno da nije. Zato su se toliko i plašili ostrva. Na početku veka vlada je naredila da svi leprozni sa Krita moraju da ostanu na Spinalongi. Onog trenutka kada bi lekar ustanovio dijagnozu, ljudi su morali da napuste porodicu i da se presele tamo. Ostrvo je bilo poznatije kao „mesto živih mrtvaca“¹¹ i nije postojao bolji opis.

– U ono vreme ljudi su činili sve da bi sakrili simptome, uglavnom zbog toga što su posledice dijagnoze bile toliko zastrašujuće. Ne čudi me što je Eleni podlegla lepri. Nije razmišljala o opasnosti da bi neki đak mogao da je zarazi – nije mogla da ih podučava a da oni ne sede blizu nje. Svi su znali da bi ona prva potrčala da podigne dete koje bi palo u prašnjavom školskom dvorištu. Ispostavilo se da je jedan od učenika zaista imao lepru. – Fotini zastade.

– Zar mislite da su roditelji znali daje njihovo dete inficirano? – upita Aleksis s nevericom.

– Najverovatnije – odgovori Fotini. – Ali znali su i to da nikad više neće videti svoje dete ako bilo ko za to sazna. Eleni je mogla da preduzme samo jedan jedini pravi korak kada je saznala da je i sama zaražena – i ona je taj korak napravila. Naredila je da se sva deca u školi pregledaju da bi se pronašao bolesnik, i zaista, bio je to devetogodišnji Dimitrije, čiji su jadni roditelji morali podneti strahotu da im zauvek oduzmu sina. Ali druga mogućnost bila je još gora. Zamisli samo dodir dece tokom igre! Oni nisu kao odrasli pa da drže odstojanje. Tuku se i rvu, padaju jedni preko drugih. Svi znamo da se zaraza uglavnom širi dodirrom, ali ljudi su se tih dana najviše plašili da će škola u Elundi postati lepraška kolonija u pravom smislu ukoliko što pre ne izoluju inficirano dete.

– Mora da je Eleni bilo jako teško da obavi sve to – pogotovo što je imala takav odnos sa đacima – rekla je Aleksis zamišljeno.

– Da, bilo je grozno. Grozno za sve kojih se to ticalo odgovorila je Fotini.

Aleksisina usta su se potpuno osušila, pa se nije usudila da progovori jer nijedna reč ne bi izašla. Da brže prebrodi taj trenutak, pomerila je praznu šolju prema Fotini, koja ju je još jednom napunila i vratila nazad preko stola. Dok je pažljivo mešala šećer u tamnoj zakovitlanoj tečnosti, Aleksis je osetila kako je Elenina tuga i patnja uvlače u vrtlog.

Kakav je to osećaj? Otploviti od rođene kuće i doslovno biti zarobljen u vidokrugu porodice, a oduzeto ti je sve što ti je bilo dragoceno? Nije samo mislila na ženu koja je bila njena prababa već i na dečaka, oboje su bili nevini u bilo kakvom prestupu, a ipak osuđeni.

Fotini je ispružila ruku i stavila je na Aleksisinu. Možda je isuviše požurila da ispriča ono što zna a da dovoljno i ne poznaje ovu mladu ženu. Ipak, nije ovo bila bajka, nije mogla da odabere delove koje će ispričati, a koje izostaviti. Ako sada bude previše oprezna u pripovedanju, možda prava priča neće nikada biti ispričana. Videla je kako oblaci prolaze preko Aleksisinog lica. Suprotno od bleđih čuperaka koji su tog jutra visili na nebu, ovi su bili tmurni i namrgođeni. Fotini je slutila da je Aleksis do sada imala samo jednu mračnu tačku u životu, a to je bila mutna senka skrivene majčine prošlosti. Tek jedan mali znak pitanja, nešto što je trebalo da joj donese miran san. Nije videla bolest, a kamoli smrt. A sada se mora suočiti sa oboje.

– Hajde da se prošetamo, Aleksis. – Fotini je ustala. – Gerasimo će nas kasnije odvesti na ostrvo i sve će imati više smisla kad budemo tamo.

Upravo je šetnja i bila potrebna Aleksis. Zbog detalja koje je saznala iz majčine prošlosti i zbog prezasićenosti kofeinom počelo je da joj se vrti u glavi, a kako su se spuštale niz drvene stepenice ka

šljunčanoj plaži ispod taverne, Aleksis je prosto gutala slani vazduh.

Zašto mi majka nikad ništa nije pričala? – upitala je.

– Sigurna sam daje imala razloga – rekla je Fotini, znajući da će još mnogo toga morati da joj ispriča. – A kad se vratiš u Englesku, možda će ti objasniti zašto je bila tako tajanstvena.

Išle su duž plaže i krenule izvan sela niz kameni puteljak, oivičen češljugama i lavandom. Povetarac je tu bio nešto jači i Fotini je usporila korak. Mada je još bila u dobroj snazi za ženu u sedamdesetim, ipak nije imala onu svoju nekadašnju izdržljivost, njeni koraci postali su pažljiviji i sve se više spoticala, kako je puteljak postajao strmiji.

Povremeno bi zastala, jednom ili dvaput pokazala je prstom na neka mesta na Spinalongi kad bi se pojavila na vidiku. Konačno su stigle do jednog ogromnog kamena koji su vetar i kiša izbrusili, a i služio je kao klupa. Sele su i posmatrale more. Vetar je šušкао po razgranatim žbunovima timijana koji je rastao u izobilju oko njih. Tu je Fotini započela priču o Sofiji.

Tokom sledećih nekoliko dana Fotini je ispričala Aleksis sve što je znala o njenoj porodici. Nije ostavila nijedan kamen a da ga nije prevmula – od najmanjeg kamenčića njenog detinjstva, potanko do najvećih stena u istoriji Krita. Dve žene su provodile vreme u šetnjama po priobalnim putevima, sedele satima za večerom – obilazile okolne gradiće i sela Aleksisinim iznajmljenim automobilom. Fotini joj je pomogla da složi mozaik svih zagonetki porodice Petrakis. Ovo su bili dani kada je Aleksis osetila da postaje zrelija i mudrija, dok se Fotini, pričajući toliko o prošlosti, ponovo osetila mladom. Polovina veka koja je delila dve žene odjednom je nestala sve do tačke iščezavanja, a dok su šetale ruku podruku, ljudi bi pomislili da su sestre.

DRUGI DEO

W&N

3

Početak maja donosi Kritu savršene i božanstvene dane. Jednog takvog dana, kada je drveće bilo pod teretom cvetova, a poslednji planinski sneg se topio u kristalnim potocima, Eleni je napustila kopno i otišla na Spinalongu. U okrutnom kontrastu sa ovim najmračnijim događajem, nebo je bilo blistavo, vedro i plavo. Svet se okupio da gleda, da plače, da mahne poslednji pozdrav. Mada školu zvanično nisu zatvorili tog dana, iz poštovanja prema nastavnici koja odlazi, učionice su odzvanjale ehom praznine. Đaci i nastavnici su štrajkovali toga dana. Niko nije želeo da propusti poslednju priliku da mahne voljenoj „kira Petrakis“.

Eleni Petrakis je bila omiljena u Plaki i u okolnim selima. Kao magnet je privlačila i decu i odrasle, svi su je obožavali i poštovali. Razlog je bio jednostavan. Podučavanje je bio Elenin poziv, a njen entuzijizam dodirnuo je decu kao baklja. „Kad se voli, onda se i nauči”, bila je njena uzrečica. Ovo nisu bile njene reči, već izreka nastavnika s vatrom u grudima, koji joj je otvorio dveri prosvetiteljstva pre dvadeset godina.

Noć pre nego što je Eleni zauvek napustila svoj dom, napunila je vazu proletnjim cvećem. Stavila ju je nasred stola, a taj bokorić malih blelih cvetića magično je preobrazio celu sobu. Umela je da istakne snagu jednostavnog dela, moć detalja. Znala je, recimo, da se seti rođendana nekog deteta ili nečije omiljene boje, što je često bio način da osvoji nečije srce, a potom i um. Deca u njenoj učionici upijala su znanje, uglavnom jer su želeli da joj udovolje, a ne zato što su bili primorani da uče, a u učenju su im pomagali kartončići na kojima su bili zapisane činjenice i brojke. Ti kartoni su visili sa

tavanice tako da su izgledali kao jato egzotičnih ptica koje neprestano lebde iznad glava učenika.

Ali nije samo omiljena nastavnica odlazila na Spinalongu toga dana. Opraštali su se i od prijatelja: devetogodišnjeg Dimitrija, čiji su roditelji skoro godinu ili više dana skrivali znake lepree. Svakog meseca pokušavali su nečim novim da sakriju fleke koje su se pojavljivale – bermude su zamenili dugačkim pantalonama, otvorene sandale teškim čizmama, a leti mu je bilo zabranjeno da se kupa u moru s prijateljima iz straha da ne primete fleke na leđima. – Kaži da se plašiš talasa! – molila ga je majka, što je naravno bilo smešno. Sva deca su odrasla uživajući u uzbudljivoj snazi mora, i zapravo su jedva čekali dane kada će vetrovi s Melteme preobraziti stakleno mirno more u divlji okean. Samo su se kukavice plašile velikih talasa. Dete je mesecima živelo u strahu da ga ne otkriju, ali je u svom srcu znao da je to samo privremeno stanje, i da će se pre ili kasnije saznati.

Svi neupućeni u vanredne okolnosti mislili bi da se tog letnjeg jutra masa okupila za sahranu. Bilo ih je skoro stotinu, većinom žene i deca, zatočenih tužnom tišinom. Stajali su nasred seoskog trga kao jedno telo, čekali u miru, jedva dišući. Nedaleko, u susednoj maloj uličici, Eleni Petrakis je otvorila vrata. Kada se suočila sa ovim neobičnim prizorom velike mase ljudi na tom obično praznom prostoru, njena prva reakcija bila je da se povuče nazad u kuću. Nije imala izbora. Georgis ju je čekao na obali, u svom čamcu. Već je natovario njene stvari. Samo joj je nešto malo bilo potrebno, pošto joj Georgis može doneti još ponešto tokom sledećih nedelja, a nije želela da ponese ništa iz porodičnog doma osim osnovnih potreština. Ana i Marija su ostale iza zatvorenih vrata. Poslednji minuti provedeni s devojčicama bili su najteži trenuci u Eleninom životu. Imala je jaku želju da ih uzme u naručje, stisne u zagrljaj, da oseti njihove tople suze na svojoj koži i da im umiri drhtuća tela. Ali

nijednu od tih stvari nije smela da učini. Ne bez rizika. Lica su im bila iskrivljena od bola, a oči otečene od plakanja. Nije ostalo ništa više da se kaže. Skoro ništa da se oseti. Njihova majka odlazi. Neće se vraćati rano uveče, s naramkom knjiga, bleđa od umora, ali uvek sijajući od sreće što je kod kuće s njima. Neće se vratiti.

Devojčice su se ponašale upravo onako kako je Eleni očekivala. Ana, starija, oduvek je bila nestašna, i uvek se znalo šta oseća. Marija, nasuprot njoj, bila je mirnija, strpljivija, i rede se ljutila. Istini za pravo, Ana je bila vidno uznemirenija od njene sestre danima uoči majčinog odlaska, ali ta nemoć da suzdrži svoja osećanja nikad nije bila toliko izražena kao toga dana. Preklinjala je majku da ne ide, molila je da ostane, buncala je, besnela i čupala kosu. Nasuprot tome, Marija je plakala, isprva tiho, a onda glasnim, tužnim jecajima koji su se mogli čuti i na ulici.

Eleni je odlučila da suzdrži vulkansku erupciju bola koja je pretila daje potpuno dotuče. Moći će joj dati oduška kada napusti Plaku, ali u ovom trenutku svi su se nadali da će uspeti da sačuva pribranost. Ako ona sada posustane, svi će klonuti. Devojčice moraju ostati u kući. Biće pošteđene slike majčinog lika koji se gubi, slike koja bi se zauvek mogla urezati u njihovom sećanju.

Bio je to najteži trenutak u Eleninom životu, a sad – najjavniji. Gledali su je čitavi redovi tužnih očiju. Znala je da su oni tu da bi se oprostili s njom, ali nikad nije toliko vapila za samoćom. Znala je sva lica u toj masi, svi su je voleli. – Zbogom – rekla je nežno. – Zbogom. – Držala je rastojanje od njih. Njen poriv da nekog zagrlj naglo je zamro pre deset dana, onog presudnog dana kada je primetila čudne fleke na listovima nogu. Bile su očigledne, pogotovo nakon što ih je uporedila sa slikom na letku koji je kružio da upozori ljude na simptome. Nije joj bilo potrebno da poseti specijalistu da bi shvatila strašnu istinu. Znala je, i pre nego što je posetila doktora, da je nekako pokupila upravo onu bolest koje su se svi najviše plašili.

Reči iz Knjige Levitske, koje je lokalni sveštenik izgovorao mnogo češće nego što su to strogi propisi dopuštali, odzvanjale su joj u glavi:

Kad se lepra pojavi na koži tela, taj će biti gubavac, taj će biti nečist i pop će ga proglasiti potpuno nečistim. A gubavcu u koga se ta nesreća uselila biće oduzeta odeća i biće ošišan do glave, a on će staviti masku preko usana i izvikivaće: „Nečist, nečist

Mnogi ljudi veruju da se još primenjuju stroga uputstva o ophođenju prema leproznima iz Starog zaveta. Ovaj odlomak već stotinama godina može se čuti u crkvi, a kod ljudi je duboko urezana slika da se gubavac, bio to čovek, žena ili pak dete, odbacuje iz društva.

Kako se probijala kroz masu, Georgis je mogao da vidi samo teme Elenine glave, i znao je da je došao trenutak kojeg se plašio. Hiljadu puta je već bio na Spinalongi, godinama je dopunjavao svoj oskudni ribarski prihod vozeći isporuke za koloniju leproznih, ali nikad nije pretpostavio da će uslediti jedno ovakvo putovanje. Čamac je bio spreman, a on je stajao i gledao kako se ona približava, ruke su mu bile čvrsto prekrštene na grudima, a glava pognuta. Verovao je da će u takvom položaju, napetog i krutog tela, uspeti da savlada uzburkana osećanja i spreči da se ona pretvore u neobuzdano i nezaustavivo ridanje. Njegova urođena sposobnost da prikrije osećanja bila je poduprta i primernim vladanjem njegove žene. Ipak, u duši je bio duboko pogođen žalošću. Moram ovo obaviti, govorio je sebi, kao da je to još samo jedna obična vožnja. Hiljadama prelazaka trebalo je dodati još ovaj jedan, kao – još hiljadu narednih.

Kako se Eleni približavala pristaništu, gomila je utihnula. Jedno dete je zaplakalo, ali gaje majka smirila. Samo jedan pogrešan izliv osećanja, i ovi ožalošćeni ljudi će izgubiti staloženost. Suzdržanost i zvaničnost će nestati i ovaj oproštaj više neće biti dostojanstven.

Mada je tih nekoliko stotina metara izgledalo kao nesavladiva razdaljina, Eleni je nekako uspela da stigne do pristaništa, i onda se okrenula da pogleda gomilu poslednji put. Njena kuća se više nije videla, ali je znala da su žaluzine ostale spuštene i da njene kćerke plaču u mraku.

Odjednom se začuo plač. Glasan, srceparajući jecaj odrasle žene, a njen izliv žalosti bio je toliko neobuzdan koliko je Elenin bio suzdržan. Eleni je zastala na trenutak. Ovi jecaji kao da su bili eho njenih sopstvenih osećanja. Oni su ispoljavali sve ono što je osećala u duši, ali je znala da ih ona nije ispustila. Uskomešala se masa, skidajući poglede sa Eleni i upirući ih u udaljeni ugao trga, gde je bilo privezano magare za drvo, a pored su stajali muškarac i žena. Mada je potpuno nestao u ženinom zagrljaju, tamo je bio i dečak. Vrh njegove glave jedva je dosezao visinu njenih grudi, kako se ona nagla nad njim. Žena je ruke obmotala oko njegovog tela kao da ga nikada neće pustiti. – Sine moj! – plakala je očajnički. – Sine moj, moj mili sine! – Njen muž je stajao pored njih. – Katerina – ubeđivao ju je.

– Dimitrije mora da ide. Nemamo izbora. Čamac čeka.

– Nežno je skinuo majčine ruke sa deteta. Ona je izgovorila ime sina poslednji put, nežno, nerazgovetno: – Dimitrije... – ali dečak nije podigao pogled. Uporno je zurio u prašnjavu zemlju. – Dođi, Dimitrije – rekao je otac odlučno. I dečak je krenuo za njim.

Njegov pogled bio je uperen na očeve iznošene kožne čizme. Samo je trebalo da stavlja stopala u otiske koje su očeve čizme ostavljale u prašini pred njim. Radio je to automatski – bila je to igra koju su toliko puta igrali kada bi otac gigantskim koracima hodao, a Dimitrije poskakivao koliko ga noge nose, da bi na kraju pao nemoćan, ali nasmejan. Ali ovoga puta očevi koraci bili su spori i posrtao je tako da je Dimitrije mogao da ga prati bez po muke. Otac je skinuo teret sa tužnog magarca, i sada je na ramenu pridržavao

mali sanduk s dečakovim stvarima, na istom onom ramenu na kojem je toliko puta nosio svog sina. Put je sada izgledao veoma dug kroz masu, do obale.

Poslednji oproštaj oca i sina bio je kratak, pravi muški. Eleni, i sama svesna ove nelagodnosti, pozdravila je Dimitrija. Ona se sada usmerila samo na dečaka, čiji će život odsad pa nadalje biti njena najveća odgovornost. – Dođi – rekla je ohrabrujući ga. – Hajde, idemo da vidimo naš novi dom. – Uхватила je dete za ruku i pomogla mu da se ukrca u čamac kao da su krenuli u avanturu, a da su u kartonskim kutijama oko njih samo potrepštine za izlet.

Gomila je posmatrala kako odlaze, i dalje u tišini. Za ovaj trenutak nije bio napisan protokol. Da li bi trebalo da mašu? Da li da uzvikuju zbogom? Ubleдела su lica, zgrčili se stomaci, a srca otežala. Neki su bili podozrivi prema dečaku, okrivljujući ga za Elenino stanje, i strepeli su za zdravlje sopstvene dece. U trenutku njihovog odlaska, očevi i majke su osećali sažaljenje za ono dvoje što zauvek napuštaju svoje porodice. Georgis je odgurnuo čamac od obale, i ubrzo su se njegova vesla, kao i obično, upustila u borbu protiv struje. Kao da ni more nije htelo da ovo dvoje odu. Neko vreme ih je gomila gledala, ali kako su njihova lica postala jedva vidljiva, počeli su da se razilaze.

Poslednje koje su se okrenule i napustile trg bile su žena Eleninih godina i jedna devojčica. Žena je bila Savina Angelopulos, koja je odrasla sa Eleni, a devojčica je bila njena kćerka Fotini, koja je u tom malom seocetu bila najbolja drugarica Elenine mlađe kćerke, Marije. Savina je imala maramu na glavi koja joj je skrivala gustu kosu, ali i isticala njene ogromne i dobroćudne oči; rađanje deteta nije bilo blagonaklono prema njenom telu, tako da je sada bila zdepasta, debelih nogu. Nasuprot njoj, Fotini je bila tanana kao mlado stablo masline, ali je nasledila prelepe oči svoje majke. Kad je čamac potpuno nestao, i njih dve su se okrenule i brzo prošle preko

trga. Uputile su se ka kući s bleдозelenim vratima, kući iz koje je Eleni nedavno izašla. Žaluzine su bile zatvorene, ali su ulazna vrata bila otključana, te su majka i kćerka ušle unutra. Potom je Savina uzela devoјčice u naručje, da im podari onaj zagrljaj koji njihova majka, sasvim mudro, nije mogla.

Kako se čamac približavao ostrvu, Eleni je sve jače stiskala Dimitrijevu ruku. Bilo joj je drago što će jadni dečak imati nekoga ko će se brinuti o njemu, i u tom trenutku nije joj pala na pamet ironija te situacije. Podučavaće ga i gajice ga kao da joj je rođeni sin, učiniće sve što je u njenoj moći da ovaj strašan događaj ne prekine njegovo školovanje. Kada su se približili, primetila je nekoliko ljudi kako stoje ispred tvrđave: pretpostavila je da verovatno nju čekaju. Inače, zašto bi stajali tamo? Nemoguće da tu stoje jer žele da napuste ostrvo.

Georgis je vesto usmeravao čamac prema obali, i ubrzo je pomogao svojoj ženi i Dimitriju da se iskrcaju na kopno. Skoro nesvesno je izbegavao dodir s dečakovom golom kožom, pridržavajući ga za lakat, a ne za ruku, kad mu je pomagao da izađe iz čamca. Onda se svom snagom posvetio vezivanju čamca i istovarivanju sanduka na sigurno, da bi odagnao sa uma činjenicu da će napustiti ostrvo bez žene. Ubrzo su dečakov mali drveni sanduk i onaj veći što je pripadao Eleni stajali na obali.

Pošto su stigli na Spinalongu, Eleni i Dimitriju učinilo se kao da su prevalili širok okean, i da su njihovi stari životi već hiljadama kilometara udaljeni.

Pre nego što je Eleni uspela još jednom da se okrene, Georgis je već krenuo nazad. Prethodne noći dogovorili su se da se neće opraštati, i oboje su istrajali u toj odluci. Georgis se uputio nazad, i već se udaljio stotinak metara od obale. Kapu je toliko navukao na glavu da je jedino mogao da vidi ispred sebe tamne letvice čamca.

Grupa ljudi koje je Eleni primetila još iz čamca sada se približavala ka njima. Dimitrije je ćutao, spustio je pogled i piljio u svoje noge, dok je Eleni ispružila ruku prema čoveku koji je prišao da ih pozdravi. Bio je to gest kojim je pokazala da prihvata ovo kao svoj novi dom. Shvatila je da pokušava da se pozdravi rukom koja je bila savijena kao pastirski štap, rukom koja je bila tako užasno izobličena leprom da starac nije mogao da uhvati Eleninu ispruženu ruku. Ali je njegov osmeh rekao sve, i Eleni mu je uzvratila učtivim: – *Kalimera*. – Dimitrije je stajao iza nje i nije rekao ni reči. Dečak će danima biti u šoku.

Na Spinalongi je bio običaj da se pridošlice dočekaju s nekom vrstom obreda, tako da su Eleni i Dimitrije dočekani kao da su konačno dospeli na neko daleko mesto iz snova. Nažalost, u stvarnosti za neke lepraše to je zaista bilo tako. Ostrvo im je pružilo sigurno utočište od skitničkog života; mnogi gubavci provodili su mesece, čak i godine, živeći izvan društva. Spavali su u ćumezima i hranili se otpacima. Ovim žrtvama bolesti Spinalonga je bila spas, predah od bedne nemaštine u kojoj su živeli kao izgnanici.

Pozdravio ih je Petros Kontomaris, upravnik ostrva. Trista i nešto žitelja gaje glasanjem odabralo, zajedno s grupom starešina, na godišnjem izboru; Spinalonga je bila primer demokratije i redovnih izbora, koji su uspostavljeni da bi se sprečilo širenje nezadovoljstva. Kontomarisova dužnost bila je i da dočeka pridošlice, i samo njemu i nekolicini odabranih bilo je dozvoljeno da prolaze kroz veliku kapiju.

Eleni i Dimitrije su sledili Petrosa Kontomarisa kroz tunel, čvrsto se držeći za ruke. Eleni je verovatno znala više o Spinalongi nego većina ljudi na kopnu, jer je od Georgisa dobijala informacije iz prve ruke. Ipak, bila je iznenađena prizorom koji ju je dočekaao. U uzanoj

uličici pred njima je stajala gomila ljudi. Izgledalo je kao pijačni dan u Plaki. Ljudi su hodali gore-dole s korpama punim robe, sveštenik se pojavio na vratima crkve, a dve starije žene su se polagano pele uz ulicu jašući na umornim magarcima. Neki su se osvrnuli da pogledaju pridošlice, a drugi su klimnuli glavom u znak pozdrava. Eleni je gledala oko sebe, strahovala je da će delovati nepristojno, ali nije mogla da suzdrži znatiželju. Glasine su bile tačne. Većina leproznih izgledala je kao ona: vidno bez fleka.

Jedna žena čija je glava bila umotana u šal zastala je da ih propusti. Eleni je na tren videla lice izobličeno kvrgama veličine oraha, i naježila se. Nikad nije videla nešto tako odvratno, i pomolila se da Dimitrije ne primeti tu ženu.

Njih troje su nastavili da se penju ulicom, pratio ih je još jedan stariji čovek koji je vodio magarca s tovarom njihovih stvari. Petros Kontomaris je čavrljao sa Eleni. – Imamo za vas kuću – objasnio joj je. – Slobodna je od prošle nedelje.

Na Spinalongi mesto bi se upraznilo jedino kada bi neko umro. No, ljudi su pristizali bez obzira na to da – je bilo slobodnih mesta, što je značilo da je ostrvo bilo prenaseljeno. Pošto je odredba vlade ohrabivala gubavce da žive na Spinalongi, onda je u njenom interesu bilo da predupredi nemire na ostrvu, tako da je s vremena na vreme izdvajala sredstva za nove stambene zgrade ili za preuređivanje starih. Prethodne godine, upravo kada su postojeće zgrade postale pretesne, najzad je podignut nov, ružan ali funkcionalan blok, i tako je razrešen problem stanovanja. Ponovo je svaki ostrvljanin imao svoju privatnost. Kontomaris je donosio odluku gde će ko živeti. On je smatrao da su Eleni i Dimitrije poseban slučaj; prema njima će se ophoditi kao da su majka i sin, i zato je odlučio da ne stanuju u novom bloku, već u tek ispražnjenoj kući u glavnoj ulici. Dimitrije će tamo provesti još mnogo godina.

– Kira Petrakis – reče – ovo će biti vaš nov dom.

Na samom kraju glavne ulice, gde su se završavale radnje, stajala je zasebna kuća, uvučena od puta. Eleni je pogodila činjenica koliko je ona ličila na njen sopstveni dom. Tada je rekla sebi da mora prestati da misli na taj način – ova stara kamena kuća ispred nje *jeste* njen novi dom. Kontomaris je otključao vrata i otvorio ih. Unutrašnjost je bila mračna, čak i na ovako bleštavom sjajnom danu. Srce joj je steglo. Granice njene izdržljivosti su po stoti put tog dana stavljene na probu. Ova kuća je bez sumnje bila jedna od najboljih i zbog toga bi morala da pokaže da je zadovoljna. Njene najbolje glumačke sposobnosti i umeće izvođenja sada su joj bili više nego potrebni, upravo ono što ju je toliko krasilo kao učiteljicu.

– Ostavljam vas da se smestite – rekao je Kontomaris. – Moja žena će vas obići kasnije i pokazaće vam celu koloniju.

– Vaša žena? – uskliknu Eleni, s više iznenađenja u glasu nego što je nameravala da pokaže. Ali je on već navikao na takvu reakciju.

– Da, moja žena. Ovde smo se upoznali i venčali. To nije tako neobično, znate.

– Ne, ne. Sigurna sam da nije – rekla je Eleni postidena, uviđajući da ima još mnogo toga da nauči. Kontomaris se blago poklonio i otišao. Eleni i Dimitrije su ostali sami, oboje gledajući naokolo u tom mraku usred dana. Osim otrcanog tepiha, u sobi su bili jedna drvena komoda, mali sto s dve klimave drvene stolice. Suze su je pekle u očima. Njen život se sveo na ovo. Dve duše u tmurnoj sobi s parom krhkih stolica koje su izgledale kao da će ih smrviti dodir ruku, a kamoli puna težina ljudskog tela. U čemu se razlikuju ona i Dimitrije od ta dva lomljiva komada nameštaja? I opet, nužno je bilo da pokaže radost.

– Dođi, Dimitrije, da pogledamo šta ima na spratu?

Prošli su kroz neosvetljenu sobu i popeli se stepenicama. Na vrhu su bila dvoja vrata. Eleni je otvorila ona na levoj strani i ušla. Odmah je otvorila žaluzine i svetlost je prodrila unutra. Prozori su gledali na

ulicu i moglo se videti svetlucanje mora u daljini. Metalni krevet i još jedna rasklimatana stolica bili su sav nameštaj u ovoj ogoljenoj ćeliji. Eleni je ostavila Dimitrija da tu stoji i otišla u drugu spavaću sobu, koja je bila manja i nekako još sivlja. Vratila se u prvu, gde je Dimitrije još uvek stajao.

– Ovo će biti tvoja soba – izjavila je.

– Moja soba? – upitao je s nevericom. – Samo moja? – Oduvek je delio sobu sa dvojicom braće i dvema sestrama. Po prvi put se primetio neki izraz na njegovom malom licu. Sasvim neočekivano je saznao da se barem jedna stvar poboljšala u njegovom životu.

Kako su se spuštali niza stepenice, jedna bubašvaba je pretrčala preko sobe i nestala iza drvene komode koja je stajala u ćošku. Eleni će je kasnije uloviti, ali sada je upalila tri uljane lampe koje će osvetliti ovaj turobni sumrak. Otvorila je svoj sanduk – u kojem su uglavnom bile knjige i drugi materijal koji će joj biti potreban za podučavanje Dimitrija – izvadila papir i olovku i počela da sastavlja spisak: tri dužine pamuka za zavese, dve slike, nekoliko jastuka, pet ćebadi, velika šerpa i nekoliko komada najboljeg porcelana. Znala je koliko će se njena porodica radovati pri pomisli da svi jedu iz istih tanjira sa cvetićima. Druga važna stavka koju je tražila bilo je semenje. Mada je kuća bila sumorna, Eleni se radovala što imaju malu bašticu i već je počela da planira šta će tu gajiti. Georgis će se vratiti za nekoliko dana, tako da će za nedelju ili dve ovo mesto izgledati onako kako ona želi. Ovo će biti prvi od mnogih spiskova za Georgisa, a Eleni je znala da će ih on ispuniti do poslednjeg slova.

Dimitrije je sedeo i gledao Eleni kako sastavlja spisak osnovnih potrepština. Osećao je strahopoštovanje prema ovoj ženi, koja je do juče bila njegova učiteljica, a sad će se starati o njemu, ne samo od osam ujutro do dva popodne već neprestano. Ona će biti njegova majka, njegova *meetera*. Ali nikad je neće osloviti drugim imenom osim „kira Petrakis“. Pitao se šta li njegova prava majka radi sada.

Verovatno meša veliki lonac, spremajući večernji obed. U Dimitrijevim očima ona je tako provodila većinu vremena, dok se on, njegova braća i sestre igraju napolju na ulici. Pitao se da li će ih ikad ponovo videti i priželjkivao je svim srcem daje sad tamo s njima i igra se u prašini. Ako su mu oni ovoliko nedostajali nakon samo nekoliko sati, koliko će mu tek nedostajati kad prođu dani, nedelje, meseci?, pitao se. Grlo mu se steglo od bola da su mu suze krenule niz lice. Onda se kira Petrakis stvorila pored njega, prigrllila ga i šaputala mu: – Dobro, dobro, Dimitrije. Sve će biti u redu... Sve će biti u redu. – Samo kad bi mogao da joj poveruje.

To popodne su raspakovali svoje kutije. Okružujući se poznatim predmetima trebalo je da im popravi raspoloženje, ali svaki put kad bi se neki predmet pojavio, podsetio bi ih na protekli život i nije im donosio zaborav. Svaka nova stvarčica, knjiga ili igračka podsetila bi ih još jače od prethodne na sve ono što su napustili.

Jedna od Eleninih dragocenosti bio je mali sat, poklon od roditelja na dan njenog venčanja. Stavila ga je nasred police iznad kamina i njegovi nežni tik-tak otkucaji sada su ispunjavali duge trenutke tišine. Otkucavao je na svaki sat, a tačno u tri, pre nego što je sat potpuno utihnuo, neko je tiho zakucao na vrata.

Eleni je širom otvorila vrata da primi posetioca, onisku ženu okruglog lica i srebrnih pramenova u kosi.

– *Kalispera* – reče Eleni. – Kir Kontomaris mi je rekao da mogu očekivati vašu posetu. Molim vas, uđite.

– Ovo mora daje Dimitrije – rekla je žena prilazeći dečaku, koji je ostao da sedi podbočivši glavu rukama.

– Dođi – reče ona, pružajući mu ruku. – Pokazaću vam okolinu. Zovem se Elpida Kontomaris, ali molim te zovi me Elpida.

U njenom glasu bilo je dosta usiljene veselosti i poleta. Tako bi se odrasli obraćali prestravljenom detetu kome treba da se izvadi zub. Iz sumorne kuće izašli su na svetlost kasnog popodneva i skrenuli

desno.

– Ovde je najvažnije imati zalihe vode – počela je odlučno. Njen ton odavao je osobu koja je i ranije bila vodič pridošlicama. Kad god bi koja žena pristigla, Kontomaris bi poslao Elpidu da je dočeka. Prvi put je bila vodič u prisustvu deteta, tako da je znala da mora prilagoditi neke podatke koje je obično saopštavala. Zsigurno će morati da suzbije zajedljivost koju bi svaki put ispoljavala kada bi opisivala objekte podignute na ostrvu.

– Ovo je – reče vedro, pokazujući prstom na ogromnu cisternu u dnu brda – mesto gde skupljamo vodu. To je mesto gde provodimo dosta vremena čavrljajući i slušajući najnovije dogodovštine.

Zapravo, činjenica da se moraju lomati nekoliko stotina metara nizbrdo da bi uzeli vodu, a posle da se vraćaju s vodom uzbrdo beskrajno ju je ljutila. Ona je mogla da se nosi s tim, ali je tu bilo i drugih, bogalja koji su jedva mogli da podignu i prazan sud, a kamoli onaj prepun vode. Ranije, dok nije došla na Spinalongu, retko da je podigla više od čaše vode, ali je sada nošenje prepunih kofa postalo deo svakodnevnog životne muke. Trebalo joj je nekoliko godina da se na ovo navikne. Stvari su se možda drastičnije promenile za Elpidu nego za ostale. Poticala je iz bogate porodice iz Hanije, fizički posao bio joj je stran sve dok nije došla na Spinalongu pre desetak godina. Sve do tada najteži zadatak bio joj je da izveze posteljinu.

Kao i obično, Elpida je i sada dala ohrabrujući uvod – ostrvu i predstavila je samo pozitivne aspekte. Pokazala je Eleni Petrakis neke radnjice, kao da su one najfinije u Iraklionu; pokazala joj je gde se svake druge nedelje održava pijaca i gde se pere veš. Odvela ju je u apoteku, koja je bila najznačajnija zgrada na ostrvu. Rekla joj je u koje vreme se pali pekarova pećnica i gde se nalazi *kafenion*, zaklonjen nešto dalje u sporednoj uličici. Sveštenik će ih malo kasnije posetiti, ali za svaki slučaj pokazala im je gde on živi i

odvela ih je i do crkve. Sa oduševljenjem je pričala dečaku o lutkarskim pozorišnim predstavama koje su se održavale za decu jednom nedeljno u gradskoj većnici, i konačno im je pokazala školu, koja je toga dana bila prazna, ali su je deca sa ostrva posećivala tri puta nedeljno.

Pričala je Dimitriju o ostaloj deci njegovog uzrasta – pokušala da mu izmami osmeh, opisujući mu njihove zabave i igre, ali bez obzira koliko se trudila, njegovo lice ostalo je bezizražajno.

Suzdržala se da ne spomene, pogotovo pred dečakom, nemire koji su se pripremali na ostrvu. Mada su mnogi lepraši prvobitno bili zahvalni što im je ostrvo pružilo utočište, postali su razočarani posle izvesnog vremena i osećali su se napuštenim; verovali su da su samo njihove najnužnije potrebe zadovoljene. Elpida je znala da će Eleni uskoro primetiti onu ogorčenost koja je prožimala mnoge lepraše, jer se to osećalo u vazduhu.

Kao žena upravnika ostrva, našla se u teškoj situaciji. Petrosa Kontomarisa su odabrali žitelji Spinalonge, ali njegov najhitniji zadatak bio je da bude vladin posrednik i potrčko. Bio je razuman čovek i znao je gde su granice s vlastima na Kritu, ali Elpida ga je videla i kako se bori s buntovnom, a ponekad i veoma radikalnom manjinom u koloniji leproznih koja je smatrala da loše postupaju s njima, i neprestano su se borili za poboljšanje uslova za život na ostrvu. Neki su se osećali kao uljezi u turskom kršu, mada je Kontomaris svih ovih godina činio sve što je mogao. Pregovarao je o mesečnim primanjima od dvadeset i pet drahmi po stanovniku, i tražio da se izgradi još nekoliko blokova sa stanovima. Borio se za pristojnu apoteku i bolnicu s redovnim posetama lekara sa kopna. Takođe je sastavio i plan za dodelu zemlje na Spinalongi svakome ko je želeo da uzgaja sopstveno voće i povrće za ličnu potrebu ili za prodaju na pijaci. Ukratko, učinio je sve što je bilo u njegovoj moći, ali su stanovnici Spinalonge i stalno tražili više i Elpida nije bila

sigurna da će njen muž uspeti da zadovolji sva njihova očekivanja. Nепrestano se brinula za svog muža. On je bio u poznim pedesetim, kao i ona, ali se njegovo zdravlje pogoršavalo. Lepra je počela da dobija bitku nad njegovim telom.

Elpida je videla velike promene otkad je došla, a većina je postignuta zahvaljujući naporima njenog muža. Gundanja zbog nezadovoljstva rasla su svakim danom. Najviše se negodovalo zbog vode, pogotovo leti. Venecijanski sistem za vodu, izgrađen pre stotinu godina, sastojao se iz skupljanja kišnice u odvodne cevi, a čuvala se u podzemnim cisternama da ne bi isparila. Bio je neverovatno jednostavan sistem, ali su tuneli sada počeli da se krune. Uz to, sveža voda koju su im donosili sa kopna svake nedelje nije bila dovoljna za preko dvesta do trista ljudi da se pristojno napoje i operu. Bila je to svakodnevna borba, čak i uz pomoć mazgi, pogotovo za one starije i ubogaljene. A zimi im je trebala struja. Nekoliko godina ranije instalirali su generator i svi su očekivali blagodeti toplote i svetlosti u mračnim i hladnim danima između novembra i februara. Ali do toga nikada nije došlo. Generator je pregoreo posle tri nedelje i nikad više nije proradio; na molbu za nove delove niko se nije obazirao i sada je mašina stajala napuštena, skoro sasvim prekrivena korovom.

Voda i struja nisu bile luksuz, već potreba. Svi su bili svesni da nestašica vode može da im skрати živote. Elpida je znala da je vlada obavezna da živote ovih ljudi učini podnošljivim, međutim, njeno angažovanje na poboljšanju života na ostrvu uvek je bilo površno. Stanovnici Spinalonge su kipteli od besa, a ona je bila puna razumevanja za taj njihov gnev. Zašto u zemlji u kojoj se ogromne planine dižu do neba, sa snežnim vrhovima jasno vidljivim po zimskom danu, baš oni da budu uskraćeni? Tražili su da im se obezbede zalihe sveže vode. I to su želeli odmah. Bilo je dosta žustrih rasprava, koliko je to moguće između muškaraca i žena, od

kojih su neki bili istinski bogalji, o tome šta treba da preduzmu. Elpida se seća da je jedna grupa pretila da jurišem zauzme kopno, a druga je predložila da se uzmu taoci. Na kraju su shvatili kakvu jadno zaostalu i nemoćnu vojsku bi oni činili, bez čamaca, bez oružja i, što je najvažnije, s vrlo malo snage.

Jedino im je preostalo da pokušaju da se jasno i glasno izjasne, tako da ih svi čuju. Zato je Petrosova snaga u argumentima i diplomatiji postala najvrednije oružje koje su imali. Elpida je morala da zadrži izvesno odstojanje sa zajednicom, ali se onda osećala odbačenom, pogotovo od žena, koje su smatrale daje doušnik svoga muža. Već se umorila od svega i potajno je pritiskala Petrosa da se ne kandiduje za sledeće izbore. Zar već nije dovoljno dao?

Dok je vodila Eleni i Dimitrija po malim uličicama ostrva, Elpida je ipak sve te misli zadržala za sebe. Videla je Dimitrija kako se grčevito drži za Eleni za suknju, koja je lepršavo talasala dok su hodali, kao da je tražio utehu. Uzdahnula je. Kakvu budućnost može ovde da ima ovaj dečko? Skoro da se ponadala da neće biti duga.

Eleni je to blago cimanje suknje delovalo umirujuće. To ju je podsetilo da nije sama, i da ima nekog o kome treba da se brine. Još koliko juče je imala muža i dve kćerke, a samo dan pre toga je još sto znatiželjnih lica u školi gledalo u nju. Svima je bila potrebna, a ona je u tome uživala. Teško je bilo shvatiti novu stvarnost. Za trenutak se zapitala da već nije umrla, i da nije ova žena zapravo priviđenje koje joj pokazuje Had, objašnjavajući joj gde mrtve duše mogu da operu mrtvačke prekrivače i gde da kupe svoje bedne zalihe. Njen um joj je ipak govorio kako je sve to ipak stvarnost. Nije je u pakao doveo Haron, već njen muž, i ostavio je ovde da umre. Zaustavila se, Dimitrije takođe. Spustila je glavu na grudi i osetila krupne suze koje su joj napunile oči. Prvi put je izgubila kontrolu. Steglo joj se grlo kao da odbija da propusti vazduh, i još jednom je očajnički pokušala da uvuče vazduh u pluća. Elpida, koja

je sve do tada bila tako poslovna i odsečna, okrenula se prema njoj i zgrabila joj ruke. Dimitrije je gledao te dve žene. Tog dana je prvi put video majku kako plače. A sada i učiteljicu. Suze su joj neobuzdano tekle niz lice.

– Ne plaši se. Plači slobodno – rekla je Elpida blago. – Dečak će videti još mnogo suza ovde. Veruj mi, ovde na Spinalongi se plače bez ikakvog ustručavanja.

Eleni je zarila glavu u Elpidino rame. Dva prolaznika su zastala zureći u njih. Ne da bi posmatrali kako žena plače, već prosto iz znatiželje prema pridošlicama.

Dimitrije je okrenuo glavu, osećajući stid zbog Eleninog jecanja i pogleda nepoznatih. Želeo je da se otvori zemlja pod njim, kao prilikom zemljotresa, o čemu je učio u školi, i da ga proguta. Znao je da Krit često pogađa zemljotres, ali zašto ne danas?

Elpida je mogla da primeti kako se Dimitrije oseća. Elenino jecanje je i nju pogodilo: duboko je saosećala s njom, ali je želela da prestane da plače. Srećom, zaustavili su se upravo ispred Elpidine kuće, i ona je odlučno uvela Eleni unutra. Na trenutak je osetila nelagodnost zbog prostranog doma, koji se potpuno razlikovao od onog gde su se Eleni i Dimitrije uselili. Kuća Kontomarisovih, zvanična rezidencija upravnika ostrva, bila je jedna od zgrada iz doba venecijanske okupacije ostrva, s balkonom za koji se slobodno može reći da je velelepan i ulaznim vratima ispod stubića.

Tu su živeli proteklih šest godina, a Elpida je bila toliko sigurna da će joj muž biti ponovo izabran da nikad nije ni razmišljala o tome da bi mogla da živi negde drugde. Naravno, sad je ona bila ta koja ga je odvrćala od te pozicije, a moraće da napusti kuću ako Petros odustane od svega. – Ali ko može ovo preuzeti? – pitao je. I to je bilo tačno. Oni ostali o kojima su se širile glasine da će se kandidovati imali su vrlo malo pristalica. Jedan od njih, glavni među agitatorima, bio je Teodor Makridakis. Mada su stvari za koje se

zalagao bile sasvim razumne, sigurno bi bilo pogubno za ostrvo da se on domogne bilo kakve vlasti. Njegov nedostatak diplomatske uništio bi sav dosadašnji napredak s vladom, i verovatno bi im postepeno bile oduzete sve privilegije, umesto da im se poboljšaju. Drugi kandidat za taj položaj bio je Spiros Kazakis, dobra ali slaba ličnost. Njegov pravi interes za taj položaj bio je taj da obezbedi sebi kuću za kojom su svi na Spinalongi tajno žudeli.

Kuća je bila potpuno drugačije uređena u odnosu na sve ostale kuće na ostrvu. Francuski prozori su propuštali dnevnu svetlost sa triju strana, a kitnjasti kristalni luster je visio nasred sobe na dugačkom, prašnjavom lancu. Mali, nepravilni oblici obojenog kristala bacali su kaleidoskopske šare na zidove pastelne boje.

Nameštaj je bio zapušten ali udoban. Elpida je mahnula Eleni da sedne. Dimitrije je tumarao po sobi. Proučavao je uramljene fotografije i zurio u stakleni orman u kojem je bilo smešteno nekoliko znamenitih predmeta Kontomarisovih: gravirani srebrni krčag, red kalema za čipku, nekoliko komada dragocenog porcelana, uramljene slike, ali najinteresantnije od svega, nekoliko redova majušnih vojnika. Izvesno vreme je stajao i gledao u ormarić, ali nije gledao predmete iza stakla, već svoj odraz. Lice mu je sada izgledalo čudno, kao i soba u kojoj je stajao, sreo je pogled pun nemira, kao da nije prepoznao te tamne oči koje su odande piljile u njega. Čitav univerzum ovog dečaka sastajao se od gradova Agios Nikolaosa i Elunde i nekih zaselaka gde su živeli njegovi rođaci, a sada se osećao kao da su ga prebacili u drugu galaksiju. Njegovo lice ogledalo se u sjajno ispoliranom oknu, a iza sebe je mogao da vidi kira Kontomaris s rukama oko kira Petrakis, kako je teši dok ova plače. Posmatrao ih je koji minut, a onda je ponovo uperio pogled u vojnike, da ih još jednom prouči jer su tako lepo poredani u svojim pukovima.

Kad se okrenuo prema ženama, kira Petrakis je povratila svoju

prisebnost i ispružila ruke prema njemu.

– Dimitrije – rekla je – žao mi je. – Njeno plakanje ga je prenerazilo i postidelo, i odjednom mu je palo na um da joj možda isto toliko nedostaju njena deca koliko i njemu majka. Pokušao je da zamisli šta bi njegova majka osećala da su je poslali na Spinalongu umesto njega. Uhvatio je kira Petrakis za ruke i snažno ih stisnuo. – Ne treba da vam bude žao – rekao je.

Elpida je otišla u kuhinju da pripremi kafu za Eleni, a u zašećerenu vodu stavila je malo iscedenog limuna da posluži Dimitrija limunadom. Kada se vratila, zatekla je goste kako sede i tiho pričaju. Dečakove oči su se zacaklile čim je ugledao svoje piće i ubrzo gaje ispio do dna. A Eleni nije mogla da zaključi da li od slatke kafe ili od ljubavnosti, ali je osećala daje obasuta Elpidinom toplom brižnošću. Oduvek je to bio njen zadatak da deli takvu pažnju, i sada je zaključila daje teže primati nego davati. Ovaj preokret će joj biti izazov.

Popodnevno sunce počelo je da bleđi. Nekoliko minuta su sedeli, svako zadubljen u svoje misli, a tišinu je prekidalo samo veselo zveckanje šoljica. Dimitrije je već ispijao drugu čašu limunade. On nikad nije bio u ovakvoj kući, gde je svetlost sijala duginim šarama, a stolice su bile mekše od svega na čemu je on do tada spavao. Toliko se razlikovalo od njegovog doma, gde se svaka klupa noću pretvarala u ležaj, a svaka krpara u pokrivač. Mislio je da svi tako žive. Ali izgleda da ovde nije tako.

Kad su popili napitke, Elpida je progovorila.

– Da nastavimo šetnju? – pitala je i pridigla se sa svog mesta. – Neko čeka da vas upozna.

Eleni i Dimitrije su izašli za njom iz kuće. Dimitrije je nevoljno krenuo. Njemu se ovde dopalo i nadao se da će još jednom svratiti na limunadu, i da će skupiti hrabrosti da zamoli kira Kontomaris da mu otvori orman da pogleda izbliza one vojnike, a možda čak i da ih

uzme u ruke.

Poviše ulice nalazila se zgrada nekoliko stotina godina novija od upravnikove rezidencije. Njenim oštrim, ravnim linijama nedostajala je klasična estetika kuće koju su upravo napustili. U ovoj funkcionalnoj zgradi bila je smeštena bolnica, i to je bila njihova sledeća stanica.

Elenin i Dimitrijevi dolazak poklopio se s danom posete lekara sa kopna. Ovaj novitet i sama bolnička zgrada bili su rezultat Kontomarisovog nastojanja da se poboljša medicinski tretman leproznih. Prva prepreka bila je da nagovori vladu da finansira takav poduhvat, a druga da ih ubedi kako oprezan lekar može da leči ove bolesnike bez opasnosti da se i sam zarazi. Na kraju su popustili po svim pitanjima, i svakog ponedeljka, srede i petka dolazio je doktor iz Agios Nikolaosa. Ovog zadatka, koji su većina lekara smatrali opasnim i suludim, prihvatio se doktor Hristos Lapakis. On je bio je veseo čovek, crven u licu, u svojim ranim tridesetim, omiljen među bolničkim osobljem na odeljenju za dermatovenerične bolesti, a voljen i među pacijentima na Spinalongi. Njegov pozamašan obim struka bio je dokaz njegovog hedonizma i ujedno dokaz njegovog verovanja da sve što imaš to je ovde i sada, i u tome treba uživati. Njegova ugledna porodica u Agios Nikolaosu bila je razočarana što je još uvek bio neženja, a i on sam znao je da mu izgled za ženidbu otežava to što radi u koloniji leproznih. Ali mu to ipak nije previše smetalo. Posao ga je ispunjavao i radovao se kada bi primetio napredak, makar i neznan, u poboljšanju života ovih nesretnih ljudi. Smatrao je da ne postoji život posle smrti, niti druga prilika.

Doktor Lapakis je provodio vreme na Spinalongi lečeći rane bolesnicima i savetujući ih koje dodatne mere mogu preduzeti, a pogotovo kako im vežbe mogu pomoći. Tek pridošle bolesnike bi uvek temeljno ispitao. Uvođenjem Dana doktora, kako se ustalio naziv u zajednici, već je mnogo postignuto u podizanju morala

ostrvljana i mnogim bolesnicima se vidno poboljšalo zdravlje. Njegovo insistiranje na čistoći, na sanitetsko-zdravstvenim merama, kao i na psihoterapiji, davalo im je razlog da ustanu ujutro iz kreveta sa osećanjem da se nisu digli samo zato da bi nastavili svoju postepenu degeneraciju. Kad je pristigao na ostrvo, doktor Lapakis je bio zaprepašten u kakvim uslovima su mnogi lepraši živeli. Znao je da je suština dobrog zdravlja da se rane drže čisto, ali kad je stigao, zatekao je nešto kao ravnodušnost među mnogim bolesnicima. Bili su duboko poraženi osećanjem napuštenosti, a psihičke patnje koje su trpeli zbog boravka na ostrvu bile su veće nego fizička šteta koju im je bolest nanela. Mnogima više nije ni bilo stalo do života. I zašto? Ni životu nije više bilo stalo do njih.

Hristos Lapakis je lečio i jedno i drugo, i dušu i teló. Govorio im je da uvek ima nade i da nikad ne smeju da se predaju. Bio je autoritativan ali i veoma otvoren:

– Umrećete ako ne perete rane – govorio im je. Bio je pragmatičan i nedvosmisleno im je govorio istinu, ali uvek s dovoljno osećanja da im pokaže da mu je stalo do njih; a bio je i praktičan i davao im tačna uputstva za negu tela. – Ovako treba da perete svoje rane – rekao bi – a ovako treba da vežbate ruke i noge da ne biste izgubili prste na njima. – Dok je objašnjavao, ujedno bi pokazivao i pokrete. Svima je stavio do znanja životnu važnost čiste vode. Voda je život. A njima je značila razliku između života i smrti. Lapakis je podržavao Kontomarisa i dao mu je svu moguću podršku po pitanju nabavke sveže vode, koja bi preporodila ostrvo i živote njegovih stanovnika.

– Ovde je bolnica – rekla je Elpida. – Doktor Lapakis vas očekuje. Upravo je završio redovni pregled bolesnika.

Našli su se u prostoriji hladnoj i beloju kao grobnica, i seli su na klupu koja je bila postavljena duž cele strane te prostorije. Nisu dugo sedeli. Doktor je ubrzo izašao da ih pozdravi, a potom je pregledao

ženu i dečaka. Pokazali su mu mrlje na telu, a on ih je pažljivo pregledao, ispitujući njihovu голу kožu i stepen razvoja bolesti, tražeći znake koje oni sami možda nisu ni primetili. U lieu bled, Dimitrije je imao nekoliko velikih, suvih fleka na leđima i nogama, a to je ukazivalo da je imao manje štetnu fazu tuberkoloidne vrste bolesti. Doktora Lapakisa mnogo više su brinule manje, skoro glatke ozlede na nogama i stopalima Eleni Petrakis. Bez sumnje, imala je virulentniji i lepromatozniji oblik, i verovatno je ovu bolest imala već neko vreme pre nego što su se znaci pojavili.

Prognoza dečakove bolesti i nije tako loša, razmišljao je Lapakis. Ali ta jadna žena neće dugo ostati na ostrvu. Njegovo lice, međutim, nije odavalo ni najmanji znak onoga što je otkrio.

5

Kada je Eleni otišla na Spinalongu, Ana je imala dvanaest, a Marija deset godina. Georgis se odjednom suočio s poslovima oko održavanja kuće, a, što je bilo još važnije, sa zadatkom da podiže devojčice bez majke. Od njih dve, Ana je oduvek stvarala više problema. I pre nego što je prohodala, pokazalo se da je toliko buntovna da su je jedva savlađivali. A od onoga dana kada joj se rodila mlađa sestra, prosto je postala besna na život. Georgisa nije začudilo što se Ana divlje bunila protiv vođenja domaćinstva kada je Eleni otišla, odbijajući da preuzme majčinske dužnosti samo zato jer je bila starija od sestre. Ovo je i ocu i sestri na vrlo bolan način stavila do znanja.

Marija je imala blažu narav. Bilo je jasno da dva bića s temperamentom njene sestre ne bi mogla da žive pod istim krovom, i Marija je preuzela ulogu mirotvorca, mada je često morala da se bori s porivom da se suprotstavi Aninoj agresiji. Nasuprot Ani, Marija

nije omalovažavala domaće poslove. Po prirodi je bila praktična i katkad je sa užitkom pomagala ocu u kuvanju i u čišćenju; za tu naklonost Georgis se tiho zahvaljivao Bogu. Kao većina muškaraca njegove generacije, nije umeo da zakrpi čarapu, kao što nije mogao ni da odleti na Mesec.

Spoljašnjem svetu je Georgis delovao kao čovek koji malo govori. Čak i oni beskrajni, usamljeni sati na moru nisu ga naveli da se zaželi razgovora kad stigne na kopno. Voleo je zvuk tišine, a kad bi proveo večer za stolom u *kafenionu* – više kao dokazivanje muškosti nego izbor društvene aktivnosti – ostao bi tih, slušajući ljude oko sebe, kao što bi na moru slušao kako talasi zapljuskuju trup njegovog čamca.

Mada je njegova porodica poznavala njegovo toplo srce i osećajni zagrljaj, obični poznanici ponekad su njegovo povučeno ponašanje smatrali skoro antidruštvenim. Oni koji su ga bolje znali doživljavali su ga kao oličenje tihog stoicizma, i ta njegova osobina našla je svoje pravo mesto sada kada su se okolnosti u njegovom životu tako drastično promenile.

Georgisov život bio je prevashodno surov. Bio je ribar kao što su to bili njegov otac i deda. Kao i oni, otvrdnuo je dugim vremenom provedenim na moru. Tu je vreme uglavnom prolazilo u jednoličnim i bezvoljnim satima neaktivnosti i dosade. A ponekad bi duge, mračne noći provodio u borbi protiv divljih valova, a bilo je i takvih prilika kada mu je pretila opasnost da ga more pobeđi i proguta za sva vremena. Život je proveo čučeci u trupu drvenog čamca, ali ribar sa Krita nikad nije postavljao suvišna pitanja. Za njega je to bila sudbina, a ne izbor.

Već nekoliko godina pre nego što su Eleni izgnali na ostrvo, Georgis je dopunjavao svoju zaradu vozeći isporuke za Spinalongu. Sada je već imao motorni čamac, i jednom nedeljno odlazio je tamo sa sanducima osnovnih potrepština, koje je ostavljao na obali da ih

lepraši pakupe.

Prvih nekoliko dana nakon što je Eleni otišla, Georgis se nije usudio da ostavi kćerke same ni za trenutak. Njihova potresenost vidno se pojačavala što im je majka duže bila odsutna, ali je znao da će one pre ili kasnije morati da pronađu nov način života. Mada su im dobri susedi donosili hranu, Georgis je imao dužnost da nekako natera devojčice da jedu. Jedne večeri, kad se suočio sa zadatkom da sam spremi večeru, njegova nespretnost i nesnalažljivost za šporetom skoro su izmamile osmeh na Marijinom licu. Dok je Ana samo ismevala očev trud.

– Ja ovo ne jedem! – viknula je i bacila viljušku u tanjir s paprikašom od ovčetine. – Ni izgadnela *životinja* ne bi ovo pojela! – Tada je briznula u plač i po deseti put tog dana izjurila iz sobe. To je bilo već treće veče da ništa nije pojela osim hleba.

– Glad će joj uskoro slomiti tvrdoglavost – mimo je rekao otac Mariji, koja je strpljivo žvakala parčence raskuvanog mesa. Njih dvoje su sedeli na suprotnim krajevima stola. Nisu razgovarali, a tišinu je prekidalo samo povremeno zveckanje viljušaka na porcelanu i Anino očajno jecanje.

Konačno je osvanuo dan kada su morale da se vrate u školu. To je učinilo svoje. Čim su se njihove misli usmerile na nešto drugo osim na majku, njihov bol počeo je da jenjava. Bilo je to onog dana kad je Georgis ponovo mogao da upravi čamac ka Spinalongi. Sa čudnom mešavinom straha i uzbuđenja krenuo je kroz uzani vodeni tesnac. Eleni neće znati da on dolazi, i neko mora da joj pošalje poruku da se spremi za njegov dolazak. Ali vesti su se brzo širile na Spinalongi, i pre nego što je uspeo da veže čamac za stub u vodi, Eleni se pojavila iza ćoška velikog zida, i stala u njegovoj senci.

Šta mogu da kažu jedno drugom? Kako da se ponašaju? Nisu se dodirnuli, mada su to očajnički želeli. Umesto toga, samo su jedno drugo oslovili po imenu. To su bile reči koje su izgovorili hiljadu

puta, ali danas je svaki njihov slog zvučao kao šum koji nema nikakvog značaja. U tom trenutku Georgis je zažalio što je došao. Te nedelje je oplakao svoju ženu, a ona je ipak tu, kao što je oduvek bila, živahna i ljupka kao i uvek, što je samo pogoršavalo nepodnošljivi bol njihovog predstojećeg rastanka. Uskoro će morati da napusti ostrvo i vrati se čamcem za Plaku. Svaki put kad dođe u posetu, moraće da se suoči s bolnim rastankom.

Njegova duša je bila sumorna, i u trenutku polaska poželeo je da su oboje mrtvi.

Elenina prva nedelja na ostrvu bila je ispunjena aktivnostima i vreme joj je mnogo brže prošlo nego Georgisu, ali kad je čula da njegov čamac dolazi iz Plake, njena osećanja su se uskomešala. Otkad je stigla na Spinalongu, bila je silno rastrzana, tako da joj je to odvlačilo pažnju sa svih tih promena koje su se odigrale. Ali sada kada je Georgis stajao tu, pred njom, čije su duboke zelene oči gledale u njene, samo je na jednu stvar mogla da usredsredi svoje misli: koliko je volela ovog jakog čoveka širokih ramena, i koliko ju je duboko bolelo što je odvojena od njega.

Skoro zvanično su pitali jedno drugo za zdravlje, a Eleni se raspitivala za devojčice. Šta je drugo mogao da joj odgovori osim da jedva zagrebe površinu istine? Znao je da će se pre ili kasnije svi navići na ovo, a onda će iskreno moći da joj odgovori kako su one zapravo. Jedina istina danas bio je Elenin odgovor na Georgisovo pitanje.

– Kako je ovde? – pokazao je glavom u pravcu velikog kamenog zida.

– Nije tako strašno kao što misliš, a još će se i poboljšati neke stvari – odgovorila je tako ubedljivo i odlučno da je ublažila Georgisovu brigu za nju.

– Dimitrije i ja imamo celu kuću na raspolaganju – rekla mu je – ali nije ni nalik našem domu u Plaki. Jednostavnija je, ali

pokušavamo daje sredimo. Imamo i dvorište, a do sledećeg proleća imaćemo i našu baštu s povrćem ako mi doneseš semenje. Već nam na ulazu cvetaju ruže, a uskoro će procvetati i margarete. Zaista nije tako strašno.

Georgisu je pao kamen sa srca kad je čuo te reči. Eleni je tada izvadila parče papira iz džepa i pružila mu ga.

– Je li to za devojčice? –animalo je Georgisa.

– Ne, nije – rekla je pravdajući se. – Mislila sam da je isuviše rano za to, ali ću spremiti pismo sledeći put kad dođeš. Ovo je spisak stvari koje su nama potrebne za kuću.

Georgis je zapazio da je upotrebila reč „nama“, i odjednom gaje uhvatila ljubomora. Prisetio se da se to „nama“ nekada odnosilo na Anu, Mariju i njega. A onda mu je jedna gorka misao, koje se odmah i postideo, proletela kroz glavu: sada to „nama“ znači omraženo dete koje im je otelo Eleni od njih. Njegova porodica kao množina više ne postoji. Rastavljena je na dva dela i preoblikovana, njenu stamenitost zamenila je krhkost na koju se jedva usuđivao i da pomisli. Georgisu je bilo teško da poveruje da ih je Bog sve potpuno napustio. Jednog trena je bio glava porodice; a sledećeg samo čovek s dve kćerke. Ova dva stanja razlikovala su se kao dve planete.

Došlo je vreme da Georgis krene. Devojčice će se vratiti uskoro iz škole, i hteo je da bude kod kuće kad stignu.

– Uskoro ću ponovo doći – obećao joj je. -1 doneću ti sve što si tražila.

– Da li možemo da se dogovorimo nešto? – pitala je Eleni. – Da ne kažemo zbogom jedno drugom. Ta reč zaista nema nikakvog smisla na ovom svetu.

– U pravu si – odgovorio je Georgis. – Nećemo reći zbogom.

Osmehnuli su se i okrenuli leđa jedno drugom. Eleni je krenula prema mračnom ulazu ispod visokog venecijanskog zida, a Georgis prema svom čamcu. Ni on ni ona nisu se osvrnuli.

Prilikom sledeće Georgisove posete Eleni mu je predala pismo za devojčice. Kada je stigao kući, Anu je obuzelo nestrpljenje i pokušala je da ocu istrgne pismo iz ruku, pa ga je pri tome iscepala napola.

– Ali to pismo je za nas obe! – pobunila se Marija.

– I ja želim da ga pročitam!

Ali Ana je već bila na vratima.

– Ne zanima me. Ja sam starija i ja ću ga prva pročitati! – rekla je pre nego što se naglo okrenula i otrčala niz ulicu, ostavljajući Mariju u suzama, uvređenu i potištenu.

Na stotinak metara od njihovog doma nalazio se prolaz između dve kuće. Ana je tu čučnula u hladovinu, i pridržavajući dva parčeta papira, pročitala majčino prvo pismo:

Draga Ana i Marija,

Stalno se pitam kako ste? Nadam se da ste mile i dobre, i da ste vredne u školi. Vaš otac mi je pričao kako njegovi prvi pokušaji da skuvajelo nisu baš uspeli, ali sam sigurna da će mu to ia bolje, i da će uskoro uspeti da napravi razliku između krastavca i tikvica! Nadam se da ćete mu uskoro i vas dve pomoći u kuhinji, a dotle budite strpljive s njim dok ne nauči.

Da vam kažem nekoliko reči o Spinalongi. Živim u maloj, zapuštenoj kući u glavnoj ulici. Ima jednu sobu u prizemlju, a dve spavaće sobe na spratu, isto kao kod kuće. Poprilično je mračno, ali nameravam da okrečim zidove, a čim budem okačila slike i izložila svoj porcelan, mislim da će izgledati sasvim lepo. Dimitriju se sviđa što ima svoju sobu – uvek je morao daje s nekim deli, tako da je sad ovo njemu nešto sasvim novo.

Imam i novu prijateljicu. Zove se Elpida i ona je u stvari supruga upravnika Spinalonge. Oboje su vrlo dobri ljudi, i već nekoliko puta smo išli na večeru u njihovoj kući, koja je najveća i najelegantnija na celom ostrvu. Ima kristalne lustere i svaki sto i stolica je prekriven nekom vrstom čipke. Ani bi se veoma dopala.

W & N

Već sam zasadila nekoliko muskatli u dvorištu, a i ruže su počele da cvetaju na našem pragu, baš kao kod kuće. Pisaću vam i ispričaću vam još mnogo toga u sledećem pismu. Dotle mi budite dobre. Mislim na vas svaki dan.

*Voli vas i ljubi,
vaša majka*

P.S. Nadam se da pčele vredno rade – ne zaboravite da skupite med.

Ana je nekoliko puta pročitala pismo pre nego što se vratila kući. Znala je da će biti nevolja. Od toga dana, Eleni je pisala odvojena pisma devojkicama.

Georgis je posećivao ostrvo sada mnogo redovnije nego pre, i ti susreti sa Eleni postali su njegov kiseonik. Živeo je za one trenutke kad bi se ona pojavila u mračnom prolazu zidine. Katkad bi sedeli na kamenim stubovima za vezivanje čamaca; drugi put bi ostali da stoje u senci borova, koji su samo za tu svrhu izrasli iz suve zemlje. Georgis bi joj pričao o tome kako su devojkice i šta rade, ali bi joj se i potužio na Anino ponašanje.

– Ponekad mi se čini kao da joj se sam đavo uvukao pod kožu – rekao je Georgis jednog dana dok su sedeli i pričali. – Kako vreme prolazi, postaje sve gora.

– Pa, kao što ni Marija nije više ista – odgovorila je Eleni.

– Verovatno je zato Ana toliko neposlušna, jer Marija nema nijednu zlu kost u svom telu – razmišljao je Georgis glasno. – A ja sam mislio da je bes, nešto što deca prerastu.

– Jako mi je žao što sam te ostavila s takvim teretom, Georgise, zaista mi je žao – uzdahnula je Eleni, pomislivši kako bi dala sve na svetu kad bi mogla da se upusti u svakodnevnu borbu oko Aninog vaspitavanja, radije nego što sedi tu zatočena na ovom ostrvu.

Georgis nije ni četrdesetu napunio kada je Eleni otišla, ali se već pogrbio pod teretom briga, a za nekoliko meseci toliko je ostario da su ga ljudi jedva prepoznavali. Njegova maslinastocma kosa dobila je srebmosivu boju eukaliptusa, a kad god bi ga pomenuli, ljudi su govorili: „Jadni Georgis”. Polako mu je to postalo ime.

Savina Angelopulos je činila koliko je mogla dok je u isto vreme održavala i svoj dom. U tihim noćima, kad ni meseca nije bilo, Georgis bi otišao da ribari, jer je znao da će biti bogatog ulova. A u tim prilikama Marija i Fotini spavale bi u jednom krevetu, uzanom kao merdevine, a Ana bi spavala na podu pored njih, na dva ćebeta umesto dušeka. Marija i Ana su više hleba pojele u domu Angelopulosovih nego u svom. Bilo je to kao da se Fotinijina porodica odjednom uvećala i da je dobila sestre koje je oduvek želela. U takvim prilikama za stolom bi sedelo njih osmoro: Fotini, njena dva brata, Antonis i Angelos, njihovi roditelji, zatim Georgis, Ana i Marija. Ponekad, kad bi za to imala vremena, Savina se trudila da nauči Anu i Mariju kako da održavaju kuću, kako da istresu tepih i kako da nameste krevet, ali najčešće bi na kraju sama morala da to radi umesto njih. Bile su još deca, a Ana posebno nije pokazivala nikakvo interesovanje za domaće poslove. Zašto bi morala da nauči da krpi posteljinu, očisti ribu ili umesi hleb? Čvrsto je odlučila da joj te veštine nikad neće biti potrebne, i još od ranih godina imala je snažnu želju da ode, da pobegne od svega što je smatrala napornim kućnim poslovima.

Život devojčica se promenio više nego da ih je tornado zahvatio i bacio nasred Santorinija. Dani su im prolazili u ustaljenoj ruti, jer samo zahvaljujući tom krutom, mehaničkom obrascu aktivnosti uspevale su da ustanu ujutro. Ana se bunila protiv svega. Bez prestanka se žalila i pitala zašto su stvari takve kakve jesu; Marija je

jednostavno prihvatila nastalu situaciju. Znala je da žalopijkama ne može ništa postići, već samo pogoršati stvari. Njena sestra nije imala tu mudrost. Ana je oduvek želela da pobedi postojeće stanje.

– Zašto moram uvek ja da idem i donesem hleb? – požalila se jednog jutra.

– Ne moraš – strpljivo joj je odgovorio otac. – Marija donosi hleb svaki drugi dan.

– Pa, zašto ne može ona da ga donosi svaki dan. Ja sam starija i ne vidim zašto moram da donosim hleb za nju.

– Kada bi se svi pitali zašto moraju da čine ponešto jedan za drugog, svet bi prestao da se okreće, Ana. Sada idi i donesi taj hleb. Smesta!

Georgis je udario pesnica po stolu. Bio je svestan da Ana i oko najmanjeg posla u kući pravi galamu, umesto da uradi, a i sama je znala daje prešla sve granice očevog strpljenja.

U međuvremenu, na Spinalongi je Eleni pokušavala da se navikne na sve što bi se smatralo neprihvatljivim na kopnu, dok se na ostrvu podrazumevalo za normalno; no, bitku je ipak izgubila, tako daje morala da pokuša da promeni sve što je bilo moguće. Kao što Georgis nije štedeo Eleni svojih briga, i ona je za uzvrat njemu poveravala svoje nedoumice o novom životu i o budućnosti na Spinalongi.

Jedini neprijatan susret na ostrvu imala je s Kristinom Krustalakis, ženom koja je u to vreme vodila školu.

– Ne očekujem od nje da me voli – rekla je Georgisu – ali se ponaša kao životinja koju su saterali u ćorsokak.

– Zašto se tako ponaša? – pitao je Georgis, mada je već znao odgovor.

– Ona je beskorisna učiteljica, kojoj nije ni najmanje stalo do dece – i ona tačno zna šta mislim o njoj – odgovorila je Eleni.

Georgis je uzdahnuo. Eleni nikada nije znala da prećuti svoje

mišljenje.

Ubrzo nakon što su stigli, Eleni je uvidela da ta škola nema mnogo šta da ponudi Dimitriju. Prvog dana škole vratio se utučen i ćutljiv, a kad ga je upitala šta su radili u školi, samo je odgovorio: – Ništa.

– Kako to misliš, ništa? Mora da ste nešto radili.

– Učiteljica je pisala slova i brojeve na tabli, i mene je poslala u poslednju klupu jer sam rekao da to već znam. Posle toga su starija deca radila neke lake zadatke sa sabiranjem, a kad sam dobio odgovor, učiteljica me je izbacila iz učionice za sve vreme nastave.

Posle ovog događaja Eleni je počela sama da podučava Dimitrija, a uskoro su i njegovi drugovi počeli da dolaze kod nje na časove. Za kratko vreme su ta deca, koja su jedva uspevala da raspoznaju slova i brojeve, naučila tečno da čitaju i sabiraju. Za nekoliko meseci njena mala kuća napunila se decom, dolazili su svakog jutra, pet dana u nedelji. Bili su različitih godina, između šest i šesnaest. Osim jednog izuzetka, dečaka koji je bio rođen na ostrvu, svi ostali su došli sa Krita na ovo ostrvo, čim su se pojavili simptomi lepree. Mnogi su imali neko osnovno obrazovanje pre nego što su stigli, ali je većina njih, čak i oni najstariji, vrlo malo napredovala za ono vreme što su proveli u razredu kod Kristine Krustalakis. Ona se ponašala prema njima kao prema glupanima, tako da su i ostali neznalice.

Napetost između Kristine Krustalakis i Eleni stalno je rasla. Svima je bilo potpuno jasno da bi Eleni trebalo da preuzme školu, i da bi visoka učiteljska plata trebalo njoj da pripadne. Međutim, Kristina Krustalakis se borila za svoje mesto, odbijajući da prizna, čak i da razmotri mogućnost da podele dužnost, ali se Eleni pokazala kao istrajna. I uspela je da razreši ovu situaciju, naravno ne radi svoje lične koristi, već za dobrobit sedamnaestoro dece na ostrvu, koja su zaslužila mnogo više nego što im je ta troma Krustalakisova mogla ponuditi. Učenje je investicija u budućnost, a Kristina

Krustalakis nije nalazila mnogo smisla u tome da ulaže silan napor u one koji možda i neće još dugo živeti.

Konačno, jednog dana Eleni je predložila da se njen slučaj iznese pred starešine. Izložila je nekoliko primera o tome šta su deca radila pre, a šta posle njenog dolaska na ostrvo. – Ali to samo ukazuje na jedan sasvim normalan razvoj – bunio se jedan od starešina, za koga se znalo da je blizak prijatelj s kira Krustalakis. Međutim, većina se nije dvoumila u zaključku. Elenina revnost i odanost zadatku pokazala je rezultate. Njena vodilja bila je duboka vera da obrazovanje nije sredstvo s nebuloznim krajem, već da ima suštinsku vrednost koja od dece kuje bolje ljude. Veliki izgledi da neki od njih neće doživeti dvadeset i prvu godinu za Eleni nisu bili važni.

Neki od starešina su negodovali, ali se većina usaglasila sa odlukom oko koje su se toliko sporili da se postavljena učiteljica smeni, a Eleni zauzme njeno mesto. Od tada su je neki ljudi na ostrvu smatrali za uzurpatora, ali takvo mišljenje nije je duboko pogađalo. Za nju su samo deca bila važna.

Škola je pružala Dimitriju sve što mu je bilo potrebno: svakodnevne obaveze, stimulaciju uma, i društvo, kao što je to bio njegov novi prijatelj Mikos, koji je bio jedino dete rođeno na ostrvu, ali ga nisu odveli na kopno na usvajanje. Razlog je bio taj što je, još kao beba, imao simptome bolesti. Da je bio zdrav, oduzeli bi ga od roditelja, koji su bili skrхани osećanjem krivice što je dete delilo njihovu nevolju, ali su bili i srećni što su mogli da ga zadrže.

Svaki trenutak Dimitrijevog života bio je ispunjen, i to je uspevalo da mu odvrati misli sa njegovog ranijeg života. Na neki način ovaj život njemu je doneo poboljšanje. Mali, cmooki dečak sada je imao lagodniji život, sa manje briga i nevolja, koje su ga opterećivale kao najstarijeg sina seljačke porodice. Ali ipak, svakog popodneva, po povratku iz škole u polumraku njegovog novog doma, on bi postao svestan skrivenog nezadovoljstva odraslih. Čuo bi delove razgovora

kada bi prošao pored *kafeniona* ili rasprave među ljudima na ulici.

Ponekad bi se nove glasine pomešale sa onim starim. Do beskonačnosti su ponavljane rasprave o tome da li će dobiti novi generator i raspredali o zalihama vode. U proteklih nekoliko meseci govorkalo se o fondu za nove stambene zgrade i o povišici „penzija” svakom članu kolonije. Dimitrije se naslušao mnogih razgovora odraslih, i primetio je kako su u stanju da do beskonačnosti raspredaju istu priču, kao što psi glođu staru kost i onda kada su poskidali sve meso. I najmanji događaji su vagani i pretresani, isto koliko i velika dešavanja kao što su bolesti ili smrt. Jednog dana ipak se desilo nešto, bez najave i prethodnog upozorenja, što će kasnije imati veliki uticaj na život stanovnika na ostrvu.

Jedne noći, nekoliko meseci nakon što su Dimitrije i Eleni stigli, dok su večerali, omela ih je uporna lupa na vratima. Bila je to Elpida. Starica je bila sasvim bez daha i rumena od uzbuđenja.

– Eleni, dođi brzo – dahtala je. – Stižu krcatim čamcima – *krcatim čamcima* – i potrebna im je naša pomoć. Brzo!

Eleni je već dobro poznavala Elpidu. Znala je posve sigurno da ako ona kaže da je pomoć potrebna, onda tu se ne postavljaju pitanja. U Dimitriju se probudila znatiželja. Ispustio je pribor za jelo i pošao za ženama koje su žurile niz ulicu u sumraku. Usput je prisluškiavao šta priča kira Kontomaris, koja je neprestano brbljala gušeći se u rečima.

– Oni su iz Atine – rekla je. – Georgis je već dovezao dva krcata čamca, i sada pristiže s trećim. Uglavnom su muškarci, ali sam primetila i nekoliko žena. Izgledaju kao zatvorenici, bolesni zatvorenici.

Stigli su do ulaza u dugi tunel, koji je vodio na pristanište. Onda se Eleni okrenula prema Dimitriju.

– Moraćeš da ostaneš ovde – rekla je odsečno. – Molim te, vrati se u kuću i završi večeru.

Čak i sa drugog kraja tunela Dimitrije je mogao da čuje prigušene muške glasove, i još više ga je zanimalo da sazna uzrok ove pometnje. Dve žene su užurbano pošle dalje, i uskoro su se izgubile sa vidika. Dimitrije je besciljno šutirao kamenčiće pred ulazom tunela, a onda je, krišom se osvrćući unazad, utrčao u mračni prolaz, pazeći da se drži što više uza zid tunela. Čim se okrenuo iza ćoška, odmah je jasno video zbog čega se podigla čitava larma.

Novi stanovnici uvek su pristizali jedan po jedan, a posle tihog dočeka koji bi im priredio Petros Kontomaris, oni bi se neopaženo priključili zajednici na ostrvu. Prvobitno, svi su očekivali neupadljiv dolazak na Spinalongu, a većina ljudi ostala bi potpuno nema za vreme tihog dočeka. Ali ove noći na pristaništu nije bilo mira. Kako su se pridošlice gurale pri iskrcavanju sa Georgisovog malog čamca, mnogi su gubili ravnotežu i padali svom težinom na kameno tlo. Vikali su, urlali, neki su se i previjali od očiglednog bola. Čak i sa tog skrovitog mesta, Dimitrije je mogao da vidi zašto ljudi padaju. Pridošlice nisu imale ruke, barem ne ruke koje slobodno vise pored tela. A kada je još bolje pogledao, primetio je da nose čudne košulje u kojim su im bile zarobljene ruke na leđima.

Dimitrije je gledao kako Eleni i Elpida, presavijene nadole, jednog po jednog oslobađaju te ljude kaiševa kojima su bili vezani kao paketi. Ova stvorenja izgubila su svaki ljudski oblik dok su tako ležala na gomili u prašini. Jedan od njih se oteturao do obale, nagnuo se iznad mora i dugo povraćao. I drugi je uradio isto – a onda i treći.

Dimitrije ih je gledao radoznalo i mada se uplašio, ostao je miran kao kameni zid koji gaje zaklanjao. Kako su se pridošlice oslobodile i polako pridigle na noge, povratile su dostojanstvo. Čak i sa te daljine od nekoliko stotina metara mogao je da oseti bes i agresivnost koji su izbijali iz njih. Okupljali su se oko jednog čoveka koji je pokušavao da ih umiri. Nekoliko njih je vikalo uglas, povišenim tonom.

Dimitrije ih je izbrojao. Bilo ih je osamnaestoro, ali je Georgis okrenuo svoj čamac i uputio se u Plaku po novu grupu pridošlica.

U blizini pristaništa u Plaki skupila se masa na trgu da osmotri ovu čudnovatnu grupu. Nekoliko dana ranije Georgis je predao Petrosu Kontomarisu pismo iz Atine u kojem je obavješten o skorašnjem dolasku lepraša. Njih dvojica su se dogovorili da nikom ne govore o predstojećem događaju. Kad bi se pročula vest da dvadeset i četiri bolesnika stižu u jednom danu na Spinalongu, među ostrvljanima bi izbila panika. Kontomarisu je jedino rečeno da su ti lepraši pravili probleme u Atinskoj bolnici – i da će zbog toga biti prebačeni na Spinalongu. Dva dana su kao stoka putovali brodom iz Pireja za Iraklion po uzburkanom moru. Usput su dobili sunčanicu i morsku bolest, a onda su ih pretovarili na manji brod za Plaku. Odatle ih je Georgis prebacio ovamo, po šestoro odjednom, na poslednjoj deonici njihovog puta. Svakom ko ih je video bilo je jasno da ovi izmučeni i veoma zapušteni ljudi ne bi još dugo izdržali dotadašnji tretman.

Seoska deca su se bez straha okupila i posmatrala šta se dešava. Fotini, Ana i Marija su bile među njima. Za vreme tog kratkog predaha pre poslednje ture preko vode Ana je iskoristila priliku da ispita oca:

– Zašto su oni ovde? Šta su uradili? Zašto nisu mogli da ostanu u Atini? – zapitkivala je. Georgis nije imao pravi odgovor na njena uporna pitanja. Ali joj je rekao jednu stvar. Dok je prevezio na ostrvo prvu turu putnika, pažljivo je slušao njihov razgovor, i uprkos tome što su bili gnevni i razočarani, mogao je da zaključi da su to školovani i razumni ljudi.

– Ne znam da ti odgovorim, Ana – rekao joj je. – Ali će na Spinalongi biti mesta za njih, a to je najvažnije.

– A šta je s našom majkom? – navaljivala je. – Njen život će biti

W & N

gori nego ikad.

– Mislim da grešiš – rekao je Georgis, sa strpljenjem koje je čuvao za svoju stariju kćerku. – Njihov dolazak je možda nešto najbolje što se desilo na ostrvu.

– Kako je to *moгуće*? – zakukala je Ana, trčkarajući gore-dole u neverici. – Kako to misliš? Izgledaju kao *životinje*! – U tome je bila u pravu. Zaista su ličili na životinje, a tako su i postupali s njima. Nabili su ih u sanduke kao stoku.

Georgis joj je okrenuo leđa i vratio se na čamac. Ovog puta ostala su još petorica putnika. Kad su stigli na Spinalongu, ostale pridošlice su još tumarale naokolo. Prvi put su stali na noge posle trideset šest sati putovanja. Četiri žene koje su bile među njima ostale su tiho šćućurene. Petros Kontomaris je išao od jednog do drugog bolesnika i raspitivao se za njihova imena, godine starosti, zanimanje i koliko dugo već boluju.

Dok je to obavljao, sve vreme misli su mu letele vrtoglavom brzinom. Dok ih je tu na obali zadržavao skupljanjem tih podataka, to mu je davalo još malo vremena da smisli gde će ove ljude, za ime boga, smestiti. Svaki sekund odugovlačenja odlagao je trenutak kada će ih provesti kroz tunel u surovu stvarnost u kojoj nemaju dom i gde im je situacija još gora od one koju su imali u Atinskoj bolnici. To propitivanje trajalo je po nekoliko minuta, a kada je završio, jedno mu je bilo sasvim jasno. Ranije, iz sakupljenih podataka o pridošlicama video je da su to uglavnom bili ribari, maloposednici ili vlasnici radnji. Ali sada je u rukama imao spisak školovanih stručnjaka: advokata, lekara, profesora, kamenorezaca, inženjera, urednika... i tako dalje. Ovo je bila sasvim druga kategorija ljudi od većine stanovnika na Spinalongi i Kontomaris je osetio prezrivu zebnju pred ovom pristiglom grupom atinskih građana, prurušenih u odore klošara.

Došlo je vreme da ih povede u njihov novi svet. Kontomaris je

poveo grupu kroz tunel. Pročula se vest da su prinove stigle i ljudi su izašli iz svojih kuća da ih vide. Na trgu su se Atinjani zaustavili, stajali su iza vođe koji se okrenuo ka njima i čekao da privuče svu njihovu pažnju da bi mogao da im se obrati.

– Kao privremeno rešenje, osim žena koje će se smestiti u slobodnoj sobi na vrhu brega, bićete smešteni u gradskoj većnici.

Kada je to čula masa koja se okupila oko pridošlica, prostrujao je žagor negodovanja. Međutim, Kontomaris je bio pripremljen na negodovanje zbog ovakvog plana, pa je nastavio.

– Dozvolite mi da vam potvrdim da je ovo samo privremeno rešenje. Vašim dolaskom naša kolonija narasla je za deset posto i očekujemo da nam vlada obezbedi sredstva za nove stambene zgrade, kao što su to odavno obećali.

Stanovnici su se protivili tome da se gradska većnica pretvori u dom za stanovanje zbog toga što se tu odvijao društveni život Spinalonge. Ona im je, koliko je to uopšte bilo moguće, omogućavala uobičajen društveni i politički život na ostrvu. A zauzeti gradsku kuću značilo je oteti ostrvljanima veoma važan segment života. A gde bi drugde mogli poći? Postojala je jedna slobodna soba u „bloku”, u bezdušnoj novoizgrađenoj zgradi, gde će Atinjanke biti smeštene. Kontomaris je zamolio Elpidu da ih odvede tamo, dok on smesti muškarce u improvizovane odaje. Srce mu se steglo pri pomisli da njegova žena mora da obavi ovaj zadatak; jedina razlika između one novogradnje i zatvora bila je ta što su se vrata zaključavala iznutra, a ne spolja. Znači, muškarcima je preostala samo gradska kuća.

Te noći je Spinalonga postala dom za dvadeset troje pridošlica iz Atine. Ubrzo, neki od onih koji su pričali prazne priče shvatili su da stvarno moraju nešto da preduzmu. Ponudili su hranu, piće i posteljinu. I najmanja donacija iz njihovih oskudnih skladišta bila je značajno požrtvovanje, ali su svi, osim nekoliko izuzetaka, uspeli da

ukažu neki dobronameran gest.

Prvih nekoliko dana bili su napeti. Svi su čekali da vide kakav uticaj će imati pridošlice, ali se oni narednih četrdeset osam sati nisu se ni pojavili. Mnogi su samo nepomično ležali na improvizovanim ležaj evima. Doktor Lapakis ih je posetio i ustanovio da nisu samo болоvali od lepre već i od posledica napornog putovanja, bez dovoljno hrane, vode ili zaklona od nemilosrdnog sunca. Trebaće im više nedelja da se oporave od zlostavljanja koja su mesecima, možda čak i godinama trpeli, pre nego što su se ukrcali u Atini. Lapakis je čuo da nije bilo primetne razlike između uslova u bolnici za lepraše i zatvora, koji se nalazio samo stotinak metara dalje, na kraju grada. Pričalo se da su se leprozni hranili otpacima iz zatvora i da je njihova odeća sakupljena sa leševa iz glavne gradske bolnice. Uskoro je saznao da to nije bila samo priča.

Prema svim pacijentima ophodili su se varvarski, a ova grupa koja je stigla na Krit bila je pokretačka snaga pobune. Ovi, uglavnom zanatlije i obrazovani ljudi, štrajkovali su glađu, pisali su pisma koja su krišom prosleđivali prijateljima i političarima, i digli pobunu u bolnici. Umesto da poboljša uslove, upravnik bolnice je odlučio da ih otera; ili, kako je više voleo da se izrazi, „da ih prebaci na prikladnije mesto”. Njihovo izgnanstvo na Spinalongu za njih je značio kraj, a za ostrvo novi početak.

Elpida je svakodnevno obilazila žene, i uskoro su se dovoljno oporavile da su mogle da krenu u obilazak ostrva i dođu na kafu u dom Kontomarisovih. Čak su počele da razmišljaju kako da iskoriste ono malo parče zemlje koje je raskršeno da mogu da zasade povrće. Ubrzo su shvatile daje život na ostrvu mnogo bolji nego onaj stari. Barem se mogao nazvati životom. Uslovi u Atinskoj bolnici bili su zastrašujući. Ni u grotlu pakla ne bi bilo toliko zagušljivo kao u njihovim pretesnim sobicama za vreme letnje vreline. Povrh svega, tokom noći redovno su se čuli pacovi kako grebu podove. Osećale su

se manje vrednim od samih štetočina.

Spinalonga je sada u poređenju s tim bila raj. Nudila je nezamislivu slobodu, svež vazduh, cvkut ptica i ulicu kroz koju se moglo prošetati. Ovde su ponovo mogli otkriti sopstvenu čovečnost. Za vreme duge plovidbe iz Atine neki su razmišljali da sebi oduzmu život, jer su pretpostavljali da ih šalju na još gore mesto od groznog Hada gde su se borili samo da prežive. Na Spinalongi, sa svog prozora na drugom spratu žene su mogle da posmatraju zalazak sunca, a tokom prvih dana bile su potpuno omamljene prizorom laganog svitanja.

Kao i Eleni, i one su udeljen prostor preobrazile u pravi dom. Preko noći na prozorima su visile izvezene platnene zavese, a rukom tkani ćilimi prekrivali su krevet, tako da je stan izgledao kao svaki drugi na Kritu.

Što se tiče muškaraca, to je bila sasvim druga priča. Nekoliko dana ležali su malaksali po krevetima, mnogi od njih još slabi od štrajka glađu koji su u Atini držali. Kontomaris je organizovao da se hrana donosi u zgradu i ostavi u predsoblju, ali kada su prvog dana ostrvljani došli da pakupe ostavljene činije, videli su da su njihovi darovi skoro netaknuti. Metalna šerpa s ovčijim paprikašom još je bila dupke puna. Jedini znak koji je odavao da ima života u zgradi bio je taj da su od pet donesenih vekni hleba ostale samo tri.

Drugog dana je već sav hleb bio pojedena, a trećeg je šerpa zečetine bila olizana do dna. Svakim danom su ti znaci rastućeg apetita označavali da se ta žalosna bića vraćaju u život. Četvrtog dana, žmirkajući, pojavio se Nikos Papadimitrije. Izašao je na zaslepljujuću sunčevu svetlost. Papadimitrije, advokat od četrdeset pet godina, nekada je bio u samom središtu svih događanja u Atini. A sad je bio vođa i pregovarač grupe lepraša, igrajući ovu ulogu sa isto toliko žara koliko se zalagao i za svoju pravnu karijeru. Nikos je bio rođeni smutljivac. Da se nije bavio pravosuđem, sigurno bi

ogrezao u kriminal. Njegovi pokušaji da se suprotstavi atinskim vlastima dizanjem pobune u bolnici nisu bili baš uspešni, ali je sada, na Spinalongi, bio odlučniji nego ikad da izdejsstvuje bolje uslove za svoju leproznu braću.

Papadimitrije je imao oštar jezik, ali je bio i vrlo šarmantan, te je uvek imao pristalice. Njegov veliki saveznik i prijatelj bio je Mihalis Kuriš, inženjer koji je zajedno s Papadimitrijem proveo u Atinskoj bolnici skoro pet godina. Tog dana im je Kontomaris pokazao Spinalongu. Za razliku od većine pridošlica kojima je ostrvo pokazano, ova dvojica osula su ga bujicom pitanja: „Gde se nalazi izvor vode?“ „Koliko često vas lekar posećuje?“ „Koliko je stopa smrtnosti?“ „Koji su trenutni planovi za izgradnju?“

Kantomaris je odgovarao najbolje što je umeo na sva njihova pitanja, ali je iz njihovog guđanja i uzdisanja mogao da zaključi da ih odgovori nisu zadovoljili.

– Upravnik ostrvaje savršeno dobro znao daje Spinalonga loše snabdevena. Neumorno je radio šest godina da poboljša situaciju, i u mnogim oblastima je uspeo, mada nikada do te mere da svi budu zadovoljni. Zadatak je bio nezahvalan, i kako su odmicali ka groblju izvan grada, pitao se zašto se uopšte trudi oko svega. Ma koliko pokušavao da poboljša situaciju, nije bilo većeg pomaka. Jednoga dana će ionako sva trojica završiti pod kamenom pločom jednog od ovih podzemnih betonskih bunkera, dok im ne pomere kosti da bi napravili mesto za drugi leš. Uzaludnost svega i odzvanjanje Papadimitrijevog upornog ispitivanja naterali su ga da sedne i zaplače. Tog trenutka je odlučio da Atinjanima kaže golu istinu. Kad ih više zanima stvarnost od zvaničnog gostoprimstva, pa neka im bude.

– Evo, reći ću vam – rekao je, zaustavio se i okrenuo se ka njima – sve što želite da znate. Ali ako to učinim, onda ovaj teret postaje i vaš. Da li vam je to jasno?

W & N

Obojica su klimnuli glavama u znak saglasnosti. Kontomaris ih je uputio u detalje, pogotovo u to kako ostrvo ne prima dovoljnu materijalnu pomoć. Opisao je svaki korak koji je morao da načini da bi se desile neke promene i uputio ih u trenutne pregovore. Onda su se sva trojica vratila u kuću upravnika i seli da načine nove planove na osnovu Papadimitrijevih i Kurisovih procena postojećeg stanja zgrada. Plan je uključivao predstojeće poduhvate, radove koje je trebalo započeti i završiti tokom naredne godine i predlog onoga što bi trebalo da se preduzme za narednih pet godina.

Od toga dana Papadimitrije i Kuriš su postali Kontomarisovi sledbenici. Podržavali su ga u svemu. Više se nisu osećali kao osuđenici, već kao da im je pružena prilika za novi početak. Već odavno im život nije ponudio takvu priliku. Za nekoliko nedelja bili su gotovi novi planovi za vladu, koji su sadržavali predračun izgradnje i rekonstrukcije. Papadimitrije je znao kako da pritisne političare, na osnovu iskustva koje je stekao tokom advokatske prakse, porodične firme od velikog uticaja u Atini. – Svaka osoba na ovom ostrvu je građanin Grčke – istakao je. – Oni imaju svoja prava, i proklet bio ako se ne budem za njih borio. Na veliko zaprepašćenje svih – osim samog Papadimitrija – nije prošlo ni mesec dana a vlada im je odobrila traženu sumu novca.

Ostali Atinjani, čim su se pridigli i oslobodili ukočenosti, bacili su se na nove planove za izgradnju. Više nisu bili napušteni invalidi, već članovi zajednice u kojoj su svi morali da vuku teret. Već se bližio kraj septembra, i mada su temperature bile umerenije, i dalje ih je mučio problem snabdevanja vodom. Zbog dvadeset i tri nova žitelja, zalihe sa kopna bile su im potrebnije nego ikad, a trebalo je obustaviti odronjavanje tunela za dovod vode. Nešto se moralo preduzeti, a Mihalis Kuriš je bio zadužen za to.

Pošto su završili popravke, svi su počeli da zagledaju nebo očekujući kišu. Najzad, jedne noći početkom novembra, molitve su

im uslišene. U veličanstvenom prizoru svetlosti i zvuka, oblaci su se otvorili, bučno ispuštajući svoj sadržaj na ostrvo, na kopno i more koje ga je okruživalo. Grad veličine kamenčića praštao je naokolo lomeći stakla i terajući kože u zaklon, dok su odblesci munja obasipali pejzaž apokaliptičnom svetlošću. Sledećeg jutra kad su se ostrvljani probudili, našli su cisterne do vrha napunjene hladnom, čistom vodom. Pošto su rešili najvažnije pitanje, Atinjani su se posvetili izgradnji kuća. Između glavne ulice i mora nalazio se napušten prostor; to je bilo mesto gde su Turci izgradili svoje prve kuće. Ti, skromni zakloni bili su podignuti uza same zidine tvrđave, i to su bila najzaštićenija staništa na ostrvu. S retko viđenom efikasnošću, kao neka vrsta industrije, stare kuće na Kritu su renovirane i podignute iz krša. Zidovi su bili kao novi, a stolarija pažljivo urađena. Pre nego što je prvi sneg stavio krunu na vrh planine Dikti, kuće su bile spremne za useljenje, a gradska većnica je opet bila svima pristupačna. Otpor prema leprašima iz Atine nije dugo trajao. Trebalo je svega nekoliko nedelja da stanovnici Spinalonge uvide koliko koristi imaju od pridošlica. Shvatili su da to što Atinjani mogu da pruže daleko prevazilazi ono što bi ikad mogli da dobiju.

Kako se zima približavala, ponovo je postala aktuelna nabavka generatora. Toplota i svetlost postajale su blagodeti neprocenjive vrednosti čim bi vetrovi počeli da se uvlače kroz pukotine na prozorima i vratima, šibajući promaju kroz stanove na tmurnoj popodnevnoj svetlosti. Sada kada je vlada otkrila da na Spinalongi ima oštih glasova koji se ne mogu zanemariti, poslala je pismo u kome je obećala da će ispuniti sve što su ostrvljani od nje tražili. Mnogi ostrvljani su i dalje bili pozdrivi. – Ja se ne bih kladio da će održati reč – oglasio bi se poneko. – Sve dok ne uključim lampu u svojoj kući, ne mogu da im poverujem – složio se neko drugi. Ljudi koji su na Spinalongi živeli već nekoliko godina smatrali su da

obećanje vlade ne vredi više od onog bednog papira na kome je to napisano.

Deset dana pre nego što su stigli svi delovi, tačno obeleženi i svi na broju, neizvesnost oko iščekivanja generatora bila je glavna tema dva potpuno istovetna pisma koje je Eleni pisala kćerkama Ani i Mariji:

Generator će doneti velike promene u naše živote. Postojao je tu jedan ranije, tako da su neki električni delovi već na svom mestu, a dvojica Atinjana su stručnjaci koji će ih postaviti (bogu hvala). Svaka kuća bi trebalo da dobije jednu sijalicu i jednu manju grejalicu, koji bi trebali da stignu istovremeno sa ostalim delovima opreme.

Ana je pročitala pismo na svetlosti zimskog popodneva koja je polako jenjavala. Tiha vatra gorela je u maloj peći, ali je ipak mogla da vidi svoj dah u hladnom vazduhu u sobi. Svetlost sveće je treperila s druge strane papira, i ona je dokono gurnula jedan kraj u plamen. Vatra se polagano širila preko pisma sve dok joj konačno među prstima nije ostalo samo parčence papira veličine manjeg novčića, koje je na kraju bacila u vosak. Zašto je majka morala da piše tako često? Zar je zaista mislila da svi žele da čuju pojedinosti o njenom toplom, zadovoljnom, a sad i dobro osvetljenom životu s onim dečakom? Otac ih je terao da odgovore na svako pismo, a Ana se mučila nad svakom rečenicom. Ona nije bila srećna, i ne želi da se pretvara. Marija je pročitala pismo i pokazala ga ocu.

– Pa ovo su prelepe vesti, zar ne? – rekao je Georgis. – Sve to zahvaljujući tim Atinjanima. Ko bi pomislio da će ti ljudi koji su izgledali kao klošari doneti takvu promenu?

Do zime, pre nego što su nastupili oštri decembarski vetrovi, ostrvo je imalo grejanje, a kad bi pao mrak, oni koji su želeli mogli su da čitaju pri prigušenom električnom svetlu.

Kad je počeo božićni post, Georgis i Eleni su morali da se dogovore kako će postupiti u vreme Božića. Nakon petnaest godina, sada će prvi put biti razdvojeni. Ovaj praznik nije imao toliku važnost kao Uskrs, ali je to bilo vreme porodičnog posta i obreda, a Elenino odsustvo bila je zjapeća praznina.

Nekoliko dana pred Božić, ali i nekoliko dana posle ovog praznika, Georgis nije išao da poseti Eleni preko uzburkane vode. Ne samo zbog jezovig vetra koji bi mu nagrizaio ruke i lice do živog mesa već i zbog kćerki kojima je bilo potrebno njegovo prisustvo. Eleni je svu svoju pažnja usmerila ka Dimitriju, i oni su izveli tradicionalne obrede. Devojčice su kao i uvek pevale pesmice *kalande*, od kuće do kuće, i bile nagrađivane slatkišima i sušenim voćem. Nakon jutarnje liturgije prvog dana Božića otišli su na gozbu kod porodice Angelopulos, gde su ih čekali prasetina, fini *kourambiethes*, slatki kolači s lešnicima koji je Savina pripremila. Slično se dešavalo na Spinalongi. Deca su pevala na trgu i pomagala oko priprema i u pečenju praznične vekne, poznatije kao *christopsomo*, Hristov hleb, i jeli ga halapljivo. Ovo je bilo prvi put da je Dimitrije mogao da uživa u izobilju bogate trpeze i da se prepusti takvom hedonizmu.

Tokom dvanaest božićnih dana Georgis i Eleni su poprskali svetom vodicom svaku sobu u svojim kućama da bi odvratili *kallikantzari*, praznične đavole koji su donosili pustoš u kuću, a u januaru, na dan Svetog Vasilija, Georgis je ponovo posetio Eleni, noseći joj poklone od dece i Savine. Kraj stare i početak nove godine je bilo razvode, prekretnica koja je sretno prošla, vodeći porodicu Petrakis u sasvim drugačije razdoblje. Mada je Ani i Mariji još uvek nedostajala majka, obe su znale da će preživeti bez nje.

1940.

Nakon najprijetnije zime proteklih nekoliko godina na Spinalongi, usledilo je veličanstveno proleće. Tepisi divljeg cveća prekrivali su padine severnog dela ostrva i virili iz svih mogućih pukotina u steni. Isti takav osećaj buđenja novog života ispunio je pluća stanovnika ostrva.

Glavna ulica Spinalonge je samo nekoliko meseci pre toga bila samo niz trošnih kuća, a sada je bio nanizan red korisnih radnjica, s obojenim vratima i žaluzinama tamnoplave i zelene boje. Sada su vlasnici radnji ponosno izlagali svoju robu, a ostrvljani su kupovali ne samo iz potrebe već i iz zadovoljstva. Prvi put je ostrvo imalo svoju ekonomiju. Ljudi su bili produktivni: cenjkali su se, kupovali i prodavali, katkad s dobitkom, katkad s gubitkom.

I *kafenion* je cvetao, a otvorena je i nova taverna čiji je specijalitet bio *kakavia*, riblja čorba koja se kuvala svakoga dana. U glavnoj ulici najveća gužva bila je u berbemici. Stelios Vandis je bio čuveni frizer iz Retimnona, drugog po veličini grada na Kritu, ali je napustio svoju struku kada je izgnan na Spinalongu. Kad je Papadimitrije saznao da u svom okruženju imaju takvog čoveka, tražio je da Vandis nastavi sa svojim poslom. Atinjani su bili kao paunovi, tipični gradski ljudi puni taštine koji su u prethodnom periodu života svake druge nedelje uživali u ritualu šišanja kose i brkova, što je naravno bio znak muževnosti. Sada im se život okrenuo nabolje, pogotovo kada se našao neko ko će ih ponovo učiniti zgodnim. Nisu oni želeli da se posebno ističu jedinstvenim stilom, već su žudeli za komoditetom i dobro ošišanom kosom.

– Stelios – rekao bi Papadimitrije – načini mi najbolje izdanje Venizelosa. – Venizelos je bio kritski advokat koji je postao premijer

Grčke. Smatrali su da ima najzgodnije brkove u hrišćanskom svetu, a bilo bi prikladno da ga Papadimitrije imitira, šalili su se muškarci, jer je bilo jasno da teži da postane glavni na ostrvu.

Kontomarisu je počela da izmiče snaga i sve više i više se oslanjao na Papadimitrija, a u isto vreme rasla je popularnost Atinjana među ostrvljanima. Muškarci su cenili ono što je postigao za tako kratko vreme; a i žene su mu bile zahvalne. Ubrzo su ga slavili kao heroja, čemu je bez sumnje doprineo i njegov izgled filmske zvezde. Kao i većina Atinjana, on je oduvek živeo u gradu, i zbog toga nije imao pogurena leđa niti bezličnu sivu pojavu tipičnog kritskog muškarca koji čitav život provodi na otvorenom, radeći na zemlji ili na moru. Tako je i on proteklih nekoliko meseci proveo u napornom fizičkom radom, dok pre toga njegovu kožu jedva da je dotaklo sunce, a vetar još manje.

Mada je ovaj zgodni Atinjanin imao ambicija, nije bio okrutan čovek i ne bi krenuo na izbore da se Kontomaris nije spremao da se povuče.

– Papadimitrije, spreman sam da se odreknem ovog položaja – rekao je stariji muškarac jedne noći početkom marta dok su igrali domine. – Rekao sam ti hiljadu puta. Ovom poslu je potrebna sveža krv – a pogledaj šta si ti već sve uradio za ovo ostrvo! Moje pristalice će te podržati, u to budi siguran. Veruj mi, ja sam se već umorio.

Papadimitrija nije iznenadila ova Kontomarisova izjava. Za proteklih šest meseci, otkad je došao ovde, video je kako se Kontomarisovo stanje pogoršava. Njih dvojica su se već neko vreme zbližila, i znao je da ga stari upravnik priprema za svog naslednika.

– Preuzeću kada zaista budete spremni da se ovog zadatka odreknete – rekao je tiho – mada, mislim da biste još neki dan mogli da razmislite o svemu.

– Već *mesecima* razmišljam o tome – odgovorio je Petros

gundajući. – Znam da ne mogu da nastavim.

Nastavili su da igraju u tišini, što je samo zveket domina prekidao.

– Postoji još nešto što bih želeo da znaš – rekao je Papadimitrije kada su završili igru i kada je došlo vreme da krene. – Ako pobedim na izborima, ne želim da živim u tvojoj kući.

– Ali to nije moja kuća – uzvratila Kontomaris. – To je upravnikova kuća. Ona mu pripada po položaju.

Papadimitrije je povukao dim cigarete i zastao za trenutak da bi ga izduvao. Odlučio je da odloži razgovor o tome za neko vreme. Sve je još ionako neizvesno, jer ishod izbora nije siguran. Još dvojica će se kandidovati za taj položaj. Jedan od njih je već šest ili sedam godina na ostrvu i ima brojne pristalice; Papadimitrije je smatrao da će najverovatnije biti izabran Teodor Makridakis. Veliki broj ljudi podržavao je Makridakisovu kritičnost, i mada su cenili i rado isticali Papadimitrijevu trud i silne promene koje je učinio za proteklih šest meseci, takođe su smatrali da će njihove interese bolje zastupati neko koga motiviše gnev. Verovali su da će vatra koja je pokretala Makridakisa pomoći da postigne stvari koje razum i diplomatija ne mogu.

Godišnji izbori koji su se održavali krajem marta bili su najžustriji u istoriji ostrva i zato se ishodu ovoga puta zaista pridavala velika važnost. Trebalo je zavrediti da se vlada Spinalongom, a rukovođenje nije više bilo otrovni pehar. Tri čoveka su se kandidovala: Papadimitrije, Spiros Kazakis i Teodor Makridakis. Na dan izbora su svi glasali, i muškarci i žene, čak i lepraši koju su bili prikovani za krevete u bolnici i koji nisu imali gotovo nikakve šanse da odatle izađu. Doneti su im glasački listići, koji su zatim uredno vraćeni u gradsku većnicu u zapečaćenom kovertu.

Spiros Kazakis je dobio samo šačicu glasova, a Makridakis, na Papadimitrijevo veliko olakšanje, prikupio je nešto manje od sto, što je značilo da je lavovski deo, očigledna većina glasova, pripala

Atinjaninu. Žitelji su glasali srcem, ali i mudročću. Makridakis se dobro držao, ali ono što je čovek iz Atine do tada postigao značilo je mnogo više. Papadimitrije je znao da ga cene zbog toga. Bio je to presudan trenutak za civilizaciju ostrva.

– Braćo, žitelji Spinalonge – rekao je. – Moje želje za dobrobit ostrva jesu i vaše želje – obratio se masi koja se okupila na trgu ispred gradske većnice uveče posle izbora. Glasovi su upravo bili provereni i rezultati objavljeni.

– Već smo od Spinalonge načinili civilizovanije mesto i u izvesnom pogledu bolje mesto za život od gradova i sela koja nas opslužuju. – Rukom je pokazao u pravcu Plake. – Imamo struju, koju Plaka nema. Imamo požrtvovano bolničko osoblje i najodanije učitelje. Mnogi ljudi na kopnu žive na ivici opstanka, umiru od gladi, dok mi imamo dovoljno hrane. Prošle nedelje su neki od njih dovelali iz Elunde. Pročule su se glasine o blagostanju na našem ostrvu pa su ljudi došli da nas mole za hranu. Zar to nije velik preokret? – Žagor odobrenja prostrujao je gomilom. – Nismo više izgnanici i prosjaci koji kraj časme plaču i viču: „Nečist! Nečist!“ – nastavio je. – Sad drugi dolaze kod nas za milostinju.

Zastao je na trenutak, tek toliko daje neko uspeo da vikne iz gomile: – Triput ura za Papadimitrija! – Kad su utihli usklici, dodao je završni deo svom govoru.

– Postoji jedna stvar koja sve nas povezuje. A to je bolest – lepra. Kada između nas izbiju nespozumci, ne smemo zaboraviti da ne možemo pobeći jedan od drugog. Sve dok smo u životu, učinimo ga najboljim mogućim – to nam mora biti zajednički cilj. – Digao je ruku u vazduh i uperio prst u nebo kao znak slavlja i pobede. – Za Spinalongu! – povikao je.

Masa od dve stotine ljudi načinila je isti pokret, i čulo se preko vode, čak do Plake, kada su povikali kao jedan: – Za Spinalongu!

Teodoris Makridakis je neprimetno nestao u senci. Odavno je

priželjkivao da bude upravnik i njegovo razočaranje bilo je gorko kao nezrela maslinka.

Sledećeg popodneva Elpida Kontomaris je počela da pakuje stvari. Za dan-dva ona i Petros trebalo bi da se presele u kuću u kojoj je Papadimitrije trenutno boravio. Ona je već duže vreme očekivala ovaj trenutak, ali joj to nije ublažilo osećaj jeze koji ju je vukao nadole, toliko da je jedva mogla da skupi snagu i napravi korak nogom ispred noge. Pakovala je stvari bez ikakvog plana. Njeno tromo telo odbijalo je ovaj zadatak. Deformisane noge bolele su je više nego ikad. Stajala je razmišljajući kako treba da raščisti dragocenu sadržinu staklenog ormara – redove vojnika, sitne komade porcelana i ugravirano srebro koji su bili u njenoj porodici tokom mnogih generacija – zapitala se gde će dospeti ove dragocenosti kad više ne bude ni nje ni Petrosa. Njih dvoje su dve poslednje karike lanca.

Nežno kucanje na vratima prekinulo ju je u razmišljanju. Mora da je Eleni, pomislila je. Mada zauzeta školom i zadatkom majke, Eleni je obećala da će doći tog popodneva da joj pomogne, a ona je uvek držala reč. Ali kad je Elpida otvorila vrata, umesto vitke prijateljice tananih crta, ogromna muška figura u tamnom odelu zauzela je ceo dovratnik. Bio je to Papadimitrije.

– *Kalispera*, kira Kontomaris. Mogu li da uđem? – pitao je blago, svestan njenog iznenađenja.

– Da... molim vas, samo uđite – odgovorila je, izmičući se od vrata da ga propusti.

– Imam samo jednu stvar da vam kažem – rekao joj je dok su stajali jedno naspram drugog, opkoljeni polunapunjenim kutijama s knjigama, porcelanom i fotografijama. – Nema potrebe da se iseljavate odavde. Nemam nameru da vam oduzmem kuću. Nema potrebe. Petros je uložio veliki deo života da dovede u red ovo ostrvo, i ja sam odlučio da ga nagradim ovom kućom – nazovite to

njegovom otpremninom za penziju ako želite.

– Ali svaki upravnik je do sada ovde živeo. Sad je vaša, a osim toga, Petros ne bi hteo ni da čuje za to.

– Mene ne zanima šta se ovde događalo u prošlosti – odgovorio je Papadimitrije. – Želim da ostanete ovde. A ja ću u svakom slučaju živeti u onoj kući koju ću renovirati. Molim vas – zahtevao je. – Svima će nam biti bolje ovako.

Elpidine oči su se caklile od suza. – Baš lepo od vas – rekla je, pružajući obe ruke prema njemu. – Baš lepo. Vidim da zaista to želite, samo ne znam kako ćemo nagovoriti Petrosa.

– On nema izbora – rekao je Papadimitrije odlučno. – Sada ja naređujem. Želim da raspakujete sve vaše stvari iz onih kutija i lepo ih vratite tamo gde su i stajale. Vratiću se kasnije da se uverim da ste to tako i uradili.

Elpida je uvidela da ovo nije samo prazna priča. Taj čovek je zaista mislio ono što je rekao i navikao je da dobije ono što želi. Zato su ga i odabrali za upravnika. Dok je redala olovne vojnike po činovima na svoje mesto, pokušala je da objasni zbog čega joj je bilo teško da se suprotstavi Papadimitriju. Ne bi se moglo reći da je to zbog njegove fizičke pojave. Samo to po sebi, činilo bi ga siledžijom. Imao je on i neku drugu, suptilniju tehniku. Ponekad bi naveo ljude na svoj način razmišljanja jednostavnom modifikacijom boje svoga glasa. Drugom prilikom postizao bi to isto tako što bi ih nadvladao snagom svoje logike. Njegova advokatska spretnost bila je isuviše dominantna, čak i ovde na Spinalongi.

Pre nego što je Papadimitrije otišao svojim poslom, Elpida ga je zamolila da večera s njima kad se uveče vrati. U kuhinji se isticalo sve njeno umeće. Kuvala je bolje od svih na Spinalongi, i samo budala bi odbila takav poziv. Čim je posetilac otišao, ona je odmah počela da sprema jelo. Napravila je njene omiljene kefete, ćufte od mesa u limun-sosu s jajima, i odmah je izmerila i sastojke za revani,

slatki kolač od sirupa i griza.

Te večeri kada se Kontomaris lakim koracima vratio kući, znao je da je njegova dužnost upravnika konačno završena. Kad je ušao u kuću, opojan miris kolača već se raširio po sobi, a Elpida, opasana keceljom, raširenih ruku krenula je prema njemu da ga dočeka. Zagrlili su se, a on je spustio glavu na njeno rame.

– Završeno je – promrmljao je. – Najzad se završilo.

Kad je digao glavu, primetio je da soba izgleda kao obično. Ni traga onih dopola napunjenih kutija s knjigama koje su stajale naokolo po sobi kad je otišao tog jutra.

– Zašto se nisi spakovala? – Osetila se nervoza u njegovom glasu. Bio je iznuren i silno je želeo da sledećih nekoliko dana što pre prolete. Želeo je da se što pre smeste u novu kuću, a činjenica da ništa nije spremno za preseljenje veoma ga je razljutila i odjednom se osećao jako iscrpljenim.

– Spakovala sam se, a onda se i raspakovala – odgovorila je zagonetno Elpida. – Mi ostajemo ovde.

Baš u tom trenutku začulo se odlučno kucanje na vratima. Papadimitrije je stigao.

– Kira Kontomaris me je pozvala na večeru – jednostavno je rekao.

Kad su svi seli za sto i svakom sipana izdašna čaša uza, Kontomaris se pribrao.

– Mislim da je ovde u pitanju neka zavera – rekao je. – Trebalo bi da budem ljut, ali pošto vas oboje dobro znam, nemam nikakvog izbora po ovom pitanju.

Njegov osmeh je razneo sigurnost njegovog glasa i zvaničnost njegovih reči. Potajno je bio oduševljen Papadimitrijevom velikodušnošću, pogotovo jer je znao koliko to znači njegovoj ženi. Sve troje su nazdravili u znak potvrde postignutog dogovora i pitanje upravnikove kuće nikad više se nije potezalo među njima. Neki

članovi saveta negodovali su zbog toga i izbila je i žarka rasprava o sudbini divne kuće jer šta ako budući upravnik ipak zatraži kuću za sebe. Konačno je napravljen kompromis: iznajmljivanje kuće razmatraće se iznova svakih pet godina.

Posle izbora nastavili su radove na preuređenju ostrva. Papadimitrijevi trud nije bio samo predizborno obećanje. Popravke i dogradnja trajale su sve dok svima nisu obezbedili pristojno mesto za stanovanje, peć, uglavnom u bašti ispred same kuće i, najhitnije za njihovo osećanje ponosa, zaseban poljski klozet.

Vodu su pažljivo i uredno skupljali, tako daje bilo dovoljno za sve, a izgrađena je i prostrana zajednička vešemica s nizom dugih i glatkih betonskih korita. To je za žene bio pravi luksuz, tu bi se one zadržavale dok su prale rublje. Posle nekog vremena prostorija je postala i živo društveno središte.

Društveni aspekt njihovih života ulepšavali su i događaji koji nisu bili vezani za poslove. Radni dan Panosa Sklavonisa, Atinjanina koji je nekada bio glumac, počinjao je onda kada se svakom drugom završavao. Ubrzo po završetku izbora, povukao je Papadimitrija u stranu. Sklavonisoov pristup je bio napadan, što je bilo tipično za ophođenje ovog čoveka. Voleo je konfrontacije i kao glumac u Atini naučio je da mora sam da se probija.

– Dosada raste ovde kao pečurke – rekao je. – Ljudima je potrebna zabava. Mnogi od njih ne mogu se nadati da će dočekati sledeću godinu, ali bi mogli dočekati nešto naredne nedelje.

– Shvatam vašu poruku, i potpuno se slažem – odgovori Papadimitrije. – Ali šta predlažete?

– Zabavu. Zabavu širokih razmera – odgovori Sklavoniso pompezno.

– Šta vam to znači? – pitao je Papadimitrije.

– Filmovi – reče Sklavoniso.

Šest meseci ranije takva ponuda izgledala bi ambiciozna i smešna,

kao kad bi leprašima predložili da preplivaju do Elunde da bi otišli u bioskop. Međutim, sada više ni to nije bilo neizvodljivo.

– Pa, za početak – rekao je Papadimitrije – imamo generator, ali nije to sve što je potrebno, zar ne?

Usrećiti ostrvljane i ispuniti im večeri zaista može pomoći da se ukloni nezadovoljstvo koje je još postojalo. Sve dok ljudi sede u redovima u tami, pomislio je Papadimitrije, neće biti u stanju da piju do besvesti ili da kuju planove u *kafenionu*.

– Šta ti je još potrebno? – pitao je.

Sklavonis je imao spreman odgovor. On je već razradio plan. Koliko ljudi može da stane u gradsku većnicu i gde može da se nabavi projektor, platno i filmske trake. Takođe je napravio i predračun, što je bilo vrlo bitno. Nedostajuća stavka, barem dok ne dobije odobrenje odbora, bile su pare. Uzimajući u obzir da su mnogi lepraši imali neki prihod, ulaznice bi se u svakom slučaju naplaćivale u bioskopu i možda bi mogli da se pokriju izdaci oko celokupnog poduhvata.

Samo nekoliko nedelja nakon što je Sklavonis izneo svoj predlog, širom grada pojavili su se plakati:

u subotu, 13. Aprila

u 19 h

Gradska većnica

Apači iz Atine

Cena karte: 2 drahme

Te večeri u šest sati više od stotinu ljudi stajalo je u redu ispred gradske većnice. Još njih osamdesetoro stiglo je do šest i trideset, kada su se otvorila vrata bioskopa, a sa istim oduševljenjem dočekali su film i sledeće subote.

Eleni je s uzbuđenjem pisala svojim kćerkama o novoj zabavi:

W & N

Svi obožavamo filmove – oni su kruna nedelje. Mada ne ide sve uvek po planu. Prošle subote nisu stigle filmske trake iz Agios Nikolaosa. Ljudi su bi – toliko razočarani kad su shvatili da je film otkazan da su skoro izbili neredi. A narednih dana hodali su naokolo tako tužni kao da je propala žetva! U svakom slučaju, svi su se oraspoložili kako je prolazila nedelja, i svima nama laknulo je kad smo ugledali vašeg oca kako donosi filmove.

Nekoliko nedelja kasnije Georgis je počeo, osim najnovijih igranih filmova iz Atine, da donosi i filmske trake s vestima. Tako su ljudi saznavali novosti o tekućim događajima u spoljašnjem svetu. Mada su kopije kritskih nedeljnih novina uredno stizale na ostrvo, a i mogli su da čuju vesti na radiju, koji je pucketao i kreštao, ipak niko nije imao predstavu o razmerama rastućeg pustošenja koje je za sobom ostavljala nacistička Nemačka širom Evrope. Ti uznemirujući događaji činili su se tako dalekim, a žitelji Spinalonge sada su imali preča posla koja su ih zaokupljala. Izbori su prošli, a Uskrs je bio pred njima.

Moglo se primetiti da je u proteklih nekoliko godina ovaj najveći hrišćanski praznik bio zapostavljen. Proslave u Plaki bile su prilično bučne, i mada je suzdržana verzija tog dramatičnog obreda uvek održavana u maloj crkvi Svetog Pantalejmona na Spinalongi, ipak se osećalo da to nije proslava istog obima kao što se održavala tamo preko vode.

Ove godine mora da bude drugačije. Papadimitrije će se postarati za to. Hristovo vaskrsnuće će se svečano proslaviti na Spinalongi isto kao i na Kritu ili na samom kopnu u Grčkoj.

Post je strogo nadgledan. Većina ljudi četrdeset dana nije jela ni meso ni ribu, a poslednje nedelje najstrože su bili zabranjeni i vino i maslinovo ulje. Do četvrtka strasne nedelje drveni krst u crkvi bio je ukrašen limunovim cvetovima. Crkva je bila dovoljno prostrana da primi oko stotinu vemika, naravno pod uslovom da su čvrsto zbijeni. Niz ulicu je stajao dugi red ljudi koji su došli da oplaću Hrista na

krstu i poljube mu stopala. Masa vemika ispred crkve i u njenoj unutrašnjosti stajala je u tišini. Bio je to tužan trenutak, a još tužnije bilo je kada bi vemici pogledali u ikonu svetog Pantalejmona, koji je, kako su ga opisali podrugljivi lepraši, navodno bio zaštitnik isceljenja. Kojeg isceljenja? Mnogi su odavno izgubili vem u njega, ali ga je njegova životna priča činila sasvim prikladnim za takvu crkvu. Mladi lekar Pantalejmon, koji je živeo u doba Rimskog carstva, poslušao je majčin savet i postao hrišćanin, što je u to doba donosilo skoro sigurno izgnanstvo. Uspesi mladog lekara u lečenju bolesnika izazvali su sumnju i uhapsili su ga. Razapeli su ga na točak za mučenje i na kraju ga živog skuvali.

Ma koliko ostrvljani bili sumnjičavi prema moćima isceljenja ovog sveca, svi su se pridružili velikoj Hristovoj pogrebnoj povorci sledećeg dana. Kovčeg su ukrasili još ujutro, a kasno popodne kroz čitavo naselje proneli su cvetni epitrahilj. Bila je to svečana ceremonija.

– U sahranama imamo dovoljno iskustva, zar ne? – zajedljivo je došapnula Elpida Eleni dok su polako koračale u povorci niz ulicu. Povorka od dve stotine ljudi milila je kroz mali grad vijugavim putem koji je vodio naokolo na severu stranu ostrva.

– Imamo, imamo – složila se Eleni – ali ovog puta je drugačije. Ovaj čovek će oživeti ponovo...

– A po svemu sudeći to se nama neće nikada desiti – dobacio je Teodor Makridakis, koji je upravo bio iza njih i koji je uvek bio spreman da dobaci neku ružnu primedbu. Vaskrsnuće tela činilo se nemogućom zamisli, ali odani vemici znali su da im je to obećano: novo, savršeno, vaskrslo telo. To je bila suština cele priče i smisao obreda. Vemici su se za to grčevito držali.

Subota je protekla u mim. Muškarci, žene i deca trebalo je da provedu dan u žalosti. Međutim, svi su bili zauzeti nekim poslom. Eleni je okupila decu da farbaju jaja, a onda su ih ukrašavali

malenim matricama. Za to vreme ostale žene pekle su tradicionalne kolače. Nasuprot tim finim poslovima, muškarci su pomagali oko pripremanja jagnjetine, koja je bila dovezena nekoliko nedelja ranije. Kada su sve poslove obavili, ljudi su ponovo otišli u crkvu da bi je ukrasili grančicama ružmarina, lovorom i granama mirte. U predvečerje, iz svih kuća širio se gorko-slatki miris, a vazduh je bio težak od iščekivanja i mirisa tamjana.

Eleni je stajala u dovratku prepune crkve. Ljudi su bili tihi, skmšeni i u iščekivanju, napinjujući se da čuju šaputanje kira Elison. Počelo je blago kao povetarac što komeša lišće, ali je onda preraslo u nešto skoro dodirljivo, ispunjavajući prvo zgradu, a onda je prasnulo u spoljašnji svet. Sveće koje su gorele u crkvi su se ugasile, i pod čistim nebom, bez zvezda i meseca, na svet se spustila tama.

Za koji trenutak Eleni će osetiti miris rastopljenog loja koji se raširio vazduhom.

U ponoć, kada su se oglasila crkvena zvana u Plaki, to se čulo i preko vode. Pop je upalio jednu jedinu sveću.

– Dođi i primi svetlost – zapovedio je. Papa Kazakos je izgovorio svete reči s poštovanjem, ali i direktno, tako da su ostrvljani bez sumnje znali da je to zapoved da mu se približe. Oni najbliži su prišli i upalili sveće i plamen je išao od jednog do drugog sve dok cela unutrašnjost i spoljašnjost crkve nije postala trepereća šuma plamenčića. Za nepun minut, mrak se pretvorio u svetlost.

Papa Kazakos je bio srdačne naravi, čovek guste brade koji bio pun ljubavi za dobar život – neki su s punim pravom bili podozrivi prema njegovom suzdržavanju tokom velikog posta – sad je počeo da čita jevanđelije. Bio je to svima znan odlomak i mnogi stariji ostrvljani pomerali su usne savršeno sinhronizovani.

– *Christos anesti!* – rekao je na kraju odlomka. Hristos vaskrse.

– *Christos anesti! Christos anesti!* – uzvрати masa u jedan glas.

Veličanstveni trijumfalni usklik proneo se i na ulicu, gde je

potrajao sve dok su ljudi poželeti jedni drugima mnogo sretnih godina – „*Chronia polla!*” – odgovarali su ushićeno: „*E pisis*“ – „I tebi takođe.”

Došlo je vreme da se zapaljene sveće pažljivo odnesu kući.

– Dođi, Dimitrije – ohrabrila je Eleni dečaka. – Da vidimo da li možemo da je odnesemo kući a da nam se ne ugasi.

Ako stignu do kuće s upaljenom svećom, to će im doneti sreću tokom cele naredne godine, što je na ovoj savršeno mirnoj aprilskoj noći bilo potpuno izvodljivo. Malo kasnije, u svakoj kući na ostrvu stajala je upaljena sveća u prozoru.

Poslednji čin obreda bio je paljenje velike vatre, što je simbolično predstavljalo spaljivanje izdajice Jude Iskariota. Ljudi su ceo dan skupljali suve grane i prinosili grmlje za potpalu. Sada je pop zapalio lomaču. Dok je ona pucketala, nastavilo se veselje koje je preraslo u gromki urlik kada su sa svih strana rakete poletele ka nebu. Otpočela je zvanična proslava. U svakom zabačenom seocetu, gradiću i gradu, sve od Plake pa do Atine, svuda je započelo slavlje. A ove godine će i na Spinalongi biti gromoglasno kao i u celoj zemlji. Kad je ples na ostrvu otpočeo, živahni tonovi buzukija mogli su se čuti skroz do Plake.

Većina leproznih godinama nije plesala. Ali sada su svi, osim ako nisu bili nepokretni bogalji, bili ohrabreni da ustanu i da se priključe kolu koje je lagano počelo da kruži. Iz prašnjavih kovčega pojavili su se komadi tradicionalnih kostima, tako da je većina muškaraca bila u turbanima s resama, dugačkim čizmama i čakširima, a mnoge žene su te noći obukle izvezene prsluke i marame vedrih boja.

Neke igre su bili svečane, potom bi usledile življe i pokretnije, vrteći i kovitlajući igrače kao da im je to poslednja prilika za ples. Nakon plesa zapevali su pesme zvane *mantinades*. Neke su bile vesele, neke melanholične, a neke kao balade s dugom pričom koje su starije ljude i decu skoro uljuljkivale u san.

Do zore su skoro svi otišli u krevet, mada su neki onesvešćeni popadali preko stolica koje su stajale u konobi, ne samo prepuni rakije već i najslađe jagnjetine koju su ikada okusili. Od vremena turske okupacije ostrva, Spinalonga nije doživela takvo veselje i užitak. Slavilo se u božje ime. Hristos je vaskrsao, a ujedno su se i oni sami, na neki način, digli iz mrtvih. Vaskrsle su njihove duše.

Preostali dani aprila doneli su period intenzivnih aktivnosti. Još nekoliko lepraša pristiglo je u martu iz Atine, priključujući se onoj šestorici koji su tokom zimskih meseci došli iz raznih krajeva Krita. To je značilo da su bila potrebna dodatna renoviranja, a svi su bili svesni da će se kad nastupe letnje žege, mnogi poslovi morati odložiti za jesen. Turska četvrt je konačno završena i zakrpljene su venecijanske cisterne za vodu. Na ulazna vrata i žaluzine naneli su još jedan sloj farbe i pričvrstili crepove na krovu crkve.

Spinalonga se izdigla iz sopstvenog pepela, dok se Elenino stanje pogoršavalo. Ona je neumorno posmatrala kako teče proces renoviranja, i upoređivala ga sa svojim postepenim propadanjem. Mesecima je ubeđivala sebe da joj se telo odupire bolesti i da nije došlo do promena, ali je onda, skoro svakodnevno, počela da primećuje promene. Glatke izrasline na stopalu su se umnožile, i već nedeljama ih nije osećala dok je hodala.

– Da li može lekar da ti nekako pomogne? – pitao je Georgis tiho.

– Ne – odgovorila je – mislim da se moramo pomiriti s tim.

– Kako je Dimitrije? – upitao je, pokušavajući da nekako skrene razgovor.

– On je u dobro. Mnogo mi pomaže otkad teško hodam. Dosta je porastao u poslednjih nekoliko meseci i može da ponese sve namirnice umesto mene. Mislim da je ovde ipak sretniji nego što je bio ranije, mada sam ubeđena da mu nedostaju roditelji.

– Da li ih ikada pominje?

W & N

Već nedeljama i nedeljama ni reč nije izustio o njima. Da li ti znaš nešto? Nije dobio nijedno pismo od njih otkad je ovde. Jadno dete.

Krajem maja život je tekao svojim uobičajenim letnjim tokom s dugim sijestama i sparnim noćima. Müve su zujale naokolo, dok je izmaglica prekrivala ostrvo od podneva do sumraka. U tim časovima žarke vreline ništa se nije pomeralo. Sada je u vazduhu lebdelo osećanje postojanosti, i mada nije izgovoreno, većina ljudi je osećala da je vredno živeti. Svakog jutra dok je polagano i nesigurno hodala prema školi, Eleni je uživala u mirisu jake kafe koji se mešao sa slatkim mirisom mimoze na ulici; i u prizoru kako se čovek spušta niz brdo vodeći magarca natovarenog sanducima pomorandži, u klik-klak zvucima pločica domina boje slonove kosti kada padnu na čuju i njihovom pucketanju što preseca žagor u *kafenionu*. Kao u svim kritskim selima, i ovde su starije žene sedele na pragovima kuća i klimanjem glavom pozdravljale je dok je prolazila. Ove stare žene nikada se nisu gledale u oči dok su među sobom razgovarale, da im slučajno ne bi promakla dešavanja na ulici.

Na Spinalongi je bilo mnogih dešavanja. Ponekad je bilo i poneko venčanje. Ti značajni događaji, razvoj društvenog života na ostrvu i ostale informacije koje su bile važne za stanovništvo brzo su nametnuli potrebu za novinama. Janis Solomonidis, nekadašnji novinar iz Atine, preuzeo je stvar u svoje ruke, i čim se dočepao štampe, odštampao je pedeset primeraka nedeljnih novina, *Spinalonga star*. Razdelili su ih, i svi na ostrvu su ih s velikim interesovanjem pročitali. Na početku, novine su sadržavale vesti o dešavanjima na ostrvu, naslov filma nedelje, radno vreme apoteke, obaveštenja o izgubljenim i nađenim stvarima, ili o onome što je bilo za prodaju i, naravno, o venčanjima i umrlice. Kasnije su dodati i rezime dešavanja na kopnu, kritički članci, pa čak i stripovi.

Jednog novembarskog dana dogodio se jedan izuzetan događaj,

W & N

koji nije bio objavljen u novinama. Nijednom rečenicom, ni rečju nije pomenuta poseta zagonetnog čoveka tamne kose, čija bi se elegantna pojava verovatno stopila u masi Iraklionia. Ali u Plaki ga je ipak zapazilo nekoliko ljudi samo zato što je nosio odelo, a to je bila prava retkost u selu, osim ako nije bilo venčanja ili sahrana, kojih tog dana nije bilo.

7

Doktor Lapakis je obavestio Georgisa da očekuje posetioca, koga treba prevesti na Spinalongu, a nekoliko sati kasnije vratiti u Plaku. Zvao se Nikolaos Kiricis. Imao je tridesetak godina, gustu crnu kosu, i bio je krhke građe u odnosu na većinu Krićana. Dobro skrojeno odelo naglašavalo je njegovu vitku građu. Koža mu je bila zategnuta na istaknutim jagodicama. Neki su smatrali njegov izgled otmenim, drugi su mislili da je bio pothranjen, i nijedno mišljenje nije bilo pogrešno.

Kiricisova pojava delovala je neobično na obali u Plaki. Nije imao prtljag, kovčeg, niti gaje ispraćala porodica u suzama, kao većinu ljudi koje je Georgis prevezio preko. Imao je samo tanku mapu koju je stiskao na grudima. Spinalongu su jedino posećivali Lapakis i poneki predstavnik vlade, koji bi na brzinu obišao ostrvo da bi procenio finansijske zahteve. Ovaj je bio jedini prvi pravi posetilac kojeg je Georgis odvezao tamo. Ribar je savladao svoju uobičajenu ćutljivost i oslovio stranca:

- Kojim poslom idete na ostrvo?
- Ja sam lekar – odgovorio je čovek.
- Ali tamo već ima lekara – reče Georgis. – Jutros sam ga prevezao.
- Da, znam. Upravo sam pošao da posetim dr Lapakisa. Već dugo

godina smo prijatelji i kolege.

– Vi niste lepraš, zar ne? – pitao je Georgis.

– Ne – odgovori stranac. Njegovo lice se skoro razvuklo u osmeh.

– A jednog dana, na tom ostrvu više neće biti leproznih.

Bila je to smela izjava. Georgisovo srce je zaigralo pri samoj pomisli. Vesti su delimično procurele – ili je to bila samo glasina? – daje nečiji stric ili prijatelj načuo nešto o leku protiv lepre. Govorkalo se o ubrizgavanju zlata, arsenika i zmijskog otrova, ali se nazirao tračak ludosti u takvim tretmanima. Čak i da su pristupačni, da li bi oni zaista i delovali? Ogovarali su Atinjane, kako samo njima može pasti na pamet da plaćaju za takve lekove nadrilekarima. Dok je odvezivao čamac iz sidrišta i dok se spremao da preveze tog novog lekara, Georgisove misli su odlutale. U proteklih nekoliko meseci Elenino stanje se vidljivo pogoršalo, i on je počeo da gubi nadu da će se ikad otkriti lek koji će je vratiti kući. Ali sada, prvi put posle osamnaest meseci otkad ju je odveo na Spinalongu, njegovo srce se razvedrilo. Samo malo.

Papadimitrije je na pristaništu dočekaao doktora. Georgis je gledao za njima kako nestaju u tunelu, jednu doteranu siluetu s tankom kožnom tašnom i krupnog upravnika ostrva, koji se izdizao nad ovom siluetom kao oblakoder.

Ledeni mlaz vetra je duvao preko mora i kovitlao Georgisov čamac, ali je on uprkos tome sada pevušio. Danas ga ne brinu vremenske nepogode.

Dok su hodali glavnom ulicom Papadimitrije je krenuo da ispituje Kiricisa. Imao je dovoljno informacija u malom prstu da bi znao koja pitanja da mu postavi.

– Gde su stali s najnovijim istraživanjima? Kada će započeti da isprobavaju lek? Koliko vremena će trebati da stigne i do nas ovde? U kojoj meri ste uključeni u to? – Bilo je to unakrsno propitivanje

W & A

koje Kiricis nije očekivao, takođe nije predvideo ni da će sresti nekog kao što je Papadimitrije.

– U početnoj je fazi – odgovorio je oprezno. – Učestvujem u opsežnom istraživačkom programu koji finansira Pasterova fondacija, ali mi ne tragamo samo za lekom. Postoje smemice u tretmanu i preventivi koje su postavljene na konferenciji u Kairu pre nekoliko godina, i to je glavni razlog mog dolaska. Želim da budem siguran da činimo sve što možemo – ne želim da bude prekasno za sve ovde, ako ikada lek bude pronađen.

Papadimitrije je kao izvrstan glumac osmehom sakrio svoje blago razočaranje, jer dugoočekivani lek još nije bio dostupan: – Šteta. Obećao sam porodici da ću se do Božića vratiti u Atinu, pa sam se oslanjao na vaš magični napitak.

Kiricis je bio realan. Znao je da će proći nekoliko godina pre nego što ovi ljudi dobiju delotvoran lek, a dotle ne bi želeo da im budi nadu. Lepra je bolest koja je stara kao i same planine i neće nestati tek tako preko noći.

Dok su išli prema bolnici, Kiricis je s nevericom primećivao život oko sebe. Mesto je izgledalo kao svako drugo selo, premda manje zapušteno nego ostala u tim krajevima Krita. Osim ponekog stanovnika sa uvećanom ušnom školjkom ili možda ubogaljenom nogom – znacima koje verovatno mnogi ne bi ni primetili – ti žitelji bi mogli proći kao obični ljudi koji idu svojim poslom. U ovo doba godine nije baš imao prilike da ljudima u potpunosti vidi lica. Muškarci su nosili kape duboko natučene na glavu, a kragne uzdignute, dok su žene glavu i ramena prekrivale vunanim šalovima, štiteći se od vremenskih nepogoda. Svakog dana je besneo sve oštrijji vetar, a pljuskovi su pretvarali ulice u prave potoke.

Prolazili su pored staklenih izloga radnjica sa žaluzinama vedrih boja. Primetio ih je pekar, koji je upravo vadio iz pećnice turu vekni hleba boje peska, i klimanjem glavom pozdravio Kiricisa. Kiricis mu

je otpozdravio tako što je dodirnuo ivicu svog šešira. Skrenuli su iz glavne ulice pre crkve. Visoko iznad njih nalazila se bolnica. Sa dna ulice pružao se imponantan prizor najveličanstvenije zgrade na ostrvu.

Lapakis je dočekaio na ulazu Kiricisa, i dva muškarca su se zagrlila u spontanom i iskrenom izlivu drugarske ljubavi. Nekoliko trenutaka su pozdravi i pitanja preklapala jedni druge u zbrci opšteg oduševljenja.

– Kako si? Koliko dugo si ovde? Šta se dešava u Atini? Pričaj mi o sebi! – Najzad je praktičnost nadvladala ushićenje što su se ponovo sreli. Vreme je odmicalo. Lapakis je odveo Kiricisa u obilazak bolnice, pokazao mu kliniku za pacijente koji su dolazili na zakazane preglede, zatim sobe za negu i na kraju bolesničke sobe.

– Imamo malo sredstava na raspolaganju. Veći broj bolesnika trebalo bi da ostane ovde na nekoliko dana, ali ih uglavnom pregledamo i jednostavno pošaljemo natrag kući – rekao je umorno Lapakis.

U bolesničkim sobama bilo je nagurano i po deset kreveta, s manje od pola metra rastojanja. Svi kreveti su bili zauzeti, neki ženama, neki muškarcima, mada ih je bilo teško razlikovati jer su žaluzine bile zatvorene i samo se probijao slabašan tračak svetlosti. Većina tih pacijenata bila je na izmaku života. Kiricis, koji je proveo duže vreme u Atinskoj bolnici za leprozne, nije bio iznenađen. Opšti uslovi, pretrpanost i smrad tamo su bili sto puta gori. Ovde se barem pazilo na higijenu, što je značilo pitanje života ili smrti za nekog s inficiranom i zagnojenom ranom.

– Stanje ovih pacijenata brzo se menja – rekao je Lapakis tiho, naslanjajući se na vrata. Ovo je bila poslednja faza lepree, kada su se simptomi bolesti pojačavali na nekoliko dana, a nekada i na nekoliko nedelja. Tokom ove faze pacijenti su trpeli užasne bolove, imali visoku temperaturu i zadobijali rane, bila je to više nego agonija.

Zbog takvih manifestacija bolesti stanje im se pogoršavalo, ali je ponekad to ukazivalo na to da se telo bori da pobedi bolest, i kada bi se smirile patnje, možda dođe i do izlječenja.

Pacijenti su uglavnom bili tihi dok su dvojica lekara obilazila sobu. Onda se začulo isprekidano jecanje jednog pacijenta, za koga je Kiricis pomislio da bi mogla biti žena, ali nije bio siguran. Lapakis i Kiricis su se sklonili sa vrata. Izgledalo je nametljivo da tu stoje.

– Pođimo u moju kancelariju – reče Lapakis. – Tamo ćemo razgovarati.

Poveo je Kiricisa niz mračan hodnik do poslednjih vrata na levoj strani. Za razliku od bolesničke sobe, ova je imala lep pogled. Ogromni prozori od visine struka dostizali su skoro do tavanice, gledali su na Plaku i planine iza nje. Veliki plan bolnice bio je pričvršćen na zidu. Na crtežu je bio predstavljen dotadašnji izgled zgrade, a crvenom olovkom dočrtana je dodatna zgrada.

Lapakis je primetio da se Kiricis zagledao u plan bolnice.

– To su moji planovi – rekao je. – Treba nam još jedno krilo s bolesničkim sobama i nekoliko soba za pregled. Trebalo bi odvojiti muškarce i žene – kad već nemaju svoje živote, makar da poštujemo njihovo dostojanstvo.

Kiricis se približio mapi da je pogleda. Znao je da zdravstvo nije vladin prioritet, pogotovo ne oni koji su smrtno bolesni, zato nije uspeo da sakrije svoj cinizam.

– Pa to će puno koštati – rekao je.

– Znam, znam – odgovorio je Lapakis umorno. – Ali sad kad naši pacijenti dolaze i sa kopna Grčke, i sa Krita, vlada je dužna da obezbedi finansijsku podršku. A kad budeš upoznao neke od lepraša, shvatićeš da nisu od onih koji prihvataju ne kao odgovor. Ali šta te je dovelo na Krit? Kad sam primio tvoje pismo, veoma sam se obradovao, ali nisi napisao zašto dolaziš ovamo.

Dvojica muškaraca zapodenula su prisanim razgovorom kao što to s

lakoćom čine ljudi koji su proveli studentske dane zajedno. Obojca su studirala na medicinskom fakultetu u Atini, i mada je prošlo šest godina od njihovog poslednjeg susreta, uspele su da očuvaju prijateljstvo kao da se nisu ni razdvajali.

– Zapravo, razlog je vrlo jednostavan – rekao je Kiricis. – Zasitio sam se Atine, i čim sam video otvoreno mesto u bolnici u Iraklionu, na odeljenju za dermatovenerične bolesti, odmah sam se prijavio. Znao sam da ću moći da nastavim svoja istraživanja, pogotovo s velikim brojem leproznih koje ovde imate. Spinalonga je savršeno mesto za ispitivanje pojedinih slučajeva. Da – bi ti bilo drago da povremeno dođem u posetu – a još važnije, da li će pacijenti to prihvatiti?

– Ja sigurno nemam ništa protiv, a ubeđen sam da neće ni oni.

– Vremenom ćemo možda i neke nove tretmane primeniti – mada ne obećavam ništa posebno. Da budem iskren, dejstvo najnovijih lekova na pojedinim slučajevima bili su zanemarljivi. Ali ne možemo sedeti skrštenih ruku, zar ne?

Lapakis je sedeo za stolom. Napeto je slušao, a srce bi mu zaigralo na svaku reč koju je Kiricis izgovorio. Pet dugih godina je on bio jedini lekar spreman da posećuje Spinalongu i za to vreme lečio je nepreglednu kolonu bolesnika i osuđenika na smrt. Svake noći, kada bi se svukao pre spavanja, pregledao bi svoje pozamašno telo i tražio znake zaraze. Znao je da je to smešno, jer bakterija može da živi u organizmu mesecima ili godinama pre nego što se ustanovi njeno postojanje, i taj strah je bio jedan od razloga što je išao na Spinalongu samo tri puta nedeljno. Morao je svom “rganizmu pružiti priliku za samoodbranu. Na ovaj zadatak ovde dovelo ga je njegovo zvanje, za koje se osećao dužnim da ga ispuni, ali je strahovao da njegovi izgledi da ne oboli od lepre nisu veći nego u čoveka koji očekuje dug život a neprestano igra ruski rulet.

I Lapakisu je sada pristigla pomoć. Upravo u trenutku kada više

nije mogao da podnese usporene talase bolesnika koji su se svakodnevno teturali uzbrdo do bolnice. Neki bi se zadržali i nekoliko nedelja, a nekima bi samo zavoj promenili. Za to je bila zadužena Atina Manakis. Ona je bila lekar u Atini, pre nego što su joj ustanovili lepru, i primljena je na tamošnje odeljenje za leprozne. Potom su je poslali na Spinalongu sa ostalim atinskim pobunjenicima. Ovde je imala nov zadatak. Lapakis nije mogao da poveruje u svoju sreću: ovde je imao nekog ko je bio ne samo spreman da živi u bolnici već je i posedovao enciklopedijsko znanje iz opšte prakse. Samim tim što su болоvali od lepre, stanovnici Spinalonge nisu bili pošteđeni zaraze od drugih bolesti, kao što su zauške, boginje ili jednostavno zapaljenje ušiju, što najčešće nisu ni lečili. Dvadesetpetogodišnje iskustvo Atine Manakis i njena želja da radi svakog trenutka, osim kad je spavala, činili su je dragocenim saradnikom. Lapakisu nije smetalo što se ona prema njemu ponašala kao prema mlađem bratu koga treba naučiti pameti. Da je verovao u Boga, srdačno bi mu se zahvalio što je poslao ovu ženu.

A sada, kao grom iz vedrog neba – tačnije rečeno, iz sivila ovog novembarskog dana – pojavio se Nikolaos Kiricis s molbom da redovno dolazi u posete. Lapakis samo što nije zaplakao od olakšanja. Imao je samotnički i nezahvalan posao, ali je sada njegovoj izolaciji došao kraj. Kad bi napuštao bolnicu na kraju dana, prao bi se sumpornim rastvorom u velikom venecijanskom arsenalu, koji je služio kao soba za dezinfekciju. Neće ga više pritiskati osećanje nezadovoljstva, do sada je bila tu Atina, a od sada će i Kiricis dolaziti s vremena na vreme.

– Molim te – reče – dođi kad god želiš. Ne mogu da ti opišem koliko će mi biti drago. Reci mi šta bi tačno radio.

– Dakle – reče Kiricis skidajući jaknu i stavljajući je pažljivo na naslon stolice – ima istraživača koji su ubeđeni da se bližimo pronalaženju leka protiv lepre. Još sam vezan za PasteroV institut u

Atini, a naš upravnik je vrlo ambiciozan po pitanju brzog napredovanja. Zamisli šta bi taj pronalazak značio ne samo stotinama ljudi ovde već hiljadama širom sveta – štaviše, milionima u Indiji i Južnoj Americi. Učinak leka bio bi ogroman. Smatram da smo još daleko, ali i najmanji dokaz, svaka studija nekog slučaja pomaže da dobijemo sliku o tome kako možemo da sprečimo širenje bolesti.

– Voleo bih da grešiš, da i niste tako daleko od pronalaženja leka – odgovori Lapakis. – Ja sam pod tolikim pritiskom ovih dana da moram da koristim lekove nadrilekara. Ovi ljudi su jako ranjivi i spremni su da se uhvate za svaku slamku, pogotovo ako su u mogućnosti i da plate. Koji su tačno tvoji planovi u ovom slučaju?

– Potrebne su mi desetine slučajeva koje mogu pedantno nadgledati sledećih nekoliko meseci, možda čak i nekoliko godina, ako istrajemo u tome. Bio sam prilično zatečen u Irakilionu jer nije bila data samo dijagnoza, a posle toga sam gubio pacijente jer su svi završavali ovde! Sudeći po onome što sam video danas, ovo je najbolji ishod za njih, ali ipak moram lično da pratim te slučajeve.

Lapakis se smeškao. Ovakva postavka obojici je podjednako odgovarala. Duž jednog zida u kancelariji bio je orman s fiokama od poda do tavanice. U nekim fiokama su bili medicinski kartoni svih stanovnika Spinalonge, a u drugim onih koji su umrli. Sve dok se Lapakis nije dobrovoljno prijavio da radi na ostrvu, nisu se ni vodili kartoni pacijenata. Jedva da je bilo slučaja vrednog zapisivanja, a jedina budućnost bila je postepeno pogoršanje bolesti. Tokom prvih nekoliko decenija postojanja ove kolonije, postojao je samo jedan crni registar sa spiskom imena leproznih, datumima njihovog dolaska i smrti. Životi stanovnika svedeni su na jedan zavedeni redak u sablasnoj knjizi pridošlica, a njihove kosti ostale su da leže razbacane i pomešane ispod kamenih ploča zajedničke grobnice na suprotnoj strani ostrva.

– Imam karton svakog pacijenta koji je boravio ovde od kada sam došao 1934. – rekao je Lapakis. – Detaljno beležim sve o njihovom stanju kada stignu i svaku promenu koja usledi. Upisani su po godinama rođenja – to mi se činilo logičnim. Pogledaj u kartoteku i odaberi one koje bi voleo da pregledaš, a sledeći put kada dođeš, zakazaću im da se sretnu s tobom.

Lapakis je izvukao tešku gornju fioku iz najbližeg ormana. Bila je prepuna papira. Zamahom ruke pozvao je Kiricisa da pride i pogleda ih.

– Ostavljam te sa ovim – rekao je. – Bilo bi bolje da se vratim u bolesničku sobu. Moram da se pobrinem za neke pacijente.

Kada se Lapakis vratio u kancelariju sat i po vremena kasnije, na podu je stajala hrpa kartona; na vrhu je stajao karton Eleni Petrakis.

– Jutros si joj upoznao muža – rekao je Lapakis. – On je naš čamdžija.

Pribeležili su imena odabranih pacijenata, ukratko su razmenili mišljenje o svakom od njih, a onda je Kiricis pogledao na sat na zidu. Bilo je vreme da krene. Pre nego što je ušao u sobu za dezinfekciju da se poprska – mada je i sam znao da je ova mera zaštite od bakterija uzaludna – njih dvojica su se rukovala. Potom ga je Lapakis otpratio nizbrdo do samog ulaza u tunel. Kiricis je odande nastavio sam do pristaništa, gde gaje Georgis čekao, spreman da ga preveze kroz prvu deonicu njegovog dugog putovanja nazad do Irakliona.

Na putu nazad ka kopnu progovorili su samo nekoliko reči. Kao da su već rekli sve što su imali da kažu. Kada su stigli u Plaku, Kiricis je upitao Georgisa da li bi ga i sledeće srede prevezao za Spinalongu. Iz nekog neobjašnjivog razloga Georgisu je bilo drago. Ne samo zbog zarade od vožnje. Prosto mu je bilo drago što zna da će se novi lekar, kako ga je u sebi prozvao, vratiti.

Tokom jake zime u decembru, polarnih temperatura u januaru i februaru i snažnih vetrova koji su zavijali u martu, Nikolaos Kiricis je nastavio da dolazi na ostrvo svake srede. Niti on niti Georgis nisu bili skloni čavrljanju, ali bi ponekad započeli razgovor prelazeći preko vode do kolonije gubavaca.

– Kir Petrakis, kako ste danas? – upitao bi Kiricis.

– Dobro sam, kako bog zapoveda – obazrivo bi odgovorio Georgis.

– Kako je vaša žena? – pitao bi doktor kao daje Georgis čovek koji ima normalan bračni život. Nijedan od njih dvojice nije se obazirao na ironiju da osoba koja postavlja pitanje najbolje zna odgovor.

Georgis je iščekivao Kiricisove posete, kao i dvanaestogodišnja Marija, jer su te posete donosile dašak optimizma i nade da će tog dana videti oca nasmejanog. Ništa tu nije bilo rečeno, jednostavno je to predosećala. A kasno popodne sišla bi na pristanište i čekala da se vrate. Sedela bi čvrsto umotana u vuneni kaput i gledala kako se mali čamac približava u sivilu sumraka. Spretno bi uhvatila užu od oca i privezala čamac za stub, gde će biti siguran u toku noći.

Do aprila su vetrovi izgubili oštrinu i osećala se blaga promena u vazduhu. Zemlja se zagrevala. Procvetale su ljubičasta morska sasa i orhideje bledoroze boje. Ptice selice su po povratku iz Afrike preletale iznad Krita. Svi su živahno iščekivali promenu godišnjeg doba i dolazak toplijih dana. Ali u isto vreme u vazduhu su lebdele i neke ružne promene.

Rat je besneo Evropom već neko vreme, a tog meseca je i sama Grčka pogažena. Nad Krićanima se nadneo Damoklov mač. *Spinalonga star*, ostrvske novine, objavljivala je redovne izveštaje o tim događanjima, a nedeljno su pristizali i filmovi s vestima koje su uznemiravale stanovništvo. Dogodilo se upravo ono čega su se najviše pribojavali: Nemei su bacili oko na Krit.

8

– Marija, Marija! – vikala je Ana ka sestriinom prozoru sa ulice. – Stigli su! Nemei su stigli! – U njenom glasu osećala se panika. Marija se sjurila niza stepenice, preskačući po dva stepenika, očekujući da čuje bat potkovanih vojničkih čizama kako marširaju niz glavnu ulicu Plake.

– Gde? – pitala je Marija zadihana, sudarivši se sa sestrom na ulici. – Gde su? Ne' vidim ih.

– Nisu baš tu, glupačo – odgovori Ana. – Za sada još nisu, ali su na Kritu i doći će ovamo.

Ko god je dobro poznao Anu, mogao je da primeti tračak uzbuđenja u njenom glasu. Za nju je sve dobrodošlo što god je kršilo jednoličan život predvidivog obrasca i izgleda da će morati provesti ceo život u jednom te istom selu.

Ana je otrčala do Fotinine kuće, gde se grupa ljudi okupila oko radija koji je treštao iz sve snage. Jedva da su razumeli vesti da su nemačke trupe sletele na zapadni deo Krita. Obe devojčice odjurile su na seoski trg, gde su se svi okupljali u ovakvim vremenima.

Bilo je kasno popodne, ali je krčma bila prepuna muškaraca, ali i, što je bilo sasvim neobično, ovom prilikom i žena. I svi su zahtevali da čuju radio, mada je pri tome njihova graja većinu toga zaglušila.

Vesti su bile oskudne i vrlo svedene: „Oko šest sati ujutro nekoliko trupa sletelo je na Krit u blizini privremenog aerodroma *Maleme*. Veruje se da su svi poginuli.”

Posle svega, izgleda da je Ana ipak pogrešila. Zapravo, Nemei u stvari nisu stigli. Kao i obično, sestra je preuveličala stvar, pomislila je Marija.

Ipak, napetost se osećala u vazduhu. Atina je okupirana četiri nedelje pre toga, i od tada nemačka zastava leprša iznad Akropolja. Ovo je već bilo dovoljno uznemiravajuće, ali Mariji, koja nikada nije

bila u Atini, činilo se da je sve to tamo negde daleko. Zašto bi se stanovnici Plake uzbuđivali oko tamošnjih događaja? Pri tome su hiljade savezničkih trupa sa kopna upravo pristigle na Krit. Oni će ih sigurno zaštititi. Sve dok je slušala odrasle kako se raspravljaju, dokazuju i iznose svoje mišljenje o ratu, Marija se osećala bezbednom.

– Nemaju šanse! – rugao se Vangelis Lidaki, vlasnik krčme. – Kopno je jedna stvar, a Krit nešto sasvim drugo. Ni za milión godina! Pogledajte samo naš predeo, ne bi mogli ni da krenu preko naših planina sa svojim tenkovima!

– Pa nismo ni Turke uspeli da zadržimo izvan naših oblasti – odvratio je potišteno Pavlos Angelopulos.

– Ni Venecijance – zapištao je glas iz gomile.

– Pa, ako nas zadesi ta sudbina, i približe nam se, bogami dobiće više nego što su tražili – zagrme drugi, udarajući pesnicom u otvoren dlan.

U prostoriji su svi znali da to nije samo prazno obećanje. Mada je Krit i u prošlosti bivao okupiran, žitelji su oduvek pružali silovit otpor. Istorija njihovog ostrva bila je ispisana dugačkim spiskom žestokih borbi, odmazda i rodoljublja. Nije postojala kuća koja nije bila opskrbljena zastavom, puškom ili pištoljem. Tempo života se možda činio blagim, ali iza fasade uglavnom su kiptele svađe među porodicama ili čak među čitavim selima, a muškarci stariji od četrnaest godina već su znali da rukuju smrtonosnim oružjem.

Savina Angelopulos je stajala s Fotini i devojčicama Georgisa Petrakisa na vratima, i vrlo dobro je znala zašto je pretnja ovoga puta ozbiljna. Iz prostog razloga: avioni su bili brzi. Nemački avioni, koji su izbacili vazdušne jedinice, mogu prevaliti razdaljinu od svoje baze u Atini do ovog ostrva za manje vremena nego što treba deci da otpešače do škole u Elundi. Ali mudra Savina nije rekla ni reči. Čak ni prisustvo savezničkih trupa, koje su evakuisane sa kopna na Krit,

nije je umirilo. Nije imala sigurnost kao muškarci. Oni su želeli da veruju kako će se sve okončati ako ubiju nekoliko hiljada Nemaca koji su se padobranom spustili. Savina je instinktivno znala da neće.

U roku od nekoliko nedelja, prava slika postala je potpuno jasna. Svakoga dana su se okupljali u krčmi, štaviše, već su se raširili čak i na trg u onim majskim noćima kada toplina dana nije nestajala sa zalaskom sunca. Udaljeni nekoliko stotina kilometara od središta zbivanja, stanovnici Plake oslanjali su se na glasine i deliče vesti, i svakim danom stizaloje sa zapada sve više komadića priče nošenih povetarcem kao seme maslačka. Mada je većina padobranaca poginula, bilo je onih koji su nekim čudom preživeli i pronašli skrovište. Odatle su uspeli da zauzmu strategijske položaje. U početku su pričali samo o prolivenoj nemačkoj krvi, o vojnicima koji su ostali nabodeni na trske bambusa, o onima što su se zadavili padobranima u krošnji maslinovog drveća ili razbijenima o stene, ali je sada istina izbila na videlo. Ispostavilo se da je preživeo ogroman broj nemačkih vojnika, i hiljade njih je još pristiglo vazдушnim putem. Kocka se okrenula u kōrist Nemaca. Nedelju dana nakon prvog sletanja, Nemačka je proglasila Krit svojim.

Te noći su se svi ponovo okupili u krčmi. Marija i Fotini su napolju igrale iks-oks, urezujući oštrim štapovima znake u suvo tlo. Ali kada su čule povišene glasove, i one su načuljile uši.

– Zašto nismo bili spremni? – vikao je Antonis Angelopulos i treskao čašom o metalni sto. – Bilo je očigledno da će napasti iz vazduha. – Antonis je imao dovoljno žustrine za dvojicu, za sebe i za brata, i obuzeo bi ga plamen strasti za tren oka. Ispod tamnih trepavica, njegove uvučene zelene oči sevale su od besa. Ovi momci su se u svakom pogledu razlikovali. Angelos je bio mekan u duši i u telu, dok je Antonis bio oštar, mršavog lica i uvek spreman za napad.

– Ne, nije – reče Angelos, zamahujući punačkom rukom u znak negodovanja. – To je bilo poslednje što smo očekivali.

Već po stoti put se Pavlos pitao zašto njegovi sinovi ne mogu ni oko čega da se slože. Izvukao je cigaretu i izrekao svoj sud.

– Slažem se s Angelosom – rekao je. – Niko nije očekivao napad iz vazduha. To je samoubilački način da se okupira ovo mesto – da se skače sa neba, da bi te upucali pri sletanju!

Pavlos je bio u pravu. Za mnoge je to bilo malo više od samoubistva, ali žrtvovati nekoliko hiljada ljudi za Nemce nije imalo važnosti ukoliko se postigne cilj. I pre nego što su saveznici uspeli da se organizuju, glavni aerodrom *Maleme*, zapadno od Iraklionia, bio je zauzet.

Prvih nekoliko dana život u Plaki tekao je uobičajeno. Niko nije shvatao šta zapravo znači prisustvo Nemaca na kritskom tlu. Nekoliko dana svi su bili u stanju preneraženosti što je uopšte došlo do toga. Do njih su doprle vesti da je slika crnja no što su ikad mogli zamisliti. U roku od nedelju dana ujedinjene grčke i savezničke trupe od četrdeset hiljada vojnika bile su poražene na Kritu, a hiljade saveznika bile su evakuisane s ogromnim brojem ranjenih i mrtvih. Rasprava u krčmi se zaoštrila, nastavili su da se dogovaraju o pripremama za odbranu sela kad Nemei stignu na istok. Želja da uzmu oružje u ruke širila se kao verski fanatizam. Seljaci nisu strahovali od krvoprolića. Svi su iščekivali naoružanje.

Kad su prve nemačke trupe ušle u Agios Nikolaos i jedna mala jedinica stigla u Elundu, rat je postao stvaran za stanovnike Plake. Devojčice Petrakis su pešačile kući iz škole kada se Ana zaustavila i povukla sestru za rukav.

– Vidi, Marija! – viknula je. – Vidi! Dolaze niz ulicu!

Mariji je zastao dah. Ovog puta Ana je bila u pravu.

Nemei su bili tu. Dva vojnika su odlučno išla prema njima. Šta okupatori čine nakon opsade? Marija je pretpostavila da su sve redom poubijali. Zašto bi inače došli? Njene noge su omlitavile kao puding.

– Šta da radimo? – šapnula je.

– Nastavi da hodaš – prosiktala je Ana.

– Zar ne bi trebalo da trčimo na suprotnu stranu? – upita molećivo Marija.

– Ne budi glupa. Nastavi da hodaš. Želim da vidim kako izgledaju izbliza. – Zgrabila je sestru za ruku i povukla je za sobom.

Vojnici su delovali tajanstveno s pogledima uperenim pravo pred sobom.

Vojničke potkovane čizme su odzvanjale na kaldrmi dok su prolazili, odeveni u sive, vunene debele jakne. Kako su prolazili, učinilo se da nisu ni primetili devojčice. Kao da one nisu ni postojale.

– Nisu nas ni pogledali! – zakuka Ana čim su se udaljile. Ona je sada imala skoro petnaest godina i uvredila bi se kada je osoba suprotnog pola ne bi primetila.

Samo nekoliko dana kasnije, Plaka je dobila svoj mali bataljon nemačkih vojnika. Jedna porodica na najzabačenijem kraju sela doživela je okrutno buđenje.

– Otvori! – viknuo je vojnik, udarajući vrata kundakom puške.

Mada ni reč zajedničkog jezika nisu govorili, porodica je razumela zapovest, a i ono što je na nemačkom potom usledilo. Morali su da napuste svoju kuću do podneva, ili da se suoče s posledicama. Od toga dana Anino proročanstvo postalo je središte njihovih života. Atmosfera u selu postala je mračna.

Iz dana u dan bilo je sve manje vesti o dešavanjima na ostalim delovima Krita, ali je bilo mnogo glasina, uključujući i onu da su omanje grupe saveznika krenule ka Sitiji na istoku. Jedne večeri, u sam sumrak, četiri dobro prerusena britanska vojnika spustila su se sa brda, gde su boravili u napuštenoj pastirskoj kolibi i ušetali u selo. Da su se pojavili u selu sopstvene domovine, ne bi doživeli ovako toplu dobrodošlicu. Seljane nije privukla samo žeđ za novim vestima

iz prve ruke već i urođena želja da budu gostoprимljivi i da se ophode prema svakom strancu kao da ga je sam bog poslao. Englezi su bili savršeni gosti. Oni su jeli i pili sve što bi im ponudili, ali tek pošto je jedan član grupe, koji je dobro govorio grčki, podneo detaljan izveštaj o dešavanjima protekle nedelje na severozapadnoj obali.

– Poslednja stvar koju smo očekivali jeste da pristignu iz vazduha – a pogotovo ne u tom broju – rekao je. – Svi su mislili da će doći preko mora. Mnogi su poginuli istog trena, ali dosta njih je bezbedno sletelo i ponovo se okupilo u trupe. – Mladi Englez je oklevao. Skoro protiv svog zdravog razuma, dodao je: – Bilo ih je nekoliko kojima su pomogli da umru.

Iz njegovih usta je ta priča zvučala sasvim ljudski, ali kada je nastavio da objašnjava, seljani su prebledeli.

– Neki ranjeni Nemei iseckani su na komadiće – rekao je piljeći u svoje pivo. – Uradili su to meštani.

Potom je jedan od vojnika izvadio savijeno parče papira iz gornjeg džepa. Ispravio gaje pažljivo i raširio na stolu ispred sebe. Ispod odštampanog teksta na nemačkom neko je nažvrljao prevod na grčkom i engleskom.

– Mislim da biste svi trebali ovo da vidite. General nemačkih vazdušnih jedinica je izdao ova naređenja pre nekoliko dana.

Seljani su se okupili oko okruglog stola da vide šta je napisano na papiru.

Postoje dokazi da su kritski civili odgovorni za sakaćenje i ubistva naših ranjenih vojnika. Osveta i kazna moraju se izvršiti bez odlaganja i ustručavanja.

Ovim ovlašćujem sve jedinice koje su pretrpele ova zverstva da izvrše sledeće:

- 1. Streljanje.*
- 2. Potpuno uništenje sela.*

3. Istrebljenje celokupnog muškog stanovništva u selima koja skrivaju počinioce navedenih zločina.

Vojno suđenje nije neophodno da bi se optužili oni koji su pogubili naše vojnike.

„Istrebljenje celokupnog muškog stanovništva” – bile su reči koje su se isticale na papiru. Seljani su bili tihi kao grobnica, čulo se samo njihovo disanje. Ali koliko dugo će još moći uopšte slobodno da dišu?

Englez je prekinuo tišinu. – Nemei nikad ranije nisu naišli na ovakvu vrstu otpora kao na Kritu. Bili su preneraženi. I to ne samo od muškaraca već i žena⁴ i dece, pa čak i popova. Očekivali su potpunu i безусловnu predaju od vas, kao i od saveznika. Ali je pošteno da vas upozorimo da su se već brutalno obračunali s nekoliko sela tamo preko na zapadu. Sravnili su ih sa zemljom – čak i crkve i škole.

Nije mogao da nastavi dalje. U prostoriji je izbio metež.

– Hoćemo li im pružiti otpor? – zaurlao je Pavlos Angelopulos nadjačavajući graju.

– Da – uzviknulo je četrdesetak muškaraca.

– Do smrti! – zaurlao je Angelopulos.

– Do smrti! – začu se eho gomile.

Mada su Nemei retko kretali u akciju noću, muškarci su na smenu čuvali stražu na vratima krčme. Razgovarali su do sitnih sati u noć, sve dok se vazduh nije napunio dimom i cacklećom šumom praznih flaša od rakije na stolu. U saznanju da bi bila kobna greška da ih bilo ko vidi po svetlosti dana, vojnici su se digli i otišli pre svitanja. Od sada pa nadalje morali su da se kriju. Desetine hiljada savezničkih trupa su nekoliko dana ranije prebačene u Aleksandriju. A oni preostali pokušali su da izbegnu nemačko zarobljeništvo, da bi mogli da nastave špijuniranje. Ta grupica krenula je ka Sitiji, gde su Italijani već pristigli i preuzeli vlast.

Za Engleze, opraštanje i zagrljaji bili su isuviše dugi i srdačni u odnosu na tako kratko poznanstvo, ali je Krićanima bio uobičajen taj vulkanski izliv osećanja. Dok su još muškarci pili u krčmi, žene su stigle sa zavežljajima namirnica, toliko teškim da su ih i vojnici jedva podigli. Imaće dovoljno hrane za dve nedelje. Preterano ljubazno su se zahvalili. – *Efharisto, efharisto* – ponavljao je jedan od vojnika, neprestano koristeći jedinu reč koju je znao na grčkom.

– Nije to ništa – rekoše seljani. – Vi pomažete nama. Mi bismo trebali da budemo zahvalni.

Dok su još svi bili u krčmi, Antonis Angelopulos, Fotinin stariji brat, iskrao se i odšunjao do kuće da uzme nekoliko svojih stvari: oštar nož, vuneno čebe, rezervnu košulju i oružje, mali pištolj koji je dobio od oca kada je napunio osamnaest godina. U poslednjem trenutku zgrabio je frulu, koja je ležala na polici pored dragocenije i dekorativnije lire njegovog oca. To je bila njegova *thiaboli*, drvena frula koju je svirao od detinjstva, a pošto nije znao kada će se vratiti kući, nije mogao da je ostavi.

Savina se pojavila na vratima upravo kada je mladić zakopčavao kopču na kožnoj torbi. U poslednjih nekoliko dana u Plaki niko nije imao sna. Svi su bili u stanju pripravnosti, uznemireni brigom, a katkad bi ih iz kreveta digli tutnjava i oštri blesci svetlosti sa neba, koji su kazivali da neprijateljske bombe razaraju njihova sela i gradove. Kako da im san dođe na oči kad su očekivali da i njihove domove zaljuljaju udarci granata, da začuju gromke glasove nemačkih vojnika, koji su sada živeli na kraju njihove ulice? Savina je spavala lakim snom, probudili su je zvuci koraka po tvrdom zemljanom tlu, i blag udarac pištolja po hrapavom zidu kada ga je Antonis skinuo sa kuke. Antonis ni po koju cenu nije želeo da ga majka vidi, jer bi svakako pokušala da ga spreči da ode.

– Šta radiš? – upitala je.

– Idem da im pomognem. Povešću ove vojnike – neće preživeti ni

jedan jedini dan u planinama bez nekog ko poznaje teren. – Antonis je žustro pravdao svoj postupak, kao kada čovek očekuje žestoko suprotstavljanje. Na njegovo veliko iznenađenje, majka je samo klimnula glavom u znak odobravanja. Njen instinkt da štiti svoga sina bio je jači no ikada, ali je znala da će ovog puta biti onako kako mora da bude.

– U pravu si – rekla je, kao da utvrđuje činjenično stanje: – Naša je dužnost da ih podržimo kako god umemo.

Savina je zagrlila sina na trenutak, a onda je nestao, strahujući da će mu umaći četiri stranca i da su možda već napustili selo.

– Čuvaj se – šapnula je majka njegovoj senci, mada je on već nije mogao čuti. – Obećaj mi, sine, da ćeš se čuvati.

Antonis je otrčao do krčme. Vojnici su već bili na trgu i već su se oprostili. Dotrčao je do njih.

– Biću vaš vodič – rekao je. – Biće vam potrebno da znate svaku pećinu, udubljenje i klisuru, jer ćete izginuti ako budete sami na terenu. Mogu vas naučiti kako da preživite – gde da nađete ptičja jaja, jestive bobice i vodu tamo gde ne biste očekivali da je ima.

Vojnici su zamumlali u znak zahvalnosti, a istupio je onaj što je znao grčki. – Tamo je opasno. Već smo to iskusili u više navrata na sopstvenoj koži. Veoma smo ti zahvalni.

Pavlos se povukao unazad. Kao i njegova žena, strahovao je u šta se njegov prvorođeni sin upušta, ali je bio i zadivljen. Podigao je dva sina koji su poznavali zakone prirode i znao je da je Antonis sposoban da pomogne tim ljudima da se održe u životu, kao koze na prividno jalovoj zemlji. Znao je čime bi mogli da se otruju, a čime nahrane; čak je znao od kog šipražja se pravi najbolji duvan. Ponosan na Antonisovu hrabrost i dirnut njegovim skoro naivnim poletom, Pavlos je zagrlio sina, a onda, pre nego što je pet muškaraca nestalo sa vidika, osvrnuo se i krenuo kući jer je znao da ga Savina čeka.

Georgis je sve to ispričao Eleni sledećeg dana kad ju je posetio.

– Jadna Savina! – promuklo je rekla. – Razboleće se od brige za njim.

– Neko je to morao učiniti, a taj mladić je bio spreman za taj poduhvat odgovori Georgis šaljivo, pokušavajući da sa vedrije strane gleda na Antonisov odlazak.

– Ali koliko dugo će biti odsutan?

– To niko ne zna. Kao da pitaš koliko dugo će ovaj rat trajati.

Zagledali su se preko vode u Plaku. Neki ljudi su se kretali na obali, obavljajući svakodnevne poslove. Sa ove razdaljine, sve je izgledalo sasvim uobičajeno. Niko ne bi pretpostavio daje ostrvo Krit okupirala neprijateljska sila.

– Da li Nemei prave neke probleme? – zapita Eleni.

– Jedva bi primetila da su prisutni – odgovori Georgis. – Patroliraju gore-dole tokom dana, ali ih noću ne možeš videti. Nema ih nigde. Ipak, kao da nas sve vreme posmatraju.

Georgis nipošto nije želeo da Eleni sazna za opasnost koja se nadvila nad selom. Promenio je temu.

– Kako se osećaš, Eleni?

Zdravlje njegove žene počelo je da se pogoršava. Širile su joj se rane na licu, a glas joj je postao dubok.

– Malo sam promukla – priznala je – ali sam ubeđena da je to samo prehlada. Pričaj mi o devojkicama.

Georgis je znao da Eleni želi da skrene razgovor na nešto drugo i da ne treba da se zadržava dugo na priči o njenom zdravlju.

– Čini mi se da Ana izgleda malo sretnije sada. Marljivo uči u školi, ali se nije provrednila u kućnim poslovima. Zapravo, nikad nije bila ovoliko lenja. Samo svoj tanjir skloni, ali joj na pamet ne bi palo da uzme i Marijin. Ja sam skoro i digao ruke od nje...

– Znaš, ne bi smeo da joj popuštaš – dodala je Eleni – poprimiće sve gore i gore navike. Pri tome će to sve više opteretiti Mariju.

– Znam. Marija je tako tiha u poslednje vreme. Mislim da je mnogo nespokojnija zbog okupacije nego Ana.

– Već je imala dovoljno promena u životu, jedno dete – reče Eleni. U ovakvim trenucima osećala je nepodnošljivu grižu savest što su devojčice morale da rastu bez nje.

– Tako je to čudno – rekla je. – Nas ovde rat nije ni dotakao. Osećam se potpuno izolovanom. Ne mogu čak s vama ni da podelim opasnost u kojoj se nalazite – zadržtao je njen tihi glas i svom snagom se borila da ne klone pred mužem. To ionako ne bi pomoglo. Uopšte ne bi pomoglo.

– Mi tamo nismo u opasnosti, Eleni.

Ova njegova izjava, naravno, bila je čista laž. Nije Antonis bio jedini koji se priključio otporu. A priče o nečasnom i izopačenom ponašanju Nemaca pri najmanjoj sumnji da ih neko špijunira izazivale su grozničav strah kod stanovnika Plake. Ali ipak, činilo se da život nekako teče normalnim tokom. Obavljali su se dnevni i oni sezonski poslovi koje su vremenske prilike nalagale. Krajem leta moralo se izgaziti grožđe, a kada je došla jesen, bilo je vreme za berbu maslina, a tokom cele godine morali su da muzu koze i prave sir. Sunce je i dalje izlazilo, a mesec je natapao nebo srebrnom svetlošću, dok su zvezde sijale ravnodušne na sva događanja ispod njih.

Međutim, u vazduhu je neprestano lebdela napetost u iščekivanju nasilja. Krićani su organizovali otpor, još nekoliko meštana iz sela nestalo je da ispune svoje zadatke u ratnim događanjima koji su ih zadesili, što je ostavljalo utisak da će se pre ili kasnije život drastično promeniti. Sela kao što je bilo njihovo, u kojima su muškarci postali *andarte*, članovi otpora, Nemei su obeležili kao metu najbrutalnije osvete.

Jednog dana početkom 1942, grupa dece, među kojima su bile Ana i Marija, vraćala se iz škole putem kraj obale.

– Pogledajte! -uskliknula je Marija. – Pogledajte... pada sneg!

Sneg je nekoliko nedelja pre toga prestao da pada, i bilo je samo pitanje vremena kada će se otopiti na vrhovima planina. Kakvo je to onda belo paperje koje je letelo oko njih?

Marija je prva shvatila šta je posredi. Nije to sneg padao s neba, već papir. Samo nekoliko trenutaka ranije mali avion im je zabrujao iznad glava, ali nisu pogledali gore, pošto su nemački avioni često leteli nisko duž tog dela obale. Taj avion je ispustio tu vejavicu letaka, i Ana je zgrabila jedan listić koji se lebdeći spuštao ka njoj.

– Pogledajte ovo – rekla je. – Nemei su ih bacili. – Okupili su se u krug da pročitaju proglas.

UPOZORENJE STANOVNICIMA KRITA

AKO VAŠA ZAJEDNICA PRUŽI UTOČIŠTE ILI OPSKRBI
SAVEZNIČKE VOJNIKE ILI
ČLANOVE OTPORA, BIĆETE STROGO KAŽNJENI.
UKOLIKO SE USTANOVI PREKRŠAJ,
CELO SELO ĆE BITI NEMILOSRDNO KAŽNJENO.

Papiri su i dalje padali, stvarajući tepih koji se kovitlao oko njihovih nogu, pre nego što ih je vetar oduvao ka moru i potopio u penušavim talasima. Deca su stajala nemo.

– Moramo nekoliko listića odneti roditeljima – predložilo je jedno dete, skupljajući punu šaku pre nego što ih vetar ne razduva. – Moramo ih upozoriti. – Krenuli su kući punih džepova letaka i punog srca straha.

I druga sela bila su preplavljena ovim proglasima, ali efekat koji su Nemei očekivali nije postignut.

– Ti si potpuno lud – reče Ana kad je njihov otac pročitao proglas i samo slegao ramenima. – Kako možeš tek tako olako to da primiš?

Te *andarte* izlažu opasnosti naše živote. I to sve zbog njihove male pustolovine!

Marija se šćućurila u ćošku sobe. Predosetila je predstojeću buru. Georgis je duboko udahnuo. Pokušavao je da suzdrži osećanja, odupirući se nagonu da se izviće na kćerku u svom besu.

– Zar ti zaista misliš da to oni rade samo radi sebe? Oni se tamo smrzavaju u pećinama i hrane se travkama kao životinje! Kako se usuđuješ?

Ana je ustuknula. Volela je da izaziva ovakve scene, ali je retko viđala oca ovako besnog.

– Ti nisi ćula šta oni prićaju – nastavio je. – Nisi ih videla kako se onemoćali teturaju do krćme usred noći skoro mrtvi od gladi. Donovi njihovih cipela su istanjeni kao ljuška crnog luka, a na licu im štrće jagodićne kosti. To oni rade za tebe, Ana, za mene i Mariju.

– I za našu majku – tiho iz ćoška prošapta Marija.

Sve što je Georgis rekao bilo je taćno. Zimu, dok su još planinski vrhovi bili prekriveni snegom, a vetar zavijao oko isprepletenih zimzelena, ćlanovi otpora su se smrzavali skriveni u mreži pećina na visokim planinama, daleko iznad sela. Jedini izvor tećnosti bila je voda koja je kapljala sa stalaktita, neki su već bili na izmaku snage. U leto, kada je vreme bilo sasvim suprotno, na svojoj koži osetili su udar ostrvske vrelina, a žeđ je bila neutoljiva jer su se potoci potpuno presušili.

Ti proglasi ućvrstili su odlućnost Krićana da pruže otpor. Predaja nije dolazila u obzir i bili su spremni da izdrže opasnosti kojima su se izložili. Nemei su se sve ćešće pojavljivali u Plaki. Pretraćivali su kuće da bi našli tragove otporaša, na primer, radio-opremu, i redovno su ispitali Vangelisa Lidakija, vlasnika krćme, jer je on bio jedini muškarac koji se mogao videti u selu u toku dana. Ostali muškarci radili su u brćima ili na moru. Nemei nisu dolazili tokom noći, na veliku radost Krićana. Stranci su se previše plaćili da krenu bilo kuda

kada bi pao mrak, jer su znali da su na kamenitom i teškom terenu i da su vrlo ranjivi u noćnom napadu.

Jedne septembarske noći, Georgis i Pavlos su kao i obično sedeli za svojim stolom u ćošku krčme kad su ušla tri stranca. Obojica su podigla pogled na trenutak, ali su odmah nastavili prekinuti razgovor. Pre okupacije i formiranja otpora, bilo je vrlo retko videti strance u selu, ali sada je već i to postalo uobičajeno. Jedan od stranaca im je prišao.

– Oče – rekao je tiho.

Pavlos je podigao glavu i otvorio usta u čudu. U mladiću je jedva prepoznao Antonisa, koji je prethodne godine onako zanesenjački pristupio otporu. Odeća je sada visila na njemu, kaiš mu je bio dvaput obmotan oko struka da bi mu držao pantalone na mestu.

Pavlosovo lice je bilo još vlažno od suza kad su Savina, Fotini i Angelos stigli. Poslali su Lidakisovog sina da ih što brže dovede u krčmu. Bio je to dirljiv susret ljudi koji su se voleli i koji se do tada nikada nisu razdvajali. Nije tu bilo samo radosti već i bola kad su ugledali Antonisa. Izgledao je izglednelo, iscrpljeno, i ne samo godinu dana stariji već čitavih deset godina stariji od kada su ga posledni put videli.

Sa Antonisom u društvu bila su i dva Engleza, ali ništa u njihovom izgledu nije odavalo njihovu nacionalnost. Tamnopusi, sa ekstravagantnim brkovima koje su formirali u lokalnom stilu, do sad su već naučili dovoljno grčkog da su mogli da razgovaraju s domaćinima. Ispričali su im sve o susretima s neprijateljskim vojnicima, koje su uspevali da prevare svojim izgledom. Oni su za njih mislili da su kritski pastiri. Proputovali su ostrvo nekoliko puta protekle godine, i jedan od njihovih zadataka bio je da prate kretanje italijanskih trupa. Italijanska baza bila je u Neapoliju, najvećem gradu u regionu Lasiti. Italijanske trupe i nisu radile ništa posebno osim što su jele, pile i provodile se, pogotovo s lokalnim

prostitutkama. Ostale trupe bile su stacionirane širom zapadne strane ostrva, i njihovo manevrisanje bilo je teško nadgledati.

Trojica izgladnelih su svoje slepljene stomake sada napunili jagnječim paprikašem, a blago im se vrtelo u glavi od *tsikoudia*. Razgovarali su do duboko u noć.

– Vaš sin je sada već sjajan kuvar – rekao je Savini jedan od Engleza. – Niko ne ume da napravi tako dobar hleb od žira.

– Ili paprikaš od puževa s timijanom! – našalio se drugi.

– Nije ni čudo što ste tako smršali – odgovori Savina. – Antonis je samo znao da obari krompir pre nego što je sve ovo počelo.

– Antonise, ispričaj im kako smo prevarili Nemce da smo ti i ja braća – rekao je jedan. I tako je proteklo večer, zamenjujući atmosferu straha i iščekivanja šaljivim anegdotama, na radost svih prisutnih. Potom su skinuli liru sa zida iza šanka, i počeli su da sviraju i pevaju. Pevali su *mantinades*, a Englezi su se mučili da nauče stihove o ljubavi i smrti, borbi i slobodi; srca su im se cepala kao i njihovim domaćinima Krićanima, koji su im u ovom ratu mnogo dugovali.

Antonis je proveo večer sa svojom porodicom, a Engleze su ugostile porodice koje su bile spremne da se izlože toj opasnosti. Za poslednjih godinu dana prvi put su spavali na nečem udobnijem nego što je tvrda zemlja. Pošto su morali da odu pre svitanja, luksuz koji im je pružala slamarica bio je kratkog veka. Čim su navukli duge čizme i stavili na glavu crne turbane s resama, napustili su selo. Čak ni meštani ne bi posumljali da nisu pravi Krićani. Ništa ih nije odavalo. Ništa, osim ukoliko neko nije bio podmitljiv.

U to vreme na Kritu je toliko vladala glad da nije bilo neobično da meštani prihvate „Deutsche drachma” za informacije o skrovištu boraca otpora. Pred oskudicom i gladovanjem mogli su da pokleknu i najpošteniji ljudi, a takva izdajništva dovodila su do najgorih zverstva u ratu, do masovnih pogubljenja i uništenja čitavih sela.

Stari i bolesni su bili prikovani za krevete, i muškarci su bili primorani da predaju oružje pre nego što bi ih hladokrvno streljali. Opasnost od izdaje vrebala je svuda, tako da su ljudi poput Antonisa samo retko i nakratko posećivali porodice, jer su znali da bi njihovo prisustvo moglo da ugrozi živote onih koje su najviše voleli.

Tokom rata jedino mesto koje su Nemei pošteđeli bila je Spinalonga, gde su lepraši bili zaštićeni od najgore zaraze sveta: od okupacije. Lepra je možda uznemirila porodice i prijatelje, ali su Nemei mnogo uspešnije uništili sve čega su se dotakli.

Čim je nastupila okupacija, Nikolaos Kiricis prestao je da odlazi u Plaku, jer su okupatorske trupe smatrale potpuno bezrazložnim i sumnjivim njegova putovanja iz Iraklionia i nazad. Mrzeo je što mora to da učini, ali je Kiricis odložio svoje istraživanje za neka druga vremena; nije mogao da zanemari potrebe ranjenika i ljudi na samrti oko njega. U ovoj ludoj invaziji bio je potreban svako s iole medicinskog znanja, i imali su posla dvadeset četiri sata na dan. Pomagali su bolesnima i osakaćenima, menjali im zavoje, zašivali otvorene rane, lečili simptome dizenterije, tuberkuloze i malarije, koje su bile česte u poljskim bolnicama. Noću, kad bi se vratio iz bolnice, Kiricis je bio toliko iscrpljen da je jedva pomišljao na lepraše, kojima je izvesno vreme posvetio svoje napore.

Odsustvo dr Kiricisa verovatno je bila najgora posledica rata za stanovnike Spinalonge. Tokom onih nekoliko meseci dok ih je posećivao, oni su gajili nade u budućnost. Sad im je ponovo samo današnjica bila sigurna.

Georgisova marsruta do ostrva i nazad bila je sve redovnija. Primitio je da Atinjani, uprkos visokim cenama, i dalje bez teškoća mogu da nabave one luksuzne stvari kao i pre rata.

– Vidite – rekao je prijateljima jedne večeri na pristaništu, dok su krpili mreže – bio bih budala kada bih postavljao suvišna pitanja. Imaju para da me plate, pa otkud mi pravo da ih pitam kako uspevaju

da kupuju na crnoj berzi?

– Ali ovde žive ljudi kojima je preostala još samo šaka brašna – pobunio se jedan ribar.

U razgovoru u krčmi meštani su ispoljili ljubomoru na bogate Atinjane.

– Zašto se oni hrane bolje od nas? – pitao je Pavlos. – I kako to da oni sebi mogu da priušte čokoladu i duvan?

– Oni imaju para, eto zašto – reče Georgis. – Čak i kada nemaju slobodu.

– Slobodu! – podsmevao se Lidaki. – Zar ti ovo nazivaš slobodom? Našu zemlju su okupirali prokleti Nemei, naši mladići su surovo osakaćeni, a starci spaljeni u krevetima? *Oni* su ti koji su slobodni! – rekao je upirući prst ka Spinalongi.

Georgis je znao daje beznadežno da se raspravlja s njima, i više nije rekao ni reči. Čak i prijatelji koji su je dobro poznavali, katkad su zaboravljali da je Eleni na ostrvu. Ponekad bi Georgisu poneko promumlao neko izvinjenje kada bi dobacio nešto neumesno. Samo su on i dr Lapakis znali kako izgleda život na ostrvu, mada je Georgis bio svestan da i on zna samo pola zbilje. Video je samo malo više od kapije i bedema, ali mu je Eleni puno pričala o svemu.

Od njegove poslednje posete, stanje joj se još više promenilo. Prvo su joj se pojavila neprimetna ispupčenja na grudima i leđima, a onda je usledilo ono najstrašnije, po licu su joj se raširile izrasline. Njen glas je bivao sve tiši, i mada je Georgis mislio da je to zbog snažnih osećanja koja su je tištala, znao je da nije samo to u pitanju. Ona mu je rekla da oseća kao da joj je vrat stegnut i obećala je da će posetiti dr Lapakisa i potražiti neki lek. U međuvremenu je pokušavala da ostane vesela da Georgis ne bi išao kući devojčicama utučenog izraza lica.

Znao je da bolest polako savladava njegovu ženu, i da ona gubi nadu, kao i većina leproznih na ostrvu, bez obzira da li su siromašni

ili bogati.

Muškarci s kojima je Georgis krpio mreže i sedeo u krčmi skraćujući vreme uz karte ili domine su bili ljudi s kojim je odrastao. I on bi razmišljao tako netrpeljivo i skučeno da ga od njih nije odvajala povezanost sa Spinalongom. Ta pojedinost u njegovom životu donela mu je ono razumevanje koje oni nikada neće imati. On nikada neće planuti, oprostiće im i njihovu neukost, jer je samo to bilo posredi.

Georgis je nastavio da prevozi pakete i pošiljke na ostrvo. Šta se njega tiče da li su sadržaji tih paketa nabavljeni ispod tezge? Zar ne bi svako za sebe kupio ono najbolje, samo kad bi imao sredstava kao Atinjani? I on je žudeo da priušti svojim kćerkama delikatese koje su samo ostrvljani mogli da nabave. Što se njega tiče, kada bi se Ana i Marija najele, on bi svoj najbolji ulov nosio u koloniju leproznih. Zašto i oni ne bi dobili najveću deveriku ili grgeča? Ti ljudi su bili bolesni i odbačeni od društva, ali nisu bili kriminalci. To je bilo nešto što su meštani Plake olako zaboravljali.

Nemei su se plašili Spinalonge i stotina gubavaca koji su živeli preko vode, pa su zato i dozvolili da se nastavi sa isporukama, jer poslednja stvar koju su želeli bila je da zaraženi napuste ostrvo i krenu u potragu za namirnicama po kopnu. Ipak, jedan od njih je to učinio želeći da iskoristi priliku da pobjegne. Dogodilo se to krajem leta 1943, kada je zbog italijanskog primirja povećan broj nemačkih vojnika u Lasiti.

Fotini, Ana, Marija i još šestoro dece su se, kao i obično, igrali na plaži jednog kasnog popodneva. Već su bili navikli na prisustvo nemačkih vojnika, i nisu se obazirali što je jedan patrolirao blizu plaže.

- Hajde da bacamo kamenčiće! – uzviknu jedan od dečaka.
- Hajde, od jedan do dvadeset! – odgovori drugi.

Na plaži je bilo u izobilju glatkih, pljosnatih kamenčića, koji su

leteli preko vode, blago odskačući po površini, dok su deca pokušavala da dostignu željeni cilj.

Odjednom je jedan od dečaka viknuo: – Stani! Stani! Ima nekog tamo!

Bio je u pravu. Neko je plivao ka njima iz pravca ostrva. I nemački vojnik ga je mogao primetiti. Stao je i gledao kako plivač prkosno ukršta ruke. Deca su skakutala gore-dole, dovikujući plivaču da se vrati. Sa strahom su očekivali strahovit ishod.

– Šta taj radi? – zakuka Marija. – Zar ne zna da će ga ubiti?

Gubavac je napredovao sporo ali uporno. Ili nije bio svestan prisustva vojnika, ili je bio spreman da se izloži opasnosti – ma koliko to bilo samoubilački – jer više nije mogao da podnese život u koloniji. Deca su nastavila da viču iz petnih žila, ali su od straha zanemela čim je Nemaac podigao pušku na gotovs. Sačekao je da muškarac dopliva na pedeset metara od obale, i onda pucao. Hladnokrvno gaje ubio, kao daje vežbao gađanje. U to ratno doba kružile su priče o krvoproliću i o pogubljenju, ali deca do tada nikada nisu videla bilo šta od toga. U tom trenutku shvatila su kakva je razlika između priče i stvarnosti. Jedan jedini metak je preleteo preko vode, pucanj je gromoglasno odzvanjao zbog eha sa planina iza, a crveni prekrivač se lagano širio po moru.

Ana, najstarija među njima, vikala je i psovala vojnika. – Kopile! Ti nemačko kopile!

Neka mlađa deca su plakala od straha i šoka. Bile su to suze izgubljene nevinosti. Ljudi su dotrčali iz kuća i videli decu kako šćućurena jecaju i plaču. Baš te nedelje u Plaku je stigao glas da je neprijatelj smislio novu taktiku: kad god posumnjaju na napad gerile, Nemei će uzeti devojčice iz sela za taoce. Pošto su videli da bezbednost dece nije sigurna, meštani su prvo pomislili da je neko zverstvo deci učinio onaj usamljeni vojnik koji je stajao nekoliko metara niže, okrenut ka njima. Mada nenaoružani, bili su spremni da

ga rastrgnu na komade. Ali on se hladnokrvno okrenuo ka moru i prkosno pokazao u pravcu ostrva. Telo je već davno nestalo, ali je crvena fleka još plutala, zalepljena za površinu kao ulje.

Ana, koja je oduvek bila kolovođa, istrгла se iz gomile dece koja su jecala i jumula ka zabrinutim odraslima vičući: – Gubavac!

Ljudi su odmah sve shvatili i okrenuli su se od nemačkog vojnika. Njihov stav se odmah promenio. Mnoge i nije zanimala smrt jednog gubavca. Ostalo ih je još dovoljno. Za kratko vreme, dok su roditelji pregledali decu da nisu ozleđena, vojnik je nestao. Nestala je i žrtva, i njegovi tragovi. Svi mogu zaboraviti nesrećnika.

Ipak, Georgisu to nije išlo tako lako. Njegova osećanja prema stanovnicima Spinalonge bila su raznolika, ali nikako nije bio ravnodušan. Te večeri, kada je odvezao svoj polupani brodić preko vode, Eleni mu je rekla da se lepraš čijem su hladnokrvnom ubistvu svi prisustvovali zvao Mikos. Ispostavilo se da je on redovno preplivavao sa ostrva na obalu, čim bi pao mrak, da poseti ženu i dete. Kasnije se pričalo daje tog dana bio treći rođendan njegovom sinu, i da je poželeo barem jednom da ga vidi pre sutona.

Deca na plaži u Plaki nisu bila jedina Mikosova publika. I na Spinalongi se okupio narod da ga vidi. Nisu postojali zakoni ni pravila koji bi zaštitili ljude od ovakvih gluposti i malo njih je moglo da oseti ruku žene, muža ili ljubavnika koji bi ih zadržali kada bi se odlučili na bezumni čin kao što je ovaj. Mikos je kao izgledneo čovek, a njegova glad za ljubavlju vladala je svakom njegovom odlukom. Žudeo je za društvom svoje žene, a još više da vidi sina, njegovu krv i meso, prizor nedodimutog, neosknavljenog detinjstva, svoju sopstvenu sliku iz detinjstva. Životom je platio tu svoju želju.

Te noći su na ostrvu oplakali Mikosa. Molili su se za njega u crkvi, održali bdenje, mada nije bilo tela da se zakopa. Na Spinalongi niko nije bio ravnodušan prema smrti. Prema njoj su se odnosili dostojanstveno, kao što bi to bilo ma gde drugde na Kritu.

Posle ovog nemilog događaja, Fotini, Ana i Marija i sva ostala deca koja su se tog dana igrala s njima, živeli su pod oblakom nespokojstva. U jednom jedinom trenu, na tom parčetu tople plaže, gde su uživali u sreći detinjstva oslobođenog mnogih briga, sve se odjednom promenilo.

9

Mada stanovnicima Plake nije mnogo značio lepraš pogubljen samo nekoliko metara od obale, posle tog događaja još više su zamrzeli Nemce. Rat je stigao do samog praga njihovih domova, i shvatili su daje njihovo selo isto tako ranjivo kao i sva druga u ovom svetskom sukobu. Ljudi su se različito ponašali. Mnogima je Bog bio jedino utočište istinskog mira. Crkve su bile prepune ljudi pognutih u molitvi. Neki stariji, kao što je bila Fotinina baka, provodili su većinu vremena u društvu popa, tako da je oko njih neprestano lebdeo sladunjav miris tamjana. – Baka miriše kao vosak sveće! – govorila bi Fotini, obigravajući oko starice, koja se samo blago smeškala na unučicu jedinicu. Iako je izgledalo da On ne čini mnogo da im pomogne, ipak joj je unutrašnja vera govorila daje Bog na njihovoj strani u ovom ratu. A kad su do nje doprle priče o uništenju i sknavljenju crkava, samo se još više učvrstila u svom ubeđenju.

Panegyria, dan svetaca, i dalje se slavio. Izvadili bi ikone iz sigurnih skrovišta, i popovi bi ih poneli u litiji kroz selo, u pratnji orkestra đisonantnih truba i doboša. Nije bilo obilne gozbe i vatrometa, ali kada su relikvije bezbedno vratili u crkvu, ljudi su nastavili da igraju i pevaju duhovne pesme s još više ushićenja nego u vreme mira. Bes i ogorčenost zbog okupacije ublažili bi najboljim vinom, ali čim bi zora svanula i vratila se trezvenost, sve bi bilo kao i pre. Tada bi se čak i oni čija je vera bila čvrsta kao stena zapitali

zašto im Bog nije uslišio molitve.

Nemce je zbunjivalo ovakvo isticanje svetinja, neobično i prosto, ali su smatrali da je pametnije da vemike ostave na miru. Ipak, smislili su kako da ih ometaju iz drugog pravca. Zahtevali su da se ispita sveštenik baš kada se spremao za liturgiju, ili bi krenuli da pretresaju kuće kada bi seljani naveliko počeli da igraju.

Na Spinalongi su svakog dana palili sveće za one koji pate na kopnu. Ostrvljani su znali da Krićani žive u strahu od okrutnosti Nemaca, i molili su za brzo okončanje okupacije.

Doktor Lapakis, koji je više verovao u moć medicine nego u božje posredovanje, bio je duboko razočaran. Saznao je da su istraživanja i testiranja manje-više obustavljena. Slao je pisma Kiricisu u Iraklion, ali pošto mesecima nije dobio odgovor, zaključio je da njegov kolega verovatno ima preča posla. Pomirio se s činjenicom da će proći još mnogo meseci dok ga ponovo ne vidi. Lapakis je umesto tri puta počeo da dolazi na ostrvo šest dana u nedelji. Nekim leprašima bila je potrebna stalna nega, a Atina Manakis nije mogla sama da se brine o njima. Među takvim pacijentima bila je Eleni.

Georgis nikada neće zaboraviti dan kada je došao na ostrvo i umesto tanane siluete svoje žene ugledao zdepastu Elpidu, Eleninu prijateljicu. Srce mu je ubrzano počelo da lupa. Šta se dogodilo Eleni? To je bilo prvi put da nije došla da ga pozdravi. Elpida je prva progovorila.

– Ne brini, Georgise – rekla je pokušavajući da ulije umirujući ton svom glasu. – Eleni je dobro.

– Gde je onda? – pitao je preplašenim glasom.

– Mora da provede nekoliko dana u bolnici. Doktor Lapakis je drži pod prismotrom neko vreme, dok joj se grlo ne poboljša.

– A *hoće* li joj se poboljšati? – pitao je.

– Nadam se da *hoće* – rekla je Elpida. – Sigurna sam da lekari čine sve što mogu.

Njene reči nisu kazivale ništa pouzdano. O tome kakvi su Elenini izgledi, Elpida nije znala mnogo više od Georgisa.

Georgis je ostavio pakete koje je dovezao i odmah se vratio u Plaku. Bila je subota i Marija je primetila da se otac vratio ranije nego obično.

– Kratko ti je trajala poseta – rekla je. – Kako je majka? Jesi li nam doneo pisma?

– Nažalost, ovog puta nema pisama – odgovorio je.

– Nije imala vremena da piše ove nedelje.

To je bilo u potpunosti tačno, ali je brzo napustio kuću pre nego što ga Marija zaspe pitanjima.

– Vratću se do četiri – rekao je. – Moram da idem da zakrpin mreže.

Marija je osetila da nešto nije u redu, i taj osećaj ju je ceo dan proganjao.

Naredna četiri meseca Eleni je ležala u bolnici, isuviše bolesna da se probije kroz tunel da bi videla Georgisa. Svakoga dana, kad bi dovezao Lapakisa na Spinalongu, uzaludno ju je tražio pogledom ispod borova. Svake večeri Lapakis bi ga izvestio o njenom stanju, ali u početku mu je saopštavao samo ublaženu istinu.

– Njeno telo se još bori s bolešću – rekao bi. Ili: – Mislím da joj se temperatura malo spustila danas.

Ali doktor je ubrzo shvatio da daje lažnu nadu Georgisu, i da će mu biti još teže kad dođu poslednji dani, a oni se bliže, predosećao je u svom stegnutom stomaku. Mada nije lagao kada je rekao da se Elenino telo bori. Ono se uhvatilo u koštac u divljoj borbi, svaka čestica napinjala se da savlada bolest, koja je uzela maha. Kod leproznih, groznica je imala dva moguća ishoda: pobedu ili poraz. Na Eleninim nogama, leđima, vratu i licu fleke su se udvostručile. Ležala je izmučena bolovima, ne nalazeći olakšanje ma kako da se okrene. Telo joj je bilo sve u ranama, koje je Lapakis lečio kako je

mogao, držeći se osnovnog principa da ako rane budu čiste i dezinfikovane, moći će makar da smanji širenje smrtonosnih bakterija.

Tokom te faze Elpida je odvela Dimitrija da vidi Eleni. On je sada živio kod Kontomarisovih. Nadali su se da je taj dogovor privremen, ali sada je već izgledalo da može postati i stalan.

– Zdravo, Dimitrije – reče Eleni slabašno. A onda je okrenula glavu ka Elpidi i uspela da izusti samo još dve reči: – Hvala ti.

Njen glas je bio vrlo tih, ali je Elpida znala šta želi da joj kaže: da je trinaestogodišnji dečak sada prepušten njenim sposobnim rukama. Barem joj je to moglo pružiti neko olakšanje.

Eleni je prebačena u sobicu gde je mogla biti sama, udaljena od pogleda drugih bolesnika. Ovako joj nisu smetali ostali, niti ona njima usred noći kada bi joj se stanje pogoršalo, kada su joj čaršavi bili mokri dok se preznojavala u groznici i neprestano jecala. Atina Manakis se brinula o njoj u tim najtežim trenucima. Hranila ju je supom razblaženom vodom i bez prestanka joj brisala znoj sa vrelog čela. Ipak, jedva da je mogla da pojede kašiku supe i jedne noći više nije mogla da guta. Više ni voda nije mogla da joj siđe niz grlo.

Sledećeg jutra Lapakis je pronašao bolesnicu kako se guši i grabi vazduh. U tom stanju nije mogla da mu odgovori ni na jedno pitanje. Shvatio je da je Eleni ušla u novu, a verovatno i poslednju fazu.

– Kira Petrakis, moram da vam pogledam grlo – rekao je blago. S ranama oko usta, biće joj neprijatno čak i da ih dovoljno širom otvori da bi mogao da je pregleda. Pregled je samo potvrdio njegove strahove. Pogledao je u dr Manakis, koja je stajala na drugom kraju kreveta.

– Vratićemo se za minut – rekao je stisnuvši Eleni za ruku.

Oba lekara su napustila sobu i tiho zatvorila vrata za sobom. Doktor Lapakis je govorio tiho i brzo.

– Ima dosta rana u grlu i zapaljenje epiglotisa. Ne mogu čak ni da

vidim grlo u pozadini od silnih otoka. Moramo da se potrudimo da joj što više olakšamo muke – mislim da neće još dugo.

Vratio se u sobu, seo pored Eleni i uhvatio je za ruku. Izgledalo je da joj se disanje pogoršalo dok su bili odsutni. Bila je to faza koju je već mnogo puta video kod svojih pacijenata, kada više nije mogao ništa da uradi za njih, osim da im pravi društvo u tim poslednjim satima. Uzdignuti položaj bolnice pružao je najbolji pogled sa Spinalonge. Seo je pored Eleni na krevet, slušao njeno sve teže disanje i gledao kroz velike prozore koji su bili okrenuti prema Plaki s druge strane mora.

Elenino disanje bilo je ispresecano, a oči su joj bile širom otvorene, pune suza i straha. Video je da ne može da nađe mir, na kraju životnog puta, pa joj je uhvatio obe ruke pokušavajući da je smiri. Sedeo je tako dva ili tri sata, dok konačan kraj nije došao. Elenin poslednji uzdah bio je bezuspešna borba za daškom vazduha.

Najbolje što bilo koji lekar može da kaže ožalošćenoj porodici jeste da je njihova voljena osoba umrla spokojno. Tu laž je Lapakis mnogo puta ranije izgovorio, i moraće da je ponovi više puta. Izjurio je iz bolnice. Želeo je da bude na pristaništu kada Georgis stigne.

Nedaleko od obale, čamac se ljuljao gore-dole na visokim talasima u rano proleće. Georgisa je zbunilo što ga je dr Lapakis već čekao. Bilo mu je čudno što je njegov putnik stigao pre njega, ali i njegov način držanja unosio je nemir u Georgisa.

– Možemo li da ostanemo ovde koji trenutak? – upita ga Lapakis, svestan da odmah mora saopštiti vest Georgisu i dati mu vremena da se sabere pre nego što se vrati za Plaku i suoči s kćerkama. Pružio je ruku Georgisu da mu pomogne da izađe iz čamca, a onda je prekrstio ruke i zagledao se u zemlju, gurkajući nervozno kamenčiće vrhom desne cipele.

Još pre nego što je doktor progovorio, Georgis je znao da su njegove nade srušene.

Seli su na nizak kameni zid iznad kojeg su se uzdizali borovi, i obojica su gledala daleko u more.

– Umrlea je – rekao je Georgis tiho. Nije to znao samo po izrazu očajanja na Lapakisovom licu posle iscrpljujućeg dana u bolnici. Muškarac jednostavno može da oseti u vazduhu da njegove žene više nema.

– Žao mi je, toliko mi je žao – reče doktor. – Na kraju više ništa nismo mogli da učinimo za nju. Preminula je spokojna.

Stavio je ruku preko Georgisovog ramena, a stariji muškarac je spustio glavu u ruke i tako gorko zaplakao da su tragovi suza ostali na njegovim prljavim cipelama i na zemlji pod nogama. Tako su sedeli duže od sat vremena, već bilo je skoro sedam sati. Nebo se smračilo, a vazduh je postao britak i hladan kad su mu suze usahle. Presušio je kao iscedena krpa i dosegao trenutak tugovanja kada su u njemu prevladali iscrpljenost i čudno osećanje olakšanja kada je prošao onaj prvi snažan talas tuge.

– Devojčice će se pitati gde sam – rekao je. – Moramo da se vratimo.

Dok su se ljuljali gore-dole preko vode po mrklom mraku prema svetlima Plake, Georgis je priznao Lapakisu da je držao u tajnosti od kćerki koliko je Eleni ozbiljno bolesna.

– Dobro si to učinio – tešio gaje Lapakis. – Još pre mesec dana i ja bih rekao da će dobiti bitku. Nikad nije pogrešno imati nadu.

Georgis se vratio kući, mnogo kasnije nego obično. Devojčice su već bile zabrinute. Čim je kročio na vrata, znale su da se nešto strašno dogodilo.

– Majka je u pitanju, zar ne? – pitala je Ana. – Nešto joj se desilo!?

Georgisovo lice se zgrčilo. Zgrabio je naslon stolice. Njegove crte su se izobličile. Marija mu je prišla i zagrlila ga.

– Sedi, oče – rekla je. – Reci nam šta se desilo... molim te.

Georgis je seo za sto, pokušavajući da se sabere. Prošlo je nekoliko trenutaka pre nego što je mogao da progovori.

– Vaša majka... je umrla – gušio se dok je govorio.

– Umrla! – vrisnula je Ana. – Ali mi nismo mislili da će ona *umreti*’.

Ana nikad nije mogla da prihvati da će majčina bolest imati takav ishod. Pošto je Georgis odlučio da im ne saopštava ništa o pogoršanju majčinog stanja, sada je to za njih bio ogroman šok. Kao da im je majka dva puta umrla, a očaj koji su jednom već preživele pre pet godina, sada su iznova morale da prođu. Iako starija i malo pametnija nego s dvanaest godina, Anina prva reakcija ipak je bio izliv besa što ih otac nije na to upozorio i što se ta velika nesreća sada sručila iz vedra neba.

Fotografija Georgisa i Eleni je već pola decenije visila na zidu iznad kamina. Tu sliku o majci su Ana i Marija nosile u glavi. Njihova sećanja o njoj bila su uopštena, o majčinskoj ljubavi i sreći kojom je zračila. One su odavno zaboravile pravu Eleni i imale su samo ovu idealističku sliku majke u nacionalnoj nošnji, bogato nacigovanoj dugoj suknji, uzanoj kecelji i veličanstvenoj *saltamarki*, izvezenoj bluzi s rukavima razrezanim do laktova. Sećale su se njenog nasmejanog lica, duge crne kose upletene i obmotane kao kruna na glavi, bila je oličenje kritske lepote, zarobljena u trenutku kad je fotoaparat škljocnuo. Konačnost majčine smrti bilo je teško prihvatiti. Oduvek su gajile nadu da će im se vratiti, a kad se počelo govorkati o pronalasku leka, njihove nade postale su još veće. A sad ovo.

Anino jecanje iz sobe na spratu čulo se do ulice i čak do trga. Mariji suze nisu tako lako navirale. Pogledala je oca, i pred sobom je videla čoveka fizički skrhanog od bola. Elenina smrt nije samo značila kraj njegovih očekivanja i nadanja već i kraj jednog prijateljstva. Njegov život se preokrenuo kada je otišla u izgnanstvo,

ali sada se promenio u nešto što se nije dalo popraviti.

– Umrla je spokojna – rekao je te noći Mariji dok su njih dvoje večerali. Tanjiri su bili postavljeni i za Anu, ali nju nisu mogli nagovoriti da si<|e niza stepenice, a kamoli da jede s njima.

Nisu bili spremni za udarac koji su zadobili Eleninom smrću. Njihova porodična zajednica trebalo je samo privremeno da broji tri člana, zar ne? Četrdeset dana je gorela uljana lampa u prednjoj sobi u znak poštovanja, a vrata i prozore u kući držali su zatvorene. Eleni je bila sahranjena na Spinalongi u zajedničkoj grobnici, ispod betonske ploče. A u Plaki su joj odali poštu zapaljenom svećom u crkvi Agia Marija na kraju sela, blizu mora, gde su talasi zapljuskivali stepenice crkve.

Nekoliko meseci kasnije Marija i čak i Ana su izašle iz žalosti. Na trenutak su njihovu ličnu tragediju zasenila šira svetska dešavanja, ali kada su se pojavile iz čaure tugovanja, sve oko njih nastavilo je da teče svojim tokom, kao i pre.

U aprilu, odvažno kidnapovanje Nemačkog generala Krajpa, komandniita Sevastopoljske divizije na Kritu, samo je još pojačalo napetost koja je lebdela nad ostrvom. Uz pomoć članova otpora, Krajpa su u klopku uhvatili saveznički vojnici prerušeni u nemačke vojnike, i uprkos masovnoj hajci, uspeali su da ga iz glavnog središta kod Irakliona, preko planina, prebace do južne obale Krita. A odatle je brodom otpremljen za Egipat, kao najhitniji ratni zarobljenik saveznika. Zavladao je strah od varvarske osvete zbog ove drske otmice. Nemei su jasno stavili do znanja da će se neizostavno osvetiti. Jedan od najstrašnijih talasa te pretnje obistinio se u maju. Vangelis Lidaki se vraćao iz Neapolija kad je video spaljena sela.

– Uništili su ih – vikao je. – Spalili su ih do pepela. Muškarci u krčmi su s nevericom slušali priče o dimu koji se još izvijao iz zgarišta plamenom progutanih sela u južnom delu planina Lasiti. Zaledila im se krv u venama.

Nekoliko dana nakon ovog događaja, u Plaku je stigao Antonis, koji je došao da obiđe roditelje i da ih uveri da je živ i zdrav, i doneo neke nemačke novine, Ton tih vesnika bio je preteći:

Sela Margarikari, Lokrija, Kamares, Sakturija i obližnji delovi Nome u Iraklionu sravnjena su sa zemljom, a njihovi stanovnici su kažnjeni.

Ova sela pružila su zaštitu komunističkim bandama, pa je sve stanovništvo proglašeno krivim jer nisu prijavili izdajničke delatnosti.

Banditi vršljaju na slobodi u području Sakturije, uz punu podršku lokalnog stanovništva, koje im je pružilo utočište. U selu Margarikari izdajica Petrakgeorgis je javno slavio Uskrs sa žiteljima.

Pažljivo nas slušajte, Krićani. Prepoznajte vaše prave neprijatelje i zaštitite se od onih koji vam donose odmazdu. Oduvek smo vas upozoravali na opasnosti od saradnje s Englezima. Počinjemo da gubimo strpljenje. Nemački mač će uništiti svakog

ko saraduje s banditima ili Englezima.

Ovaj članak je išao od ruke do ruke i svi su ga pomno čitali sve dok se papir nije pocepao. Ipak, to nije poljuljalo odlučnost meštana.

– Ovo samo dokazuje kako postaju očajni – rekao je Lidaki.

– Da, ali i mi smo sve očajniji iz dana u dan – odgovorila je njegovu žena. – Koliko još moramo da izdržimo? Kada bismo prestali da pružamo pomoć *andartima*, mogli bismo mimo da spavamo.

Razgovor je tekao do duboko u noć. Najveći deo Krićana bio je protiv predaje i saradnje s neprijateljima. Moraju se odupreti, moraju se boriti. Osim toga, Krićani su uvek spremni za borbu. Počev od beznačajnih rasprava pa sve do decenijama starih krvavih svađa između porodica, muškarci su navikli na sukobe. Nasuprot tome, žene su se molile za mir i mislile su da su njihove molitve uslišene kada su između redova pročitale i primetile da okupatom opada

moral.

Štampanje i distribucija takvih pretnji mogli bi se tumačiti kao očajnički čin, ali bilo kakva pobuda da je stajala iza toga, činjenica je da su sela srušena sa zemljom. Svaka kuća pretvorena je u zgariste koje se danima dimilo, dok su okolni pejzaž činile jezive siluete ugljenisanog, unakaženog drveća. Ana je ubeđivala oca da bi trebalo prijaviti Nemcima sve što znaju.

– Zašto da rizikujemo da unište Plaku? – rekla je odlučno.

– To je samo propaganda – prekinula ju je Marija.

– Ali nije sve! – uzvratila Ana.

Ipak, ratnu propagandu nisu vodili samo Nemei. I Englezi su vodili svoju kampanju, koja se pokazala kao uspešno omžje. Izdavali su svoj vesnik koji je ostavljao utisak da neprijateljske pozicije slabe, širili su glasine da Englezi preuzimaju kontrolu i preuveličali uspehe otporaša. Kapitulacija je bila glavna tema, a Nemei bi ujutro zatekli zidove svojih baraka, vojničke sanduke i vozila ispisane ogromnim slovom K. Čak i u selima kao što je bila Plaka, majke su nestrpljivo iščekivale sinove da se vrate iz noćnih pohoda u kojima su ispisivali vandalske grafite. Dečaci su, naravno, bili oduševljeni svojim doprinosom, ne razmišljajući ni za tren da se izlažu velikoj opasnosti.

Takvi pokušaji da se poljuljaju Nemei možda su sami po sebi bili neznatni, ali su pomogli da izmene nešto na celokupnoj slici rata. Situacija se menjala širom Evrope i čvrsta nacistička kontrola nad celim kontinentom polako je popuštala. Na Kritu je moral toliko oslabio da su neke nemačke trupe krenule da se povlače, neke čak i da dezertiraju.

Marija je primetila da je mali garnizon napustio Plaku. Tačno u šest sati održali bi smotru svojih snaga. Tada bi i promarširali glavnom ulicom i nazad, a ponekad bi usput i nekog saslušali, tek da zastraše narod.

– Nešto je čudno – rekla je Marija. – Nešto je drugačije.

Nije im trebalo dugo vremena da saznaju šta se događa. Bilo je šest i deset a nisu čuli poznate zvuke potkovanih čizama.

– U pravu si – odgovorila je Fotini. – Tiho je.

Kao da je nestala napetost koja se osećala u vazduhu.

– Hajde da se prošetamo – predložila je Marija.

Devojčice nisu, kao i obično, otišle na plažu, već do kraja glavne ulice, gde je bio smešten nemački garnizon. Ulazna vrata i žaluzine bile su širom otvorene.

– Hajde – reče Fotini. – Ja ću pogledati unutra.

Podigla se na vrhove prstiju i provirila kroz prozor. Videla je prazan sto, samo s pepeljarom punom opušaka, i četiri stolice, od koje su dve ležale nehajno prevrnutе na podu.

– Izgleda da su otišli – rekla je uzbuđeno. – Ulazim.

– Jesi li *sigurna* da nema nikoga unutra? – upitala je Marija.

– Sasvim sigurna – prošaputala je Fotini dok je prelazila prag.

Osim nekih otpadaka i požutelih nemačkih novina na podu, kuća je bila prazna. Dve devojčice su otrčale kući i obavestile Pavlosa o novostima, a on je odmah otrčao do krčme. U roku od sat vremena vest se pročula u čitavom selu, a to večer trg se napunio ljudima koji su slavili oslobođenje svog malog dela ostrva.

Samo nekoliko dana kasnije, 11. oktobra 1944, Iraklion je oslobođen. Za divno čudo, s obzirom na silno krvoproliće prethodnih nekoliko godina, nemačke trupe su ipak mimo ispraćene kroz kapije grada, bez gubitka ijednog života. Gnev je sačuvan za one Grke koji su saradivali s Nemcima. Ipak, nemačke trupe su nastavile okupaciju zapadnog dela Krita, trebalo je nekoliko meseci dok se situacija nije izmenila.

Jednog jutra na početku leta naredne godine, Lidaki je u krčmi slušao radio koji je treštao. Prao je čaše korišćene prethodne noći na

W & N

svoj uobičajen aljkav način, ispirajući ih u činiji sa sivom vodom, pre nego što bi ih obrisao krpom kojom je prethodno pokupio barke vode sa stolova. Malo se iznervirao kad su naglo prekinuli muziku zbog najave vesti, ali je načuljio uši kada je primetio neki svečan ton u glasu spikera.

– Danas, 18. maja 1945, Nemei su se i zvanično predali. U nekoliko narednih dana sve neprijateljske trupe povući će se iz regiona Hanije, i Krit će ponovo biti slobodan.

Muzika se nastavila i Lidaki se zapitao da li je najava bila samo igra u njegovom umu. Promolio je glavu na vrata krčme i ugledao Georgisa kako žurno ide ka njemu.

– Jesi li čuo? – pitao je.

– Jesam – odgovori Lidaki.

Ipak je bilo tačno. Tiraniji je došao kraj. Mada je narod Krita oduvek verovao da će oterati neprijatelja sa ostrva, kada je došao taj trenutak, njihovoj radosti nije bilo kraja. Prirediće slavlje koje će se pamtili za sva vremena.

TREĆI DEO

10.

1945.

To je bilo tako kao da su dosad udisali otrovne gasove, a sada je ponovo kiseonik prostrujao vazduhom. Članovi otpora vraćali su se u svoja sela, a često su morali da prevale i stotine kilometara da stignu do njih. U njihovu čast otvarale su se nove boce rakije. Dve nedelje posle oslobođenja slavio je slavu Agios Konstandinos. Proslava dana ovog sveca bila je samo izgovor da se svi opuste i zaborave brige. Otišli su tmurni oblaci, zavladao je razdraganost. Nagojene koze i uhranjene ovce pekle su se na ražnju, uzduž i popreko Krita. Vatrometi su praštali iznad celog ostrva, što je neke podsetilo na eksplozije koje su rušile njihove gradove i osvetljavale nebo u ranim danima rata. Ipak, niko nije hteo da se bavi tim poređenjem; želeli su da sada gledaju napred, a ne unazad.

Za proslavu Agios Konstandinosa, devojkice iz Plake obukle su svoje najlepše haljine. Bile su u crkvi, mada njihove misli nisu bile baš zaokupljene sakralnom prirodom ovog događaja. Mladim devojkama nije bilo mnogo toga zabranjeno, jer su još uvek smatrane decom i podrazumevalo se da su bile nedužne u svemu što bi rekle ili činile. Tek kasnije, kada bi se probudila njihova ženstvenost, roditelji bi primetili njihovu seksualnost i držali bi ih pod budnom prismotrom. Nažalost, ponekad i isuviše kasno. Naravno, do tada bi mnoge od tih devojkica ukrale pokoji poljubac od seoskih mladića na tajnim sastancima u maslinjaku ili na poljima na putu od kuće do škole.

Dok se Marija i Fotini još nisu poljubile s momcima, Ana je već postala dobro uvežbana zavodnica. Ona je bila naj sretnija u društvu dečaka, kada je mogla da zamahuje grivom kose i deli osvajačke

osmehe. Znala je da njeni posmatrači neće skrenuti pogled. Bila je kao mačka na usijanom krovu.

– Veće će biti posebno – izjavila je Ana. – Osećam u vazduhu.

– Kako to? – pitala je Fotini.

– Većina mladića će se vratiti, eto zato – odgovorila je.

Tuce mladića napustilo je selo na početku okupacije. Još su bili dečaci kad su otišli da se bore. Neki su odlučili da se pridruže komunistima i sada su se priključili borbi protiv desničarskih snaga koja se vodila na kopnu Grčke i donosila nove nevolje i krvoprolića.

Među onima koji su se vratili u Plaku bio je i Fotinin brat Antonis. Bez obzira koliko je bio naklonjen levičarima i novoj borbi na kopnu, posle četiri godine odsustva, bio je spreman da se vrati kući. Za ovaj Krit se borio i tu je želeo i da ostane. Za vreme odsustva, Antonis je izrastao u otpornog i jakog muškarca. I sada nije mogao čovek da ga prepozna jer više nije bio ona iznurena silueta što posrće kao kada je svratio kući posle nekoliko meseci provedenih u otporu. Sad već nije imao samo brkove već i bradu, što je dodavalo najmanje pet godina na njegove dvadeset tri, koliko je imao. Ziveo je sa ostalima na prisilnoj dijeli planinskog bilja, puževa i divljih životinja koje su uspevali da ulove u postavljenu zamku. Antonis je izdržao najstrašnije vrućine i hladnoću, što mu je ulilo osećaj da je od sada neuništiv.

Pošto je Antonis tako romantično izgledao, Ana je naumila da ga te noći zavede. Iako u toj nameri nije bila jedina, bila je ubeđena da će upravo ona osvojiti barem jedan njegov poljubac. Antonis je bio vitak, uzanih kukova. Kad je ples otpočeo, Ana je resila da ga natera da je primeti. U suprotnom, ostaće jedini muškarac u selu koji je nije zapazio. Svi su primećivali Anu, ne samo jer je bila za pola glave viša od ostalih devojaka već joj je i kosa bila duža, talasasta i sjajnija nego u drugih devojaka. Čak i kad joj je bila upletena, dosezala joj je do kukova. Beonjače njenih ogromnih ovalnih očiju sijale su kao

bele platnene košulje koje su sve devojke nosile, a njeni zubi, kao biseri nanizani, caklili su se dok se smejala ili čavrljala s prijateljicama, nadmoćno svesna svoje lepote, pod budnim pogledima muškaraca koji su stajali na trgu čekajući da muzika da znak za početak slavlja. Ana je blistala u sumraku ovog svečanog dana. Zasenila je sve ostale devojke.

Stolovi i stolice bili su postavljeni sa tri strane trga, a na četvrtoj se nalazio sto na dugim nogarima pod teretom brda tanjira s pitama od sira, začinjenim kobasicama, kolačima i piramidama pomorandži sjajne kore i zrelih kajsija. Povetarac je širio trgom miris pečene jagnjetine, koji je ljudima terao vodicu na usta dok su čekali trenutak uživanja. Postojao je strogi redosled proslave. Prvo će igrati, a potom će moći da jedu i piju.

Na početku su muškarci i mladići stajali zajedno i razgovarali, a devojke su ostale sa strane, odvojeno, i uzbuđeno se kicotale. Razdvojenost nije dugo trajala. Orkestar je počeo da svira i vrtlog je krenuo. Muškarci i žene su ustali sa stolica, i mladići i devojke su se odvojili od svojih grupica. Uskoro se ceo prašnjav podijum popunio. Kako se žensko kolo okretalo, Ana je znala da će se uskoro naći naspram Antonisa i da će na nekoliko trenutaka igrati zajedno, sve dok kolo ne pođe dalje. Pitala se kako da ga natera da je primeti kao ženu, a ne samo drugaricu svoje male sestrice?

Nije morala da se trudi. Antonis je stajao pred njom. Lagani *pentozali* ples pružio joj je nekoliko trenutaka da prouči njegove fantomske oči koje su je gledale kroz crne rese kape koju je nosio kao deo tradicionalne nošnje. *SariM* je u stvari bila ratnička kapa koju su mladići sada nosili da pokažu kako su stasali u muškarce, ne samo zbog svojih godina već i zato jer su sada imali krv drugih ljudi na rukama. U Antonisovom slučaju ne samo jednog čoveka već nekoliko neprijateljskih vojnika. Molio se da ne mora više nikad da čuje glas zabezegnog vojnika dok mu oštrica noža ulazi u meko

meso među rebra i da više nikada ne čuje samrtničko krkljanje koji bi usledio. Nikad nije doživeo to kao svoju pobedu, ali se zato osećao kao neustrašivi borac kritske prošlosti, *pallikaria*, u pantalonama i dugim čizmama.

Ana se široko osmehnula tom mladiću koji je stasao u muškarca, ali joj on nije uzvratilo. Njegove crne oči su čvrsto držale njen pogled, i nisu je puštale sve dok se nisu pomerili do sledećeg partnera u igri. Kad se završio ples, njeno srce je besno lupalo i vratila se drugaricama, koje su uporno posmatrale muškarce, među njima naravno i Antonisa, koji su se vrteli u čisto muškom plesu. Prizor je bio veličanstven. Njihove čizme su počistile sve sa zemlje dok su skakali visoko u vazduh, savršeno sinhronizovani sa zvukom lire i trzanjem leuta, koji je davao energičan ritam plesu sve do samoga kraja.

Udate žene i udovice gledale su te plesne vratolomije, mada ih mladići nisu za njih izvodili, već za lepotice stasale za udaju, koje su sve to posmatrale sa ugla trga. Dok se Antonis vrteo, a muzika i ritam dostizali svoj vrhunac, i Ana je bila sigurna da ovaj zgodni ratnik igra samo za nju. Svi su pljeskali i klanjali se kad su završili, a orkestar je bez predaha započeo novu pesmu. Grupa nešto starijih muškaraca sada je zauzela centralno mesto na prašnjavom podijumu.

Ana je bila odvažna. Otrgla se iz kruga prijateljica i prišla Antonisu, koji je sipao sebi čašu vina iz ogromnog keramičkog vrča. Mada ju je često viđao u svom domu, jedva da ju je primećivao sve do ove noći. Pre okupacije Ana je bila samo devojčica, a sada se pretvorila u zgodnu zavodljivu ženu.

– Zdravo, Antonise – rekla je odsečno.

– Zdravo, Ana.

– Mora da si vežbao taj ples dok si bio odsutan – rekla je.

– Viđali smo samo koze tamo gore u planinama – odgovorio je Antonis u šali. – Bile su prilično hitre, mora da sam od njih naučio

štošta.

– Možemo li ponovo da zaigramo? – pitala je, dok su se čuli zvuci lire i udari bubnja.

– Da – rekao je osmehnuvši se.

– Dobro. Čekaću. Tamo – rekla je i vratila se prijateljicama.

Antonis je osetio da mu je Ana ponudila više od plesa. Kad je otpočeo pogodan ples, prišao joj je, uhvatio je za ruku i poveo u krug. Držao ju je za struk i upijao neopisivo senzualan miris njenog znoja i opojnu sladunjavu esenciju koju nikada ranije nije udahnuo. Mirisi levande i ruža nisu joj bili ravni. Na kraju plesa osetio je njen vreli dah u uhu.

– Sačekaj me iza crkve – prošaputala je.

Ana je znala da je šetnja do crkve sasvim prikladna na takav sveti dan, čak i za vreme tako uzbudljive proslave; osim toga, Agios Konstandinos je taj dan delio sa svojom ženom Agiom Eleni; a bila je to i posebna prilika za sećanje na majku. Brzo je otišla u aleju iza crkve i za nekoliko trenutaka je i Anton is bio tamo, pipajući po mraku da bije našao. Njene rastavljene usne odmah su pronašle njegove.

Otkad je plaćao dobre pare, nikad ga niko nije tako ljubio. Poslednjih meseci rata bio je redovan gost javne kuće u Retimnonu. Tamo su žene volele *andarte* i rado su im davale posebne popuste, pogotovo ako bi dotični bio zgodan kao Antonis. Posao ovih žena bio je jedini koji je cvetao tokom okupacije, jer su muškarci tražili utehu posle duge razdvojenosti od svojih žena, dok su mladići koristili priliku da steknu seksualno iskustvo, što im nikada ne bi bilo dostupno pod budnim pogledima zajednice. Ipak, to je bilo bez ljubavi. Sada je u njegovom naručju bila žena koja se ljubila kao prostitutka, ali je verovatno bila devica, a najhitnije bilo je to što je Antonis osetio iskrenu strast. Nije mogao da se prevari u tome. Svaki delić njegovog bića žudeo je da ovaj pohotni poljubac što duže traje.

Njegov um je vrtoglavo radio. On se vratio zauvek, i od njega se očekuje da se oženi i skrasi u ovoj zajednici, a sada, evo tu je bila i žena željna ljubavi koja je doslovno stajala i čekala na njegovom pragu, kao što je to radila još od detinjstva. Ona mora da bude njegova. Tako je suđeno.

Razdvojili su se iz zagrljaja. – Moramo da se vratimo na trg – rekla je Ana, jer je znala da će otac primetiti njeno odsustvo ako se dugo zadrži. – Ali moramo krenuti odvojeno.

Izašla je iz senke i ušla u crkvu, gde je provela nekoliko trenutaka paleći sveću pred ikonom Bogorodice i deteta, i molila se mičući usne, još uvek vlažne od Antonisovih poljubaca.

Kada se vratila na trg, već je izbila manja pometnja. Upravo se zaustavio ogroman luksuzni automobil, jedan od retkih na ostrvu gde je većina stanovnika još uvek putovala pešice ili na leđima četvoronožaca. Ana je zastala da osmotri putnike koji su izlazili. Vozača, elegantnog muškarca u svojim šezdesetim, odmah je prepoznala. To je bio Aleksandar Vandolakis, glava bogate porodice zemljoposjednika, koja je živela na prostranom imanju blizu Elunde. On je bio popularan čovek, i njegovu ženu Elefteriju svi su voleli. Oni su zapošljavali desetine muškaraca iz sela – uključujući i Antonisa – nekolicinu od onih koji su se tek vratili iz rata i bili dočekani širom raširenih ruku. Vandolakis je darežljivo plaćao, mada su neki zajedljivo govorili da im to ne pričinjava nikakav napor. Bogatstvo im nisu samo donosile hiljade hektara maslinjaka. Posedovali su isto toliko velike površine zemlje i na plodnoj visoravni Lasiti, gde su gajili ogromne količine krompira, žitarica i jabuka, osiguravajući porodici celogodišnji prihod. A usevi im nikada nisu propali zbog pogodne, nešto hladnije klime na visoravni, koja se nalazila na 800 metara nadmorske visine. A vlažnost zelenim poljima obezbeđivao je sneg koji se topio sa okolnih planina. Aleksandar i Elefterija Vandolakis su najčešće žarka leta provodili u

Neapoliju, udaljenom dvadeset i nešto kilometara, gde su imali veličanstvenu gradsku kuću, ostavljajući sina Andreasa da upravlja imanjem u Elundi. Retko se videlo takvo bogatstvo.

No, svejedno nije bilo čudno da se tako imućna porodica pojavi na proslavi s ribarima, pastirima i ljudima koji su obrađivali zemlju. U celom Kritu je bilo tako. Svaki žitelj sela bi igrao i slavio, a pridružile bi im se sve bogate porodice koje su živele na obližnjim imanjima. Nisu oni mogli prirediti bolju proslavu, bez obzira na njihovo bogatstvo, a želeli su da dele draži zabave. I bogati i siromašni su preživeli rat, i obe strane imale su jednake razloge da slave oslobođenje. Duhovnu sentimentalnost *mantinadesa* i uzbuđujuću *pentozali* energiju podjednako su doživljavale porodice koje su posedovale devedeset ili devedeset hiljada stabala masline.

Sa zadnjeg sedišta kola pojavile su se dve Vandolakisove kćerke i konačno njihov stariji brat, Andreas.

Meštani su ih odmah srdačno pozdravili i prepustili im dobar sto s najboljim pogledom na plesače. Mada, Andreas nije ostao dugo da sedi.

– Hajdemo – rekao je sestrama. – Dođite da plešemo.

Zgrabio ih je obe i povukao u krug, gde su se pomešali s gomilom plesača, i one obučene u tradicionalnu odeću kao i seoske devojke. Ana je gledala. Neke od njenih prijateljica bile su okupljene u grupama, a njoj je palo na pamet da ako one mogu imati priliku da se uhvate za ruke i igraju s Andreasom Vandolakisom, onda bi to i ona mogla. Tako se i ona priključila sledećoj *pentozali*, i kao što je pre nepunih sat vremena zavodnički gledala Antonisa, sad je to činila i s Andreasom.

Ples se ubrzo završio. Jagnjetina je bila ispečena, isečena na debele komade i podeljena meštanima da se goste. Andreas se vratio porodici, ali su mu misli bile negde drugde.

Imao je dvadeset i pet godina, a roditelji su ga naveliko pritiskali

da nađe ženu. Aleksandar i Elefterija su se ljutili što odbija svaku devojku, kćerke njihovih prijatelja ili poznanika. Neke su mu bile hladne, neke tužne, druge jednostavno blede, i mada je svaka imala bogat miraz, Andreas je odbijao da ima bilo kakve veze s njima.

– Ko je ta devojka s tom predivnom kosom? – pitao je sestre, pokazujući na Anu.

– Otkud znamo? – odgovorile su jednoglasno. – Samo jedna od ovdašnjih devojaka.

– Prelepa je – rekao je. – Želim da i moja žena jednog dana tako izgleda.

Kada je ustao, Elefterija je uputila Aleksandru značajan pogled. Smatrala je da miraz ionako ne menja stvari u Andreasovom životu, te da nije ni važno koga će uzeti za ženu. Elefterija je i sama poticala iz znatno skromnije porodice nego Aleksandar, ipak to nije značajno uticalo na njihov zajednički život. Ona je samo želela da njen sin bude srećan, i ako je to zahtevalo da se naruga običajima, pa neka tako i bude.

Andreas se došetao do grupe devojaka koje su sedele u krugu i prstima jele mekano meso. Ničeg posebnog nije bilo u Andreasu, osim što je nasledio očeve karakteristične crte i majčin bledunjav ten, ali ga je njegovo porodično poreklo izdvajalo od ostalih mladića na skupu. Devojke su se postidele kada su primetile da im se Andreas približava, brzo su obrisale ruke o suknje i oblizale masnoću sa usana.

– Da lije neko za ples? – upitao je opušteno, gledajući pravo u Anu. Imao je držanje muškarca koji je siguran u svoj društveni položaj, i odgovor je mogao biti samo jedan. Da ona ustane i prihvati ruku koja joj je bila ponuđena.

Sveće na stolu su se otopile i izgorele, ali se do tada i mesec već pojavio i zasijao visoko bacajući jaku svetlost sa inače crnog neba. Točili su se rakija i vino, a muzičari podstaknuti opštim

raspoloženjem svirali su sve brže i brže. Činilo se kao da su plesači poleteli u vazduh. Andreas je čvrsto držao Anu uza sebe. U tim kasnim noćnim satima tradicija menjanja partnera za vreme plesa mogla se i zanemariti, te je odlučio da je nikako ne menja za neku matronu s nekoliko zuba i dve leve noge. Ana je bila savršena. A to nijedna druga više ne bi mogla biti.

Aleksandar i Elefterija Vandolakis su gledali kako se njihov sin udvara toj devojci, ali nisu oni bili jedini. Antonis je sedeo za stolom s prijateljima i pio do besvesti kad je shvatio šta se odigrava pred njegovim očima. Čovek za koga on radi upravo zavodi devojkicu koju želi. Što je više pio, tim je više padao u očajanje. Nije se osećao ovako utučenim ni onda kada je spavao napolju u planini tokom rata, dok su ga šibale oluje i vetrovi. Koje šanse je imao da zadrži Anu za sebe kada mu je rival bio čovek koji je bio naslednik ogromnog dela Lasitije?

U udaljenom kutu trga, Georgis je igrao domine u društvu starijih muškaraca. Njegov pogled je preko trga pratio Anu, koja je igrala s najpoželjnijom mladoženjom cele ove strane Agios Nikolaosa.

Porodica Vandolakis je konačno ustala spremna da krene. Andreasova majka je znala da on neće hteti da pođe s njima, ali u interesu čestitosti i dobrog glasa ove seoske lepotice koja mu se toliko svidela, bilo je neophodno da ipak pođe. Njen sin nije bio budala. Ako želi da se otrgne od tradicije i stekne slobodu da sam bira ženu, a ne da mu je biraju i nameću roditelji, bilo je nužno steći roditeljsku naklonost.

– Vidi – rekao je Ani – moram sada da krenem, ali želim da te vidim ponovo. Poslaću ti poruku sutra. Napisaću ti kad bismo mogli da se vidimo ponovo.

Govorio je kao čovek koji je navikao da izdaje naređenja i koji je očekivao da ona i budu izvršena. Ana se nije protivila, prvi put je shvatila daje prećutna saglasnost pravi odgovor. Nakon svega, mogla

bi to biti njena izlazna karta iz Plake.

11

– Slušaj! Obrati pažnju! Samo trenutak!

Naredba je bila nehajna; glas vladara nad slugom. Andreas je zaustavio svoj kamionet na izvesnom rastojanju od mesta gde je Antonis sekao i obarao stara, jalova stabla maslina, i dozivao ga mašući rukom. Antonis je zastao i naslonio se na sekiru. Nije se još navikao da bude na raspolaganju i usluzi svom mladom gospodaru. Lutanja poslednjih nekoliko godina, mada beskrajno teška i neprijatna, ipak su mu pružila prijatnu slobodu i sada mu je bilo teško da se navikne na svakodnevne obaveze i na to da mora skočiti kad god gazda izda naređenje. Ako to nije bilo dovoljno, onda bi našao neki drugi razlog za mržnju prema čoveku koji viče odande sa sedišta svog vozila. To gaje navodilo na osećaj kako će kad-tad njegova sekira završiti u vratu onog Andreasa Vandolakisa.

Antonisovo lice bilo je u znoju. U obrvama su mu se skupile kapljice znoja, a košulja mu se pripila uz leđa. Tek je bio kraj maja a temperatura se već digla nebu pod oblake. Nije odmah primetio da ga gazda doziva, barem još ne. Opušteno je izvukao zapušač iz šuplje tikve pokraj nogu i potegao poveći gutljaj vode.

Ana... Pretprošle nedelje jedva da ju je i primetio i nije joj posvetio nimalo pažnje, ali u noći svetkovine ona je u njemu probudila takvu strast da zbog toga nije mogao da spava. Iznova i iznova je priželjkivao trenutke njihovih nežnih zagrljaja. Trajalo je samo desetak minuta, možda i manje, ali za Antonisa svaka sekunda bila je duga kao dan. Onda se sve završilo. Tu pred njegovim očima raspršili su mu se snovi o ljubavi. Posmatrao je Andreasa Vandolakisa od trenutka kada je stigao. Gledao je kako pleše s

Anom. Znao je još tada, i pre nego što je borbena linija povučena, ko će dobiti taj rat. Neravnopravnost se svom svojom težinom spustila na njega.

Antonis je sada polako krenuo prema Andreasu, koji je nesvesno podešavao svoje držanje.

– Živiš u Plaki, zar ne? – pitao je Andreas. – Želim da ovo isporučiš u moje ime. Još danas.

Pružio mu je koverat. Antonis nije morao ni da pogleda čije ime je napisano. Znao je.

– Odneću ga kad stignem – rekao je praveći se da je ravnodušan. Presavio je pismo napola i počeo da ga gura u zadnji džep na pantalonama.

– Želim da pismo bude isporučeno još *danas* – rekao je Andreas strogo. – I nemoj da zaboraviš.

Motor njegovog kamioneta bučno je zabrujao i Andreas je užurbano krenuo unazad sa polja kovitlajući suhu zemlju u prašnjav oblak, koji se komešao u vazduhu puneći Antoniseva pluća prašinom.

– Zašto baš ja moram da ti nosim ovo prokletu pismo? – viknuo je Antonis dok je Andreas nestajao s vidika. – Đavo da te nosi!

Znao je da će ovo pismo zapečatiti njegovu ličnu muku, ali je znao i to da izbora nema. To pismo mora biti isporučeno. Andreas će brzo saznati ako ne obavi zadatak, a može i teško da plati. Koverat mu je čitavog dana stajao u džepu. Zaškripao bi svaki put kada bi seo dok je pomišljao da ga iscepa, zgužva u čvrstu loptu i baci u guduru, ili da gleda kako polako gori u vatrici koju bi napravio od strugotine koje su se nakupile tokom dana dok je sekao drva. Jedino što mu nije palo na pamet da uradi jeste da otvori pismo. Ne bi mogao podneti da pročita to pismo. I nije mu ni bilo potrebno.

Bilo je potpuno jasno šta bi u pismu moglo biti napisano.

Ana se iznenadila kada je ugledala Antonisa pred svojim vratima

u ranim večernjim satima toga dana. Kada je zakucao na vrata, gajio je nadu da je možda neće naći, ali evo nje, sa istim širokim osmehom koji je iskreno blistao za svakog ko bi se našao u njenoj blizini.

– Imam pismo za tebe – rekao je Antonis pre nego što je uspela da progovori i reč. – Pismo od Andreasa Vandolakisa. – Reči su mu se odjednom zaglavile u grlu, ali je ipak uspeo nekako da se sredi i da ih izgovori a da ne pokaže trunku svojih osećanja. Ana je širom otvorila oči s neskrivenim uzbuđenjem.

– Hvala ti – rekla je uzimajući presavijen i zgužvan koverat, vodeći računa da nikako ne sretne njegov pogled. Bilo je to kao da je ona već zaboravila njihove vatrene poljupce i zagrljaj. Zar joj to ništa nije značilo? pitao se Antonis. Tada je to njemu izgledalo kao početak, ali je sada uvideo da je poljubac, koji je za njega bio pun obećanja i iščekivanja, za nju bio samo jedan ukradeni trenutak zadovoljstva.

Ana se premeštala s noge na nogu i on je morao da primeti kako je nestrpljiva da otvori pismo i kako želi da on što pre ode. Iznenada je napravila korak unazad, hladno rekla zbogom i zatvorila vrata. Kada su se vrata zalupila, doživeo je to kao da su ga ošamarili.

Unutra u kući, Ana je nestrpljivo sela za niski stočić i drhtavim rukama otvorila koverat. Želela je da zaustavi taj trenutak. Šta će sada saznati? Jasan izliv ljubavi i strasti? Pročitace reči koje će prasnuti na stranicama pisma kao pravi vatromet? Osećanja koja se kreću poput zvezde padalice po čistom nebu? Kao i svaka druga osamnaestogodišnjakinja koja očekuje poetične izlive osećanja, bila je istovremeno skoro razočarana pismom koje je stajalo pred njom na stolu:

Draga Ana,

Želim da se vidimo ponovo. Da li bi došla na ručak sa ocem sledeće nedelje. Moj otac i majka bi vas rado ugosti – oboje.

W & N

Tvoj

Andreas Vandolakis

Mada joj je sadržaj pisma doneo uzbuđenje, približavajući je za korak bliže nameri da zauvek pobegne iz Plake, potpuno je ostala sleđena zvaničnim tonom pisma. Ana je u svojoj glavi zamišljala da ako je Andreas već stekao visoko obrazovanje, onda je on verovatno majstor lepih reči, međutim, u tom u žurbi naškrabanom pismu bilo je otprilike toliko nežnosti koliko u knjigama grčke gramatike, koje je i sama rado ostavila za sobom zajedno sa školskim danima.

Ručak je protekao kako dolikuje, i još bezbroj ručkova zatim. Anu je neumorno nadgledao otac u skladu sa strogim pravilima ponašanja, kako u krugu bogatih, tako i među siromašnima u sličnim okolnostima. U prvih šest prilika oca i kćerku je usred dana vozač Aleksandra Vandolakisa dovezio kolima do velike porodične kuće sa stubištem u Neapoliju. Ista kola su ih vraćala svaki put tačno u pola četiri. Redosled događanja uvek je bio isti. Pri dolasku bili su uvedeni u prostrano predvorje. Tu je svaki komad nameštaja bio prekriven prekrivačima napravljenim iz bezbroj manjih delova. Ivica tih prekrivača bila je ukrašena čipkom. Ogromna komoda je blistala od naredanog posuđa od najfinijeg, skoro providnog porcelana. Tu bi im Elefterija Vandolakis ponudila slatko i čašicu likera s malog poslužavnika. Ona bi mirno stajala i čekala da završe piće i vrata prazne čašice. Onda bi svi pošli u zasenčenu trpezariju, gde su s popločanih zidova gledali sa slika u ulju žestoki i brkati preci. Formalnosti su se i ovde nastavile. Aleksandar bi se pojavio, prekrstio i rekao: – Dobro došli. – Na to bi posetioći u horu odgovorili: – Počastvovani smo da budemo s vama. – Tako je bilo svaki put. Ana je već znala u kom minutu će se šta dogoditi.

Prilikom svake posete oni bi se smestili na majstorski izrezbarene

W&A

stolice s visokim naslonima, koje su stajale oko tamnog i previše izglancanog stola. Svako jelo su ljubazno prihvatili, šta god da su im prineli. Elefterija je učinila sve što je bilo u njenoj moći da se gosti osećaju opušteno; mnogo godina ranije i ona je morala da prođe kroz ove teške muke kada je prethodna generacija porodice Vandolakis i nju strogo procenjivala da li će biti podobna supruga za Aleksandra. – danas se seća one nepodnošljive ukočenosti kao da se sve to događalo prekjuče. Uprkos ljubaznom trudu ove žene, razgovori su tekli usiljeno i Georgis i Ana su osećali skoro fizički bol kao da su na suđenju. To se i moglo očekivati. Ako je ovo bila vrsta prosidbe, mada još niko nije proglasio da jeste, onda su tu i uslovi veridbe koje bi valjalo utvrditi.

Kada su se sedmi put sastali, porodica Vandolakis se premestila u prostranu kuću na ogromnom imanju u Elundi, gde su obično provodili vreme od aprila do septembra. Ana je postajala sve nestrpljivija. Ona i Andreas nisu bili nasamo još od onog plesa u maju, kako je u suzama priznala Fotini i njenoj majci jedne večeri: -I tada nismo bili nasamo, već s pola sela koje nas je posmatralo! Zašto mora sve ovo da traje toliko dugo?

– Zato što ako je ovo pravi izbor za vas mlade i ako se vaše porodice slažu s tim, onda nema potrebe za žurbom – odgovorila je Savina mudro.

Ana, Marija i Fotini su se skupile u kući Angelopulosa da prouče tajne belog veza. U stvari, njih tri su se sastale da bi mogle da proćavrljaju o takozvanom „slučaju Vandolakis”. Ana se ne bez razloga osećala kao životinja na vašaru čija se vrednost odmerava. Možda ne bi trebalo baš sve da primećuje. Čvrsto je odlučila da neće dozvoliti da joj ushićenje splasne, ne, nikako. Napunila je osamnaestu, za nju je vreme školovanja prošlo i sada joj je na pameti samo jedan jedini cilj: da se dobro uda.

– Narednih nekoliko meseci ću smatrati kao da je to vreme za

neku igru – rekla je. – Uostalom, tu je otac, koji će se pobrinuti za sve.

Naravno, Marija je bila ta koja je zaista brinula o Georgisu, a znala je i to da će zbog njega morati da ostane u kući malo duže ostavljajući svoj san sa strane da jednog dana postane učiteljica. Često je morala da se suzdrži od bilo kakvih primedbi u porodici. Nije bilo poželjno suprotstaviti se Ani.

Stari Aleksandar Vandolakis doneo je odluku tek u proleće sledeće godine. Uprkos razlici u bogatstvu i društvenom položaju, neće pogrešiti ako njegov sin uzme Anu za ženu. Na kraju krajeva, bila je veoma lepa, dovoljno bistra i očito privržena Andreasu. Jednog dana, posle ko zna kog zajedničkog ručka po redu, očevi su se povukli u predvorje kuće da popričaju nasamo. Aleksandar Vandolakis je u tom trenutku delovao veoma nadmeno.

– Svi smo svesni nejednakosti ovog sjedinjavanja pred nama, ali znamo i to da neće izazvati nikakva protivljenja ni sa jedne strane, zar ne? Moja draga supruga me je ubedila da će naš Andreas biti srećniji s vašom kćerkom od bilo koje što ih je do sada sreo. Znači, sve dok Ana izvršava svoje supružničke i majčinske obaveze, mi nemamo ništa protiv nje.

– Ja nisam u stanju da vam ponudim neki veći miraz – rekao je Georgis priznajući očigledno stanje.

– Toga smo mi svi svesni – odgovorio je Aleksandar. – Njen miraz će biti njeno obećanje da će biti dobra žena i učiniti sve što može da pomogne oko imanja. Voditi imanje je odgovoran posao i tu je preko potrebna žena u zaleđini. Ja lično mislim da se povučem u zaslužen odmor, što znači da će se pozamašan zadatak sručiti na pleća moga sina Andreasa.

– Siguran sam da će se ona iskreno potruditi – rekao je Georgis skromno. Osećao se izgubljeno. Moći i bogatstvo ove porodice za njega su bili zastrašujući. Ta materijalna moć ogledala se u svemu

što je tu porodicu okruživalo: prevelik taman nameštaj, raskošni tepisi, i tapiserije i ikone neprocenjive vrednosti koje su visile po zidovima. Sve je to ukazivalo na važnost ove porodice. No, nije važno kako se on osećao u ovoj kući, govorio je sebi. Važno je da se Ana navikne na ovu preveliku raskoš. Nije bilo nikakvog znaka da se ona ne oseća potpuno bezbrižno u domu Vandolakisa, bez obzira što se on osećao kao stranac u stranoj državi. Ana je umela otmeno da pije iz čaše, da jede fino i da uvek kaže ono što je prikladno i pristojno, kao da je rođena to da radi. On je, naravno, znao da njegova kćerka samo glumi svoju ulogu.

– Između svega ostalog, veoma je važno to što je njeno opšte obrazovanje veoma dobro. Vaša supruga, kira Petrakis, dobro ju je naučila svemu.

Čim je spomenuo Eleni, Georgis je začutio. Porodica Vandolakis je znala da je Anina majka umrla pre nekoliko godina, ali više od toga nije želeo da saznaju.

Kada su se vratili kući to popodne, Marija ih je već čekala. Zнала je da je taj dan bio presudan.

– I? – pitala je. – Je li te zaprosio?

– Još uvek ne – odgovorila je Ana. – Ali znam da će se to dogoditi. Jednostavno znam to.

Marija je znala da je njena sestra najviše na svetu želela da postane Ana Vandolakis. I Marija je želela da se Anin san ostvari. To će je izvući iz Plake u jedan drugi svet, o kojem je celog života sanjala. U svet u kojem neće morati da kuva, čisti, krpi i plete.

– Oni tamo ne gaje nikakve iluzije – rekla je Ana. – Tačno znaju u kakvoj kući živimo, znaju da sa sobom neću poneti bogatstvo, već samo nešto malo nakita koji je majka ostavila, i to je sve...

– To znači da oni znaju za majku? – prekinula ju je Marija sumnjičavo.

– Znamo samo to da je otac udovac – odsečno je uzvratila Ana. – I

to je sve što će ikada znati. – Razgovor je time završen kao daje to bila kutija s katancem.

– I šta se posle dogodilo? – pitala je Marija odvođeci i sebe i sestru daleko sa opasne teritorije.

– Čekam – rekla je Ana. – Čekaću dok me ne zaprosi. Priznajem da me to muči i sigurno ću *umreti* ako on to ne uradi uskoro.

– Hoće, sigurna sam. Očito je da te voli. *Svi* to kažu.

– Ko su to svi? – pitala je Ana oštro.

– Ne znam tačno, ali Fotini smatra da svi koji rade na imanju tako misle.

– Otkud to Fotini može da zna?

Marija je sada već znala daje rekla i previše. Mada su tri drugarice ranije imale neke zajedničke tajne, poslednjih meseci to se promenilo. Fotini je samo Mariji poverila da joj je brat zaljubljen u Anu i kako mu sada teško pada da sluša radnike na imanju koji ni o čemu drugom i ne pričaju osim o veridbi sina bogatog gospodara i devojkice sa sela. Jadan Antonis.

Ana nije dala Mariji mira sve dok joj nije ispričala ko to prenosi vesti.

– Da, to je Antonis. On je prosto opsednut tobom. Ovo moraš da znaš. On je taj koji prenosi Fotini sve spletke sa imanja i svi kažu da će te Andreas zaprositi.

Ana je za trenutak uživala u saznanju da je upravo ona u središtu rasprava i nagađanja. Dopalo joj se da zna kako je pažnja usmerena na nju i želela je sada da čuje što više.

– Šta još kažu? Hajde, Marija kaži mi!

– Kažu da se Vandolakis ženi ispod svoga ranga.

To nije bilo ono što je Ana očekivala i svakako ne ono što je želela da čuje. Odgovorila je ljutito:

– Šta me briga šta misle? Zašto se *ne bih* udala za Andreasa Vandolakisa? Sigurno se nikada ne bih udala za nekoga kao što je taj

Antonis Angelopoulos. On nema ništa osim košulje koju nosi na sebi!

– Ne bi trebalo da govoriš tako o rođenom bratu svoje najbolje drugarice – uostalom, razlog što taj mladić nema ništa jeste taj što je bio daleko i borio se za svoju domovinu, za razliku od onih koji su ostali kod kuće i punili svoje džepove.

Ana je teško primila Marijine oštre primedbe. Ona se grubim rečima prosto okomila na sestru, i Marija, kao i uvek kada bi se uplela u raspravu s neobuzdanom Anom, odlučila je da joj ne uzvрати. Pobegla je iz kuće i pošto je u trčanju bila brža od Ane, koja ju je sledila, za trenje nestala s vidika u malim ulicama koje su vodile izvan sela.

Marija je umela da se obuzda. Za razliku od svoje nestašne sestre, čija su osećanja, misli i postupke svi mogli jasno da vide, Marija je bila promišljena. Ona je svoja osećanja i mišljenje uglavnom zadržavala za sebe, smatrajući da se zbog izliva emocija i nepromišljenih reči čovek kasnije često kaje. U poslednjih nekoliko godina naučila je da kontroliše svoja osećanja bolje no ikad. Na ovaj način je ostavljala utisak zadovoljne osobe, a to je bilo važno pre svega zbog toga da bi zaštitila oca. Ponekad bi i ona sebi dozvolila luksuz da spontano iskaže osećanja, i kada bi se to dogodilo, to se moglo uporediti samo sa snažnom olujom iz vedra neba.

Uprkos mišljenju radnika sa imanja i sumnjama ostalih oko Aleksandra Vandolakisa, veridba je održana u aprilu. Par je posle večere najzad ostavljen nasamo u poluosvetljenoj dnevnoj sobi. Ovi trenuci bili su usiljeniji od svih prethodnih. Iščekivanje veridbe već je postalo takvo da kada je najzad došao čas i Andreas zaprosio Aninu ruku, ona skoro da ništa nije osećala. U mislima je toliko puta doživela scenu prosidbe da kada se najzad stvarno dogodila, ona je bila samo jedna dobra glumica na pozorišnoj sceni. Osećala se nekako ukočeno, nestvarno.

– Ana – rekao je Andreas. – Želim nešto da te pitam.

W & N

U ovoj prosidbi nije bilo ni traga romantike, nije bilo mašte, ni trunke magije. Ona je bila hladna kao tlo pod nogama na kojem su stajali.

– Hoćeš li da se udaš za mene?

Ana je postigla svoj cilj. Dobila je opkladu sa samom sobom i pokazala pesnicu svima koji su mislili da neće biti dostojna veleposedničke porodice. To su bile njene prve misli kada je pružila ruku Andreasu i poljubila ga strasno i duboko u usta prvi put.

Kao što su to običaji nalagali, za vreme veridbe mladoj su počeli da pristižu bogati pokloni od njene buduće porodice. Za nju su se kupovale prelepe haljine, svileni veš i bogat nakit; i mada otac nikada ne bi mogao takve stvari da joj priušti, Ana više ni u čemu nije oskudevala. Bila je potpuno opremljena do časa kada će konačno postati Vandolakis.

– Ovo je kao da mi je svaki dan praznik – rekla je Ana Fotini, koja je dolazila da vidi najnoviju isporuku luksuznih stvari koje su za nju stizale iz Irakliona. Mala kuća u Plaki sada je već bila preplavljena mirisom ekstravagancije. U to posleratno vreme, kada je za mnoge i par svilenih čarapa bio nezamisliv, osim za najbogatije žene, Anina oprema za venčanje postala je pravi spektakl i sve devojke su se tiskale po kući da je vide. Dugačka venčanica boje sedefa bila je smeštena u kutiji obloženoj najtanjim mogućim belim papirom, kao u holivudskim filmovima. Kada bi Ana podigla neku stvar da je pokaže znatiželjnim prijateljicama, materijal bi skliznuo među prstima kao voda niza stenu. Sve je to prevazilazilo i njene najsmelije snove.

Nedelju dana pre venčanja pripreme u Plaki započele su mešenjem tradicionalnog venca. Testo se razvlačilo sedam puta. Veliki venac od testa ukrašavao se figuricama u obliku cvetova i lišćem paprati, a poslednji stadijum bio je pečenje dok venac ne bi dobio zlatnobraon boju. Potpun krug simbolizovao je nameru

neveste da oстане sa svojim mužem od početka do kraja. Za to vreme u domu Vandolakisovih Andreasove sestre počele su da ukrašavaju bračne odaje u kući u kojoj će budući par živeti. Unosile su posteljinu od svile, pravile vence od bršljana u koje su udevale lišće nara i lovora.

Za proslavu veridbe priređeno je raskošno slavlje, a za samo venčanje u martu sledeće godine nije se nije štedelo oko izdataka. Pre samog venčanja, koje je trebalo da se obavi u Elundi, gosti su pristizali u kuću Vandolakisovih. Bila je to čudna mešavina. Bogati ljudi iz Elunde, Agios Nikolaosa i Neapolija pomešani s radnicima sa imanja i silnim narodom iz Plake. Kada su ljudi iz sela ugledali Anu, ostali su zabezeknuti. Na grudima je nosila toliko zlatnika da bi to bilo dovoljno da popuni rezerve neke banke, dok su joj sa ušiju visile teške zlatne naušnice. Bleštala je u prolećnoj svetlosti, a njena venčanica s tradicionalno crvenim ogrtačem izgledala je kao da je upravo stigla iz neke od *Priča iz hiljadu ijedne noći*.

Georgis ju je gledao s ponosom i nekako smeten, pitajući se da li je to njegova rođena kćerka. Jedva da su je mogli prepoznati. Sada je želeo više no ikada da je njegova Eleni ovde i da vidi njihovu prvorođenu kako predivno izgleda. Pitao se šta hi ona rekla o Aninom ulasku u tako uticajnu porodicu. Toliko toga u starijoj kćerki ga je podsećalo na njegovu ženu, ali je video i to daje mnogo toga kod njegove kćerke potpuno strano za njega. Izgledalo je nemoguće da on, običan ribar, ima bilo kakve veze s ovim priviđenjem.

Marija je tog jutra pomogla Ani da se spremi. Ani su se toliko tresle ruke da je Marija morala da joj zakopča svu dugmad. Znala je daje to ono što je Ana želela i da sada upravo postiže konačan cilj. Bila je sigurna da je njena sestra toliko često u svojim snovima uvežbavala ulogu velike dame da neće imati poteškoća da se privikne na stvarnost.

– Kaži mi da se ovo zaista događa – rekla je Ana. – Ne mogu da verujem da ću stvarno postati kira Vandolakis!

– Sve ovo je stvarnost – umirivala ju je Marija, pitajući se da li možda ona misli na stvarni život koji je čeka u velikoj kući. Nadala se da će tamo biti mnogo više od vrednog nakita i skupih haljina. Čak i za Anu samo to bogatstvo ne bi bilo dovoljno.

Raznolikost gostiju učinila je da događaj bude neobičan, ali još neobičnije bilo je to što je predsvadbena slavlje priređeno u mladoženjinoj umesto u mladinoj kući, kako to tradicija nalaže. Svi su znali zbog čega je to tako. Niko nije morao to ni da kaže. Kakav svadbeni pir bi mogao da se priredi u kući Georgisa Petrakisa? Gospođe, sveznalice iz Neapolija, uveliko su se kikitale zbog toga, isto kao i kada su čule da će se Vandolakisov sin oženiti kćerkom siromašnog ribara. „Šta ta siromašna porodica, pobogu, zamišlja?” rugale su se. Šta god da su mislili o tom braku, sada su svi bili tu da uživaju u dobrom ručku: služilo se jagnjeće pečenje, sirevi i Vandolakisovo vino iz sopstvene proizvodnje.

A kada se svih dvesta stomaka dobro napunilo, došlo je vreme za venčanje. Bila je to šarena povorka automobila i običnih magaraca, koji su vukli manji teretnjak niz put prema Elundi.

Na Kritu, ceremonija venčanja bila je ista i za siromašne i za bogate. Sveštenik je mladencima stavio na glavu jednostavne krune od suvog cveća i trave obmotanih trakom i premeštao ih tri puta da bi tako potvrdio njihovo ujedinjenje. Ove krune će kasnije Anina svekrva uramiti i obesiti visoko iznad kreveta bračnog para da ne bi, kako se kaže, niko mogao zgaziti njihov brak. Obredne reči uglavnom su se gubile u vrevi crkvenog skupa, ali kada su najzad mlada i mladoženja spojili ruke sa sveštenikom, crkvom je zavladala tišina. Mladenci su potom obišli oko oltara, Isajin ples, i gosti su znali da će par uskoro izaći napolje na sunčevu svetlost.

Prateći mladu i mladoženju, koji su se vozili u kočijama, svi su se

uputili u kuću Vandolakisa, gde su već bili postavljeni veliki drveni stolovi za sledeću gozbu. Ljudi su jeli, pili i igrali do duboko u noć, a pre izlaska sunca pucanj iz puške označio je kraj slavlja.

Posle venčanja Ana je gotovo nestala iz Plake. Dolazila je u posetu ocu jednom nedeljno, ali posle izvesnog vremena radije je slala kola po oca i tako su se njeni dolasci u Plaku sasvim proredili. Kao supruge budućeg gazde imanja njen društveni položaj potpuno se promenio. Međutim, to za nju nije bila nikakakva poteškoća. To je bilo upravo ono što je želela – da potpuno raskine sa svojom prošlošću.

Ana se posvetila novoj ulozi i uskoro otkrila da su njene obaveze kao snahe bile isto toliko teške kao one da bude supruga. Dan je provodila u društvu Elefterije i njenih prijateljica, posećivala ih ili ih primala u kući i, kao što se i nadala, sve one uživale su u dokolici koja se graničila s običnom lenjošću. Njen glavni zadatak bio je da pomogne u vođenju domaćih poslova, što se uglavnom svodilo na to da nadgleda da li je služavka postavila odgovarajući stolnjak i dovoljno hrane na sto kada se muškarci radnici uveče vrate s posla.

Nastojala je da napravi promene u obe porodične kuće, da ih oslobodi tamnih zastora i tmurnog nameštaja. Andreasu je gundala sve dok ga nije ubedila da razgovara s majkom i zatraži dozvolu za to. Na kraju je Elefterija pristala da ubedi i pravu glavu kuće. To je bio put za sve što je trebalo da se promeni u kući.

– Ne želim prevelike promene u velikoj kući – rekao je Aleksandar Vandolakis ženi, misleći na kuću u Elundi. – Ana može malo da okreći kuću u Neapoliju ako baš to toliko želi.

Nova mlada bacila se na posao i sva zanesena počela da bira tapete i tkanine putujući nebrojeno puta kod uvoznika francuske i italijanske robe koji je imao odlično snabdevenu radnju u Agios Nikolaosu. Bila je potpuno zaokupljena time. Andreas je bio

W & N

presrećan gledajući je živahnu i dobro raspoloženu tih dana.

Drugi njen ozbiljan zadatak bio je da organizuje proslavu *panegirije*, koju su Vandolakisi priređivali svojim radnicima. Ana se u tome odlično snalazila. Ponekad, prilikom tih proslava, osećala je na sebi pogled Antonisa Angelopulosa. Tada bi ga i ona pogledala, ali bi srela njegov nepomičan i ljutit pogled. Vrlo retko bi joj se i obratio.

– Kira Vandolakis – rekao bi s preteranim poštovanjem poklanjajući se suviše duboko. – Kako ste?

Kada bi joj se tako obratio, Ana bi ustuknula i njen odgovor bio bi isto tako krut.

– Odlično, hvala.

I tada bi mu okrenula leđa. Njegovo ponašanje i pogled terali su je da se postavi nadmoćno. Kako *se usuđuje*?

Udaja nije samo Ani donela promene već i Mariji. Mlađa sestra je sada dobila ulogu gazdarice u svom domu. Ranije je dosta snage trošila na to da udovolji sestri, a pošto je Ana otišla, to je značilo da može potpuno da se posveti svojim obavezama. Sada je s novim poletom počela da vodi domaćinstvo. Često je odlazila sa ocem da obave isporuku na Spinalongu.

Pošto nije mogao da ostavlja cveće na grob svoje Eleni, Georgisu je svaka poseta ostrvu bila prilika da se seti svoje supruge. Nastavio je da putuje tamo-amo s dr Lapakisom i po lepom i po ružnom vremenu. Prilikom tih putovanja doktor je često pričao o svom poslu. Priznao je Georgisu koliko mnogo leproznih bolesnika umire i koliko mu nedostaju posete dr Kiricisa.

– On je svojim dolascima donosio nadu – rekao je Lapakis umorno. – Ni sam nisam u stanju da verujem previše, ali sam video šta vera može da učini. Za neke leprozne i sama vera da ih Kiricis može izlečiti bila je dovoljna da prestanu da priželjkuju smrt. Mnogi sada opet smatraju da nemaju razloga za život.

Lapakis je primio nekoliko pisama od starijeg kolege, u kojima mu je ovaj objasnio razloge svog odsustva. Kiricis je još bio zauzet uređivanjem u ratu oštećene bolnice u Iraklionu. To ga i sprečava da nastavi istraživanja. Lapakis je otvorio srce Georgisu. Većina ljudi na njegovom mestu samo bi se spustila na kolena i molila Bogu, ali u odsustvu vere, Lapakis se samo naslonio na svog vemog lađara čije su muke uvek bile veće od njegovih.

Ljudi na ostrvu su i dalje umirali od te strašne bolesti, dok je za one manje obolele život na Spinalongi bio pun neočekivanih iznenađenja. Od kada je rat okončan, nedeljno su prikazivana čak dva filma, radnje su bile snabdevene bolje nego ikad, a štampa stizala urednije. Dimitrije, sada sedamnaestogodišnjak, već je počeo da obučava petogodišnjake i šestogodišnjake, dok je iskusniji učitelj preuzeo stariju decu; po dogovoru je nastavio je da živi u kući Kontomarisovih, na obostrano zadovoljstvo. Koliko je to bilo moguće, moglo se reći da su ostrvom zavladao mir, red i zadovoljstvo. Čak ni Teodor Makridakis više nije imao potrebu da pravi probleme. Voleo je dobre rasprave za pultom u krčmi, pogotovo od kada je odustao od preuzimanje vlasti. Nikos Papadimitrije je bio najbolji za taj posao.

Marija i Fotini su bile zauzete svakodnevnim obavezama, tako da im je sledećih nekoliko godina proletelo kao u nekakvom plesu, što je značilo da moraju da nauče beskonačno mnogo novih koraka. Pored tri sina, Savini Angelopulos bila je preko potrebna pomoć sposobne i vredne kćerke da bi svi muškarci u kući bili nahranjeni i zbrinuti. Tako je Fotini, isto kao i Marija, imala porodične obaveze koje su je vezale za Plaku.

Da je živa, Eleni bi možda poželela nešto bolje za svoju kćerku nego da ostane u selu, a sigurno je da ne bi mogla poželeti i savesnije dete od Marije. Toj devojci na pamet nije palo da ostavi oca

W & N

nezbrinutog, mada je i ona ponekad sanjala o tome da s kredom u ruci jednog dana stane pred razred kao nekada njena majka. Te želje, međutim, davno su izbledele isto kao i šare na njihovim zastorima.

Dve drugarice su nekoliko godina delile zadovoljstvo i ograničene mogućnosti ovakvog života, a za to vreme izvršavale su dodeljene obaveze a da se nijednom nisu požalile. Tako nešto im nije ni palo na pamet. Morale su da dovuku vodu sa seoske česme, da donesu drva za peć, kuvaju i tresu tepihe. Marija bi redovno skupljala med iz košnica smeštenih na timijanom obraslom proplanku u blizini Plake. Med je bio toliko sladak da ona godinama nije kupovala ni gram šećera. U bašti iza kuće stare kante za maslinovo ulje sada su bile prepune bosiljka i nane, dok su se *pithoi*, veliki sudovi u kojima su davno držali vodu i ulje, pokazali kao savršeno kućište za gajenje muškatali i ljiljana.

Devojke su bile upućene u narodne veštine koje su se negovale i čuvale još od davnih vremena i sada su bile dovoljno stasale da nauče stare veštine koje nigde nisu bile zapisane, ali su se prenosile s generacije na generaciju. Fotinina baka je bila vrlo spretna žena. Ona im je pokazala kako se boji vuna ekstraktom iz latica irisa, hibiskusa i hrizantema i kako da ispletu korpe i prostirke od suve obojene trave. Druge žene iz sela naučile su ih umeću gajenja i uputile u svojstva lekovitih biljaka iz kraja. Cesto su odlazile čak u planine da bi sakupljale razne trave, kao što su divlja žalfija i kamilica, zbog njihovih lekovitih svojstava. Ako bi im se posrećilo, vraćale bi se s punom korpom jednom od najvrednijih lekovitih biljaka; *origanum dictamus*, za koju se tvrdilo da leči ne samo rane već upalu grla i stomačne tegobe. Marija bi uvek odvojila dovoljnu količinu za sveštenika i za svog oca ako bi se razboleli, tako je u selu izbila na glas da je vična mešanju lekovitih trava.

Prilikom njihovih dugih šetnji po planini, nailazile su i na hortu, planinsku biljku bogatu gvoždem, što je bitan sastojak svake dijete.

Igre iz detinjstva koje su igrali praveći ogromne pite od peska na plaži sada su bile zamenjene rasonodom za odrasle. Pripremale su kolače od pravog testa i koristile prirodne začine.

Marijin najvažniji posao između kasne jeseni i ranog proleća bilo je održavanje vatre u kući. To im nije samo pružalo prijatan boravak u kući dok je napolju divljao hladan vetar već je čuvao duh kuće. *Špiti* – Grci koriste istu reč i za „kuću“ i za „dom“ – bio je veličanstven simbol jedinstva, pripadnosti, a pre svega stalne brige za druge.

Ma koliko su nekome Marijine obaveze izgledale teške, pogotovo nekome ko je dolazio iz grada – ili Ani, koja je sada živela u raskoši – uvek se našlo vremena za lepe priče, pa i za ogovaranja. Fotinina kuća bila je najpogodnija za to. Pošto se lenčarenje smatralo za greh, tako ozbiljan posao kao što je ogovaranje morao se obavljati uporedo sa šivenjem, heklanjem ili ručnim radom. Nisu samo tako devojačke ruke bile zaposlene već se tako pripremalo za budućnost. Svaku jastučnicu, podmetač ili stolnjak u kući udate žene izvezla je sama domaćica, njena majka ili baka svojim rukama. Ana je bila izuzetak. Bez obzira što je sedela godinama sa starijim ženama koje su tkale i vezle, ona je uspela da završi samo jedno manje ćoške jastučnice i ništa više. Još jedan dokaz o njenom stalnom buntu. Njena tvrdoglavost bila je neobjašnjiva. Dok su ostale žene i devojke sedele, pričale i vezle, dotle njeni prsti nisu radili baš ništa. Ona bi mlatila svojom iglom, zatim pravila neke figure po vazduhu, dok bi vez jedva pipnula. Prava je sreća da je udajom ušla u porodicu gde je sve bilo obezbeđeno.

Nekoliko puta godišnje devojke su se bavile spoljnim poslovima, što je značilo da su vreme provodile napolju. Odlazile su u berbu grožđa i bile su prve u ogromnim naćvama da bi gazile po soćnom voću. A onda, pre nego što bi se jesen pretvorila u zimu, one bi sa ostalima odlazile da tresu grane masline da bi rod opao i mogao da

skupi u velike korpe. Ti dani bili su ispunjeni mladalačkim smehom, a do završetka tih zajedničkih poslova priređivali su vesele igranke, pa su se čak i brakovi ugovarali.

Iz ove grupe bezbrižnih ali savesnih i odgovornih devojaka polako je jedna po jedna odlazila kada bi našla muža za sebe ili, što je bio češći slučaj, kada bi budući muž našao nju. Uglavnom su to bili mladići iz Plake ili iz susednih sela kao što su Vruhas ili Seles. Roditelji su se uglavnom poznavali godinama i ponekad su ugovarali brakove svojih potomaka i pre nego što bi oni naučili i da napišu svoja imena. Kada je Fotini saopštila Mariji da će se veriti, Mariji se učinilo da joj se ceo svet srušio. Ona je samo reda radi pokazala radost i zadovoljstvo, međutim, u dubine duše osećala je grižu savesti zbog ljubomore. U svom očaju videla je sebe kako kao usedelica i dalje sedi sa ženama i hekla sve do zalaska sunca.

Fotini je, kao i Marija, imala dvadeset dve godine. Njen otac je godinama snabdevao ribom gostionicu uz obalu. Vlasnik Stavros Davaras bio mu je dobar prijatelj i pouzdana mušterija. Njegov sin Stefanos već je pomagao ocu i znalo se da će jednoga dana preuzeti očeve poslove. Taverna je bila puna gostiju, pogotovo u dane vikenda i praznicima. Pavlos Angelopulos je poštovao Stefanosa i smatrao ga je odgovarajućom prilikom za svoju kćerku. A pošto je već postojala uzajamna zavisnost i povezanost dveju porodica, smatrao daje to povoljna osnova za brak. Mladi su se poznavali od malih nogu i bili su sigurni da će vremenom uspeti da probude i osećanja jedno prema drugom što bi dodalo koju varnicu uz, kako se kaže, ugovoreni brak. Ugovoren je solidan miraz, veridba je protekla kako valja, a potom i venčanje.

Velika uteha za Mariju bila je vest da će Fotini i dalje živeti veoma blizu nje. Mada je Fotini sada imala potpuno drugačije obaveze, mnogo teže – radila je u taverni, vodila domaćinstvo, i to sve u dogovoru sa svekrom i svekrvom – mlade žene su se ipak

viđale svakog dana.

Odlučna da ne zavarava svoja obeshrabrena osećanja jer se sada našla u prilično smanjenoj grupi neudatih, Marija se sada s više poleta posvetila sve češćim posetama bolesnicima na Spinalongi. Posebno je vodila računa i o tome da njihov dom bude besprekomo uredan. Za mladu ženu ovaj način života bio je daleko od onoga što je očekivala. Njenu odanost ocu cenili su svi u selu, ali istovremeno njeni neuspesi da nađe muža u očima mnogih smanjili su njen ugled. Biti usedelica smatralo se za kletvu, a biti ostavljen na polici bilo je ravno svakodnevnim ponižavanjima u selu kakva je bila Plaka. Ako pak ostari tako a ne nađe sebi mladoženju, njena požrtvovanost ubrzo će prerasti u nipodaštavanje. Problem je bio u tome što se u njenom selu jedva mogao naći pogodan muškarac za nju, a Marija nikada nije ni razmišljala o momku iz drugog sela. Bilo je nezamislivo da bi se Georgis ikada odrekao svojih korena i napustio Plaku, zato je i za Mariju bilo nemoguće da se ikada odseli i da ostavi oca. Znala je da su njene šanse za udaju ravne onima da vidi voljenu majku kako ulazi na vrata.

12

1951

Ana je već četiri godine udata i uživa u svom novom statusu. Volela je Andreasa predano i dobrovoljno se odazivala njegovoj strasti prema njoj. Za sve oko nje bila je besprekoma supruga. Bila je potpuno svesna da porodica očekuje da im saopšti da je trudna. Nije je uznemiravalo to što još nije imala dece. Biće vremena na pretek i za decu, a ona je uživala u ovom bezbrižnom periodu i previše da bi želela da ga izgubi zbog materinstva. Elefterija je to napomenula

jednog dana kada su razgovarale o dekoraciji jedne spavaće sobe u Neapoliju.

– Ovo je bila dečja soba – rekla je – kada su naše devojčice bile male. U koju boju bi želela da se okreći?

Elefterija je verovala da je odabrala pogodan trenutak da snaha kaže nešto o svojim planovima i želja. ma da postane majka, a bila je razočarana kad je Ana samo izjavila kako bi za tu sobu volela bledozelenu boju. – To će se uklopiti s meblom koji sam poručila za presvlaku nameštaja – rekla je.

Ana i Andreas, zajedno s njegovim roditeljima, neko vreme u toku leta živeli su u velikoj kući neoklasičnog stila u Neapoliju. Ana je zapravo tu kuću sada svim svojim umećem preuredila. Elefterija je smatrala da su prefinjeni zastori i preosetljiv nameštaj nepraktični, ali se pokazalo da ona nije u stanju da stane na put ovoj mladoj ženi. U septembru je porodica počela da se pakuje i vraća u glavnu kuću porodice u Elundi,

koju je Ana takođe postepeno preuredila po svom ukusu uprkos naklonosti svekra prema mračnom stilu. Često je odlazila u Agios Nikolaos u kupovinu, a jednog dana kasno u jesen kada se vratila s jednog takvog puta, s radošću je ugledala tapetara kako postavlja najnovije zastore. Od sreće jumula je u kuhinju i poljubila u glavu osobu koja je sedela za stolom.

– Zdravo, dragi – rekla je. – Kako je išlo ceđenje danas?

Bio je to prvi dan ceđenja maslina, važan datum u kalendaru, kada je presa prvi put upotrebljena posle mnogo meseci. Uvek je vladalo silno uzbuđenje da li će se mašina pokrenuti ili ne. Na hiljadu litara ulja trebalo je iscediti iz onih brojnih korpi s maslinama koje su čekale da budu samlevene i naravno da je bilo veoma važno da sve prođe kao po loju. Tečnost zlatne boje koja je curila iz prese u *pithoi* bila je osnova porodičnog bogatstva i, kako je to Ana ubrzo shvatila, svaka kanta ulja omogućavala je nov metar materijala, novu haljinu

koja bi se ručno šila da nabori i falte što lepše prate njene obline. Po tim haljinama ona se više od svega ostalog razlikovala od dugih žena iz sela, čije se suknje bez boje i ikakve forme nisu ništa razlikovale od onih koje su njihove babe nosile pre sto godina. Danas, da bi se zaštitila od novembarskog hladnog vetra, Ana je nosila smaragdnozeleni kaput čiji kroj je umnogome povećavao grudi i kukove. Bogata krznena kragna bila je dignuta oko vrata da bi grejala uši i milovala obraze.

Kako je prošla kroz sobu, svilena postava od kaputa šuškala je oko njenih nogu dok je ona potanko prepričavala kako joj je protekao dan. Pristavila je vodu da pripremi sebi kafu kada se čovek od stola podigao. Ana se okrenula i vrisnula od iznenađenja.

– Ko si *ti*? – pitala je prigušenim glasom. – Ja... ja sam mislila da si ti moj muž.

– Tako sam i pretpostavio. – Muškarac se nasmejao, pomalo zbunjen tom zbrkom.

Kako su njih dvoje stajali tako licem u lice, Ana je videla da muškarac koga je pozdravila s toliko uzbuđenja, doduše nije njen muž, ali da umnogome liči na njega. Po širini ramena, po kosi, a sada i po načinu na koji je tamo stajao, čak i po visini, bio je potpuno isti kao Andreas. Imao je jak i karakterističan nos Vandolakisovih, a malo kose oči bile su već neugodno slične. Kada je progovorio, Anina su se osušila usta. Koji su ovo trikovi?

– Ja sam Manoli Vandolakis – rekao je pružajući ruku. – TI mora da si Ana.

Ana je znala da postoji neki takav rođak i već je čula nekoliko puta da se pominje ime Manoli, ali ništa više od toga. Nikada ga ne bi mogla zamisliti kao kopiju svoga muža.

– Manoli – ponovila je to ime. Bilo je prijatno izgovoriti ga. Bilo je potrebno da povрати kontrolu nad situacijom. Osećala se glupo što je napravila takvu grešku i što je nepažnjom poljubila jednog stranca.

– Da li Andreas zna da si ovde? – pitala je.

– Ne, stigao sam pre sat vremena rešen da iznenadim sve u kući. S tobom sam zasigurno uspeo! Izgledaš kao da si videla duha.

– Osećam se kako i nalaže prilika – rekla je Ana. – Sličnost između vas dvojice skoro je neugodna.

– Andreasa nisam video deset godina, ali smo oduvek ličili jedan na drugog. Ljudi su mislili da smo blizanci.

Ana je i sama videla to, ali je videla i mnoge druge stvari koje su ovu verziju njenog muža činile drugačijom od originala. Mada je Manoli imao široka ramena kao i Andreas, ovaj je ipak bio vitkiji i ona je mogla da vidi njegova koščata ramena kako se ocrtavaju ispod košulje. Njegove oči su se smejale, a podočnjaci su bili duboki. Smatrao je da je to odlična šala što ga je pomešala s rođakom, a Ana je mogla da zaključi da je celu tu situaciju on namestio. Život je tu da u njemu uživamo, to se moglo prepoznati u njegovom osmehu.

U tom trenutku pojavili su se Andreas i njegov otac i počeli su izlivi radosti i iznenađenja kada su ugledali Manolija kako stoji nasred kuhinje. Ubrzo su sva trojica muškaraca sedela oko stola i pijuckali rakiju. Ana se izvinila i povukla se da pomogne oko večere. Kada se Elefterija posle sat i nešto vratila kući, već je i druga flaša bila pri kraju. I ona i Manoli su briznuli u plač od radosti kada su se srdačno zagrlili. Još iste večeri poslali su pisma Andreasovim sestrama, a sledeće nedelje priređeno je veliko porodično slavlje u čast Manolijeovog povratka posle čitave decenije.

Manoli Vandolakis je bio mladić slobodnog duha koji je poslednjih deset godina proveo uglavnom u Grčkoj, rasipajući pozamašno nasledstvo svojih roditelja. Njegova majka umrla je za vreme porođaja, dok je otac umro pet godina kasnije u svojoj tridesetoj od srčanog udara. Manoli je rastao slušajući tužne priče kako je njegov otac umro jer mu je srce prepuklo. Da li je to bilo istina ili ne, u svakom slučaju, Manoli je živeo kao da mu je svaki

dan poslednji. Tu svoju filozofiju smatrao je savršeno razumnom, tako da čak ni stric Aleksandar, koji je postao Manolijev staratelj posle smrti njegovog oca, Janisa Vandolakisa, u tome nije mogao da ga spreči. Manoli je još kao dete primetio da svi oko njega žive opterećeni raznim poslovima i da jedino uživaju nedeljom ili nekim prazničnim danom. On je želeo da uživa u životu svakog dana.

Mada su mu sećanja na roditelje iz dana u dan bila sve bleđa, govorili su mu često da su oni lepo i odgovorno živeli. Ali šta im je lepog doneo taj primeran život? Sve to nije bilo dovoljno da izbegnu ranu smrt, zar ne? Sudbina ih je pokosila. Do đavola s tim, mislio je; ako sudbinu ne možemo izbeći, barem da vidi šta to još život može da mu ponudi osim nekoliko decenija života na krfskim proplancima pre nego što ga ispod njih ne sahrane.

Deset godina ranije Manoli je napustio dom. Osim retkih pisama koje je slao stricu i strini – neke iz Italije, druge iz Jugoslavije, a najčešće iz Atine – da bi ih obavestio da je još uvek živ, malo kontakata je imao sa svojom porodicom. Aleksandar je bio svestan toga da njegov stariji brat Janis nije umro tako mlad, sada bi Manoli bio taj koji bi nasledio imanje Vandolakisovih, a ne njegov sin. Ali to su bile samo njegove pretpostavke. Umesto zemlje koja je mogla doneti koristi, kada je napunio osamnaest godina, Manoli je uzeo manju svotu novca. To je bila suma koju je naveliko rasipao po Rimu, Beogradu i Atini.

– Život na visokoj nozi ima i visoku cenu – priznao je Andreasu kada se vratio. – Najbolje žene su ti kao dobro vino, skupe, ali zaslužuju svaku drahmu. – Sada, kako god bilo, kada su mu žene po Evropi očerupale sve što je posedovao, jedino mu je preostala neka sića u džepu i stričevo obećanje da će ga zaposliti na imanju.

Njegov povratak izazvao je veliko komešanje ne samo kod strica i strine već i u Andreasu. Sa samo šest meseci razlike među njima dvojicom, oni su bili gotovo kao blizanci. Kao deca poznavali su ne

samo misli jedan drugom već i patnje, ali posle osamnaeste godine njihovi životni putevi otišli su različitim pravcima tako da je sada bilo teško i zamisliti kako će se stvari odvijati kada se Manoli vratio.

Bilo je to u stvari u pravo vreme. Aleksandar Vandolakis se pripremao da se povuče sledeće godine, a Andreasu bi dobro došla pomoć u vođenju imanja. Svi su smatrali da je bolje da se Manoli prihvati posla nego da zaposle nekog sa strane. Aleksandar se pitao da li će se mladi rođak zaista prihvatiti teškog posla, ali je na kraju odbacio te sumnje. Manoli je ipak bio njihova krv.

Manoli je nekoliko meseci živeo u kući na imanju Elundi. Bilo je tu puno soba koje se nikada nisu koristile, tako da njegovo prisustvo nikome nije smetalo, ali u decembru mu je Aleksandar ponudio zasebnu kuću. Manoliju se dopao porodični život i voleo je da bude deo dinastije od koje se dobrovoljno odvojio na deset godina. Stric je očekivao od njega da se oženi u skoroj budućnosti i zato je smatrao da bi bilo bolje da živi u svom domu.

– Bio bih srećan da nađeš razumnu devojkicu koja bi bila spremna da živi u kući gde već imamo dve gazdarice – rekao je Manoliju. – Ali treća žena bi samo stvarala probleme, veruj mi.

Manolijeva kuća ranije je pripadala upravniku imanja dok je Aleksandar plaćao stranca za taj posao. Kuća je bila smeštena na kraju kratkog kolskog puta, na kilometar od glavne kuće. Sa četiri spavaće sobe i velikom primaćom sobom, bila je predviđena za neženju. Međutim, Manoli je nastavio da redovno posećuje glavnu kuću. Želeo je da ga hrane i da vode o njemu računa isto kao i o Aleksandru i Andreasu, a tu su bile i dve žene da mu udovolje. Ukućani su voleli njegove prijatne i zanimljive razgovore i svi su ga lepo prihvatili. Jedino gaje Aleksandar često opominjao da bi najzad mogao da živi u svojoj kući.

Manoli je živeo svoj život na imanju kao da je tu samo privremeno. Lepršao je kao leptir s jednog mesta na drugo. Ma gde

da se pojavi, za sobom je ostavljao neispunjena obećanja. Još kao dete, umeo je da razvlači stvari do granica održivosti. Samo da bi dokazao kako ima smelosti, jednom je držao ruku nad vatrom sve dok se nije dobro opekao. Drugi put je skočio sa najviše stene na plaži u Elundi i ogrebao leđa da se more oko njega zacrvenelo. Po velikim gradovima širom Evrope kockao se sve dok ne bi sve izgubio osim košulje na sebi, ali bi onda napravio zavidan preokret. Takav je bio. I protiv svoje volje zaključio je da sličnu igru igra i ovde u Elundi, razlika je bila samo u tome što je sada bio u obavezi da ostane na istom mestu. Više nije mogao sebi da dozvoli da odleti daleko, iako je to žarko želeo.

Posle izvesnog vremena, na Aleksandrovo veliko iznenađenje, Manoli je počeo vredno da radi, mada nije imao iste obaveze kao i njegov brat. Andreas je svoj ručak uvek nosio sa sobom u polje da ne bi morao da gubi vreme vraćajući se do kuće. Međutim, Manoli je više voleo da se skloni na nekoliko sati sa jarkog sunca i dolazio je redovno da ruča za kuhinjskim stolom u domu Vandolakisovih. Ana nije imala ništa protiv. Volela je njegovo prisustvo u kući.

Ana i Manoli nisu mnogo razgovarali, uglavnom je to bilo koketiranje. Manoli ju je zasmejavao, ponekad su joj od smeha i suze tekle niz lice, i ta njena zahvalnost njegovom začikavanju i šalama i način na koji bi joj se, kao kakvoj nestašnoj učenici, raširile ženice kada bi im se pogledi sreli, bili bi dovoljni da ga čitavo popodne odvoje od obilaska maslinjaka.

Elefterija je radije boravila u ovoj kući nego u Neapoliju jer se plašila da se Manoli ne trudi dovoljno oko posla na imanju. – Muškarci ne bi smeli da se motaju po kući u toku radnog dana – prigovorila je jednom Ani. – Ovo ovde je ženska teritorija. Njihovo mesto je tamo napolju.

Ana je odlučila da se oglušiti na svekrvino negodovanje, a Manolija je pozdravljala još ljubaznije. Smatrala je da njihova bliskost

produbljuje jedno pravo prijateljstvo. Običaj je bio da ženama pripada veća sloboda kada su već bile udate. Dozvoljavalo bi im se mnogo više nego dok su bile slobodne devojke. Tako, niko nije mogao da uskrati Ani slobodu da provede sat dnevno, ponekad i više, sa svojim rođakom. Međutim, kada su ljudi primetili da su Manolijeve posete sve učestalije, probudili su se zli jezici.

Za vreme jednog ručka tog proleća Manoli se zadržao duže nego uobičajeno. Ana je osetila njegovu neobuzdanost i odjednom je zadrhtala od opasnosti u koju se upustila. Tih dana kada bi odlazio, on bi joj držao ruku i ljubio je na neki apsurdno teatralan način. Ona bi šaljivim gestom oslobađala ruku, ali način kako je svojim srednjim prstom pritiskao sredinu njenog dlana i tamo ga zadržao, naterao ju je da počne da drhti. Još čudnije je bilo to kako joj je dodirivao kosu. Kosa ti je neživotna, rekao je smejući se, uostalom Ana je ta koja je počela, šalio se, da ljubi potpunog stranca u kuhinji... u kosu. I tako je to išlo. Nabrao je neko poljsko cveće toga dana i poklonio joj ga s cvetovima maka. To je bila romantična pažnja koja ju je opčinila, pogotovo kada je izvukao jedan cvet i udenuo joj usred bluze. Njegov dodir je bio nedokučiv jer je to bio trenutak kada ona nije bila sasvim sigurna da li je dodir njegove ogrubele ruke i njene meke kože bio slučajan ili je on sasvim slobodno pomilovao njene grudi prstima. Samo tren kasnije, kada je osetila njegov nežan dodir prstima i po svom vratu, sumnje više nije bilo.

Ana je bila plahovita žena, ali ju je sada nešto sputavalo. Gospode bože, pomislila je, ovo je početak ludila. Šta ja to radim? Videla je sebe kako stoji u toj velikoj kuhinji licem u lice s čovekom koji, mada veoma liči na njenog muža, ipak to nije. Videla je i kako bi zapala u neprijatnu situaciju ako bi neko, recimo, virio kroz prozor. Uzaludan je bio njen trud da samu sebe ubedi, znala je da to nikako ne bi izgledalo dvosmisleno.

W & A

U njenom braku s Andreasom nije ništa nedostajalo. On je bio topao, muškarac za obožavanje, a suprugi je dao određene ruke da menja u njihovom domu sve što želi; ona je čak podnošljivo izlazila na kraj sa svekrom i svekrvom. Kao bračni par veoma brzo su se uklopili u matricu, kao što se i događa u takvim brakovima, i u braku je bilo sve predvidivo, što je davalo sigurnost svima da za sledećih pola veka neće biti nikakvih iznenađenja. Posle svih iščekivanja i uzbuđenja da započne potpuno nov život, Ana je uskoro otkrila da i to može biti isto toliko dosadno kao ono staro što je ostalo iza nje u Plaki. Nedostajalo joj je uzbuđenje koje je donosilo nešto nedozvoljeno, žmarci zabranjene sreće. Da li te stvari zaslužuju da se izloži opasnosti da izgubi sve, ona to nije znala.

Ovu opasnu igru moram zaustaviti, pomislila je. Inače bih mogla sve izgubiti. Ona se Manoliju i dalje obraćala nadmeno. To je bila njihova igra. Ona je uvek tako razgovarala s njim. Što je on bio zavodljiviji, ona ga je držala sve potčinjenijim.

– Slušaj mladiću – rekla bi ona. – Kao što znaš, moj brak ne samo da je ugovoren već su me i kupili. A to tvoje cveće s livade možeš da poneseš negde drugde.

– Zaista? – reče Manoli. – Pitao bih gde tačno da ga odnesem? Imaš li adresu?

– Vidiš, mojoj sestri još nije ugovoren brak. Mogao bi da ga odneseš njoj. – A onda je još dodala: – Pozvaću je na ručak sledeće nedelje da je upoznaš. Dopašće ti se.

Sledeće nedelje bila je slava Agios Georgisa, znači, bio je to pogodan trenutak da pozove Mariju i oca u posetu i na ručak. Za Anu je ta poseta bila više obaveza nego zadovoljstvo što će ih videti. Ana je osećala da više nema ništa zajedničko s mlađom sestrom, a nije znala ni to šta bi s ocem pričala. Ostatak te sedmice Ana je provela u sanjarenju o tome kako je Manoli dodiruje i jedva je čekala da ponovo budu nasamo, ali pre nego što se to dogodi, razmišljala je

kako joj predstoji jedan dosadan porodični ručak.

Dosta namirnica je i dalje nedostajalo na Kritu, ali to ni najmanje nije doticalo domaćinstvo porodice Vandolakis, pogotovo ne u danima svetkovine. Bila je to verska obaveza da se ti dani proslave. Georgis je bio dirnut pozivom.

– Marija, vidi! Ana nas je pozvala na ručak.

– Kako je to dirljivo od njenog visočanstva – rekla je Marija nesvakidašnje zajedljivo. – Kada?

– U nedelju. Za dva dana.

Potajno je i Mariji bilo drago što su pozvani. Čeznula je da obnovi bliskost sa sestrom. Znala je daje to zapravo ono što je njihova majka oduvek želela. Svejedno je osećala neku neprijatnu nelagodu kako se dan približavao. Georgis, koji se polako izvlačio iz prevelike i duge tuge, bio je srećan da vidi svoju stariju ćerku.

Anin želudac se zgrčio kada je čula neprijatno pištavi zvuk očevoг kamioneta na ulazu. Pribrala se i laganim koracima krenula niz široke stepenice da ih pozdravi. Manoli, koji je već stigao, prišao je ulaznim vratima pre Ane i širom ih otvorio.

Marija nije bila ono što je očekivao. Imala je najkrupnije smeđe oči koje je ikada video i sada su ga te oči širom otvorene gledale od vidnog iznenađenja.

– Ja sam Manoli – rekao je koračajući prema njoj ispruženih ruku: – Andreasov rođak.

Anina pisma bila su toliko površna da Marija i Georgis nisu ništa znali o pristiglom rođaku.

Manoli je uvek bio u svom elementu kada su lepe devoјke bile u pitanju, ali nikada ovoliko kao sada. Ko je dao toliko nevinosti takvoj lepoti. Proveravao je svaki detalj: tanak struk, grudi po meri i mišićave ruke od dugogodišnjeg fizičkog rada. Ona je bila istovremeno i krhka i jaka.

Tačno u jedan svi su seli za sto da bi ručak mogao da počne. S

Elefterijom, Aleksandrom, njihovim dvema kćerkama koje su došle s porodicama bilo ih je petnaestoro. Razgovarali su veselo i bučno.

Manoli je još pre susreta čvrsto odlučio da malo flertuje s Aninom mlađom sestrom. Zavodnik kao što je bio on, radio je to iz navike. Međutim, nije očekivao da Marija bude toliko lepa i tako pogodna za zadirkivanje. Za vreme ručka on je nadmoćno vodio glavnu reč dok je šaljivo razgovarao s njom, i mada nije bila naviknuta na takvu razuzdanost, ona je vešto odbijala njegove šaljive primedbe. Njena neizveštačena i iskrena priroda činila ju je toliko različitom od ostalih žena. Odjednom je primetio da se i sam primirio i da joj neplanirano postavlja sasvim pristojna pitanja. Tako je otkrio kako se ona razume u lekovite biljke u okolnim planinama. Poznaje njihovu lekovitu moć. Pričali su i o tome gde je mesto tih biljaka u svetu i kako ih je nauka nepravедno istisla iz upotrebe. Marija i Ana su se razlikovale kao prirodan biser i brušeni dijamant. Jedan ima prirodan sjaj i svoj jedinstven pravilan oblik, drugi je sečen i brušen da bi mu se dala blistava lepota. Manoliju se dopadao i jedan i drugi nakit, i ova nežna devojka s pitomim očima koja je toliko bila privržena ocu. U njoj nije bilo ništa izveštačeno, a njena naivnost bila je za njega neočekivano primamljiva.

Ana je posmatrala kako Manoli uvodi Mariju na svoju magičnu teritoriju, pričajući joj priče koje su je zabavljale. Videla je kako se njena sestra topi od njegove vreline. Do završetka ručka Ana je shvatila šta je učinila. Ona je poklonila Manoliju, predala ga je kao mašnom uvezan paketić svojoj sestri, a sada bi htela da ga vrati.

13

Tokom čitave sledeće nedelje Manoli je bio veoma uznemiren. To je za njega bilo i novo i neobično. Kako bi mogao da osvoji Mariju?

Ona je bila potpuno različita od većine žena koje je upoznao na svojim putovanjima. Pored toga, znao je da su pravila ponašanja između žene i muškarca u Plaki bila sasvim drugačija od onih po gradovima gde se ranije kretao i živeo. Ovde u seljačkom okruženju na Kritu svaki učinjen pokret, svaka reč postajala je predmet ispitivanja. On je toga u potpunosti bio svestan i onda dok je posećivao Anu u onim posebnim prilikama, i mada je uvek bio obazriv i vodio računa da izvesne granice nikada ne pređe, on je dobro znao da se igra vatrom. U Ani je video usamljenu ženu koja se izolovala od sela u kojem je odrasla. Doduše, postigla je svoj cilj i ispunila ambicije, ali se sada dosađuje. Ona je znatno popravila svoj položaj, međutim, sada je lebdela u socijalnom vakuumu bez prijatelja i u tome se jedino Manoli našao da je zabavlja. Ana je bila žena čije su oči tako željno upijale njegov pogled, njene usne bi se razvukle u širok osmeh kad bi ga ugledala; bilo bi grubo kada je ne bi primećivao.

Marija je bila potpuno drugačija. Ona ne samo da nije želela da se uda izvan svog malog sela već se imao utisak da se uopšte i ne trudi oko udaje. Živela je u maloj kući s ocem udovcem, uglavnom zadovoljna, a u isto vreme potpuno spremna za udaju. Manoli nije sebi priznao da je njega najviše i privukla upravo njena nezainteresovanost za njega. On ima sve vreme ovoga sveta, mislio je, biće strpljiv i sigurno će je pre ili kasnije osvojiti. Samopouzdanje nikada nije nedostajalo muškarcima iz porodice Vandolakis. Jedva da je i dopiralo do njih da bi mogli ostati bez onoga što toliko žele. Sreća je služila Manoliju. Možda je najvažnija činjenica bila ta što je Fotini poštedela Mariju ogovaranja koja su kružila o Manoliju i Ani. Beskrajne reke tih priča Fotini je saznavala od brata Antonisa. Prošlo je pet godina od onog poljupca koji ništa nije značio Ani, a toliko mnogo Antonisu. Još ga je mučio taj osećaj da je bio odbačen. On je sada prezirao Anu i sa zluradim zadovoljstvom posmatrao je kako joj

pridošli rođak njenog muža redovno dolazi u posetu. Te posete postale su češće od kada su Elefterija i Aleksandar više vremena provodili u Neapoliju, a manje u Elundi. Antonis je dolazio s novim vestima kad god bi došao na večeru kod Fotini u tavernu uz obalu, gde je sada bio i njen dom.

– Prošle nedelje je bio kod nje najmanje dva sata za vreme ručka – likovao je Antonis.

– Ne želim više da slušam te tvoje priče – rekla je Fotini oštro dok mu je sipala rakiju. – A pre svega na bih želela da ih Marija čuje.

– Zašto ne? Njena sestra je postala prava bludnica. Zar ne misliš da ona to već zna? – prasnuo je Antonis.

– Naravno da ona to ne zna. A ne znaš ni ti. Uostalom, šta to znači ako joj muževljev rođak dolazi u posetu? On je deo porodice, zašto ne bi dolazio?

– U redu da dolazi povremeno, ali on dolazi svakog dana. Druge porodice se ne posećuju tako često.

– Misli kako god hoćeš, ali Marija za to ne sme da zna – niti njen otac Georgis. Taj čovek se dovoljno napatio. Anina udaja za bogatog čoveka za njega je nešto najlepše što mu se moglo dogoditi – znači začepi usta. Ozbiljno ti kažem, Antonise.

Fotini je to zaista ozbiljno mislila. Ona je tresnula bocu na sto ispred brata i ljutito ga pogledala. Postavila se zaštitnički prema Georgisu i Mariji Petrakis kao da su njena krv i svom snagom je želela da te pakosne spletke drži što dalje od njih. Uostalom, deo nje ionako nije mogao da poveruje u te priče. Zašto bi Ana, čiji se život preokrenuo one noći kada je srela Andreasa, sada rizikovala i odbacila sve to? I sama pomisao na to bila joj je nerazumna, čak i glupa, uostalom, Fotini je gajila nadu da će Manoli, predmet Antonisovih nakaradnih ogovaranja, možda ipak jednog dana primetiti Mariju. Od dana prazničkog ručka u čast Georgisa, Marija je neprekidno pričala o Andreasovom rođaku, ponavljajući svaki

detalj njihovog susreta u kući Vandolakisovih.

Manoli je počeo da dolazi u selo. Njegovo prijateljstvo s Georgisom postalo je srdačno i uskoro su se redovno sastajali u krčmi; tu je sa ostalim muškarcima iz Plake igrao trik-trak, delio meštanima jake cigarete i raspravljao s njima o politici ostrva u gustom oblaku dima u taverni. Čak i u ovom malom selu pored puta koji vodi do još manjih sela, najradije se pričalo o svetskoj politici. Uprkos udaljenosti, događanja na kopnu u Grčkoj stalno su izazivala kako jake strasti tako i bes.

– Komunisti su krivi! – izjavio je Lidaki, lupajući pesnicom po šanku.

– Kako možeš tako nešto da kažeš? – pitao je neki seljanin. – Da sve ono nije bilo radi monarhije, naša država na kopnu ne bi bila ni upola u tolikim problemima. I tako bi se razgovor otegao do kasno u noć. – Dva Grka su dovoljna za jednu raspravu – kažu, a ovde, uglavnom tokom čitave nedelje, bilo je i po dvadesetak seljana toliko različitih mišljenja koliko komada masline se može smestiti u jednu teglu.

Manoli je imao šire poglede na svet od ostalih u krčmi – većina njih nikada nije otišla dalje od Irakliona, dok neki nisu stigli dalje od Hanije – on je uneo novo viđenje u te nesuglasice i beskrajne rasprave. Mada je pazio da se ne hvališe previše o svojoj nadmoći i da ih ne podseća na daleka putovanja, zabavljao ih je pričicama o dogodovštinama s Italijanima, Jugoslovenima i braćom Grcima sa kopna. Bio je neposredan i svi su ga zavoleli. Uživali su u veselosti koju je svojim dolaskom unosi u krčmu. Kad god bi nastao tajac u raspravama, Manoli bi ispričao neku novu anegdodu i društvo bi mu se zadovoljno prepustilo. Njegove priče o Turskoj četvrti u Atini, Španskim stepenicama u Rimu ili o kafanama u Beogradu naprosto su hipnotisale prisutne i dok bi on pričao, vladala bi tišina. Nije morao čak ni da ulepšava činjenice da bi one bile zabavne. Priče o

tome kako su ga nasumice uhapsili na brodu nasred Mediterana, ili kako se upustio u tuču u napuštenim ulicama jedne luke u Jugoslaviji bile su sve dovoljno istinite. Bile su to dogodovštine čoveka koji je zapravo obišao svet bez ikakve odgovornosti, potpuno bezbrižan. Pokazalo se daje on možda divalj, ali nije bezdušan čovek. Dok je pričao, Manoli je bio svestan da ne želi da se prikaže kao nepodoban muškarac za Georgisovu kćerku i shodno tome je malo ublažavao svoje priče.

Čak i Antonis, koji je neprestano vrebao iz nekog ugla u taverni kad god bi se rođak njegovog gazde pojavio, sada je počeo srdačno da ga pozdravlja. Muzika je bila ono što ih je povezalo, osim toga i činjenica da su obojica nekoliko godina proveli izvan ove provincije; mada za deceniju mlađi od sedokosih s kojima su pili, oni su na neki način bili učeniji no što će ovi ikada biti. Manoli je još kao dete naučio da svira liru, koja mu je za vreme putovanja ne samo pravila društvo već – bila jedini izvor materijalne sigurnosti. Ponekad je jedino taj instrument stajao između Manolija i gladovanja. Često je bio u situaciji da svira za večeru. Lira je ostala jedini imetak koji nije prokockao. Ovaj dragoceni instrument sada je visio na zidu iza šanka, a kada bi bocu rakije ispraznili skoro do dna, on bi skinuo liru sa kuke i počeo da svira. Zagudeo bi po instrumentu i strune bi zabrujale kroz noć.

Za Antonisa je njegova drvena frula, *thiaboli*, bila stalni pratilac svih onih godina dok je bio daleko od kuće. Umilni tonovi frule ispunili su na stotinu različitih pećina i čobanskih koliba. Tonovi su gađali pravo u srce i dušu njegovih drugara i to im je pomagalo u onim satima dok su bili daleko od svojih i vreme provodili u posmatranju i čekanju. Manoli i Antoni su u svemu bili različiti, jedino je muzika ostala ona neutralna teritorija gde bogatstvo ili hirerarhija nije imala nikakvu ulogu. Njih dvojica su obično po nekoliko sati svirali zajedno u krčmi. Njihove privlačne melodije

omađijale bi slušaoce ne samo u krčmi već i one koji su kroz otvorene prozore mogli čuti kako melodije plove iznad mirnog sela.

Mada su svi bili svesni velikog bogatstva što su Manolijevi roditelji stekli, a njihov sin ga rasuo po svetu, sada su ga meštani ipak prihvatili kao nekog ko je ravan njima, ko mora marljivo da radi da bi preživeo i ko, sasvim prirodno, teži da ima ženu i porodicu. Za Manolija je jednostavnost ovog sređenog života imala posebnu draž. Bez obzira što nije bilo moguće da ponovo vidi Mariju, što je u stvari bila njegova skrivena namera kada je dolazio u Plaku, on je otkrio mnogo toga u selu koje je zavoleo. Povezanost prijatelja još iz detinjstva, odanost porodici i način života koji nije imao potrebu da se menja stolicima – sve je to bilo veoma privlačno. Kada bi uspeo da nađe ženu kao što je Marija, ili možda neku drugu lepoticu iz drugog sela, to bi zadovoljilo njegovo shvatanje pripadnosti. Osim za vreme verskih proslava u selu, on i nije imao drugih prilika da sretne Mariju.

Formalnosti kojih su se i dalje držali ljudi u selima kao što je Plaka njega su potpuno izluđivale. Mada je nalazio daje čuvanje tradicije veoma privlačno, za njega je prastari način udvaranja bio u najmanju ruku smešan. Znao je da svoje namere ne sme Ani ni da spomene, ali u svakom slučaju, on je više nije posećivao tako često. Tu su bila pravila igre koje je morao da prekrši ako je želeo da mu se ostvari plan da osvoji Mariju. Ana je bila hladna prema njemu kada ju je poslednji put posetio.

– Onda, hvala ti na poseti – rekla je oštro.

– Vidi – rekao je Manoli – mislim da ne bih smeo više da dolazim na ručak. Ljudi su počeli da gundaju kako nemam mere.

– Kako god hoćeš – prasnula je očiju punih suza i besna. – Ti si očito završio svoju malu igru sa mnom. Pretpostavljam da sada igraš istu igru s nekom drugom.

I žustrim koracima je izašla iz sobe, a za sobom gromoglasno

zalupila vrata.

Manoliju će nedostajati njihova prisnost i vamice iz Aninih očiju, ali tu cenu je on bio spreman da plati.

Pošto nije imao nikoga ko bi mu kod kuće spremio jelo, Manoli je često odlazio u neku od taverni u Elundi ili u Plaki. Svakog petka odlazio je u tavernu kod Fotini, koju su ona i Stefanos preuzeli od njegovih roditelja. Prilikom jedne takve posete, sedeo je sam i gledao u more prema Spinalongi. Ostrvo je imalo oblik napola utonulog jajeta i već mu je postalo toliko poznato da više i nije ozbiljnije razmišljao o njemu. Kao i svi drugi, samo ponekad bi se upitao kako li je tamo preko. Ali ga te misli nisu dugo držale. Spinalonga je jednostavno bila tamo, gomila stena nastanjena leproznim bolesnicima.

Tanjir pun sitne ribe bio je pred Manolijem na stolu i kako ih je jednu po jednu nabadao na viljušku, nešto mu je privuklo pogled. U sumrak, mali brodić je brektao dolazeći sa ostrva i pravio trouglaste talase dok je sekao gustu vodu. U brodiću su bile dve osobe, a kako je brodić ušao u luku, video je da jedna on njih liči na Mariju.

– Stefanose! – dozivao je. – Da li je ono tamo Marija s Georgisom? Ne vidamo baš često žene da odlaze na ribarenje, zar ne?

– Nisi oni išli u ribarenje – odgovorio je Stefanos.

– Oni su samo odvezli isporuku gubavcima.

– Oh – rekao je Manoli jedući polako i zamišljeno.

– Pretpostavljam da i to neko mora da radi.

– Georgis to radi već godinama. To je veća zarada od ribarenja – i sigurnija – rekao je Stefanos, spuštajući tanjir prženog krompira na sto ispred Manolija. – Ali on to uglavnom radi za...

Fotini, koja se vrmala u pozadini, shvatila je u kom pravcu ide ovaj razgovor. Odmah je znala da možda njen muž i nije imao nameru, ali je izgleda zaboravio Georgisovu želju da se istina o

Eleninij tragičnoj smrti od lepore drži u tajnosti zbog porodice Vandolakis.

– Izvoli, Manoli! – Stigla je s tanjirom plavog patlidžana. – Sveže su pečeni. S belim lukom. Nadam se da će ti se dopasti. Izvini nas na trenutak!

Zgrabila je muža za ruku i povukla ga prema kuhinji.

– Moraš biti oprezan! – rekla je. – Mi svi moramo zaboraviti da je Anina i Marijina majka ikada bila na Spinalongi. To je jedini način. Mi znamo da nemaju razloga da se stide, ali možda Aleksandar Vandolakis ne misli tako.

Stefanos se postideo.

– Znam, znam. Jednostavno moj mozak, to je sve. Zaista je to bilo glupo s moje strane – mrmljao je. – Manoli dolazi toliko često da sam i zaboravio da je on povezan s Anom.

– Ja ne mislim samo na Anu – priznala je Fotini. – Marija gaji osećanja prema Manoliju. Samo su se jednom sreli, u Aninij kući, ali od tada ne prestaje da priča o njemu, barem meni.

– Zaista? Toj jadnoj devojci je potreban muž, ali on mi izgleda neozbiljno za nju – odgovorio je Stefanos. – Nema baš veliki izbor u ovom kraju, zar ne?

Stefanos je sve video crno ili belo. Razumeo je nameru svoje žene i shvatio je da on i Fotini imaju zadatak da zbliže ovo dvoje. Tačno nedelju dana kasnije ukazala se prilika za Marijin i Manolijev susret. Kada se Manoli pojavio tog petka, Fotini se iskrala na sporedan ulaz i otrčala do Petrakisove kuće. Georgis je već večerao i otišao do krčme da igra trik-trak, dok je Marija sedela u polumraku i pokušavala da čita.

– Marija, on je tu – rekla je Fotini zadihana. – Manoli je kod nas u taverni. Zašto ne bi došla da ga vidiš.

– Ne mogu – rekla je Marija. – Šta bi otac pomislio?

– Za ime boga – odgovorila je Fotini. – Imaš dvadeset tri godine.

Budi hrabra. Tvoj otac i ne mora da zna.

Zgrabila je prijateljicu za ruku. Marija se opirala ali samo blago; u svom srcu je čeznula da pođe.

– Šta da mu kažem? – pitala je zabrinuto.

– Ne brini – umirivala ju je Fotini. – Muškarac kao što je Manoli nikada ne bi dozvolio da to bude tvoja briga, u svakom slučaju ne zadugo. On će imati mnogo toga da kaže.

Fotini je bila u pravu. Čim su njih dve stigle u tavernu, Manoli je odmah uzeo stvar u svoje ruke. Nije se raspitivao zašto je Marija tu, već ju je pozvao za svoj sto, pitao ju je šta je radila od kada su se poslednji put videli i kako joj je otac. A onda, mnogo hrabrije od ostalih muškaraca u njegovoj situaciji, rekao je: – Otvorili su novi bioskop u Agios Nikolaosu. Da li bi pošla sa mnom?

Marija, već sva crvena od uzbuđenja što ponovo vidi Manolija, sada je pocrvenela još više. Pogled je spustila u krilo i jedva da je mogla da mu odgovori.

– Bilo bi lepo – izustila je nekako. – Ali u ovom kraju se to ne radi... poći u bioskop s nekim koga jedva poznajete.

– Reći ću ti kako ćemo. Ja ću pozvati Fotini i Stefanosa da pođu i oni. Oni će predstavljati tvoju pratnju. Hajdemo u ponedeljak. To je dan kada je taverna zatvorena, zar ne?

I tako, još pre nego što je imala vremena da se zabrine ili da razmisli o razlozima da ga odbije, izlazak je ugovoren. Za manje od tri dana oni će poći u Agios Nikolaos.

Manolijevo ponašanje je bilo besprekomo i njihovi izlasci ponedeljkom pretvorili su se u događaje nedelje. Svakog ponedeljka njih četvoro bi se našli oko sedam uveče da bi pogledali najnoviji film i otišli na večeru.

Georgis je bio presrećan što vidi kako se njegovoj kćerki udvara tako zgodan i šarmantan mladić, neko ko mu se dopao još nekoliko meseci pre nego što ga je njegova kćerka uopšte i upoznala. Mada je

to bio vrlo moderan pristup – odigrava se pred očima javnosti pre nego je sačinjen bilo kakav formalan dogovor – oni se ipak pomeraju ka modernim vremenima, pa je tako i činjenica da Marija ima pratioce pomogla da se umiri gundanje i neslaganje starijih gospođa po selu.

Ova vesela četvorka uživala je u zajedničkom društvu i njihovi odlasci iz Plake promenili su ustaljeni obrazac njihovog inače jednoličnog života. Mnogo su se smejali prilikom tih zajedničkih izlazaka, Manoli ih je zabavljao svojim šalama i lakrdijama. Marija je prvi put sebi dozvolila užitak da sanjari. Razmišljala je o tom zgodnom mladiću na čijem licu se nikada nisu pojavile bore premda ga je smeh pratio celog života.

Ponekad kada bi pogledao pravo u njene oči, ona bi osećala nevidljive dlačice na svom vratu koje bi se same od sebe podigle, a dlan bi joj postao vlažan. Čak i u vrelim noćima osećala je kako nekontrolisano drhti. Za nju je bilo sasvim novo iskustvo i to što joj laskaju i zadirkuju. Koje je prijatno olakšanje bio Manoli u njenom do tada povučenom i bezbojnom životu! Bilo je trenutaka kada se pitala da li je on uopšte sposoban da o bilo čemu ozbiljno misli. Mehurići njegovog uzavrelog raspoloženja dodirnuli su sve oko njega. Njegova veselost bila je zarazna. Marija nikada nije doživela takvu bezbrižnu sreću i počela je da razmišlja kako bi ova euforija mogla biti ljubav.

Preispitujući stalno svoju savest, nametnulo se pitanje šta će biti s ocem ako se ona uda. Prilikom zaključivanja bračnih dogovora, devojka bi napustila svoju porodicu i odlazila kod mladoženjinih roditelja. Jasno je da se tako nešto ne bi dogodilo u Monolijevom slučaju jer on nije imao roditelje, ali je isto tako bilo nemoguće i to da se on useli u njihovu malu kuću u Piaki. S obzirom na ugled njegove porodice, to ne bi priličilo. To joj se neprestano vrzmalo u mislima. Izgledalo joj je neverovatno i to da je Manoli do sada

nijednom nije poljubio.

Manoli se predstavio u svom najboljem izdanju. Još na početku je došao do zaključka da je jedini način da osvoji Mariju ako se ponaša besprekomo. Ponekad mu se činilo sasvim besmisleno da je u drugim zemljama odvlačio devojke u krevet a da im nije ni ime znao, a sada je s Marijom proveo desetine i desetine sati a da je nije ni dodirnuo. Njegova čežnja za njom bila je ogromna, ali ova iščekivanja su imali svoju slast. Bio je siguran da će njegovo strpljenje na kraju dobiti zasluženu nagradu i da ovo čekanje njegovu čežnju za njom samo čini još većom. U prvim mesecima udvaranja, kada bi se zagledao u njeno bledo ovalno lice uokvireno tamnom upletenom kosom, ona bi stidljivo i zbunjeno skrenula pogled dole u strahu da slučajno ne sretne njegov. Međutim, kako je vreme prolazilo, pred njegovim pogledom ona je postajala sve hrabrija. Smelo mu je uzvraćala pogled. Da je pogledao u njen prelep vrat izbliza, imao bi zadovoljstvo da primeti ubrzani puls pre nego što će se lepe crte lica razvući u širok osmeh. Ako bi joj sada oduzeo nevinost, znao je da bi morao da se seli iz Plake. Mada je u svojoj prošlosti razdevičio na tuce mladih devojaka, sada ne može da obeščasti ljupku Mariju, a što je još važnije, neki unutrašnji glas mu nalaže da se suzdrži. Došlo je vreme da se skrasi.

Sa izvesnog odstojanja, Ana je uvređena kiptela od besa i zavisti. Manoli jedva da ju je i posetio od onog dana kada su Georgis i Marija bili na ručku. Nije se pojavio ni kada je zakazano veliko porodično slavlje. Kako se usuđuje tako da se ponaša prema njoj? Od oca je saznala da se Manoli udvara Mariji. Da to on nju samo ne provocira? Samo kada bi mogla da mu dokaže kako je nije briga. Za to jednostavno nije bilo prilike, i tako je katarza morala da izostane. Ona se očajnički trudila da ih ne zamišlja zajedno. Razjareno se bacila u najekstravagantniji poduhvat oko kuće koji je ikad preduzet samo da bi joj nešto zaokupilo pažnju. U isto vreme znala je da se

dogadjaji u Plaki neumoljivo razotkrivaju, ali ona nije imala kome da se poveri i bes je ključao u njoj kao para u ekspres loncu.

Andreas, zaprepašćen njenim neobičnim raspoloženjem, neprestano se raspitivao šta nije u redu, ali je ona svaki put odgovarala da je ostavi na miru. On je odustao. Uskoro je primetio da su slatki dani početka braka s pogledima punih ljubavi i nežnih reči zauvek nestali, a da se on trudi da što više vremena provodi na imanju. I Elefterija je primetila promenu. Samo nekoliko meseci ranije Ana je izgledala tako srećna i živahna, a sada je stalno ljuta. Za Anu, prikrivanje ovakvih osećanja bilo je protivno onome što joj je priroda nalagala. Poželela je da vrišti, da viče, da iščupa kosu iz korena, međutim, morala je da se savlada i kada bi je otac i Marija ponekad došli u posetu, Manolija ne bi ni spomenuli.

Marija je podsvesno osećala da njeno prijateljstvo s Manolijem možda negde i prodire u teritoriju njene sestre i ona možda smatra da je porodica Vandolakis njeno privatno dobro. Zašto činiti stvari gorim nego što jesu i pričati o njima? Ona nije imala predstavu o dubini Aninog bola i pretpostavljala je da ono neshvatljivo za nju možda ima veze sa činjenicom da Ana još nikako nije uspevala da zatrudni.

Jedne večeri u februaru, šest meseci nakon početka večernjih izlazaka jednom u nedelji, Manoli je pošao da se nađe s Georgisom. Stari je sedeo sam za šankom i čitao lokalne novine. Digao je glavu kada je Manoli prišao. Iznad glave lebdeli su mu kolutići dima.

– Georgise, mogu li da sednem? – pitao je Manoli ljubazno.

– Da – uzvratilo je Georgis i ponovo spustio pogled na novine. – Ja ne posedujem ovo mesto, zar ne?

– Želim nešto da te pitam. Prelazim odmah na stvar. Želeo bi da se oženim tvojom kćerkom Marijom. Hoćeš li dati svoj pristanak?

Georgis je pažljivo savio novine i spustio ih na sto. Manoliju je izgledalo da je protekla večnost pre nego što je Georgis progovorio.

– Svoj pristanak? Naravno da ću dati pristanak! Ti se udvaraš najljepšoj devojci u selu više od pola godine – mislio sam da me nikada nećeš pitati. Bilo ti je krajnje vreme!

Georgisov razmetljiv odgovor donekle je sakrio njegovo neizmerno zadovoljstvo zbog prosidbe. Ne samo jedna, evo sada i druga njegova kćerka postaje član najmoćnije porodice u kraju. Nije on gajio skorojevićska osećanja u srcu, samo je osetio iskreno olakšanje i zadovoljstvo što sada obe imaju sigurnu budućnost. To je bilo nešto najbolje čemu se jedan otac može nadati za svoju decu, pogotovo kada je taj otac bio samo siromašni ribar. Iznad Manolijeve glave, kroz poluodškrinute prozore krčme, mogao je da vidi žmirkajuću svetlost sa Spinalonge. Samo kada bi njegova Eleni bila ovde da podele ovaj trenutak.

Ispružio je ruku prema Manoliju. Nije imao više šta da kaže. Njegov izraz lica sve je rekao.

– Hvala ti. Brinuću se za nju, ali među nama rečeno, brinućemo se i za tebe – rekao je Manoli, potpuno svestan kako Marijin otac može da zapadne u usamljenost posle njene udaje.

– Hej ti! Ovde nam je potreban tvoj nabolji *tsikoudia* – doviknuo je Manoli Lidakiju. – Mi bismo ovde nešto da proslavimo. Ovo je pravo čudo. Ja više nisam siročče!

– O čemu ti to pričaš? – pitao je Lidaki, prilazeći mrzovoljno s bocom i dve čaše, naviknut na Monolijeve smele i šaljive izjave.

– Georgis je pristao da bude moj tast. Oženiću se Marijom!

Te večeri meštani koji su se zatekli u krčmi pridružili su se Manoliju i pre nego što je isprošena devojka išta saznala, muškarci iz sela živahno su nazdravljali za njenu budućnost.

Kasnije te noći kada se Georgis najzad vratio kući, Marija je već bila spremna da pođe u krevet. Kada je njen otac ušao brzo zatvarajući vrata da februarski vetar ne rashladi sobu, ona je odmah primetila neobičan izraz na njegovom licu. Bio je rumen od

uzbuđenja i zadovoljstva.

– Marija – rekao je kada joj je prišao i zgrabio je za ruke – Manoli je zatražio tvoju ruku. Želi da se oženi tobom.

Za trenutak je spustila glavu. Bol i zadovoljstvo su se nekako ravnomemo izmešali. Steglo joj se grlo.

– Šta si mu odgovorio? – pitala je šapatom.

– Ono što bi i ti želela da odgovorim. Pristao sam, naravno!

Marija nikada ranije nije osetila tako pomešana osećanja. Njeno srce se osećalo kao veliki kazan pun sastojaka koje nikako ne može da izmeša. Strah joj je pritiskao grudi. Šta je ovo? Zar se sreća mora osećati kao bol? Kao što nije mogla da zamisli kako drugi osećaju bol, tako nije znala kako to drugi doživljavaju ljubav. Bila je sasvim sigurna u to da voli Manolija. Nije bilo teško voleti čoveka koji je bio toliko šarmantan i duhovit. Ali kakva je budućnost čeka s njim? Mučilo ju je mnoštvo briga. Šta će se dogoditi s njenim ocem? Budila se briga za njim.

– To je divno, oče. Zaista je divno, ali šta će biti s tobom? Ne mogu da te ostavim samog.

– Ne brini za mene. Ja mogu ostati – i ne bih želeo da se selim iz Plake. Ovde ima još mnogo toga što moram da uradim.

– Kako to misliš? – pitala je, mada je tačno znala na šta misli.

– Spinalonga. Onom ostrvu sam i dalje potreban – i ići ću tamo sve dok budem imao snage da vozim brodić. Doktor Lapakis računa na mene, kao i stanovnici ostrva.

Na ostrvo je svakim danom pristizalo sve više gubavaca. Svakog meseca su dolazili novi bolesnici, znači i da se snabdevanje povećalo. Morao se dovući i građevinski materijal koji je vlada obezbedila i tražila da se otpremi na ostrvo. Georgis je bio glavni organizator tog poduhvata. Marija je imala razumevanja za očevu čvrstu povezanost za ostrvo. Oni su retko razgovarali o tome, ali je među njima ćutke bilo prihvaćeno da on to shvata kao svoju dužnost

i da je na taj način povezan s mrtvom Eleni.

I otac i kćerka su te noći nemirno spavali, a jutro nikako da svane. Toga dana Georgis je trebalo da odvede Mariju u Manolijevu kuću na imanju Vandolakisovih. Bila je nedelja. Manoli ih je čekao na vratima da bi ih pozdravio. Marija nikada ranije nije videla tu kuću, a sada bi to trebalo da bude njen novi dom. Nije joj bilo potrebno mnogo vremena da vidi kako je ta kuća četiri puta veća od njihove u Plaki, a sada joj je bila zastrašujuća i sama pomisao da će tu živeti.

– Dobro došla – rekao je Manoli ohrabrujući je tim rečima. – Uđite. Uđite sa hladnoće.

I zaista, bio je to najhladniji dan u godini. Nevreme se spremalo i izgledalo je kao da vetar duva iz svih pravaca, praveći kovitlac od suvog lišća i vrteći ga oko nogu. Marijin prvi utisak kada je ušla u kuću bio je da nema dovoljno svetlosti i da je kuća neuredna, što je nije iznenadilo jer je znala da možda dolazi čistačica, ali se videlo kuća nema gazdaricu. Manoli ih je odveo u dnevnu sobu, koja je bila malo brižljivije pospremljena i uređena, a najupadljiviji su bili heklani prekrivači i fotografije okačene po zidovima.

– Moj stric i strina će uskoro stići – objašnjavao je malo nervozno, a zatim je Mariji rekao: – Tvoj otac je dao pristanak kada sam od njega zatražio tvoju ruku. Hoćeš li se udati za mene?

Ona je ćutala koji trenutak, a zatim odgovorila. Za oboje je to izgledalo kao večnost. On ju je gledao preklinjućim pogledom, nesiguran.

– Da – rekla je najzad.

– Jesi li čuo? Ona je rekla da! – zaurlao je Manoli, povrativši samopouzdanje. Zgrabio ju je i počeo da je grli i ljubi joj ruku vrteći je okolo sve dok nije tražila da je spusti. Manoli joj uvek priređuje iznenađenja i njegovi izlivi osećanja ostavljaju je bez daha. Ovaj čovek je ljudski *pentozali*.

– Bićeš moja žena! – rekao je uzbuđeno. – Moj stric i strina jedva

čekaju da te ponovo vide, Marija. Ali pre nego što oni stignu, moramo da popričamo o važnoj stvari, o tebi, Georgise. Hoćeš li da dođeš i da živiš ovde s nama?

Manoli je kao i obično bio veoma otvoren. Time što je tražio da Georgis živi s njima, hteo je da se ponovo uspostavi tradicionalni obrazac kada su o roditeljima bezuslovno brinula njihova deca. Manoli o tome nije razgovarao s Marijom jer je bio svestan osetljivosti teme i bio je siguran da bi ona želela da joj otac bude u blizini.

– Ovo je veoma ljubazno od tebe, ali ja ne bih mogao da napustim selo. Marija to razume, zar ne? – rekao je Georgis molećivim glasom.

– Naravno da razumem, oče. Meni tvoja odluka ne smeta sve dok budeš dolazio da nas obiđeš. Kad god možeš, oče – uostalom, i mi ćemo često dolaziti u Plaku da posetimo tebe.

Georgis je znao da su njene reči iskrene i da može mimo računati na njene posete. Ova kćerka ga neće razočarati. Ona nikada neće biti kao Ana, koja je prestala da mu piše i da dolazi.

Manoli nije mogao istinski da razume vezanost budućeg tasta za stam kuću i za selo, ali mu sigurno neće zameriti zbog ove odluke. U tom trenutku začuli su se točkovi na kamenom prilazu napolju, a onda su se zalupila vrata automobila. Aleksandar i Elefterija su stajali na vratima i Manoli ih je pustio unutra. Srdačno su se mkovali. Mada se putevi Vandolakisa i Petrakisa nisu ukrštali mesecima, bilo im je drago što su se sreli. Aleksandar, kao glava porodice, imao je zadatak da kaže nekoliko reči.

– Georgise i Marija, zadovoljstvo nam je što još jednom možemo da vam poželimo dobrodošlicu u našu porodicu. Moj brat i njegova žena, Manolijevi predivni roditelji, osećali bi isto što i mi, da će Marija usrećiti našeg bratanca.

Iskrene reči dolazile su iz njegovog srca i Marija se zajapurila od

uzbuđenja i postidečnosti. Aleksandar i Elefterija su bili svesni da ni kao uz Anu, ni uz ovu mladu neće biti miraza, u svakom slučaju ne više od nešto malo čipke i veza koji će ukrasiti spartanski dom njihovog bratanca. Oni se neće uplitati u to, jer ipak bi bila veća šteta da se Manoli ne skrasi na imanju s devojkom iz kraja. Ova dobra partija ispunjava i njihovo obećanje Manolijevom ocu da će se pobrinuti o dobrobit njegovog sina. Kada je mladić nestao negde u Evropi, Aleksandra je mučilo strašno osećanje krivice. Sve što je obećao Janisu kao da je palo u vodu. Za vreme Manolijevog odsustva Aleksandar nije znao da li mu je bratanac živ ili mrtav. Nije znao ni u kojoj državi bi mogao biti. Ali sada ako se Manoli oženi Marijom, biće čvrsto vezan za Elundu i biće tu da u svako doba, ako zatreba, pritekne Andreasu u pomoć i pomogne mu u vođenju velikog imanja Vandolakisovih.

Njih petoro su podigli čaše u zdravlje obeju porodica.

– *Iassas!* – uzviknuli su kada su se čaše kucnule.

A onda su započeli dogovori o datumu venčanja.

– Hajde da se venčamo sledeće nedelje – rekao je Manoli nestrpljivo.

– Ne budi budalast! – odbrusila je Elefterija sva usplahirena. – Ti ne shvataš koliko toga treba uraditi pre venčanja! Biće nam potrebno najmanje šest meseci.

Naravno da se Manoli samo šalio, ali je i dalje nastavio da zadirkuje sve prisutne.

– Verujem da bismo mi to mogli da obavimo i ranije. Hajde da potražimo sveštenika. Pođimo odmah, možda nas može venčati još danas!

Istini za volju, deo njega je to ozbiljno i mislio. On je bio nestrpljiv kao tigar, željan svog plena. U mislima je hrlio dalje. Marija, prelepa, bleđa i pouzdana, njena kosa rasuta po jastuku, mesečeva svetlost proteže se preko kreveta da bi osvetlila njeno

savršeno telo. To telo njega čeka. Šest meseci. Gospode bože, ko može da čeka toliko dugo?

– Moramo učiniti sve onako kako bi to tvoji roditelji želeli – rekao je Aleksandar. – Prikladno i dostojanstveno! – dodao je, potpuno svestan nestrpljive naravi svog bratanca.

Manoli je pogledao strica. Znao je da Aleksandar misli kako je njemu potrebna čvrsta ruka, a Manoli, mada je oduvek bio naklonjen svom stricu, ipak je voleo da se poigrava njegovom ozbiljnošću i strogošću.

– Naravno, sve ćemo uraditi kako i pristoji – rekao je sada iskreno i ljubazno. – Radićemo sve kako je u velikoj knjizi zapisano. Obećavam.

Čim joj se ukazala prilika, Marija je potrčala da podeli lepe vesti s Fotini.

– Mene samo jedno brine – rekla je Marija. – Moj otac.

– Ali mi ćemo biti u blizini i možemo da ga držimo na oku. A tu su još i moji roditelji – umirivala ju je Fotini. – Marija, molim te. Vreme ti je da se udaš. Tvoj otac će to razumeti, sigurna sam da hoće.

Marija se trudila da odagna potištenost, ali njena briga za Georgisa izgleda daje oduvek i stajala između nje i osećanja potpune sreće.

14

Veridba između Manolija i Marije potvrđena je veseljem na koje je bila pozvana cela Plaka. Verili su se samo mesec dana pošto ju je Manoli zaprosio. Oboje su imali osećaj da su blagosloveni velikom srećom. Mnoge od Marijinih prijateljica davno su se udale. Njihovi

očevi su ugovorili te brakove s muškarcima koje nisu volele. Naravno, očekivalo se da se u braku izrodi nekakva ljubav, ili barem naklonost kao da te žene i nisu bile ništa drugo do muškatle u saksiji. Pogodne bračne partije ugovarale su se uglavnom iz određenih razloga. Marija je bila iznenađena i zahvalna što se udaje za čoveka koga voli. Osećala je zahvalnost prema sestri za sve to, ali pravi trenutak i prava prilika da joj to i kaže jednostavno se nije ukazala. Jedva da su se i vidale. Svi su bili iznenađeni i zabrinuti što se Ana nije pojavila na zabavi koja je priređena na dan veridbe. Po Andreasu je uputila svoje izvinjenje. On je došao s roditeljima.

Manoli je voleo što se ženi. Osećao je da je njegovom slobodnjačkom životu došao kraj i bez obzira što je bio lep taj momački život, sada je uživao u iščekivanju da i o njemu neko da brine, a možda će i imati dece. U suprotnosti od Marije, koja se zahvaljivala Bogu u crkvi svake nedelje, on je svoju sreću pripisivao nekim drugim bogovima, uglavnom boginji Afroditi, koja mu je dala ovu prelepu devojkicu na zlatnom poslužavniku. On se nikada ne bi oženio a da nema ljubavi i lepote i sada je bio presrećan što je sve to istovremeno našao u biću kao što je Marija.

Veridba je bila u punom jeku, a seoski trg prepun veselih ljudi. Stefanos je kružio s ogromnim poslužavnikom hrane, dok su se Marija i Manoli veselili s prisutnim zvanicama.

Manoli je odvojio svog rođaka sa strane.

– Andree – govorio je skoro vičući da bi nadglasao buku muzičara i pevača – da li bi pristao da budeš naš venčani kum?

Venčani kum, *koumbaros*, bio je glavni na venčanju. U samoj ceremoniji njegova uloga je skoro podjednako važna kao i sveštenikova, a po božjoj volji, kasnije on postaje kum i prvom detetu.

Andreas je prihvatio ponudu. U, stvari bio bi uvređen da ga nisu zamolili, jasno je da je on jedini kandidat za tu ulogu. Manoli i

Andreas su bili više nego braća, bliski kao blizanci, on je bio najpogodnija osoba da spoji ovo dvoje, pogotovo što je Andreas bio Marijin zet. Potajna očekivanja da bude zamoljen da bude kum nisu umanjila njegovo zadovoljstvo.

– Ništa mi ne može biti draže, brate! Biću počastvovan – rekao je.

Andreas se ophodio zaštitnički prema Manoliju. Dobro se sećao kada je njegov stric umro i perioda koji je usledio kada je Manoli doveden u njihov dom. Andreas, uvek čvrsto i ozbiljno dete, a Manoli, divlje, neobuzdano, valjda i nisu mogli da budu toliko različiti. Retko bi se porečkali, za razliku od ostalih bratića, a među njima nikada nije bilo ljubomore. Sa pet godina oni su već bila prava braća i drugari u svim dečjim igrama. Andreas je imao koristi od uticaja pustolovnog i neodgovornog brata, a nije bilo sumnje da je Manoliju bila preko potrebna stičeva i strinina čvrsta ruka. Andreas, šest meseci stariji, prihvatio je zaštitničku ulogu, mada je Manoli bio taj koji je starijeg brata navodio na pogrešne puteve. On ga je nagovarao da bude hrabriji kada bi bežali sa imanja sve dok nisu ušli u ozbiljnije godine života.

Među mnogobrojnim poklonima Marija je dobila nevestinsku opremu, dok su gosti nastavili veselje duboko u noć. A onda je selo opet postalo ono malo tiho mesto na Kritu. Čak su i seoski psi bili suviše umorni da bi mogli da laju, sve dok se sunce nije pojavilo na horizontu.

Kada je Andreas stigao kući, već su svi spavali. Aleksandar i Elefterija su se vratili pre njega i kuća je bila tiha i u mraku. Ušunjabo se u spavaću sobu i primetio je kako se Ana pomerila u krevet.

– Zdravo, Ana – šapnuo je tiho u slučaju da spava.

Istina je bila ta da Ana te noći oči nije sklopila. Bacala se i prevrtala u krevetu i ludela od besa i na samu pomisao na slavlje u Plaki. Mogla je u mislima da vidi osmeh svoje sestre i Manolijeve tamne oči uprte u nju. Videla je njegove ruke oko njenog struka dok

sa osmehom primaju čestitanja gostiju.

Kada je Andreas upalio svetio pored kreveta, ona se okrenula.

– Dakle – rekla je. – Je li bilo zabavno?

– Da, bila je to lepa zabava – rekao je i ne gledajući u svoju ženu dok se svlačio i tako propustio priliku da vidi ženino uplakano lice. – Manoli me je zamolio da im budem venčani kum!

Poziv je bio neizbežan, ali Ana još nije imala dovoljno snage da primi taj udarac. Andreasova uloga u životu Manolija i Marije sada će postati značajna i povezaće ih sve još više, a ona će do večnosti morati da bude nemi svedok sreće svoje sestre. U polumraku njene oči su se zloslutno zacaklile dok se okrenula da zarije lice u jastuk,

– Laku noć, Ana, spavaj lepo. – Andreas se uvukao pod prekrivač. Posle nekoliko sekundi krevet je počeo da se trese on njegovog bezbrižnog hrkanja.

* * *

Sveži martovski dani su brzo prošli, stiglo je proleće i sve je procvetalo. Do prvih letnjih dana planovi za venčanje su dosta poodmakli. Datum je ugovoren za oktobar, a na venčanju će se nazdravljati prvim vinom iz te godine. Marija i Manoli su nastavili da izlaze, i dalje u društvu Fotini i Stefanosa. Devojčina nevinost bila je neizgovoreni preduslov bračnog dogovora, a snaga iskušenja bila je veoma prepoznatljiva; svima je bilo u interesu da mlada verenica ne bude ostavljena sama sve do dana venčanja.

Jedne večeri negde u maju, dok su njih četvoro sedeli uz piće, Marija je primetila da je Fotini iznenada pocrvenela. Znala je odmah da njena prijateljica ima nešto da kaže.

– O čemu je reč, Fotini? Izgledaš mi kao maca koja se dočepala pavlake!

– Upravo se tako i osećam... Nas dvoje čekamo bebu! – rekla je

W & N

ushićena.

– Ti si trudna! Kakva predivna vest – rekla je Marija i zgrabila ruku svoje prijateljice. – Kada je očekujete?

– Mislim za sedam meseci – još je rano reći.

– To će biti samo nekoliko meseci posle našeg venčanja – moraću da dolazim u Plaku svaki drugi dan da te obilazim – rekla je Marija takođe veoma uzbuđena.

Nazdravili su za lepu novost. Devojkama se učinilo kao da je to juče bilo kada su zajedno pravile zamkove od peska na plaži, a sada razgovaraju o venčanju i materinstvu.

Kasnije tog leta, zabrinuta zbog toga što dugo nije videla Anu, i veoma iznenađena što je ne zanima njeno venčanje, Marija je smatrala da bi trebalo da je obiđe. Bio je to najtopliji dan u avgustu, kada su jedino večernji sati donosili neko olakšanje od nepodnošljive temperature i umesto da izađu s Fotini i Stefanosom, Manoli i Marija su odlučili da posete Anu. Bio je to hrabar potez jer nisu dobili ni pismeni ni usmeni poziv od nepredvidive i lukave Ane da želi da ih vidi. Ta nema Anina poruka Mariji je bila sasvim jasna. Zašto bi se njena sestra ovako ponašala ako ne zato da bi pokazala svoje neslaganje? Marija je želela da to razjasni. Njena pisma koja joj je poslala – u jednom je opisala proslavu veridbe koju je Ana propustila, možda zbog bolesti, a u drugom je nastojala da joj objasni kako je dobila lepu opremu za venčanje – ostala su bez odgovora. Ana je u kući imala telefon, ali Marija i Georgis nisu i njihova komunikacija je potpuno prestala.

Manoli je krenuo poznatim putem iza Elunde koji je vodio prema imponantnoj kući Vandolakisovih. Vešto je savlađivao krivine, kao što bi to radio bilo koji mladić koji je tuda prošao hiljadu puta. Marija je bila nervozna. Samo hrabro, govorila je sebi. Samo hrabro. Ona ti je sestra. Nije mogla da shvati zašto se oseća tako beznađežno uplašeno kada treba da poseti nekog ko je ne samo njoj blizak već i

njena krv.

Kada su se zaustavili pred kućom, Marija je prva izašla iz kola. Manoli je delovao sporo. Polako je izvukao ključeve iz brave, a zatim se komotno očešljao gledajući se u retrovizoru. Marija je strpljivo stajala i ćutke ga čekala, mada je bila uznemirena zbog ovog susreta. Njen verenik je okrenuo veliku okruglu bravu na ulaznim vratima – na kraju krajeva, njemu je ova kuća bila kao drugi dom, ali nije mogao da otvori, onda je uhvatio metalni zvekir i snažno udario tri puta. Najzad su se vrata otvorila. Nije otvorila Ana već Elefterija.

Bila je vidno iznenađena što vidi Mariju i Manolija. Retko se događalo da neko dođe nepozvan, ali su svi znali da Manoli i nije bio čovek koji previše pažnje obraća na lepo ponašanje. Stara žena gaje toпло pomilovala po licu.

– Udite, udite – rekla je usplahireno. – Toliko mi je drago što vas vidim. Barem da sam znala da ćete doći, mogli smo da večeramo zajedno, ali ću na brzinu pripremiti nešto za jelo i doneću piće...

– Mi smo u stvari došli da vidimo Anu – rekao je Manoli prekidajući je. – Kako je ona? Mesecima je nedostupna.

– Zaista? Nisam znala. Idem gore da joj kažem da ste tu. – Elefterija je izletela iz sobe.

Sa prozora svoje spavaće sobe Ana je videla kada je poznati auto stigao. Sta sada da radi? Uspevala je da izbegne ovo suočavanje dokle god je mogla, verujući da će ako se drži podalje od Manolija, njena osećanja prema njemu možda polako izbledeti. Ona gaje viđala svakog dana u nedelji. Viđala je njegov odblesak u svom mužu kada bi dolazio kući sa imanja i u noćima kada bi Andreas vodio ljubav s njom, bilo je lako dočarati Manolija kroz poluzatvorene oči. Jačina ove strasti za tu životnu verziju njenog muža bila je toliko jaka kao što je bila onoga dana kada joj je Manoli gurnuo cvetić među grudi. I sama pomisao na njega bila je dovoljna da je uzbudi. Čeznula je da

vidi taj bleštavi osmeh koji je znao da zapali njenu strast i slao drhtaj niz kičmu, ali svaki susret od sada će biti u Marijinom društvu, a to će je ujedno i podsećati da Manoli nikada više ne može biti njen.

Pretvarala se daje sve u najvećem redu. Sve do večeras. Sada je priterana u čošak. Dvoje ljudi koje je volela najviše na svetu sada su dole i čekaju na nju.

Elefterija je nežno zakucala na vrata.

– Ana, tvoja sestra i njen verenik su ovde! – rekla je a da nije ni ušla u sobu. – Hoćeš li doći da ih vidiš?

Nikada joj se nije poverila, ipak, Elefterija je svejedno posumnjala u Anina osećanja prema Manoliju.

Ona je bila jedina osoba koja je zasigurno znala koliko puta je Manoli dolazio kod nje, i bila je jedina osoba koja je znala i to da Ana nije bila bolesna na dan veridbe svoje sestre. Čak je i sada mogla da primeti nevoljnost snahe da napusti spavaću sobu. Nije bilo potrebno toliko dugo vremena da se izađe iz te spavaće sobe. Sve počinje da bude sve jasnije. Strpljivo je stajala nekoliko minuta pre nego što je zakucala ponovo. Ovom prilikom odlučnije. – Ana? Dolaziš li?

Iza zatvorenih vrata Ana je poslala oštar odgovor:

– Da, ja dolazim. Biću dole čim budem spremna.

Nekoliko minuta kasnije sa svežim ružom na usnama i kosom sjajnom kao staklo, Ana je otvorila vrata spavaće sobe i pošla dole. Udahnula je duboko i snažnim pokretom širom otvorila vrata dnevne sobe. Izgledala je kao prava dama kuće, mada je Elefterija i dalje bila gazdarica. Hitro je prošla kroz sobu da pozdravi sestru. Ljubazno ju je poljubila u obraz. Onda se okrenula prema Manoliju, pružajući bledu ruku prema njemu da se rukuju.

– Zdravo – rekla je uz osmeh. – Kakvo iznenađenje. Prijatno iznenađenje.

Ana je uvek bila sposobna da glumi. I u svakom smislu bilo je

prijatno videti ovog čoveka, koji je bio njena opsesija; međutim, bilo je i više od toga. Mesecima je mislila na njega tako reći svakog dana i evo ga sada ovde kako stoji pred njom razvijeniji i poželjniji no ikad. Međutim, što će Ana nekoliko minuta kasnije primetiti, ona je i dalje osećala kao da joj je ruka u njegovim, mada je njihovo rukovanje trajalo samo koju sekundu jer je ona kao ošurena povukla svoju. Dlan joj se ovlažio.

– Čini mi se da te dugo nisam videla – rekla je Marija. – Vreme prolazi brzo i ti znaš da ćemo se venčati u oktobru, zar ne?

– Da, da, to je prelepa novost. Zaista prelepa.

Elefterija se pojavila s poslužavnikom noseći čaše i maslinke u maloj časi, feta sir na tanjiru i bademe i tek pečenu pitu sa spanaćem. Bilo je to pravo čudo kako je uspela da napravi takvo meze za nekoliko minuta. Ona se svejedno izvinila što nije u mogućnosti da ih počasti bolje pripremljenom hranom. Nastavila je i dalje da se izvinjava dok je posluženje smeštala na omanji sto i svima sipala piće.

Svi su seli. Ana je sela tek na ivicu stolice; Manoli se udobno i opušteno izvalio kao kod kuće. Soba je bila ispunjena blagom narandžastom svetlošću sunca na zalasku koja se probijala kroz čipkanu zavesu. Razgovor je odjednom zastao. Ana je pokušala da započne neki dijalog. Znala je da je to njen zadatak u ovoj situaciji.

– Kaži mi nešto o ocu. Kako je on?

Bilo je teško reći da li Anu to iskreno zanima, ali Mariji nikada ne bi palo na pamet da je i to možda samo gluma.

– On je dobro. Srećan je zbog našeg venčanja. Molili smo ga da dođe i živi s nama, ali on je čvrst u odluci da ne napušta Plaku – rekla je Marija.

Marija je nalazila mnoštvo objašnjenja za nebrigu svoje sestre: udaljenost od Plake, njena nova uloga supruge i dodatne obaveze za koje je Marija smatrala da verovatno opterećuju njenu sestru na tom

velikom imanju. Sada joj je međutim bilo jasno da postoje i neke promene koje utiču na nju. Bila bi to velika pomoć ako bi Ana počela pomalo da se brine o ocu, ako ništa više, a ono barem da ga češće posećuje. Upravo je bila spremna da započne razgovor o tome kada su se čuli glasovi iz hodnika.

Aleksandar i Andreas su se vratili iz obilaska njiva na visoravni Lasiti i mada su se braća viđala svakodnevno da bi se dogovarali oko posla, oni su se sada ipak pozdravili kao dva prijatelja koji su se zagubili na neko vreme. Sipali su još pića i dvojica domaćina su takođe sela.

Marija je osećala neku zategnutost, ali nije bila u stanju da shvati šta je posredi. Ana je delovala savršeno srećna, čak razdragana dok je razgovarala, ali nije mogla a da ne primeti kako su njihove reči upućene uglavnom Manoliju a ne njoj. Možda je razlog tome način kako sede. Manoli je bio naspram Ane, dok su Andreas i Marija sedeli na dugačkoj klupi, a Elefterija između njih.

Manoli je potpuno zaboravio snagu svoje opčinjenosti Anom. Bilo je u njoj nešto zabavno i koketno, i sada se s nostalgijom prisećao onih sastanaka za vreme pauze za ručak. Mada je on već i zvanično veren, u njemu je i dalje čučao vragolan.

Elefterija je primetila promenu na Ani. Znala je Ana često da bude mrzovoljna i škrta u razgovorima, ali evo, večeras je zabavna, obrazi zajapureni. Mogla je i u polumraku da vidi kako je osmeh njene snahe veseo i širok. Njeno uvažavanje svega što Manoli izgovori izgledalo je skoro kao ulagivanje.

Kao i obično, u razgovoru je Manoli vodio glavnu reč. Ana se trudila da ne pokaže bes kada bi se on obraćao Mariji s „moja prelepa verenica“. Bila je uverena da on to čini samo da bi nju nervirao. Manoli je nju i dalje zadirkivao, i ona je bila sigurna da se on i dalje igra s njom kao što je to činio prethodnih meseci i da sigurno pokazuje kako nije zaboravio njihovo flertovanje. Način na

koji ju je gledao, kako se nagnuo prema njoj dok joj se obraćao, kao da nikog nema u sobi, to potvrđuje sasvim jasno. Samo da nije bilo nikoga u sobi. Ovi sati što je provela u Manolijevom društvu za nju su bili i raj i pakao.

Uglavnom se pričalo o venčanju: kada će biti venčanje, ko će biti pozvan, i uloga Andreasa kao *koumbarosa*. Skoro je bio potpuni mrak kada su se Marija i Manoli digli da pođu. Oči su im se privikle na polumrak u sobi i Elefterija je tek sada upalila stone lampe da bi ovo dvoje mogli da izađu a da se ne sapletu o tepih ili udare u ivicu stola.

– Ana, samo jednu stvar da te pitam – rekla je Marija rešena da ne ode a da ne obavi zadatak zbog kojeg je došla. – Hoćeš li doći da obiđeš oca u skorije vreme? Znam da si veoma zauzeta, ali mislim da bi on bio veoma srećan kada bi došla.

– Da, da, hoću – rekla je Ana s neobičnim poštovanjem prema mlađoj sestri. – Bila sam nemarna. Baš nepristojno od mene. Doći ću u Plaku u narednih nekoliko nedelja. Da li odgovara treća sreda u septembru? Da li bi to odgovaralo?

Bio je to obično, jednostavno pitanje, ali nekako puno pakosti. Ana je odlično znala da je sreda u septembru za Mariju ista kao i sreda u aprilu, junu ili avgustu, ili, na primer, ponedeljak ili pak utorak. Ona je bila zauzeta istim kućnim poslovima svih šest dana u nedelji. Osim nedelje, bilo je sasvim svejedno kada će Ana doći. Istina, Marija je očekivala da Ana predloži da će doći u skorije vreme. Nekoliko trenutaka nije bila sposobna da bilo šta odgovori.

– Biće to divno. Reći ću ocu – rekla je. – Znam da će te čekati. On se obično vraća oko pet sati sa Spinalonge sa dr Lapakisom.

Do đavola s njom što je morala da spomene to ostrvo! pomislila je Ana. Smatrala je da su svi dali sve od sebe u poslednjih pet godina da bi bili sigurni da njihova povezanost s kolonijom lepraša ne dođe do ušiju porodice Vandolakis. Mislila je da je sada i u Marijinom

interesu da čute o njihovoj prošlosti kao što je to bilo u njenom. Zašto već jednom ne zaborave tu priču? Svi su znali da Georgis na Spinalongu odvozi leproznima potrepštine za svakodnevni život i da redovno prevozi i doktora. Zar sve to nije dovoljno sramotno, još mora i da se stalno pominje?

Još jednom su se svi pozdravili, a onda su Manoli i Marija pošli. Mada je Ana bila malo oštra, Marija je imala osećaj da zategnutost ipak popušta. Uvek se trudila da ne sudi prestrogo sestri i da zadrži za sebe svoje primedbe, ali je i ona bila od krvi i mesa.

– Krajnje je vreme da Ana dođe u Plaku – rekla je Manoliju. – Ako ostavim oca samog, ona će morati da ga posećuje malo češće.

– Biću iznenađen ako ona to i učini – rekao je Manoli. – Ona je u svakom smislu zakon za samu sebe. I verovatno ne voli kada se stvari ne odvijaju po njenoj želji i volji.

Ovo novo saznanje najviše je i zbunilo Mariju. Manoli je govorio o njenoj sestri kao neko ko je savršeno poznaje. Ana nije bila neka kompleksna ličnost, ali ipak Mariju je iznenadilo što je Manoli bio u stanju da izrekne tako ispravno zapažanje.

Marija je odbrojavala dane do venčanja. Preostale su još samo četiri nedelje. Želela je da brže prolaze dani, ali činjenica da ostavlja oca i dalje ju je pritiskala svom težinom i baš zbog toga je rešila da učini sve kako bi i sebi i njemu olakšala taj obrt. Najkorisnije bi bilo da očisti kuću pošto Georgis ostaje sam. Nije želela da započinje taj posao za vreme vrelih letnji dana jer je ne samo napolju već i unutra temperatura bila nesnosno visoka. Sada su dani bili mnogo prijatniji. Pravo vreme za veliko spremanje.

To je bio i dan kada je Ana obećala da će doći u posetu. Još uvek je u kući bilo nekih njenih stvari i možda je sada pravi trenutak da ih uzme i ponese sa sobom. Bilo je tu čak i igračkica iz detinjstva. Možda će Ani uskoro biti potrebne, pomislila je Marija. Sigurno će

W & N

uskoro stići beba u kuću Vandolakisovih.

Prolećno spremanje ujesen. Mala kuća je temeljno očišćena – Marija se svojski potrudila za to – tu je bila i komoda prepuna činija i tanjira koji se retko upotrebljavaju, ali je došlo vreme da se to opere, trebalo je temeljno izglancati nameštaj. Očistila je i svećnjake koji su izgubili sjaj i ramove za slike, koje nije brisala nedeljama.

Dok je radila, Marija je slušala radio i pevušila. Bilo je tri sata po podne.

Upravo se čula jedna od njenih omiljenih pesama Mikisa Teodorakisa. Buzuki pun energije bio je savršeno društvo čišćenju, pa je ona pojačala radio „do daske”. Zbog muzike nije čula da su se vrata otvorila. Marija je bila okrenuta leđima i nije mogla da vidi Anu kako se ušunjala i sela.

Ana je tako sedela nekih destak minuta i gledala kako Marija radi. Nije imala nameru da joj pomogne u poslu, pogotovo što je nosila haljinu od belog platna sa sitnim plavim izvezenim cvetićima. Kakvo nastrano zadovoljstvo je osećala gledajući sestru u mukotrpnom poslu. Ali nije joj bilo jasno kako je Marija tako srećna i bezbrižna dok glanca police? To nema nikakvog smisla, pomislila je. Međutim, kada se setila za koga će se Marija uskoro udati, bilo joj je sve jasno kao dan. Mora da je njena sestra najsrećnija žena na zemaljskoj kugli. Koliko je to sada mrzela. Ana se pomerila i Marija je iznenada čula škripanje drveta na kamenom podu.

– Ana! – vrisnula je. – Koliko dugo sediš ovde? Zašto mi nisi rekla da si stigla?

– Ovde sam čitavu večnost – rekla je Ana ravnodušno. Znala je ona dobro da će Mariju ljutiti što je posmatra.

– Da li da ti spremim limunadu? – pitala je opraštajući odmah svojoj sestri podvalu.

– Da, molila bih – rekla je Ana. – Pretopio je za septembar, zar ne?

Marija je užurbano prepolovila nekoliko limunova, iscedila ih u bokal, razblažila sok vodom, dodala šećer – žustro promešala. Obe su popile po dve čaše pre nego što su opet progovorile.

– Šta ti to radiš? – pitala je Ana. – Zar nikada ne možeš prestati da radiš?

– Hoću da ostavim ocu čistu kuću – odgovorila je Marija. – Izdvojila sam nekoliko stvari koje bi ti mogle zatrebati. – Pokazala je na manju gomilu igračaka, frulu, čak i dečji razboj za tkanje.

– Možda sve to zatreba tebi pre nego meni – rekla je Ana grubo. – Nema sumnje da ćete ti i Manoli poželeti da produžite ime Vandolakis čim se venčate.

Nije uspela da zadrži izliv ljubomore na Mariju i ova mala opaska jasno je pokazala njeno ogorčenje. Više nije imala ljubavi ni za svoje detinjstvo. I odbačene kore iscedenog limuna na stolu ispred nje bile su manje gorke od nje.

– Ana, šta nije u redu? – Nepoželjnije pitanja valjda i nije mogla da postavi i Marija je znala da se približila sestri više nego što je htela. – Nešto nije u redu. Znaš da mi možeš reći.

Ana nije imala nameru da u Mariji izazove sumnju. To joj nije padalo na pamet. Došla je da vidi oca, a ne da vodi nepotrebne razgovore s Marijom.

– Sve je u najboljem redu – rekla je. – Vidi, mogla bih da posetim Savinu i vratim se kasnije kada otac bude kod kuće.

Kada se Ana okrenula da pođe, Marija je primetila da je otpozadi oznojana. Fini materijal njene uz telo pripijene haljine bio je mokr od znoja. Bilo je sasvim jasno da je nešto brine, ali je Marija uvidela da nema načina da to i sazna. Možda će se Ana poveriti Savini i tako bi Marija posredno mogla da sazna u čemu je problem. Nekada joj je bilo veoma jednostavno da otkrije osećanja starije sestre; njih dve su bile kao otvorena knjiga jedna za drugu. Ništa se nije skrivalo. Dok sada izgleda sve čvrsto vezano u čvor, spakovano i tajanstveno.

Marija je nastavila da riba i glanca po kući sve dok Georgis nije došao. Verovatno prvi put nije osećala tugu što će ga napustiti. Izgledao je jak za svoje godine i bila je sigurna da će preživeti i bez nje. Uh dana nije izgledao kao neko ko ima mnogo problema i briga, i znala je da uz druženje s drugarima u krčmi neće provoditi samotne večeri.

– Ana je došla nešto ranije – rekla je razdragano. – Vratit će se uskoro.

– Kuda je otišla? – pitao je Georgis.

– Da poseti Savinu, mislim.

Ana je ušla u tom trenutku. Zagrlila je oca od srca – njih dvoje su seli da popričaju, dok je Marija pripremala piće za oboje. Pričali su o svemu. Šta je Ana radila? Da li je privela kraju radove u obe kuće? Kako je Andreas? Marija je želela da otac pita Anu da li je srećna? Zašto dolazi tako retko u Plaku? Ali, on joj nije postavio ta pitanja. Marijino venčanje nije ni spomenuto. Kao da i ne predstoji. Sat je brzo prošao i Ana se digla da pođe. Oprostili su se, a Georgis je prihvatio poziv da poseti Elundu za dve nedelje i da bude gost na ručku.

Posle večere, kada je Georgis otišao do *kafeniona*, Marija je odlučila da obavi još jedan važan posao u kući. Izula je cipele da bi se popela na stolicu i dohvatila pozadinu visokog ormara, međutim, kako se pela na stolicu, primetila je neobičnu fleku na stopalu. Srce joj je stalo za trenutak. Na blagoj svetlosti ta fleka bila je jedva vidljiva. Izgledala je kao senka, a pri tom suva koža bila je malo bleđa od ostale. Izgledalo je kao da joj je noga izgorela na suncu, a koža se ogulila ostavljajući svetliji pigment. Možda nije bilo razloga za zabrinutost, ali je njoj pripalo muka od straha. Marija se obično uveče kupala i u tom polumraku ovakva stvar mogla je mesecima proći neopaženo. Kasnije te večeri poverila se Fotini, ali oca još nije želela da sekira time. Svi su imali dovoljno briga u tom trenutku.

Te je bila najteža noć za Mariju otkad zna za sebe. Ležala je budna skoro do svitanja. Nije mogla znati sa sigurnošću, ali se sumnja uvukla u nju zbog te blede fleke. Sati u mraku su sporo prolazili dok se preplašena vrtela u krevetu. Kad je najzad utonula u kratak san, sanjala je majku i veliku oluju na moru koja je bacala Spinalongu kao da je to ostrvo jedan veliki brod. Za nju je bilo olakšanje kada se u svetlosti dana probudila. Što pre mora da vidi Fotini. Njena prijateljica je ustajala već u šest sati da bi sklonila sudove od prethodnog dana i pripremila jelo za taj dan. Činilo se da je radila više od bilo koga u selu, što je bilo prilično teško za nju jer je ušla u treće tromesečje trudnoće.

– Marija, šta ti to radiš ovde ovako rano? – pitala je Fotini. Mogla je odmah da primeti da njenu prijateljicu muče teške misli. – Dođi da popijemo kafu.

Fotini je prekinula posao i prijateljice su sele za veliki sto u kuhinji.

– U čemu je problem? – pitala je Fotini. – Izgledaš mi kao da okanisi sklopila. Jesi li se unervozila zbog venčanja ili nešto slično?

Marija je podigla pogled. Podočnjaci su joj bili tamni kao nedirnuti kafa pred njom. Oči su joj se sada napunile suzama.

– Marija, šta je bilo? – Fotini je pružila ruku prema drugarici i pokrila joj obe ruke. – Moraš mi reći.

– Evo, ovo – rekla je Marija. Ustala je i stavila nogu na stolicu, pokazujući izbledelu fleku na suvoj koži. – Vidiš?

Fotini se nagla napred. Odmah je shvatila zašto je njena prijateljica uplašena. Sa letaka koji su redovno stizali u Plaku svi u kraju bili su upoznati s prvim vidljivim simptomima lepree, a ovo je izgledalo vrlo slično tome.

– Šta da radim? – pitala je Marija dok su joj suze tekle niz lice. – Ne znam šta da radim?

Fotini je bila potpuno pribrana.

– Za početak, ne dozvoli da bilo ko sazna za ovo. Možda nije ništa ozbiljno i nema potrebe da ljudi donose pogrešne zaključke, a pogotovo ne porodica Vandolakis. Tebi je potrebna prava dijagnoza. Tvoj otac prevozi onog doktora skoro svakodnevno, zar ne? Zašto ga ne zamoliš da pogleda?

– Doktor Lapakis je dobar očevo prijatelj, ali se ja svejedno plašim da neko može saznati. Bio je još jedan doktor. Dolazio je pre rata. Više se ne sećam njegovog imena, ali mislim da i dalje radi u Iraklionu. Otac će to sigurno znati.

– Zašto onda ne odeš do njega da te on pregleda? Možeš pronaći milijon izgovora da pođeš u Iraklion, venčanje je na pomolu.

– Ali to znači da moram ovo reći ocu – plakala je Marija. Brisala je lice od suza, ali nikako da ga obriše. Nema načina da se ovo izbegne. Iako se čuva kao tajna od svih, Georgis mora saznati, a on je bio taj koga bi Marija najradije pošteđela.

Marija se vratila kući. Bilo je tek osam sati, ali je Georgis već izašao iz kuće i ona je znala da će morati da čeka do uveče da bi razgovarala s njim. Skratiće vreme tako što će nastaviti započet posao. Bacila se opet na čišćenje novom snagom. Glancala je nameštaj do iznemoglosti, a noktima je grebala prašinu iz svih ćoškova po komodi i fiokama.

Oko jedanaest sati čulo se kucanje navratima. Bila je to Ana. Marija je bila budna već punih sedam sati. Bila je iscrpljena.

– Zdravo, Ana – rekla je tiho. – Opet ovde. Kako tako brzo?

– Nešto sam zaboravila – rekla je Ana. – Moju tašnicu. Verovatno se zaglavila iza jastuka.

Prošla je sobu i pronašla ispod jastuka zaglavljenu tašnicu. Ona je bila od istog materijala kao haljina koju je nosila prethodnog dana.

– Evo je, znala sam da će biti ovde.

Mariji je bio potreban odmor.

– Želiš neko hladno piće? – pitala je još uvek gore na stolici.

Ana je nepomično stajala i gledala je ispitivački. Marija se okrenula i sišla sa stolice. Pogled njene sestre ju je pratio, ali je bio uperen u njenu bosu nogu. Ona je uočila zloslutnu fleku i bilo je prekasno za Mariju da je sakrije.

– Kakva ti je to fleka na nozi? – upitala je.

– Ne znam – odgovorila je Marija. – Verovatno ništa.

– Dođi bliže da ja vidim! – rekla je Ana.

Marija nije imala nameru da se raspravlja sa sestrom, koja se već sagla da pogleda izbliza fleku na nozi.

– Mislim da nije ništa, ali ću svejedno otići kod doktora da proverim – rekla je mimo trpeći njen ispitivački pogled.

– Da li si već rekla ocu za ovo? I da li je Manoli to video? – pitala je Ana.

– Još ne znaju za ovo – odgovorila je Marija.

– Dobro, ali kada misliš da saznaju? Jer ako im ti ne kažeš, ja hoću. Meni to liči na lepm – rekla je Ana. Ona je vrlo dobro znala, baš kao i Marija, šta znači kada se utvrdi da neko boluje od lepre.

– Vidi – rekla je Marija – večeras ću reći ocu. Ali niko više ne mora da zna. Možda sve ovo nije ništa.

– Venčanje ti je za manje od mesec dana. Znači, ne možeš to dugo da odlažeš. Čim saznaš istinu, moraš doći da mi kažeš.

Ana je bila previše napadna. Marija je čak pomislila da je zlurada na pomisao da joj je sestra leprozna.

– Ako mi se ne javiš za četiri dana, vratiću se.

Tako je otišla. Zalupila je vrata. Osim što je Mariji lupalo srce, jedini dokaz da je Ana bila ovde bio je njen francuski parfem koji se još blago osećao u vazduhu.

Te večeri Marija je pokazala Georgisu fleku na nozi.

– Otići ćemo kod dr Kiricisa da te pogleda – rekao je. – On radi u velikoj bolnici u Iraklionu. Odmah ću mu napisati nekoliko reči.

Više ništa nije rekao, ali mu se želudac stegao od straha.

15.

Nedelju dana nakon što je Georgis napisao pismo stigao je odgovor dr Kiricisa.

Dragi kir Petrakis,

Hvala vam što ste mi se obratili. Žao mi je što ste zabrinuti za vašu kćerku i biće mi zadovoljstvo da vas primim oboje u zakazano vreme. Očekujem vas u ponedeljak 17. septembra u podne.

Ovom prilikom želim da izrazim svoje najdublje žaljenje zbog smrti vaše divne supruge Eleni. Znam da je to bilo pre više godina, ali sam ja, nažalost, tek nedavno saznao za žalosnu vest od dr Lapakisa, s kojim sam ponovo uspostavio vezu.

*Ljubazno vas pozdravlja
vaš Nikolaos Kiricis*

Doktor im je zakazao pregled za nekoliko dana kasnije, što je bilo veliko olakšanje za oboje, jer tih dana nisu mogli ni na šta drugo da misle osim na Marijina stopala.

Posle doručka tog ponedeljka, Georgis i Marija su krenuli na tri sata dugačak put do Irakliona. Niko nije smatrao neobičnim što su pošli na tako dug put jer su pretpostavili da je to zbog priprema za predstojeće venčanje. Buduća mlada mora da kupi venčanicu i razne sitnice, a gde bi bolje sve to nabavila nego u Iraklionu. Tako su pričale žene te večeri ispred kapija.

Put je bio dugačak, pored morske obale duvao je vetar, a kako su se približavali gradu, na vidiku se ukazala ogromna venecijanska luka. Marija je više od svega želela da njih dvoje uopšte nisu morali da dođu u taj veliki grad. Nikada nije videla toliko prljavštine i čula takvu buku. Pravi metež. Potpuno ju je zaglušila buka vozila i radovi

na rekonstrukciji ulica. Georgis nije bio u Iraklionu još od rata. Osim jakih nepopustljivih zidina grada, koje su odolele nemačkom bombardovanju, uglavnom se sve promenilo. Vozili su se naokolo potpuno zbunjeni. Letimično su pogledali prostrane trgove s fontanama koje su bile smeštene u sredini da bi uskoro uvideli kako se oni u stvari voze okolo. Najzad su ugledali novoizgrađenu bolnicu i Georgis je zaustavio auto ispred zgrade.

Bilo je deset minuta do podneva, ali dok su se raspitivali u lavirintu dugačkih hodnika i pronašli odeljenje dr Kiricisa već su prekoračili zakazano vreme. Georgis se unervozio.

– Trebalo je ranije da pođemo – vajkao se.

– Ne brini, sigurna sam da će razumeti. Nismo mi krivi što se ovaj grad pretvorio u metež – i što su bolnicu sagradili kao lavirint – rekla je Marija.

Medicinska sestra ih je pozdravila i uzela neke podatke dok su sedeli u zagušljivom hodniku. Doktor Kiricis će ih brzo primiti. Sedeli su ćutke, udisali za njih nepoznat miris antiseptika, svojstven svim bolnicama. Nisu imali o čemu da razgovaraju, ali su zato imali šta da vide. Gledali su sestre kako se užurbano kreću po hodniku i povremeno guraju nekog bolesnika u kolicima. Najzad je sestra došla i po njih da ih otprati do kancelarije.

Ako je rat promenio lice grada, onda je još veće promene ostavio na dr Kiricisu. Mada se njegova vitka linija nije promenila, njegova gusta crna kosa sada je bila srebmosiva. Njegovo lepo lice bilo je izbrazdano i jasno su se videle godine i tragovi preteranog rada. Izgledao je kao da ima više od četrdeset dve godine.

– Kir Petrakise – rekao je doktor i izašao ispred pisaćeg stola da se rukuje s Georgisom.

– Ovo je moja kćerka, Marija – rekao je Georgis.

– Despineda Petrakis! Nisam te video više od deset godina, ali te se sećam kao devojčice – rekao je dr Kiricis rukujući se s Marijom. –

Molim te sedi i reci mi šta teje nateralo da dođeš?

Marija je počela, u početku nervozno, da opisuje simptome.

– Pre dve nedelje primetila sam bledu fleku na levóm stopalu. To mesto je blago isušeno i utmuto. Znajući šta se majci dogodilo, nisam se usudila da ovo zanemarim, i zato smo sada ovde.

– I ta bleda fleka vidi se samo na tom jednom mestu? Ili i na nakom drugom?

Marija je pogledala u oca. Od kada je otkrila to jedno mesto, ona je na sebi pronašla i druga. Nikada je niko nije video nagu, imala je poteškoća da ispruži vrat da bi na malom ogledalu u kupatilu mogla da vidi svoja leđa, ali je i pri lošem svetlu mogla da otkrije nekoliko drugih mrlja. Beleg na njenoj nozi nije bio jedini.

– Ne – odgovorila je. – Ima još nekoliko.

– Moraću da ih pogledam i ako je potrebno, moraću da uzmem i uzorak kože.

Doktor Kiricis je ustao i Marija ga je sledila do njegove ordinacije, ostavljajući Georgisa samog da posmatra anatomske crteže koji su visili na zidu. Doktor Kiricis je prvo pogledao bolesnu površinu na njenoj nozi, a zatim i one na leđima. Onda je proverio osetljivost tih mesta, prvo percetom, a zatim i iglom. Nije bilo sumnje da je došlo do oštećenja u nervnim završecima, ali da li je u pitanju lepra, nije bio sto posto siguran. Napravio je detaljnu belešku i skicirao na kom mestu tela su nađeni belezi.

– Žao mi je, despineda Petrakis, ali ovde ću morati da napravim manji rez. Neće dugo trajati, ali se bojim da će na koži ostati ožiljak.

Marija je ćutke sedela dok su Kiricis i sestra pripremili potrebne instrumente. Samo pre mesec dana ona je veselo pokazivala opremu za venčanje svojim prijateljicama i svilene čarape koje su prosto klizile kroz prste jer su bile lakše od vazduha i providne kao krila vilinog konjica. Ona ih je navukla i uživala u osećaju kako su se pripile uz kožu, tako fine kao paučina, a izgledalo je kao da su joj

noge i dalje gole; tamni šav na stražnjoj strani čarapa bio je jedini znak da one uopšte postoje. Onda je obula i cipele koje je trebalo da nosi na venčanju, a sada će ta ista noga koja je s lakoćom skliznula u te fine cipele morati da bude zasečena.

– Despineda Petrakis, molim vas da legnete na krevet. – Doktorove reči su je prekinule u sanjarenju.

Skalpel je bio oštar kao brijač. Prodro je u njenu kožu ne više od milimetar, ali u njenim mislima usek je bio ogroman. Imala je osećaj kao da joj je čitavo parče mesa isečeno dok je doktor izvukao uzorak ispod kože da bi ga ispitao pod mikroskopom. Marija je uzdrhtala, a oči su joj se napunile suzama od bola i straha. Onda je Kiricis uzeo uzorak s njenih leđa, a sestra brzo stavila neku antiseptičnu kremu i gazu.

Kada je krvarenje prestalo, sestra je pomogla Mariji da se dignu sa kreveta i svi su se vratili u doktorovu sobu.

– Dobro – rekao je doktor. – Rezultate uzetih uzoraka imaću za koji dan. Analiza će pokazati da li su prisutni *Hansen bacillus*, koji su jedini siguran dokaz da li se suočavamo s leprom. Mogu ti poslati pismo, ili ako želiš, može doći i lično da ti kažem na čemu smo. Smatram da je za svakog bolje da mu lično saopštim dijagnozu.

Bez obzira na dugačak put, i otac i kćerka su znali da takvu vest ne žele da prime poštom.

– Doći ćemo lično – rekao je Georgis za oboje.

Pre nego što su napustili bolnicu, zakazali su sledeći dolazak. Doktor Kiricis ih očekuje za nedelju dana u isto vreme. Doktor je bio krajnje profesionalan i nije odao ni zračak nagoveštaja kakav rezultat očekuje. Svakako nije želeo da ih uznemiri bez razloga, niti je želeo da im daje lažnu nadu, tako da se ophodio potpuno prirodno, skoro ravnodušno.

Bila je to najduža nedelja u Marijinom životu. Jedino je njena prijateljica Fotini znala da ta mlada devojka živi na ivici ponora.

Marija je svom snagom nastojala da se zabavi poslom, ali ništa nije moglo da joj suzbije strah od onog što joj može doneti sledeći ponedeljak.

U petak, tri dana pre nego što su otac i kćerka trebali da se vrate u Iraklion, Ana se iznenada pojavila. Bila je nestrpljiva da čuje da li je Marija išla na pregled? Koji je rezultat? Zašto njoj ništa nisu javili? Kada će saznati? U njenim pitanjima nije bilo ni sažaljenja niti zabrinutosti. Marija je svojoj sestri odgovarala jednostavno i najkraće moguće, dok je Ana i dalje terala po svom.

Čim je sestra nestala sa vidika, Marija je pojurila kod Fotini. Bila je veoma uznemirena jer je primetila skoro osvetnički ton u Aninom ponašanju u ovoj teškoj situaciji.

– Pretpostavljam daje nestrpljiva da sazna rezultat jer na neki način to ima uticaja na nju – rekla je Fotini stiskajući ruke svojoj drugarici. – Ali nećemo se time baviti sada. Moramo biti optimisti, Marija.

Marija se potpuno povukla tih dana. Poslala je poruku Manoliju da joj nije dobro i da neće moći da se vidi s njim sve do sledećeg vikenda. Na sreću, mladić nije postavljao pitanja, a kada je sreo Georgisa u krčmi u Piaki, njegov budući tast potvrdio je priču i uverio Manolija da će njegova kćerka uskoro biti bolje. Marija je bila tužna što ne može da se vidi s Manolijem. Nedostajala joj je njegova razdraganost i počela je da se pribojava da bi njihovo venčanje moglo biti ugroženo.

Stigao je ponedeljak, najzad. Marija i Georgis su ponovo krenuli na put u Iraklion, ali su ovog puta našli bolnicu mnogo lakše i uskoro su ponovo sedeli ispred Kiricisove ordinacije. Sada je red bio na njega da zakasni. Sestra je izašla da im se izvini zbog doktrovog kašnjenja. Zadržao se, ali će biti slobodan za pola sata, rekla je. Marija je već bila skoro van sebe. Do sada je uspevala da savlada strah, ali ovih pola sata što mora da čeka bili su neizdrživi. Morala je

da šeta goredole po hodniku ne bi li je to smirilo.

Najzad je doktor stigao, preterano se izvinjavao zbog kašnjenja, a onda ih je uveo u kancelariju. Njegovo ponašanje sada je bilo potpuno drugačije nego prilikom prethodne posete. Marijin karton je već bio na stolu, on gaje pogledao, a onda ga odložio, kao daje u kartonu bilo nešto što je morao još jednom da proveri. Naravno da nije bilo. Znao je tačno šta treba da kaže i nije bilo potrebe da pušta te ljude dalje da čekaju. Prešao je na stvar.

– Despineda Petrakis, plašim se da u uzorcima vaše kože postoje bakterije koje ukazuju na to daje lepra prisutna u vašem organizmu. Veoma mi je žal zbog ove loše vesti.

Nije mogao da proceni za koga je vest više poražavajuća, za oca ili kćerku. Devojka je bila ista pokojna majka i on je bio svestan kako se surova prošlost ponavlja. Iz dubine duše je mrzeo ovaj trenutak. Znao je da postoje brojne fraze koja se kazuju u takvim prilikama da bi se ublažila ova nesreća. Mogao je reći recimo:

– Nije to toliko u poodmaklom stadijumu i verovatno vam možemo pomoći; ili: – Uхватili smo se s bolešću u koštac na vreme.
– Loša vest je izrečena i to ostaje tako: loša vest, strašna i surova.

Ovo dvoje su sedeli ćutke, njihova najgora strepnja ih je sustigla. U mislima su oboje videli Spinalongu. Sada su zasigurno znali da za Mariju spasa nema, ono ostrvo će biti njeno krajnje odredište. Njena sudbina. Mada je u početku bila bolesna od zabrinutosti, poslednjih nekoliko dana Marija je uspela da ubedi sebe kako će ipak sve biti u redu. Prihvatanje onog najgoreg je za nju bilo nepodnošljivo.

Kiricis je znao da je sada on taj koji mora nekako da popuni muk koji je nastao u prostoriji, i dok je užasna vest krčila sebi put ka prihvatanju, on je pokušao da ih ohrabri.

– Znam da je ovo za vas teška vest i meni je veoma žal što sam morao da vam je saopštim. Morate biti hrabri. Morate verovati. Postignut je veliki napredak u ispitivanjima ove bolesti. Kada je vaša

supruga bila bolesna, kir Petrakis, mogućnosti za olakšanje bolesti bile su vrlo oskudne. Mogu vam reći da je došlo do velikog napretka poslednjih nekoliko godina i nadam se da će Mariji to umnogome pomoći.

Marija je piljila u pod. Čula je da doktor priča, ali je njegov glas bio suviše daleko od nje. Digla je pogled jedino kada je čula da doktor pominje njeno ime.

– Po mom mišljenju – rekao je – može proći osam do deset godina pre nego što se ova bolest razvije kod tebe. Tip lepre u tvom slučaju za sada je neutralan i ako uspeš da očuvaš zdravlje uopšte, on ne bi smeo da uznapreduje u lepromatozni stadijum.

– Čemu on to govori? – pomislila je Marija. Da sam osuđena na smrt, ali će mi trebati mnogo vremena da umrem?

– Dakle – glas joj je bio jedva čujan – šta dalje?

Prvi put otkako je ušla u sobu Marija je pogledala Kiricisa pravo u oči. Mogla je da vidi iz njegovog čvrstog pogleda da se ne plaši istine i da će im reći sve što je potrebno da se kaže. A ona, ako ne zbog sebe, onda radi svog oca, mora biti hrabra. Ne srne zaplakati.

– Napisaću pismo dr Lapakisu da mu objasnim o čemu se radi i negde sledeće nedelje, otprilike, ti ćeš morati da se pridružiš koloniji na Spinalongi. Verovatno ne moram da vam kažem, ali savetujem vam da o ovome govorite što je manje moguće, izuzev onima koji su vam bliski. Ljudi i dalje imaju sulude ideje o gubavcima jer zamišljaju da se bolest može dobiti i ako su u istoj sobi s bolesnikom.

Najzad je i Georgis progovorio.

– Mi to već znamo – rekao je. – Ne možete dugo živeti naspram Spinalonge a da vam nije jasno šta većina ljudi misli o gubavcima.

– Njihove predrasude su bez ikakvih naučnih osnova – zaključio je doktor. – Vaša kćerka je mogla dobiti lepru bilo gde i bilo kada – ali većina ljudi su neuki i ne znaju to.

W & N

– Tako je, hvala vam. – Marija je sada već bila potpuno pribrana. Ona je znala šta treba da učini i gde će provesti ostatak života. Neće ona biti s Manolijem pokraj Elunde, već sama na ostrvu Spinalonga. Za trenutak je imala potrebu da što pre završi sa svim tim. Za proteklih nedelju dana bila je u paklu, ali je sada znala šta je čeka. Sve je postalo izvesno.

Kiricis im je otvorio vrata.

– Samo još nešto na kraju – rekao je. – U stalnom sam kontaktu sa dr Lapakisom i ja ću nastaviti da posećujem Spinalongu. Tako ću i sam biti uključen u tvoje lečenje.

Sa olakšanjem su slušali njegove reči. Bilo je lepo od njega što se brine, ali to im sada nije pomagalo.

Marija i Georgis su izašli iz bolnice u bleštavo sunčano popodne. Oko njih su ljudi jurili za svojim poslom, nesvesni bola koji su ovo dvoje podnosili. Životi tih ljudi tekli su kao i kada su se tog jutra probudili. Bio je to samo još jedan običan dan. Kako im je samo Marija zavidela zbog trivijalnih svakodnevnih ciljeva, koji će za nekoliko dana biti za nju zauvek izgubljeni. U razmaku od sat vremena njen život i život njenog oca potpuno su se izmenili. Njih dvoje su stigli u bolnicu sa zračkom nade, a napustili je neutešni.

Izgleda da je ćutanje najlakši način za sakrivanje. Barem za sada. Posle celog sata putovanja i ćutanja, Marija je progovorila:

– Kome ćemo najpre reći?

– Manoliju moramo reći odmah, onda Ani i na kraju Vandolakisovima. Posle toga nema potrebe bilo kome govoriti. Svi će saznati.

Pričali su i o tome šta sve moraju da urade pre Marijinog odlaska. Nije ostalo mnogo toga. Zbog predstojećeg venčanja uglavnom je sve bilo pripremljeno i spakovano za njen odlazak.

Kada su stigli natrag u Plaku, Anin auto je već bio parkiran ispred njihove kuće. Ona je bila poslednja osoba koju je Marija sada želela

da vidi. Najradije bi potražila Fotini da joj pruži utehu. Ana je i dalje imala ključeve, pa je mogla da uđe u kuću. Skoro se smračilo i sedela je u polumraku čekajući njihov povratak. Nije bilo sumnje da se vraćaju s lošim vestima. Njihovi spuštene pogledi kada su ušli na vrata sve su govorili, ali Ana, bezosećajna no ikad, bučno je razbila njihovo ćutanje.

– Onda? – rekla je. – Kakav je rezultat?

– Rezultat je pozitivan.

Ana je za trenutak ostala zbunjena. Pozitivan? To dobro zvuči, zašto onda oboreni pogledi? Bila je u dilemi, i shvatila je da ona jedva da zna koji bi za nju rezultat bio najbolji. Ako njena sestra nema lepru, onda će se udati za Manolija. Za Anu bi to bio nepoželjan ishod. Ako Marija *ima* lepru, to bi svakako uticalo na Anin status u porodici Vandolakis. Oni bi s lakoćom mogli otkriti da Marija i nije prva iz njihove porodice koja mora da ode na Spinalongu. Nijedno nije poželjno, ali ona za sada nije mogla odlučiti koja je od te dve mogućnosti manje loša.

– Šta to znači? – izletelo je Ani.

– Imam lepru – odgovorila joj je sestra.

Te reči su bile opore. Čak je i Ana učutala. Sve troje su stajali usred sobe i dobro su znali šta to znači. Sva pitanja su bila suvišna.

– Večeras ću otići da se vidim s Manolijem – rekao je Georgis odlučno. – Aleksandra i Elefteriju Vandolakis ću posetiti sutra. Svi oni moraju da znaju za ovo što pre.

I onda je izašao. Njegove kćerke su sedele još neko vreme, mada nisu imale mnogo toga da kažu jedna drugoj. Ana će se sresti sa svekrom i svekrvom još iste večeri i sada je vagala da li treba bilo šta da im kaže pre nego što Georgis ugrabi priliku za to. Da li bi ublažila eksploziju ako im ona prenese vest?

Mada je već bilo kasno, Georgis je znao da će zateći Manolija za seoskim šankom. Kako je zakoračio u tavernu, obratio mu se

direktno a da nije ni trepnuo.

– Manoli, moram da popričam s tobom. Nasamo – rekao je. Povukli su se za sto u ćošku, što dalje od radoznalih ušiju.

– Žao mi je, ali imam loše vesti. Marija neće moći da se uda za tebe.

– Šta se desilo? Zašto ne? Reci mi! – Iz Manolijevog glasa izbijala je neverica. Znao je da Mariji nije bilo dobro poslednjih nekoliko dana, ali je mislio da to ne može biti ništa ozbiljno. – Morate mi reći šta nije u redu!

– Marija ima lepru.

– Lepru?! – zaurlao je od iznenađenja.

Izgovorena reč ispunila je prostoriju i ućutkala sve prisutne. To je bila reč na koji su se meštani ovog kraja odavno navikli i vrlo brzo su nastavili započete razgovore.

– Lepru – ponovio je, ali sada mnogo tiše.

– Da, lepru. Prekosutra je vodim na ostrvo Spinalonga.

– Kako je to ona dobila? – pitao je Manoli, zabrinut za svoje zdravlje.

Šta sada da mu kaže Georgis? Nekada su potrebne godine pre nego što se simptomi lepre pokažu, i postoji mogućnost da je Marija davno zaražena od majke. Pomislio je na Anu i na posledice koje ovo može da ima njoj. Mogućnost da i ona možda ima lepru je neznatna, ali on zna da bi možda porodica Vandolakis htela da ima neko uverenje o tome.

– Ne znam, ali nema izgleda da bilo ko bude zaražen od nje – odgovorio je.

– Ne znam šta da vam kažem. Ovo je užasna vest.

Manoli je izmakao svoju stolicu od Georgisa. Bio je to nesvestan potez, ali je imao jasnu poruku. Ovo nije bio čovek koji će imati razumevanja i saosećanja, niti će njemu to biti potrebno. Georgis je gledao u njega i bio je prilično iznenađen onim što je video. Nije to

bio utučen čovek slomljenog srca koji je upravo primio vest kako ne može da se oženi ženom svojih snova. Manoli je bio šokiran, ali ne i slomljen.

Osećao je tugu za Marijom, ali za njega to nije bio kraj sveta. Mada ju je voleo, strastveno je voleo i mnoge druge žene u životu, i bio je realan. Njegova naklonost će pre ili kasnije ponaći drugu: Marija nije bila njegova prava i jedina ljubav. On to nije ni mislio. Prema njegovom iskustvu, ljubav je bila roba, a ako si rođen dovoljno snabdeven tom robom, uvek će je biti u izobilju i za sledeću ženu. Jadna Marija. Lepra, koliko Manoli zna, to je najstrašnija sudbina dodeljena nekom ljudskom biću, ali, za ime boga, mogao se i on zaraziti tom bolešću daje ona to otkrila nešto kasnije. Bog je to sprečio.

Dva muškarca su pričala još neko vreme pre nego što se Georgis oprostio. Moraće rano da ustane da bi posetio Elefteriju i Aleksandra. Sledećeg jutra kada je stigao do kuće Vandolakisa, njih četvoro su ga već čekali. Nervozna služavka pustila je Georgisa unutra u poluzamračenu dnevnu sobu, gde su kao voštane figure sedeli Aleksandar, Elefterija, Andreas i Ana. Bili su rezervisani i nemi.

Znajući da je sada već samo pitanje vremena pre nego što izade na videlo istina o njenoj porodici, Ana je priznala Andreasu da je njena majka u stvari umrla na Spinalongi. Računala je da njena iskrenost može da se pokaže kao prednost u nastaloj situaciji. Ona će se, nažalost, razočarati. Mada je Aleksandar Vandolakis bio mudar čovek, njegovo mišljenje o gubavcima bilo je isto kao i zaostalih seljaka. Uprkos Aninom negodovanju kako lepra ne može da se prenosi običnim ljudskim kontaktima i da je mogućnost prenosa zaraze veoma mala, pokazalo se da on radije veruje stolećima starom mitu da je bolest nasledna i da se njeno prisustvo u porodici ne može iskoreniti. Niko ga ne može razuveriti u to.

– Zašto si Marijinu bolest čuvao u tajnosti sve do pet do dvanaest?
– pitao je Georgisa urlajući. – Ti si osramotio moju porodicu!

Elefterija je pokušala da smiri svog muža, ali je on bio odlučan da nastavi.

– U ime našeg ugleda i zbog imena Vandolakis, mi ćemo zadržati Anu u porodici, mada ti nikada nećemo oprostiti način na koji si postupio s nama. Nije samo jedna leprozna u tvojoj porodici već dve, kako je sada izašlo na videlo. Samo jedna stvar je mogla još da pogorša situaciju, da moj bratanac Manoli oženi tvoju kćerku. Od sada pa nadalje voleli bismo da se držiš dalje od naše kuće. Ana će te posećivati u selu, ali ti, Georgise, nisi više dobrodošao.

Nije bilo reči saosećajnosti za Mariju. Ni za trenutak se niko nije setio njenog teškog stanja. Porodica Vandolakis je sručila svoj gnev, čak je i ljubazna Elefterija sada sedela ćutke u strahu da njen suprug ne izlije svoj bes i na nju ako progovori drugačije u odbrani porodice Petrakis. Došlo je vreme da Georgis pođe i on je ćutke napustio dom svoje kćerke, zauvek. Dok se vozio natrag za Plaku u grudnom košu je osetio težak pritisak. Steglo mu se grlo od tuge za svojom porodicom, čije ostatke nepovratno gubi. Ne može je spasti od uništenja.

16.

Kada je Georgis stigao kući, Fotini je već bila tamo da se nađe Mariji. Obe su prekinule razgovor čim je on ušao. Obe su i bez pitanja znale da je okršaj s porodicom Vandolakis bio težak. Georgis je bio mnogo više bled i uznemiren nego što su očekivale.

– Nisu imali milosti? – pitala je tužno Marija i skočila da uteši oca.

– Pokušaj da se ne ljutiš na njih, Marija. U njihovoj situaciji zaista

imaju šta da izgube.

– Dobro, ali šta su rekli?

– Rekli su mi da im je žao što neće biti venčanja.

Na neki način to što je Georgis rekao bila je istina.

On je samo izostavio dosta toga. Čemu bi služilo da kaže Mariji kako više i ne žele da ga vide. Da će se udostojiti da zadrže Anu u porodici, ali što se njih tiče njen otac dalje ne može biti deo te porodice. Čak je i Georgis razumeo važnost ugleda i da se sačuva dobar glas, i ako Aleksandar Vandolakis misli da bi porodica Petrakis mogla opasno to ugroziti, onda kakvog izbora je imao?

Neodređene očeve reči su i odgovarale Marijinom duševnom stanju. Poslednjih nekoliko dana kao da sve sanja. Imala je osećaj kao da se svi ti događaji ne dešavaju njoj već nekom drugom. Otac joj je opisao kako je Manoli primio vest i ona nije imala nikakvih poteškoća da čita između redova: on je bio tužan, ali ne i izbezumljen od bola.

Georgis je ostavio dve mlade žene da nastave pripreme za Marijin odlazak, mada je malo toga ostalo za pakovanje. Već nedeljama je ona pripremala svoj miraz, tako da su kutije s njenim stvarima stajale u uglu sobe. Marija je vodila računa da ne ponese ono što bi ocu bilo potrebno, ali je predvidela da tamo gde Manoli živi nedostaje dosta toga da bi kuća bila pravi dom, tako da je bilo mnogo stvari za domaćinstvo, pažljivo smeštenih u kutije: činije, vajičice, vaga, makaze i pegla.

Zato je sada morala da odluči šta da povadi iz kutija. Izgledalo je neumesno poneti stvari koje su joj ljudi poklonili. Ona sada odlazi među gubavce umesto na bračno ognjište. Koja bi korist bila na Spinalongu poneti posteljina i rublje koje je dobila kao nevestinski poklon? Kako je vadila napolje sve te bezvredne luksuzne stvari, činilo joj se kao da pripadaju nekom drugom životu, kao što su posteljina s belim vezom s jastučnicama na kojima je godinama

radila. Dok ih je držala u krilu, suze su joj polako kapljale na obrubljeno belo platno. Svim tim uzbudljivim mesecima došao je kraj i nemilosrdan preokret ju je pokosio.

– Zašto ne poneseš to? – pitala je Fotini spuštajući ruku prijateljici na rame. Ne vidim razloga da se odrekneš ovih lepih stvari na Spinalongi.

– Valjda si u pravu; možda bi mi život učinile podnošljivijim. – Ona je vratila sve u kutiju i zatvorila. – Šta misliš da bih još mogla da poneseš? – pitala je hrabro kao daję bila potpuno spremna da pođe na dug i ugodan put.

– Tvoj otac će dolaziti sa isporukama nekoliko puta nedeljno i uvek ćemo moći da ti pošaljemo sve što ti zatreba. Zašto ne poneseš i nešto lekovitih biljaka? Ne verujem da sve rastu na tom ostrvu i sigurna sam da bi tamo nekom dobro došle.

Utrošile su ceo dan proveravajući šta bi Mariji bilo potrebno na ostrvu. Bilo je to korisno odvrćanje od teških trenutaka pred njen polazak. Fotini je vešto držala niti razgovora sve dok nije pao mrak. Nisu napuštale kuću čitavog dana, ali je sada došao trenutak kada je Fotini morala da pođe svojoj kući. Bila je potrebna u taverni, a osim toga, osećala je da bi Marija i njen otac trebalo da provedu poslednje večę sami.

– Neću ti reći zbogom – rekla je. – Ne samo zato što bi to bolelo već i zato što nema zbogom. Videćemo se ponovo, sledeće nedelje, a i narednih.

– Kako to? – pitala je Marija gledajući u prijateljicu uplašeno. Za sekundu je pomislila da možda i Fotini nije leprozna. Ne, to ne može biti, pomislila je.

– Dolaziću s tvojim ocem kad god je isporuka – rekla je Fotini odlučno.

– Ali šta će biti s bebom?

– Beba neće pre decembra, uostalom Stefanos je može pripreziti

dok ja pređem da te vidim.

– To bi bilo divno kada bih mogla da razmišljam o tome kako ćeš doći da me obiđeš – rekla je Marija iznenada osećajući neko ohrabrenje. Na ostrvu je toliko mnogo ljudi koji nisu videli nikog svog godinama. Ona će barem imati priliku da viđa oca, a sada i prijateljicu.

– Znači, to je to. Bez zbogom – rekla je Fotini odvažno. – Samo ću ti reći: vidimo se sledeće nedelje. – Nije zagrlila svoju prijateljicu jer se plašila te blizine, pogotovo zbog nerođenog deteta. Niko, čak ni Fotini, nije mogao da se oslobodi straha od pomisli da se lepra može preneti najpovršnijim ljudskim kontaktom.

Kada je Fotini otišla, Marija je ostala sama, prvi put u poslednjih nekoliko dana. Sledećih nekoliko sati provela je čitajući majčina pisma, a s vremena na vreme bacila bi pogled kroz prozor na Spinalongu. Ostrvo je čeka. Uskoro će na sva pitanja kako je živeti u koloniji leproznih dobiti odgovor. Uskoro, uskoro. Oštro kucanje na vratima prekinulo ju je u razmišljanju.

Nikoga nije očekivala, pogotovo ne nekog ko tako silovito kuca.

Bio je to Manoli.

– Marija – rekao je zadihan. Videlo se da je trčao.

– Samo sam želeo da ti kažem zbogom. Strašno mi je žao što sve mora ovako da se završi.

Nije joj pružio ruku niti ju je zagrlio. Ona to nije ni očekivala. Očekivala je više tuge u njemu. Njegovo ponašanje potvrdilo je ono što je Marija i pretpostavila, da će Manolijeva velika strast uskoro biti usmerena ka nekoj drugoj. Steglo joj se u grlu. Osećala je kao da je progutala slomljeno staklo i da više nije u stanju ni da priča niti da plače. On je izbegavao njen pogled. – Zbogom Marija – mumlao je. – Zbogom. – Za tren je nestao i vrata su bila ponovo zatvorena. Marija se osećala beskrajno praznom kada je sobu ponovo ispunila tišina.

Georgis još nije bio stigao. On je kćerkin poslednji dan na slobodi proveo u svakodnevnim poslovima; krpio je mreže, čistio brodić i prevezao dr Lapakisa. Po povratku sa ostrva saopštio je doktoru tužnu vest. On je to tako obično rekao da Lapakis u početku nije ni shvatio.

– Sutra ću dovesti svoju kćerku na Spinalongu – rekao je Georgis.
– Kao pacijenta.

Bilo je sasvim uobičajeno da Marija pravi društvo ocu kada donosi isporuke, tako da Lapakis u početku uopšte nije reagovao. A poslednja rečenica izgubila se u vetru.

– Bili smo u poseti dr Kiricisu – dodao je Georgis.

– On će vam pisati.

– Zašto? – pitao je Lapakis obraćajući sada više pažnje.

– Moja kćerka ima lepru. – Mada je pokušao da to sakrije, Lapakis je ostao prestravljen.

– Tvoja kćerka ima lepru? Marija? Gospode! Nisam shvatio... Zato ćeš je sutra dovesti na Spinalongu.

Georgis je klimnuo glavom, usredsredivši sada svu pažnju na brodić dok je ulazio u malenu luku Plake. Lapakis je sišao sa brodića. On se često sretao s ljupkom Marijom i sada je ostao preneražen pred tom vešću. Osećao je da nešto mora reći.

– Dobiće najbolju moguću negu na Spinalongi. Najveću brigu – rekao je. – Ti si jedan od retkih koji zaista zna kakvo je to mesto. Nije to tako loše kao što ljudi misle, ali ipak, meni je jako žao što se to dogodilo.

– Hvala vam – rekao je Georgis dok je vezivao brodić. – Vidimo se sutra ujutro, ali ću možda malo da zakasnim. Mariji sam obećao da ću je prebaciti rano ujutro, ali ću se potruditi da se vratim po vas u uobičajeno vreme.

Stari ribar je delovao smireno, kao i obično kada bi se dogovarao oko obaveza. Eto kako ljudi vladaju sobom u prvim danima bolnog

gubitka, pomislio je Lapakis. Možda je tako najbolje.

Marija je pripremila večeru za sebe i oca i oko sedam seli su za sto jedno naspram drugog. Te večeri bio je važan sam ritual, ne i hrana, pošto ni on ni ona nisu imali apetit. To bi trebalo da bude njihova poslednja zajednička večera. O čemu su pričali? Pričali su o običnim stvarima, kao o tome šta je Marija spakovala u kartonske kutije, ali i o nekim važnijim stvarima, kada će sledeći put videti oca na ostrvu i koliko će često Georgis ići na večeru kod Savine. Svako neupućen pomislio bi da se Marija jednostavno preseljava u neku kuću u susedstvu da tamo živi. Oko devet sati oboje su bili potpuno iscrpljeni i pošli su na spavanje.

U pola šest sledećeg jutra Georgis je preneo sve Marijine kutije do pristaništa i uneo ih u brodić. Onda se vratio do kuće po nju. Još uvek kristalno čisto, kao da se sve to juče desilo, sećao se Eleninog odlaska.

Sećao se onog sunčanog majskog dana kada su školska deca i brojni prijatelji mahali Eleni, pozdravljajući je poslednji put. Ovog jutra nije bilo tako. U selu je vladala mrtva tišina. Marija će jednostavno nestati.

Hladan vetar šibao je uskim ulicama Plake. Jesenja studen uvukla se i u Marijine kosti, telo i um su joj bili ukočeni od zime, i gotovo sva osećanja potpuno otupela, ali ništa od toga nije uspelo da joj odagna tugu. Čelom težinom oslanjala se na oca dok se prosto teturala tih nekoliko poslednjih metara do pristaništa. Njen hod je bio kao u starice kojoj je svaki korak nanosio još veći bol. Ali njen bol nije bio fizički. Njeno telo bilo je jako kao u bilo koje mlade žene koja je provela život udišući čist vazduh na Kritu, koža joj je bila tako mlada, a oči sjajne i svetlosmeđe boje, kao u ostalih devojaka na ovom ostrvu.

Mali čamac, nestabilan pod tovarom čudno oblikovanih paketa privezanih kanapom, nesigurno se ljuljao i naginjao prema moru.

W & N

Georgis se spustio polako na sedište, pokušavajući da pridrži tovar jednom rukom, a drugom da pomogne kćerki. Kada se sigurno smestila na pramac, on ju je brižno umotao u ćebe, da je zaštiti od studeni. Jedini znak po kome se razlikovala od ostalog tovara bila su dva duga pramena crne kose koja su lepršala i slobodno se poigravala na vetru. Pažljivo je odvezao lađicu iz sidrišta – nije bilo više šta da se kaže ili uradi – i njihovo putovanje je počelo. Ovo nije bio kratak izlet da dostave isporuke. Bio je to za Mariju početak puta u jednom pravcu, da započne novi život. Život na Spinalongi.

17.

U trenutku kada je Marija poželela da vreme stane, ono je upravo tada letelo brže nego ikad ranije, i ona će uskoro biti izbačena na jedno hladno mesto gde talasi slamaju udarajući o obalu. Odjednom je poželela da se motor brodića zaustavi, ali ni to ne bi pomoglo jer je struja između obale i ostrva bila prejak. Nije bilo nade za povratak. Želela je da čvrsto uhvati u oca, da ga moli da je ne ostavlja samu na obali zajedno sa izbačenim sanducima, u koje je sada spakovan ceo njen život. Suze je već potrošila. Mnogo puta je suzama natopila Fotinino rame otkako je otkrila taj bleđi beleg na nozi, a i jastučnica je ostala vlažna od suza proplakanih poslednjih nesrećnih noći. Sada nije trenutak za plakanje.

Nekoliko minuta su bez reči stajali na pristaništu. Georgis nije želeo daje ostavi dok neko ne dođe po nju. Davno je bio upoznat s procedurom koja se priređuje pridošlima na ostrvo i znao je da je dužnost ostrvljana da je sačekaju.

– Marija, budi hrabra – rekao je Georgis tiho. – Vратиću se sutra. Ako možeš, dođi do pristaništa da se vidimo.

Dugo ju je držao za ruke. Bio je hrabar tih dana, pogotovu u

kćerkinom prisustvu. Neka ide sve do đavola ako i dobije lepru. Možda bi mu tako bilo lakše jer bi mogao da se pridruži Mariji. Ako bi se to desilo, jedini problem bi bila isporuka potrepština na Spinalongu. Bilo bi im teško da pronađu nekoga ko bi se prihvatio tog posla, a to bi izazvalo neviđene poteškoće i bedu na ostrvu.

– Doći ću, naravno ako je to dozvoljeno – odgovorila je.

– Siguran sam da jeste. Pogledaj – rekao je Georgis pokazujući rukom na čoveka koji se približavao iz pravca tunela koji je prolazio ispod starih zidina utvrđenja. – Eno dolazi Nikos Papadimitrije, upravnik ostrva. Juče sam mu poslao pisamce da ću te danas dovesti. Njega možemo pitati.

– Dobro došla na Spinalongu – rekao je Papadimitrije obraćajući se Mariji. Otkuda tom čoveku takva smirenost? To je Mariju zbunilo, ali joj je i odvuklo pažnju na trenutak. – Tvoj otac mi je poručio juče da ćeš doći. Ove kutije će neko preneti u tvoj budući dom. Možemo li da krenemo?

Mahnuo joj je da pođe za njim prema tunelu. Samo nekoliko nedelja ranije u Agios Nikolaosu gledala je scenu u holivudskom filmu u kojoj je junakinja izašla iz dugačke limuzine i prošetala po crvenom tepihu, dok se nosač pobrinuo za njene kofere. Marija je pokušala da zamisli sebe u toj sceni.

– Pre nego što pođemo – rekla je usplahireno – mogu li dobiti dozvolu da dolazim na pristanište i viđam oca kada dovozi dr Lapakisa i isporuke za ostrvo?

– Zašto da ne. Svakako! – odgovorio je živahno Papadimitrije. – Pretpostavljam da bi to mogao biti naš dogovor. Znam da nećeš pokušati da nam pobegneš. Nekada smo nastojali da sprečimo ljude da dolaze u pristanište da ne bi pokušali da pobegnu, ali u današnje vreme većina ljudi ne želi da napusti ostrvo.

Georgis je želeo da se što pre rastanu.

– Siguran sam da će svi biti ljubazni prema tebi – čuo je sebe

W & N

kako je teši. – Znam da će biti ljubazni.

Jedno od njih dvoje mora da okrene leđa onom drugom, a Georgis je čekao da to učini njegova kćerka.

Sebi je stalno zamerao što je onako naglo otišao pre četrnaest godina kada je ostavio svoju Eleni na ostrvu. Njegov bol je tada bio toliko jak da se našao u brodiću pre nego što su se uopšte i oprostili. Danas mora imati mnogo više hrabrosti zbog svoje kćerke. Georgis sada zna mnogo više o ostrvu, bez obzira što su njegove posete proteklih godina bile samo poslovne, dolazio je dva do tri puta nedeljno s određenim zadatkom, da ostavi sanduke na pristaništu, i brzo se vraćao. U takvom posredovanju svih tih godina njegov pogled o svemu tome dobio je humanu dimenziju i pratio je razvoj ostrva kao što to niko nikada nije činio sa strane.

Nikos Papadimitrije je bio upravnik ostrva od izbora 1940. kada je Petros Kontomaris najzad dao ostavku. A ostao je na tom položaju duže i od svog prethodnika. Postigao je neverovatan napredak na Spinalongi. Ostrvo je uznapredovalo i život na njemu bio je sve bolji. Malo ko je bio iznenađen što su ga ponovo birali svakog proleća. Marija se dobro sećala dana kada je njen otac dovezao tog čoveka iz Atine na Spinalongu. Bila je to jedna od najdramatičnijih epizoda iz tog vremena, u životu onih gde se retko događaju uzbuđenja. Majka je često pisala o zgodnom tamnokosom vođi na ostrvu i o svemu što je on uspeo da promeni. Sada je njegova kosa seda, ali i dalje nosi brkove, baš onakve kako ih je Eleni opisala.

Marija je pošla za Papadimitrijem u tunel. Hodao je polako, naslanjajući se na svoj štap. Najzad su ugledali svetlost na drugom kraju. Izlazak iz mraka u tunelu u novi svet bio je za Mariju iznenađujuć kao i za sve ostale pridošlice. Ni sva majčina pisama prepuna opisa i boja nisu je mogla pripremiti za ono što je sada videla. Dugačka staza sa čitavim nizom malih rađnjica, svaka sveže ofarbana, kuće sa sanducima za cveće na prozorima i saksijama

punim rascvetalih muškatli, i dve-tri veće kuće opkoljene drvenim balkonima.

Mada je za većinu još bilo prerano da ustanu, našao se jedan ranoranilac. Pekar. Miris svežeg hleba i peciva ispunio je ulicu.

– Despineda Petrakis, pre nego što te odvedem u tvoj novi dom, dođi da upoznaš moju suprugu – rekao je Papadimitrije. – Ona je pripremila doručak za tebe.

Skrenuli su levo u jednu sporednu ulicu, a onda ušli u dvorište s nekoliko kuća. Papadimitrije je otvorio vrata jedne kuće i pozvao je da uđe. Te niske kuće gradili su Turci i bilo je očito da su svi muškarci Papadimitrijeve visine bili za čitavu glavu viši od prasedelaca.

Nameštaj u kući je bio svetle boje i uredno raspoređen. Iz dnevne sobe se ulazilo u kuhinju, a iza nje su bile stepenice koje su vodile na sprat. Marija je primetila i zasebno kupatilo iza kuhinje.

– Dozvoli mi da ti predstavim svoju suprugu. Katerina, ovo je Marija.

Dve žene su se rukovale. Uprkos tome što joj je majka u pismima opisivala suprotno, Marija je i dalje očekivala da vidi mesto puno deformisanih i hromih ljudi, a sada je bila iznenađena lepotom i elegancijom ove žene. Katerina je bila mlađa od svog muža. Marija je zaključila da verovatno ima oko četrdeset osam ili pedeset godina. Njena kosa je još uvek bila tamna, koža bleđa i skoro bez bora.

Na stolu je bio stolnjak s belim vezom i bio je postavljen fini šareni porcelan. Kada su se svi smestili oko stola, Katerina je digla srebrni bokal i svima u šolje nalila vrelu crnu kafu.

– Omanja kuća do nas je odskora slobodna – rekao je domaćin. – Mislili smo da bi ti se možda dopala, ali ako ti se više sviđa, ima i jedna slobodna soba u zajedničkoj kući gore na brdu.

– Mislim da bih radije bila sama, ako nemate ništa protiv – rekla je Marija.

Na stolu je bila tacna sa svežim pecivom i Marija je s apetitom uzela jedan komad. Jedva da je jela u poslednje vreme. Bila je željna da što više sazna.

– Da li se sećate moje majke, Eleni Petrakis? – pitala je.

– Naravno da je se sećamo! Ona je bila predivna dama i odlična učiteljica – odgovorila je Katerina. – Svi tako misle. Skoro svi.

– Kako to? Neko ne misli tako? – pitala je Marija.

Katerina je ućutala.

– Bila je tu žena koja je predavala u školi pre nego što je tvoja majka došla, i ona je Eleni doživljavala kao svog neprijatelj. Još je živa. Eno je gore na brdu. Neki ljudi veruju da je gorčina koju ta žena oseća prema svojoj sudbini i održava u životu – rekla je Katerina. – Ime joj je Kristina Krustalakis i bilo bi bolje da je izbegavaš – ona će neminovno saznati ko ti je bila majka.

– Samo polako, Katerina. Idemo po redu – rekao je Papadimitrije, bojeći se da bi njegova supruga mogla da uznemiri gošću. – Pre svega ti je potrebno da obiđeš ostrvo. Moja supruga će ti pokazati sve, a danas po podne dr Lapakis bi želeo da te vidi. On je zadužen da pregleda sve novopridošle.

Papadimitrije je ustao. Bilo je skoro osam sati ujutro i bilo je vreme da upravnik ostrva bude u svojoj kancelariji.

– Nema sumnje da ćemo se uskoro ponovo videti, despineda Petrakis. Ostavljam te u veštih rukama moje Katerine.

– Do viđenja, i hvala vam što ste mi priredili ovaj lep doček – odgovorila je Marija.

– Prvo ćemo dovršiti kafu, a zatim poći u obilazak – rekla je Katerina veselo kada je Papadimitrije otišao. – Ne znam koliko znaš o Spinalongi – verovatno više od ostalih ljudi – ali nije ovo tako loše mesto za život. Jединi problem je taj što si prinuđen da čitav život provedeš sa istim ljudima. Kada sam došla iz Atine, u početku mi je bilo teško to da prihvatim.

– Ja sam čitav život provela u Plaki – rekla je Marija – znači, naviknuta sam na tako nešto. Koliko dugo ste ovde?

– Stigla sam istim brodom kao i Nikos, znači pre četrnaest godina. Zatekla sam četiri žene i devetnaest muškaraca. Od te četiri ostale smo samo nas dve. Petnaest muškaraca su i dalje među živima.

Marija je stegla svoj vuneni šal oko ramena kada su izašle iz kuće. Kada su skrenule u glavnu ulicu, Marija je ugledala sasvim drugačiji prizor od prethodnog. Ljudi su išli svojim poslom. Svi su išli pešice, na magarcu ili laganim kočijama. Izgledali su zauzeti i smemi. Neki su podigli pogled i klimanjem glave pozdravili u pravcu Katerine i Marije. Neki su čak odigli šešire. Katerini, kao supruzi upravnika, sledilo je posebno poštovanje.

U međuvremenu su se i radnje otvorile. Katerina je želela da joj ih sve pokaže i predstavi joj sve vlasnike, opširno pričajući o njima. Marija nije bila u takvom stanju da bi mogla da upamti sve te informacije, ali je Katerina obožavala da priča detalje iz njihovih života i uzbudljive spletko koje su kružile. Tu je bila i *pantopoleion*, najveća radnja, u kojoj se moglo naći gotove sve što je potrebno za kuću, od metle do ulja za lampu. Veliki broj artikala bio je izložen ispred same radnje; bakalin je svoj izlog do kraja napunio kantama s maslinovim uljem; *mahairopoieion*, majstor za izradu noževa; radnja s rakijom; pekar, čije su zlatnožute vekne poredane jedna preko druge i gomile kritskog dvopeka, *paximithia*, privlačile prolaznike. Svaka prodavnica imala je natpis na kojem je pisalo ime vlasnika i naziv robe koju je nudio. Ipak, na ostrvu je najvažnije mesto bila krčma koju je držao mladoliki i omiljeni Gerasimo Mandakis. Već nekoliko gostiju tu je sedelo i pilo kafu, dok su im se cigarete polako dimile u pepeljari.

Pre nego što su stigli do crkve, videli su prizemnu zgradu za koju je Katerina rekla da je to škola. Provirili su kroz prozor i mogli su da vide decu kako sede u nekoliko redova. Ispred dece stajao je mladić i

nešto objašnjavao.

– Koje učitelj? – pitala je Marija. – Zar nije ona žena koju ste spomenuli dobila mesto učiteljice posle smrti moje majke?

Katerina je počela da se smeje. – Ne, čak ni preko mrtvog svetog Pantalejmona. Deca je nisu želela, a nisu je hteli ni odrasli. Jedno vreme je mesto učitelja preuzeo jedan moj zemljak iz Atine, ali je on, nažalost, umro. Tvoja majka je za taj posao pripremila drugog učitelja. On je strpljivo čekao u zaklonu. Bio je veoma mlad kada je počeo, ali ga deca obožavaju i upijaju svaku njegovu reč.

– Kako se zove?

– Dimitrije Limonias.

– Dimitrije Limonias! Sećam se tog imena. To je dečak koji je došao u isto vreme kada i moja majka. Rečeno nam je da je on zarazio moju majku leprom – i on je i dalje ovde. Još je živ!

Kao što se to ponekad događa kod leproznih, ni kod Dimitrija se simptomi nisu dalje razvijali od kada mu je postavljena dijagnoza, i evo ga sada kako predaje u školi. Marija je na trenutak osetila oštar bol i ljutnju što se kolo sreće tako nečasno poigralo s njenom majkom.

Nisu ušle da ne bi ometale nastavu. Katerina je znala da će biti prilike da Marija upozna Dimitrija.

– Čini mi se da ima puno dece – primetila je Marija.

– Odakle dolaze ta deca? Da li su i njihovi roditelji tu?

– Zapravo ne. Njihovi roditelji nisu tu. Ta deca su zaražena na kopnu i poslata su ovamo. Ljudi se ovde trude da ne rađaju decu kada dođu na Spinalongu. Ako se beba rodi zdrava, onda se oduzima od roditelja i daje na usvajanje na kopnu. Ne tako davno imali smo dva-tri takva tragična slučaja.

– To je užasno tužno. Ali ko se brine o deci koja su ovde? – pitala je Marija.

– Većina njih su usvojena. Nikos i ja smo usvojili jedno dete sve

dok nije dovoljno odraslo i odselilo se od nas da živi samo. Oni ostali žive zajedno u kući koju vodi društvena zajednica. Svi su odlično zbrinuti.

Dve žene su nastavile šetnju glavnom ulicom. Visoko iznad njih izdizala se bolnica, najveća zgrada na ostrvu.

– Otpратиću te tamo malo kasnije – rekla je Katerina.

– Ta zgrada se možeš videti i sa kopna – rekla je Marija. – Međutim, ovako izbliza je još veća.

– Nedavno su dogradili još jedan deo, znači da je sada prostranija no što je bila.

Išle su okolo istočnom stranom ostrva, gde nije bilo ljudi, jedino su orlovi kružili nebom iznad njih. Spinalonga je ovde bila potpuno izložena vetru sa severoistoka. Čule su kako more udara u stene daleko ispod njih, šaljući raspršene kapi visoko u vazduh. More je sa ove strane bilo sasvim drugačije od onog između Spinalonge i Plake. Odatle se videlo otvoreno more i beli talasi kao razjareni konji. Stotine kilometara daleko je bilo kopno Grčke, a između na tuce malih ostrva, međutim, pogledom se nije moglo dosegnuti nijedno od njih. Samo nebo, more i ptice. Nije Marija bila jedina koja se sasvim približila ivici i pomislila, samo na tren, kako bi bilo da se strmoglavi dole. Da li bi završila pravo u moru ili bi se razbila o šiljate ivice stena?

Počela je da sipi kišica i tlo je postalo klizavo.

– Dođi – rekla je Katerina. – Hajde da se vratimo. Tvoje kutije su do sada doneli gore. Pokazaću ti tvoj novi dom i pomoći ću ti da se raspakuješ ako želiš.

Kako su se spuštale niz put, Marija je primetila bezbroj zasebnih, pažljivo obrađenih delova zemlje na kojima su ljudi gajili povrće. Crni luk, beli luk, krompir i šargarepa su rasli na ovoj vetrovitoj padini. Uredni redovi bili su najbolji dokaz koliko je truda i pažnje uloženo da bi bilo šta izraslo iz tog kamenjara. Svaka parcela bila je

znak ohrabrenja i nade jasno pokazujući kako je život ipak podnošljiv na ovom ostrvu.

Prošle su pored malene kapele koja je bila okrenuta prema širokom moru, da bi najzad stigle i do groblja.

– Tvoja majka je ovde sahranjena – rekla je Katerina Mariji. – To je mesto gde svi sa ovog ostrva završavaju.

Katerina nije imala nameru da bude gruba, ali u svakom slučaju Marija nije reagovala na ove njene reči. Ona je i dalje bila suzdržana u izražavanju osećanja. To je neka druga osoba pošla u šetnju ostrvom. Ona prava Marija je bila daleko, zagubljena u mislima.

Grobovi nisu bili obeleženi, iz prostog razloga: umrli su delili grobove. Ovde je bilo previše umrlih da bi se mogao dozvoliti luksuz pojedinačnog groba posle ovozemaljskog života. Za razliku od ostalih grobalja, ovo je bila izdvojeno, osamljeno, dok su ostala smeštena pokraj crkava, valjda da bi neprestano opominjala vernike kako će jednog dana umreti. Na Spinalongi zaista nikome nije bila potrebna opomena o smrti. Svi su znali vrlo dobro da su im dani odbrojani.

Pre nego što su zatvorile krug i vratile se tamo odakle su pošle, Marija je imala prilike da vidi najveću kuću na ostrvu. Ta kuća je imala veliki balkon i pod tim impresivnim stubovima glavni ulaz. Katerina se zaustavila da bi Mariji pokazala kuću.

– Zvanično je ovo kuća namenjena upravniku ostrva, ali kada je Nikos preuzeo dužnost, on nije želeo da iseli prethodnog upravnika i njegovu suprugu, tako da su oni ostati gde su i dotad živeli, isto kao i Nikos. Kada joj je suprug umro pre mnogo godina, njegova žena, Elpida Kontomaris, ostala je da živi u toj kući.

Marija se odmah setila imena. Elpida Kontomaris je bila najbolja prijateljica njene majke. Najgrublja istina bila je to što su ovde zapravo skoro svi nadživeli njenu majku.

– Dobra je to žena – dodala je Katerina.

W & N

– Znam – rekla je Marija.

– Otkud znaš?

– Majka mi je pisala o njoj. Ona je bila njena najbolja prijateljica.

– Da li znaš da su ona i njen pokojni muž usvojili Dimitrija posle smrti tvoje majke?

– Ne, to nisam znala. Kad je majka umrla, istini za volju, nisam više ni želela da znam šta se ovde događa. Nije bilo potrebe.

U stvari, još dugo vremena posle Elenine smrti Marija je bila ljuta na oca što je nastavio da odlazi u koloniju na ostrvu. Ona je smatrala da posle majčine smrti nema nikakve svrhe da ide na ostrvo. Sada je grize savest zbog toga.

U toku šetnje skoro da nije bilo mesta sa kog se nije mogla videti Plaka. Marija je znala da će morati da natera sebe da ne gleda tamo preko puta. Kakvog smisla bi imalo da gleda šta rade oni ljudi preko vode? Od sada ona nema nikakve veze s onima preko puta. Što pre to prihvati, biće bolje za nju.

Evo ih ponovo ispred malih kućica odakle su pošle. Katerina je povelala Mariju prema vratima boje rđe i izvukla ključ iz džepa. Izgledalo je da je i iznutra isto tako mračno kao i napolju, međutim kada su upalile svetio, postalo je malo vedrije. Unutra je bilo zagušljivo i vlažno. U kući dugo niko nije stanovao. Prethodni stanar je, potpuno onemoćao, proveo u bolnici nekoliko meseci i na kraju se nije ni oporavio. Međutim, događalo se da se leprozni bolesnik iznenada oporavi iz visoke temperature, tako da je na ostrvu bio običaj da mu se čuva kuća sve dok ima nade.

Soba je bila skromno opremljena: sto tamne boje, dve stolice i drvena sofa pored zida prekrivena teškim vunanim prekrivačem. Malo toga je ostalo od prethodnog stanara, osim velikog buketa prašnjavog plastičnog cveća u staklenoj vazi i prazna polica za tanjire na zidu. Verovatno bi i pastirska koliba u planini delovala prijatnije od ove ovde.

– Ostaću da ti pomognem da se raspakuješ – rekla je Katerina naređivačkim tonom.

Marija je rešila da sakrije svoje utiske o ovom smeštaju, a to može učiniti samo ako je ostave samu. Mora se sada pribrati.

– Ljubazno je od vas, ali ja zaista ne bih želela da vam oduzimam vreme.

– Dobro, dobro – rekla je Katerina. – Ali ću doći malo kasnije da proverim da li mogu nešto da učinim za tebe. Znaš gde sam ako ti zatrebam.

Onda je otišla. Mariji je bilo drago što najzad ostaje sama sa svojim mislima. Katerina je bila dobronamerna, ali je pokazala preteranu brižnost i Mariju je počeo da iritira njen cvrkutavi glas. Mariji je sada najmanje bilo potrebno da joj se neko meša u sređivanje njenog novog doma. Ovaj turoman prostor će ona sama pokušati da pretvori u prijatan dom.

Najpre je bacila u kantu za smeće onaj buket plastičnog cveća. To je bio trenutak kada ju je savladao potpuni očaj. Evo nje u vlažnoj sobi koja miriše na trulež i čuva otpatke mrtvog čoveka. Do sada je uspevala nekako da vlada sobom, ali se sada odjednom slomila. Svi oni sati samokontrole zbog oca, Papadimitrija i same sebe bili su iscrpljujući, i ovaj užas koji ju je zadesio sada ju je gurao u ponor. Bilo je to jedno veoma kratko putovanje od Plake do ostrva koje je označilo kraj jednog života tamo, a sada kada je ovde, čini joj se da se otisnula negde beskonačno daleko. Osećala se beskrajno daleko od kuće i od svega što je njoj bilo blisko i poznato. Nedostajao joj je otac i prijatelji i tugovala je više nego ikad nad svojom lepom budućnošću s Manolijem koja joj je otrgnuta. U ovoj mračnoj sobi poželela je da je radije mrtva. Na trenutak je pomislila da je možda ona mrtva, jer ni sam pakao ne može biti mračniji i manje neprijatan od ovog.

Popela se gore do spavaće sobe. Tvrd krevet i flekava slamarica

bili su jedini nameštaj u sobi i drvena ikona s Devicom okačena na hrapavom zidu. Marija je legla na patos, kolena digla sve do grudi i počela da plače. Koliko dugo je ostala tako nije znala jer je utonula u san nalik na noćnu moru.

Negde u mrklom mraku njenog sna čula je zvuk sa izvesnog rastojanja. Bio je to zvuk bubnjeva koji ju je izvukao na površinu iz dubokog mora. Tek je sada raspoznala da to nisu bubnjevi, već postojana lupnjava. Neko je uporno lupao na nekim vratima. Oči su joj se otvorile, ali je telo bilo neposlušno. Nije mogla da se pomeri. Ruke i noge bile su joj ukočene od hladnoće. Bio joj je potreban i poslednji gram snage da bi mogla da se dignu u uspravan položaj. San joj je bio toliko dubok da joj je na levoj strani obraza ostala urezana šara od poda. Ništa je ne bi moglo probuditi osim ovog lupanja, koje pretilo da provali vrata tamo dole.

Spustila se niz uzane stepenice, povukla rezu i otvorila vrata i dalje u polunesvesnom stanju. Ugledala je dve žene u sumraku. Jedna od njih je bila Katerina, a druga nešto starija.

– Marija! Da li si dobro? – viknula je Katerina. – Toliko si nas zabrinula. Kucamo ti na vrata skoro sat vremena. Pomislile smo da nisi možda... da si... možda povredila sebe ili nešto...

Poslednje reči je izgovorila skoro nesvesno, ali se osećalo daje negde verovala u to što kaže. – Događalo se da tek pristigli pokušaju samoubistvo, neki su, nažalost, i uspeli u tome.

– Jesam, dobro sam. Zaista jesam – hvala vam što brinete za mene. Mora da sam se uspravala... uđite, sklonite se sa te kiše.

Marija je širom otvorila vrata, sklonila se sa strane i pustila žene unutra.

– Moram da vas upoznam. Ovo je Elpida Kontomaris.

– Kira Kontomaris. Vaše ime mi je dobro poznato. Bili ste prijateljica moje majke.

Dve žene su dugo držale ruku jedna drugoj.

W & N

– Prepoznajem dosta toga od tvoje majke u tebi – rekla je Elpida.
– Ne izgledaš mnogo drugačije nego na onim fotografijama koje je tvoja majka pokazivala, mada je to bilo dosta davno. Iskreno sam volela tvoju majku. Ona je bila moja najbolja prijateljica u životu.

Katerina se osvrnula po sobi. Bila je potpuno ista kao i pre nekoliko sati. Marijine kutije su i dalje bile zatvorene i bilo je jasno da nije ni pokušala da ih otvori. Ova kuća je bila i dalje dom onog mrtvog čoveka.

Ono što je Elpida Kontomaris videla, bila je zbunjena mlada žena u goloj, hladnoj sobi u doba dana kada većina ljudi jede toplu hranu i priprema se za odlazak u udobnu postelju.

– Slušaj, zašto ne bi došla kod mene i prenoćila? – pitala je ljubazno. – Imam zasebnu sobu za tebe. Biće ti udobno.

Marija se nesvesno stresla. Potpuno oduzeta zbog cele situacije u kojoj se našla, te grozne sobe, nije morala mnogo da razmišlja. Poziv je prihvatila bez reči. Prisetila se Elpidine kuće prolazeći ispred nje ranije toga dana. Njenom ženskom pogledu nije promakla čipkana zavesa na prozoru. Da, to je mesto gde bi ona želela da provede noć.

Nekoliko sledećih noći spavala je u kući Elpide Kontomaris, a danju je navraćala u kuću koju je trebalo da pretvori u svoj dom. Radila je mnogo da bi je preobrazila. Oprala je zidove, prefarbala ulazna vrata u jarkozelenu boju da bi je podsećalo na proleće umesto na tmurnu jesen. Povadila je knjige iz kutije, fotografije i kolekciju manjih slika koje je okačila po zidovima. Ispeglala je vezeni platneni stolnjak i prekrila sto. Prekrila je i udobne stolice koje je dobila od Elpide. Okačila je i policu, na koju je naredala tegle sa suvim lekovitim biljem. Kuhinju, koja je bila potpuno zapuštena, ribala je satima, sve dok se najzad nije zasijala.

Prvi mračni dani očajja i beznada ostali su iza nje i mada je nedeljama razmišljala o tome šta je sve izgubila, smogla je snage da

W & N

gleda u budućnost. Razmišljala je mnogo o tome kakav bi to zapravo život mogla imati s Manolijem i kako bi se taj čovek ponašao u teškim vremenima. Iako su joj nedostajale njegova veselost i sposobnost da zbija šale u svakoj prilici, nikako nije mogla da zamisli kako bi se on poneo kada bi im nedaće iskrsele na životnom putu. Marija je samo jednom u životu probala šampanjac, i to na venčanju svoje sestre. Posle prvog gutljaja mehurići nestaju i ona je razmišljala da bi možda i njen brak s Manolijem bio upravo takav. To nikada neće saznati. Iz dana u dan sve je manje mislila na njega. Prosto se osećala razočarana sobom kada je primetila da je njena ljubav isparila za kratko vreme. On više nije bio deo onog sveta koji je nju sada okruživao.

Ispričala je Elpidi svoj život počev od dana kada ju je majka napustila. Govorila je mnogo o tome kako je brinula o ocu i o sestrijoj udaji za mladića iz imućne porodice. Rekla joj je i za svojoj vezu i veridbu s Manolijem. Mogla je da priča s Elpidom kao da joj je rođena majka. I starija žena zavolela je ovu mladu devojkicu, koju je na izvestan način poznavala svih onih godina iz kazivanja njene majke.

Pošto je propustila da ode kod doktora Lapakisa prvog dana kada je stigla, Marija je navratila krajem nedelje. Doktor je zapisao simptome i obeležio mesta gde se bolest pojavila. Kada je svoju dijagnozu uporedio sa izveštajem koji je dobio od dr Kiricisa, zaključio je da su joj se pojavile i fleke na leđima. To ga je uznemirilo. Marija je za sada bila u odličnom opštem zdravstvenom stanju, ali ako bi se to na neki način promenilo, onda će njegova nada da će ona preživeti tešku bolest možda pasti u vodu.

Tri dana kasnije Marija se uputila na пристаниште da se vidi s ocem. Znala je da će on pristati u deset do devet kada dovozi Lapakisa. Bila je iznenađena kada je videla tri muškarca u brodiću koji se približavao. Neobično. Za tren kroz glavu joj je prošla misao da bi to

mogao biti Manoli, koji je možda prekršio sva pravila i sada dolazi da je vidi. Čim je uspela da prepozna likove u brodiću, videla je da se to približava Kiricis. Srce joj je stalo nakratko. Da li taj doktor sa srebrnom kosom donosi nadu za njeno izlječenje.

Kada se brodić sasvim približio pristaništu, Georgis je dobio konopac Mariji kao i toliko puta ranije. Ona je znalački privezala brodić i sada kao i hiljadu puta ranije. Mada je bio veoma zabrinut za kćerku, otac se trudio da to ne pokazuje.

– Marija... raduje me što te vidim... pogledaj koga sam dovezao. Tu je dr Kiricis.

– Vidim, oče, vidim – rekla je Marija prirodnim tonom.

– Kako si, Marija? – upitao ju je Kiricis dok je izlazio iz brodića.

– Osećam se odlično, doktore. Nikada se nisam osećala drugačije – odgovorila je.

On se zaustavio da bije pogledao. Ova mlada žena nikako ne pripada ovde. Tako savršena i tako neprikladna ovom mestu.

I Nikos Papadimitrije je došao do pristaništa da pozdravi doktore i dok je Marija ostala da priča s ocem, trojica muškaraca su nestala kroz tunel. Nikolaos Kiricis četrnaest godina nije dolazio u posetu ostrvu i sada ga je ta velika promena potpuno iznenadila. Rekonstrukcije zgrada počele su još tada, ali rezultat je prevazišao njegova očekivanja. Kada su stigli do bolnice, on se još više oduševio. Prvobitna zgrada je ostala ista, ali veliko dodatno krilo, iste veličine kao stari deo zgrade, učinili su svoje. Kiricis se dobro sećao građevinskih planova koji su tada visili po zidovima kancelarije doktora Lapakisa i video je odmah da je taj čovek svoje planove sproveo do kraja.

– Zapanjujuće! – priznao je. – Sve je tu. Baš onako kako si ti to želeo.

– Da, posle mnogo znoja, suza i da ne kažem krvi. To ti tvrdim. Zahvaljujući ovom čoveku ovde – rekao je i pokazao glavom na

Papadimitrija.

Upravnik ih je zatim napustio, a Lapakis je ponosno pokazivao novu bolnicu. Sobe u novom krilu bile su svetle, s prozorima od poda do tavanice. Zimi, jaki ešaloni i debeli zidovi štitili su pacijente od naleta kiše i udara bure, dok su leti držali prozore širom otvorene da bi sa mora dopirao prijatan povetarac. U sobama je bilo svega dva ili tri kreveta. Napravljena su posebna odeljenja za žene i posebna za muškarce. Svuda se videla besprekoma čistoća. Kiricis je primetio da svaka soba ima svoju tuš kabinu i kabinu za pranje veša.

Slobodnog kreveta nije bilo, ali je u bolnici bilo tiho. Samo je jednog bolesnika čuo kako tiho stenje.

– Najzad sam stvorio bolnicu gde bolesnici mogu biti lečeni onako kako treba – rekao je Lapakis kada su se vratili u njegovu kancelariju. – A pre svega dobili su prostor dostojan ljudskog bića.

– Sve ovo je zaista impresivno, Hristose – rekao je Kiricis. – Mora da si radio dan i noć da bi ovo postigao. Izgleda izuzetno čisto i udobno. Potpuno drugačije od bolnice kakve se ja sećam.

– To je tačno, ali ne žele oni samo pristojne uslove. Više od svega priželjkuju da ozdrave i da napuste ovo mesto zauvek. Gospode, koliko bi svi oni želeli da odu odavde. – Lapakis je delovao veoma umorno.

Većina ostrvljana znala je da se vode naučna istraživanja na lekovima za njihovu boljku. Znali su i to da se za sada nije mnogo uznapredovalo. Mnogi su uvereni da će još za njihova života lek biti otkriven, dok za druge, čiji su udovi i lica od posledica bolesti bili već deformisani, to je bio samo san. Nekoliko bolesnika je dobrovoljno pristalo na manju operaciju da bi se usporila paraliza nogu, a drugi su dozvolili da im se ukloni oboleli deo, ali više od toga nije se moglo očekivati.

– Vidi. Moramo biti optimisti – rekao je Kiricis. – U ovom trenutku već postoje lekovi koji čekaju na odobrenje nadležnih.

W & N

Znamo da ti lekovi ne mogu delovati preko noći, ali zar ne smatraš da bi neki od ovih pacijenata mogao da se pripremi da uzima te nove preparate?

– Siguran sam da imamo takve bolesnike, Nikolaosu. Znam da bi većina njih pokušala bilo šta. A oni koji imaju nešto više novca i dalje insistiraju na hipnokarpus ulju, bez obzira na cenu i na agoniju koju izaziva ta injekcija. Šta mogu izgubiti ako isprobaju nešto novo?

– Istini za volju, dosta toga u ovom stadijumu... – odgovorio je Kiricis zamišljeno. – Sve je to na bazi sumpora, a kao što i ti znaš, ako pacijent generalno nije u najboljem zdravstvenom stanju, kontraindikacije mogu biti katastrofalne.

– Na šta misliš?

– Mislim na sve, počev od anemije do hepatitisa – pa čak i na duševnu bolest. Na kongresu leproznih u Madridu, gde sam nedavno bio, govorilo se i o nekoliko slučajeva samoubistava pacijenata koji su lečeni na nov način.

– Znači, moramo dobro razmisliti koji od naših pacijenata bi uopšte mogao da posluži kao zamorče. Ako se traži da kandidat pre svega mora da bude fizički jak, onda ih imamo dosta koji neće odgovarati.

– Ništa nećemo preduzeti odmah. Možda bismo mogli da sastavimo listu s imenima pacijenata koji bi udovoljili tim zahtevima, a na osnovu toga mogao bih da porazgovaram s tim kandidatima. Nije ovo projekat na kratku stazu – s injekcijama bismo verovatno počeli tek za nekoliko meseci. Šta misliš o tome?

– Mislim da nam je ovo najbolji plan za sada. I sam taj plan će im delovati kao napredak. Sećaš li se kada smo poslednji put sastavljali takve spiskove? Čini mi se da je to bilo tako davno. Većina tih ljudi je u međuvremenu umrla – rekao je Lapakis tužno.

– Ali danas su prilike sasvim drugačije. Nismo mi obećali

izlečenje, mi smo jednostavno pokušali da unapredimo metode za zaustavljanje zaraze među zdravim stanovništvom.

– Tako je. Znam. Ja samo imam osećaj da mi ovde za sada prodajemo mlaku vodu.

– Odlično te razumem, ali ja verujem da neki od naših bolesnika imaju budućnost. Uostalom, ja ću se vratiti za nedelju dana i onda ćemo zajedno pogledati tu listu s imenima.

Kiricis se uputio prema пристаниštu. Bilo je podne i Georgis će biti tamo da ga pokupi kao što su se dogovorili. Ljudi su se okretali za njim dok je išao niz ulicu i prolazio pored radnji, crkve i *kafeniona*. Jedini stranci koje su ovi ljudi viđali na ostrvu bili su novi bolesnici, ali pridošlice nikada nisu s toliko sigurnosti hodale ulicom kao ovaj muškarac. Kako je doktor izašao iz tunela, more se pojavilo na vidiku. Video je i brodić kako se ljuljuška gore-dole na vodi stotinak metara od obale, dok je žena stajala na пристаниštu. Ona je gledala ka moru, ali kada je čula korake iza sebe, okrenula se. Vetar joj je zabacio kosu preko lica pa su joj samo krupne oči ostale vidljive kako pune nade gledaju u doktora.

Pre mnogo godina, još pre rata, Kiricis je u Firenci video Botičelijevu očaravajuću sliku *Rađanje Venere*. Sa sivozelenom bojom mora u pozadini i njenom dugačkom kosom kojom se vetar poigravao, Marija mu je potpuno dočarala tu sliku. Kiricis čak ima reprodukciju te slike na zidu u Iraklionu. Na toj mladoj ženi on je sada video isti onaj sramežljivi osmeh, isti oblik glave, istu nevinost. Takvu lepotu u stvarnom životu nikada nije video. Zastao je na putu. U tom trenutku on je nije posmatrao kao pacijentkinju, već kao ženu, i pomislio je da je ona najlepša žena koju je ikada video.

– Doktore Kiricise – rekla je budeći ga iz sanjarenja kada je izgovorila njegovo ime. – Doktore Kiricise, tu je i moj otac.

– Da, da, hvala vam – mucao je jer je iznenada postao svestan da je verovatno piljio u nju.

Marija je za trenutak čvrsto pridržala brodić da bi doktor ušao, a zatim mu dobacila konopac. Dok je hvatao konopac, nije skidao pogled sa devojke. Bio mu je potreban još jedan pogled da bi se uverio da ne sanja. Nije sanjao. Lice same Venere ne bi moglo biti savršenije.

18.

Jesen se neprimetno preobrazila u zimu i težak miris zapaljenog drveta provejavao je nad Spinalongom. Ljudi su obavljali svakodnevne poslove umotani u vunenu odeću od glave do pete u čitavim slojevima da bi se odbranili od hladnoće. Ovo malo ostrvo bilo je sa svih strana izloženo vetru.

Marija je najzad proterala duh prethodnog stanovnika kuće. Svaka slika, prekrivači i sav nameštaj bili su njeni, a iz staklenog suda s lavandom i ružama nasred stola širio sladunjav miris svuda naokolo.

Na Marijino iznenađenje, prvih nekoliko nedelja na ostrvu brzo su joj protekle. Upamtila je samo jedan trenutak kada joj je bilo neprijatno. Dogodilo se to ubrzo pošto se iz toplog i lepo nameštenog Elpidinog doma preselila u svoju kuću. Kako je zaokrenula na glavnu ulicu iz sporedne da bi kupila namirnice, ona se fizički sudarila s jednom ženom. Žena je bila sitnija od Marije i kako su se udaljile jedna od druge, mogla je videti i da je i dosta starija. Njeno lice je bilo izbrazdano dubokim borama i bilo je toliko mršavo da su joj resice na uhu bile monstruozno naglašene jer su se dosta uvećale zbog lepre. Od sudara, staričin štap je odleteo do pola puta.

– Mnogo mi je žao – rekla je Marija bez daha, pridržavajući ženinu ruku da bi je vratila u ravnotežu.

Tamne oči s teškim jastučićima ljutito su gledale u Mariju.

– Uбудuće budi pažljivija – rekla je žena i zgrabila štap. – Uostalom, ko si ti? Do sada te nisam videla.

– Ja sam Marija Petrakis.

– *Petrakis!* – Ona je prosto ispljunula ime kao da je u ustima imala gorku maslinu koju je pojela direktno sa drveta. – Poznavala sam jednom nekog ko se tako preživao. Ali, ona je mrtva.

U njenom glasu osećalo se likovanje i Marija je znala da je ova pogrbljena starica stari neprijatelj njene majke.

Dve žene su pošle svojim putem. Marija je poslala uzbrdo prema pekari, a kada se okrenula da vidi kuda je kora Krustalakis otišla, videla je da ona stoji na kraju ulice pored stare javne česme i pilji za njom. Marija se osvrnula naokolo. Naježila se.

– Ne brini – rekao je glas iza nje. – Ona je bezopasna.

To je bila Katerina, koja je videla kako se Marija sudarila sa starim neprijateljem svoje majke.

– Ona je samo stara veštica u marinadi svoje gorčine. Zmija bez otrova.

– Verujem da ste u pravu, ali je ostavila utisak zmije koja bi mogla da ujede – rekla je Marija, čije je srce još uvek kucalo brže nego obično.

– Veruj mi, ne može. Jedino je i dalje savršeno dobra u tome da seje loše raspoloženje oko sebe – u tome je i uspela koliko vidim.

Dve žene su produžile zajedno uz ulicu, a Marija je odlučila da više ne razmišlja o Kristini Krustalakis. Do sada se uverila da je većina ljudi na Spinalongi prihvatila situaciju koja ih je zadesila i poslednje što joj je potrebno jeste da to sada neko potkopava.

Mnogo prijatniji susret s majčinom prošlošću bio je prvi susret s Dimitrijem Limoniasom. Jedne večeri Elpida ih je pozvala u svoj dom. Oboje su stigli na taj sastanak s nekom strepnjom.

– Tvoja majka je bila veoma ljubazna prema meni – počeo je Dimitrije čim su dobili piće i seli. – Ona se ponela prema meni kao

prema rođenom sinu.

– Ona te je i volela kao sina – rekla je Marija. – Zato se i ponašala tako.

– Osećam da bih morao da se izvinim na neki način. Znam da svi misle da sam ja odgovoran što se ona zarazila bolešću – rekao je Dimitrije ustežući se. – Razgovarao sam nadugačko o tome s dr Lapakisom i on smatra da ja nisam mogao da prenesem bakterije na tvoju majku. Kod mene su se simptomi toliko sporo razvijali da on misli da smo mi bili zaraženi sasvim nezavisno jedno od drugog.

– Ne verujem da je išta od toga više važno – rekla je Marija. – Nisam ja ovde da bih te okrivila. Samo sam mislila da bi bilo dobro da se upoznamo. Naposletku, ti si mi kao brat.

– To je velikodušno što mi kažeš – rekao je. – Čini mi se da mi nije ni ostao niko od porodice. Roditelji su mi umrli, a braća i sestre nemaju običaj da se dopisuju sa mnom. Nema sumnje da me se stide. Bog mi je svedok da ih potpuno razumem.

Njih dvoje proveli su nekoliko sati u razgovoru o ostrvu, o školi i Eleni. Dimitrije je imao sreće. Sve ovo vreme na Spinalongi mogao je da uživa u pažnji Eleni i Elpide. Jedna je bila iskusna majka, dok ga je ova druga prihvatila kao ljubljenog sina za kojim je žudela celog života. Obe su mu pružile ljubav i pažnju, koje su ga ponekad i gušile. Mariji je bilo milo što je upoznala ovog kvazipolubrata i njih dvoje će nastaviti da se viđaju da popiju kafu ili zajedno večeraju. Marija je kuvala dok bi Dimitrije s puno žara pričao o školi. Sada ima četrnaest đaka i rešio je da ih nauči da čitaju do sedme godine. Provođeci vreme s nekim ko je posvećen svom poslu, Marija je shvatila da lepra neće vladati celim njenim životom. Odlasci u bolnicu svake druge nedelje, održavanje čistoće i reda u kući – bile su tek neznatne obaveze za nju. I dalje je viđala oca i to je bio kamen temeljac njenog samačkog života bez dece.

U početku, Mariji je bilo neugodno da prizna ocu daje sklopila

W & N

prijateljstvo s Dimitrijem. To bi za njega moglo izgledati kao izdaja, jer su svi u porodici oduvek smatrali da je taj dečak zarazio Eleni. Georgis je dovoljno vremena proveo sa dr Lapakisom da je znao da to i ne mora biti tako, te kada je Marija najzad priznala daje Dimitrije njen prijatelj, otac je sasvim neočekivano to mimo primio.

– I kakav je to mladić? – pitao je.

– Predan kao što je naša majka bila – odgovorila je.

– Divan je i za društvo. Pročitao je sve knjige u ovdašnjoj biblioteci.

To i nije bio mali podvig. Biblioteka je sada brojala petsto knjiga, koje su uglavnom stigle iz Atine, ali Georgisa taj podatak nije naročito oduševio. On je želeo da sazna neke sasvim druge stvari.

– Priča li on o tvojoj majci?

– Ne mnogo. Možda smatra da bi to bilo neumesno. Međutim, o sebi mi je jednom rekao da je njegov život u stvari bio bolji ovde nego što bi bio da nije došao na Spinalongu.

– Neobično je tako nešto reći – zaključio je Georgis.

– Imam utisak da je život njegovih siromašnih roditelja zaista bio težak i verovatno zna da nikada ne bi imao prilike da postane učitelj... Svejedno... kako je Ana?

– Zaista ne znam. Pretpostavljam da je dobro. Trebalo je da dođe za vreme praznika Agios Grigorijusa, ali nije poslala pomku da se ne oseća dobro. Zaista ne znam šta nije u redu s njom.

Uvek ista priča, pomislila je Marija. Obeća da će doći pa otkaže dolazak u poslednji čas. Georgis je i očekivao takvo Anino ponašanje, ali se Marija, koja je sada daleko od njih, ljutila na sestru što nepoštuje čoveka koji se toliko namučio da bi ih odgajio.

Posle mesec dana Marija je uvidela da joj je potrebno nešto što bi joj zaokupilo pažnju i izvadila je svoju beležnicu o lekovitim biljkama, koja je od tada stajala na polici. To su bile njene beleške o

W & N

upotrebi tih biljaka. *Za letenje* napisala je kao naslov svojim urednim, đačkim rukopisom. U kontekstu lepree ta reč je delovala naivno, optimistički, potpuno neuhvatljivo. Ali, bilo je ovde i mnogo drugih tegoba koje su mučile ljude na Spinalongi; počev od stomačnih oboljenja do kašlja. A ako im ona može pomoći, kao što je to uspešno radila u svom starom životu, onda bi to bio uspeh vredan pažnje.

Marija je naveliko bila zauzeta svojim planovima vezanim za lekovito bilje kada je jednog dana došla Fotini da je poseti. Odmah joj je ispričala kako namerava da pročešlja nenaseljene, stenovite delove ostrva i da potraži lekovito i začinsko bilje. Čim dođe proleće.

– Veruj mi, čak i u onim nedostupnim stenovitim šupljinama gde dopire raspršena slana voda, mogu se naći u velikoj količini žalfija, cistac, origano, ružmarin i timijan. To će mi biti osnova za meleme za opšta oboljenja i pokušaću da kultivišem i druge biljke na mojoj parceli. Treba mi odobrenje dr Lapakisa, ali ako to jednom postignem, moći ću da oglašavam u *Spinalonga staru* – objašnjavala je Fotini, koja se i na tom hladnom danu zagrejala oko srca kada je videla svoju prijateljicu punu vatre i poleta.

– Ali reci mi šta se događa u Plaki? – pitala je Marija, koja nikada nije nametala samo jednu temu za razgovor.

– Ništa naročito. Moja majka kaže da je Antonis razdražljiviji nego ikad ranije i da mu je krajnje vreme da nađe suprugu. Ali Angelos je upoznao devojkicu prošle nedelje u Elundi i čini se da mu se veoma dopada. Ko zna, možda će se jedan od moje braće uskoro oženiti.

– Šta se događa s Manolijem? – pitala je Marija tiho. – Dolazi li još?

– Antonis kaže da ga ne viđa na imanju toliko često... Jesi li tužna zbog njega, Marija?

– Možda će ovo zvučati ružno, ali ne patim za njim onoliko koliko sam mislila. Jedino kada sedimo ovde i razgovaramo o Plaki. Skoro da osećam grižu savesti što ne osećam za njega nešto više. Zar ne misliš da je to neobično?

– Ne, ne mislim. Mislim da je tako najbolje. – Od kada je Fotini od Antonisa čula ružne priče o Marijinom vereniku pre više meseci, ona je izgubila poverenje u njega. Bila je ubeđena da će biti mnogo bolje ako Marija uspe da potisne Manolija iz svojih misli i osećanja. Uostalom, nije bilo šanse da se ona ikada uda za njega posle svega.

Došlo je vreme da pođe. Marija je spustila pogled na poveliki stomak svoje prijateljice.

– Da li se pomera? – pitala je.

– Da – odgovorila je Fotini. – Sve vreme.

Fotini je bila blizu porođaja i počela je da brine zbog nemirnog mora kad prelazi da vidi prijateljicu.

– Možda ne bi trebalo više da dolaziš preko – rekla je Marija. – Ako ne budeš bila oprezna, možeš se lako poroditi u brodiću moga oca.

– Čim stigne beba, doći ću ponovo da te vidim – obećala je Fotini. – Pisaću ti. Obećavam.

Georgis je napravio stogi raspored kada vidi kćerku na Spinalongi. Mada je Mariju uveseljavala ideja da otac dolazi do ostrva i nekoliko puta dnevno, ona nije videla razloga da se svaki put viđa s njim. Znala je da nije dobro za oboje da se sreću toliko često; bilo bi to kao da se pretvaraju da život teče dalje isto kao pre, samo sada na različitim mestima. Odlučili su da se viđaju tri puta nedeljno: ponedeljkom, sredom i petkom. To su postali njeni najlepši dani u nedelji. Ponedeljkom će i Fotini dolaziti čim bude mogla, sredom je dolazio i dr Kiricis, a petkom će viđati oca nasamo.

Sredinom januara Georgis je doneo uzbudljivu novost. Fotini je rodila sina. Marija je želela da čuje sve pojedinosti.

– Kako se zove? Kako izgleda? Koliko je težak? – pitala je uzbuđeno.

– Mateos – odgovorio je Georgis. – Izgleda kao svaka beba, a nemam pojma koliko je težak. Možda kao manji džak brašna, pretpostavljam.

Sledeće nedelje Marija je izvezla mali jastučić s imenom bebe i datumom njegovog rođenja i napunila lavandom. *Stavi ovo u njegovu kolevku, napisala je Fotini. Pomoći će mu da bolje spava.*

U aprilu je Fotini ponovo došla u posetu Mariji. Čak i pored novih obaveza koje je imala kao majka, ona je znala sve što se događa u Plaki. Njene antene su odlično hvatale sva događanja. Marija je volela da sluša najnovije vesti iz sela, ali je pažljivo i s interesovanjem slušala prisateljicu dok je opisivala kakvu odgovornost i zadovoljstvo joj je donelo materinstvo. Sa svoje strane, i ona je s Fotini podelila sve što se događalo na Spinalongi. Njihovi razgovori bi svaki put trajali preko sat vremena. Vremena za predah nije bilo.

Susreti sredom s dr Kiricisom bili su sasvim drugačije prirode. Marija je zaključila da je doktor pomalo zabrinut. Bilo je teško razumeti ga još od trenutka kada joj je saopštio dijagnozu i njegovi reči još su odjekivale u njenoj glavi: „... lepra je prisutna u tvom organizmu.” On je time njoj presudio kao živom mrtvacu, a istovremeno je bio jedini čovek koji joj je pružao nadu da se jednog dana može osloboditi opake bolesti.

Bilo je zbunjujuće vezivati ga istovremeno za najgore i za najbolji mogući ishod.

– On je vrlo suzdržan – Marija je rekla Fotini jednog dana dok su pričale sedeći na niskom kamenom zidu oko senovitog drveća na pristaništu. – I malo je čeličan, kao i njegova kosa.

– Zvučiš kao da ti se ne dopada – uzvratila je Fotini.

– Nisam sigurna da mi se dopada – odgovorila je Marija. – Stalno

mi se čini da pilji u mene, a istovremeno kao da gleda kroz mene, kao da u stvari nisam tu. Izgleda da zna da oraspoloži mog oca, što je dobra stvar.

Čudno mi je, razmišljala je Fotini, što Marija nastoji da toliko pričamo o tom čoveku. Zašto to čini ako joj se već ne dopada.

U roku od nekoliko nedelja od prve Kiricisove posete, dva lekara su sastavila listu bolesnika koje će posmatrati i videti da li su pogodni za tretman lekovima. I Marijino ime bilo je među njima. Ona je bila mlada, zdrava, tek pristigla i u svakom pogledu pogodan kandidat. Istovremeno, što ni sam Kiricis nije mogao sebi da objasni, nije želeo da ona bude u prvoj grupi koja će početi da prima injekcije za koji mesec. Borio se s tom iracionalnošću. Posle tolikih godina kada je ljudima morao da saopštava nepoželjne dijagnoze, koji su svakako zaslužili nešto bolje, on je morao da nauči da obuzda svoja osećanja. Ova objektivnost je od njega napravila naizgled hladnokrvnu osobu. Čak je uspevao da ne pokazuje nikakvu reakciju. Mada je dr Kiricis brinuo za ljude uopšte, ipak su o njemu mislili da je hladan.

Kiricis je odlučio da listu s dvadeset smanji na petnaest. Želeo je sam da prati te slučajeve sledećih mesec dana i na kraju da odluči da li su ti bolesnici pogodni i koja doza treba da im se odredi. On je Marijino ime izostavio sa konačne liste. Nije morao nikome da opravdava svoju odluku, ali je znao da je to njegova prva odluka u karijeri koja nije vođena opravdanim razlogom. Uverio je sebe daje to u njenom najboljem interesu. Nije se znalo dovoljno o posledicama ovih lekova i on jednostavno nije želeo da ona bude među prvima u eksperimentu. Možda ovo i ne bi bilo dobro za nju.

Jednog jutra na početku leta, dok su se vozili na ostrvo, Kiricis je upitao Georgisa da li je ikada išao dalje od pristaništa na Spinalongi.

– Naravno da nisam – iznenađeno je odgovorio Georgis. – Nisam

W & N

ni pomislio na to. To nije dozvoljeno.

– Ali mogao bi da posetiš Mariju u njenoj kući – rekao je. – Bez ikakvog rizika.

Kiricis, znajući Marijine simptome, bio je siguran da su Georgisove šanse da se zarazi leprom od kćerke jedan prema miliön. Znao je i to da nema bakterija na površini Marijinih belega, a mogućnost da Georgis dođe u dodir sa oštećenom kožom i tako se zarazi ravna je nuli.

Georgis je izgledao zabrinuto. Njima nikada nije palo na pamet da bi mogli biti zajedno u Marijinoj kući. To bi stvarno bilo uljudnije nego da se viđaju na pristaništu izloženi zimi hladnom vetru, a leti žarkom suncu. Ništa lepše ne bi moglo biti.

– Razgovaraću s Nikosom Papadimitrijem o tome i zatražiću mišljenje dr Lapakisa, ali ne vidim razloga da ne bude tako.

– Ali šta će reći oni iz Plake kada saznaju da ja svraćam u naselje umesto da samo dostavljam pošiljku na pristanište?

– Da sam na tvom mestu, ja bih ćutao o tome. Ti isto tako dobro znaš kao i ja kakvu predstavu ljudi imaju o životu ovde. Svi su ubeđeni da se lepra može preneti i običnim rukovanjem, ili da je dovoljno biti u istoj sobi s bolesnikom. Ako oni saznaju da piješ kafu u istoj kući sa zaraženim, mislim da ti je jasno koje su posledice toga.

Georgis je znao bolje od bilo koga da je Kiricis u pravu. Isuviše dobro je znao da ljudi imaju predrasude o leproznim bolesnicima i toliko godina je bio prinuđen da sluša neuka mišljenja o tome, čak i od najbližih, takozvanih prijatelja. Kakav predivan san, sedeti uz kafu ili čašu voćnog napitka sa svojom divnom kćerkom. Može li to postati stvarnost?

Toga dana Kiricis je razgovarao s upravnikom ostrva i zatražio i mišljenje dr Lapakisa. Kada se iste večeri ponovo sreo s Georgisom, saopštio mu je daje dobio i službeno odobrenje za svoje posete.

W & N

– Ako želiš da častiš sebe i prođeš onaj tunel, sada ti je dozvoljeno – rekao je.

Georgis je jedva mogao da poveruje svojim ušima. Nije se sećao da je u poslednje vreme osećao takvo uzbuđenje i bio je nestrpljiv da saopšti Mariji šta je to Kiricis predložio. Tog petka ujutro čim je iskočio iz brodića, ona je znala da se nešto događa. Očevo liceje to odavalo.

– Mogu da dođem do tvoje kuće! – izletelo mu je odmah. – Moći ćeš da mi kuvaš kafu.

– Šta? Kako? Ne mogu da verujem... je li to sigurno? – pitala je Marija nepoverljivo.

Može to biti i najjednostavnija stvar, ali ipak dragocena. Isto kao nekada njegova žena, a kasnije i kćerka, sada je i Georgis s puno strepnje ušao u mračan tunel koji je vodio kroz debeli kameni zid. Kada je kročio na svetlost dana, naselje leproznih je i za njega bilo otkriće kao što je to bilo za njih dve. Na početku juna vreme je već bilo veoma toplo i mada će se jasna svetlost kasnije razliti u sumaglicu, Georgisa su skoro zaslepile jarke boje iz okruženja. Obilje jarkorumenih muškati spuštalo se niz saksije, svetloroze oleander je pružao hladovinu sivosmeđim mačićima, a tamnozeleno palma se nežno nakrivila nad ulazna vrata radnje s alatom i druge sitne robe za kuću. Svetlucavi srebrni tiganj visio je na kanapu pored vrata radnje. Skoro ispred svih ulaznih vrata stajala je ogromna saksija sa svetlozelenim bokorom bosiljka spremnog da začini niz grčkih jela. Ne, ovo sigurno nije onako kako je on zamišljao.

Marija je bila isto tako uzbuđena kao i njen otac, ali malo i nervozna zbog njegovog prisustva. Nije želela da se previše šetaju po naselju, ne samo zato što će privući poglede i radoznalost ostalih već i zato što njegovo prisustvo može izazvati njihovu ljubomoru i negodovanje. Želela je da svog oca zadrži samo za sebe.

– Ovuda, oče – rekla je, odvođeci ga sa glavne ulice prema maloju

zaravni gde je bila njena kuća. Otključala je ulazna vrata i pokazala put u kuću. Uskoro se u kući širio prijatan miris kafe, a stvorila se i baklava na tanjima nasred stola.

– Dobro mi došao, oče – rekla je Marija.

Georgis zasta i nije znao šta da očekuje, ali sigurno ne ovo. Ovo ovde je bila slika i prilika njegove kuće u Plaki. Prepoznao je fotografije, ikone i porcelan koji je bio isti kao onaj kod kuće. U magnovenju se sada setio da je Eleni u ono vreme tražila tanjire i šolje iz porodičnog servisa za mčavanje samo zato da bi mogla da jede iz istih posuda kao i njena porodica koju je ostavila. Kasnije su ti komadi ostali kod Elpide, koja je sačuvala i još neke stvari kada je Eleni umrla. I evo sada su tu kod Marije. Prepoznao je i čaršave i stolnjake koje je Marija marljivo vezla godinama. Talas tuge ga je uhvatio kada je pomislio na Manolijevu kuću usred maslinjaka gde je trebalo da živi. Bilo mu je žao što se stvari nisu odvijale onako kako je bilo planirano.

Seli su za sto i počeli polako da pijuckaju kafu.

– Nisam ni sanjao da ću ponovo moći da sedim s tobom za stolom – rekao je.

– Ni ja – odgovorila je Marija.

– Za ovo možemo da se zahvalimo dr Kiricisu – rekao je Georgis.

– Ima on neke svoje modeme poglede koje ja ne razumem, ali ovo mi se dopada.

– Šta će tvoji prijatelji reći u krčmi kada im kažeš da si počeo da mi dolaziš u posetu u naselje leproznih?

– Neću im reći. I sama znaš šta bi mi rekli. Oni su – dalje zarobljenici svojih predrasuda o Spinalongi kao što su uvek i bili. Mada njih i ovo ostrvo razdvaja more, oni svejedno vemju da bi mogli biti zaraženi preko vazduha. Ako bi saznali da ti dolazim u kuću, oni bi me verovatno prognali ne samo iz kafane već i iz sela!

Možda je očeva poslednja opaska malo šaljiva, ali se Marija

svejedno brinula zbog toga.

– Možda je zaista najbolje da ovo zadržiš za sebe. Nema sumnje da ih dosta brine i to što dolaziš ovamo kad god želiš.

– U pravu si. Samo da znaš da oni tamo misle da sam upravo ja nekako doneo zarazu sa ovog ostrva i tebe zarazio u Plaki.

Marija je bila prestravljena i od same pomisli da njenu bolest ljudi mogu iskoristiti za širenje straha tamo preko, i to ju je opomenulo da bi otac mogao da doživi da ga optuže i najstariji prijatelji s kojima je praktično odrastao. Samo kada bi oni odande mogli da ih vide: otac i kćerka sede oko stola i jedu najslade kolače što postoje na svetu. Ništa neobičnije ne bi bilo za konvencionalna razmišljanja o naselju leproznih. Ali iako se Marija ljutila na neuke ljude na kopnu i njihovo mišljenje, to nije uspelo da joj upropasti ovaj divan trenutak.

Kada su se poslužili kafom i kolačima, došao je trenutak da Georgis pođe.

– Oče, misliš li da bi i Fotini mogla doći kod mene jednog dana?

– Naravno da bi mogla, ali je možeš pitati u ponedeljak kada dođe.

– Samo što... ovo mi tako liči na normalan život. Deliš trenutke s nekim. Ne mogu ni da ti opišem koliko mi ovo mnogo znači.

Marija, koja je uvek uspevala da savlada svoja osećanja, sada je zamucala. Georgis je ustao da pođe.

– Ne brini, Marija – rekao je. – Siguran sam da će ti ona doći, kao i ja.

Zajedno su otišli do pristaništa i Marija je dugo mahala dok se brodić udaljavao.

Čim se vratio u Plaku, Georgis nije gubio vreme, već se odmah pohvalio Fotini kako je bio u Marijinoj kući, a najbolja drugarica njegove kćerke, bez ikakvog premišljanja, upitala je da li bi mogla i ona da je poseti. Neki ljudi bi se možda zabrinuli zbog ove smelosti. Ali Fotini je bila mnogo više upućena od ostalih u to kako se širi

lepra. Prilikom sledeće posete, čim je izašla iz brodića stisnula je Mariju za ruku.

– Pođimo – rekla je. – Jedva čekam da vidim tvoj dom.

Na Marijinom licu pojavio se širok osmeh. Dve žene su laganim koracima prošle kroz tunel i uskoro su bile ispred Marijinih vrata. Prijala im je rashlađena unutrašnjost kuće i umesto kafe pile su hladnu *kaneladu*, piće sa cimetom koje su obe volele još dok su bile devojčice.

– Toliko je lepo od tebe što si došla da se vidimo – rekla je Marija. – Znaš, nisam ovde očekivala ništa osim usamljenosti. Sasvim se drugačije osećam od kada znam da mi možete doći u posetu.

– Mnogo je prijatnije biti ovde nego sedeti na kamenom zidu dok prži sunce – rekla je Fotini. – Osim toga, sada imam sliku o tome gde i kako živiš.

– Pričaj mi šta ima novo? Kako je mali Mateos?

– Divno dete. Šta drugo mogu reći? Dosta jede i raste kao iz vode.

– Sigurna sam da je zadovoljan hranom. Na kraju krajeva, dete živi u restoranu – primetila je Marija uz osmeh. – Šta se događa u Plaki? Da li si možda videla moju sestru ovih dana?

– Ne, nisam. Nisam je videla dugo – rekla je Fotini zabrinuto.

Georgis je rekao Mariji da ga Ana redovno posećuje, ali se sada pitala da li je to istina. Da se Ana pojavljivala u svom bleštavom automobilu, Fotini bi to svakako primetila. Porodica Vandolakis je beskrajno ljuta od kada je saznala za Marijinu bolest i nju uopšte nije iznenadilo što joj Ana nije pisala od kada je na Spinalongi. Niti bi se naročito iznenadila kada bi saznala da ju je otac slagao da ga Ana posećuje.

Obe žene su ućutale.

– Antonis je ponekad vidi kada radi na imanju – rekla je Fotini na kraju.

– Da li ti je rekao kako moja sestra izgleda?

– Dobro, mislim.

Fotini je znala šta Marija u stvari želi da sazna. Da – je možda njena sestra trudna? Posle svih tih godina braka bilo bi krajnje vreme da Ana rodi dete. Ako se to ne dogodi, onda je tu neki problem. Ana ne čeka bebu, ali se nešto drugo događa u njenom životu. Fotini je dugo razmišljala da li uopšte to da kaže Mariji. Teško je to izgovoriti.

– Slušaj, možda ne bih smela ovo da ti kažem, ali Antonis viđa Manolija kako odlazi kod Ane.

– To mu je dozvoljeno, zar ne? On je član porodice.

– Da, u pravu si, ali čak ni članovi porodice nemaju potrebe da se viđaju svaki drugi dan.

– Možda dolazi da bi se dogovarao oko imanja s Andreasom – rekla je Marija odsečno.

– Ali u tome i jeste stvar što on ne svraća kada je Andreas tamo – rekla je Fotini. – On se pojavljuje u kući kada je Andreas odsutan.

Marija je zauzela odbrambeni stav.

– Ovo mi zvuči kao da tvoj brat Antonis špijunira.

– Nisi u pravu. Ne špijunira. Mislim da su Manoli – tvoja sestra postali suviše bliski.

– Ako je tako, zašto Andreas ne preuzme nešto?

– Prosto zato što nema pojma šta mu se događa iza leđa – rekla je Fotini. – To mu ne bi palo na pamet. A ono što ne vidi ili ne misli o tome on i ne zna.

Opet su dve žene neko vreme sedele ćutke, sve dok Marija nije ustala. Pravila se daje zauzeta pranjem čaša, međutim, ništa nije moglo da odvuče njenu pažnju od onoga što joj je Fotini trenutak ranije rekla. Bila je ozbiljno dirnuta. Iznenada se setila grubog ponašanja svoje sestre u vreme kada je Manoli dolazio da je posećuje. Bilo je savršeno moguće da se možda nešto događa između

to dvoje.

Znala je vrlo dobro daje njena sestra još kako sposobna za takvo neverstvo.

U opranim čašama ona je i dalje vrtela ubrus sve dok se nisu zacaklile. Kao i uvek, i sada su joj misli bili s ocem. Mučno je osećala, čak i s ovog rastojanja, njegovu duboku sramotu. Zar nije ona jedina u porodici koja bi mogla da ima normalan i srećan život? A sada izgleda kao da će učiniti sve što je u njenoj moći da sve upropasti. Marijine oči su se napunile suzama i tugom. Ne bi želela da Fotini pomisli kako je ljubomorna. Znala je da Manoli ne može postati njen, ali joj je bilo teško da prihvati i samu pomisao da bi on mogao biti s njenom udatom sestrom.

– Znaš, ne bih htela da pomisliš kako mi je i dalje stalo do Manolija, jer nije, ali mi je važno kako se moja sestra ponaša. Sta joj bi? Zar stvarno misli da Andreas nikada neće saznati za to?

– Očigledno misli da neće. A može biti i da je nije briga što će njen muž saznati. Ubeđena sam da će ova cela stvar da slegne.

– To je veoma optimistički – rekla je Marija. – Ali mi tu ne možemo ništa da učinimo, zar ne?

Sedele su ćutke jedno vreme dok Marija nije promenila temu.

– Ponovo smo počeli da koristimo moje lekovito bilje – rekla je – i to s uspehom. Ljudi mi dolaze, a *dictamus* je bio blagotvoran kod jednog gospodina koji je imao stomačne tegobe.

Nastavile su da razgovaraju, mada je ono što je Fotini ispričala o Ani svom težinom pritiskalo njihove misli.

Veza između Ane i Manolija nije se slegla kao što je to Fotini predvidela. Naprotiv, vamica među njima ponovo je sevnula i vatra se uskoro razbuktala. Manoli je bio potpuno veran Mariji dok su bili verenici. Ona je bila savršena, nevina, njegova sveta Marija i bez sumnje bi ga usrećila. Ona je sada za njega samo lepa uspomena.

W & N

Prvih nekoliko nedelja kada je Marija otišla na Spinalongu, on je bio neutušan i nesrećan, ali vreme žalosti za izgubljenom verenicom polako je prošlo. Život mora ići dalje, pomislio je.

Kao što leptiriću privlači plamen, tako je Manolija ponovo privukla Ana. Ona je i dalje bila u onoj kući, tako blizu, tako poželjna i na neki način kao da mu je ponuđena na tacni u njenim uvek pripijenim haljinama.

Jednog dana za vreme ručka, u ustaljeno vreme za njegove posete, on je ušao u kuhinju prostrane kuće na imanju.

– Zdravo, Manoli – pozdravila ga je Ana. Nije bila iznenađena. Imala je u sebi dovoljno topline da otopi sneg i na planini Dikti.

Bio je uveren da će ona sigurno biti presrećna kada ga vidi. Tako je i bilo. A ona je u svojoj nadmenosti znala da će on kad tad doći.

Stari Aleksandar Vandolakis je upravo predao sinu celo imanje. To je Andreasu nametnulo dodatnu odgovornost i ostavljalo sve manje i manje vremena za kuću. Uskoro je Manoli sve češće i češće navraćao u kuću svoga brata. Sada je već dolazio takoreći svaki dan. Nije Antonis bio jedini koji je to primetio. Mnogi radnici sa imanja takođe su shvatili šta se događa. Ana i Manoli su računali na dva sigurnosna pojasa: Andreas je bio suviše zauzet da bi primetio bilo šta, a svakom radniku biće važnije radno mesto nego da tužaka gazdi njegovu rođenu ženu. To su bilo razlozi koji su im dopuštali da nekažnjeno uživaju u zajedničkom društvu.

Marija nije mogla ništa da učini. Jedino je ostalo da Fotini opomene brata da sve o toj vezi zadrži za sebe. Ako Antonis to pomene svom ocu, onda će Pavlos to preneti Georgisu, pošto su njih dvojica stari drugari.

Posle Fotinine posete, Marija se trudila da potisne svako razmišljanje o Ani. Nije mogla da utiče na nastalu situaciju ne samo zbog rastojanja koje ih je delilo već je dobro znala, i da sada živi na kopnu, da bi Ana i tada radila šta god joj je volja.

Marija je počela da se raduje Kiricisovim posetama ostrvu i trudila se da bude na pristaništu kada bi njen otac dovozio sedog doktora. Jednog divnog letnjeg dana doktor Kiricis se zaustavio da popriča s Marijom. Čuo je od kolege Lapakisa da Marija ume da leči biljkama i pravi rastvore. Okoreli zastupnik modeme medicine dugo je bio skeptičan prema moći sladunjavog i nežnog cveća koje raste na padinama. Koju moć mogu imati te biljčice u poređenju s lekovima dvadesetog veka? Međutim, mnogi pacijenti na Spinalongi pričali su mu o blagotvornom dejstvu Marijinih melema. Odlučio je da svoj cinizam stavi sa strane i da joj kaže šta je čuo.

– Ja sam u nešto ubeden samo ako to i vidim – rekao je. – Osim toga, bio sam u prilici da vidim i neke dokaze na ovom ostrvu kako upotreba lekovitih biljaka zaista pokazuju neke rezultate. Teško da bi i dalje mogao biti onaj stari skeptik, zar ne?

– Zaista je tako. Srećna sam što mi to i priznajete – rekla je Marija samouvereno. Ovo joj je dalo veliku satisfakciju i priliku da vidi kako je ovaj čovek uspeo da promeni svoje mišljenje. Još se bolje osećala kada je na licu tog čoveka primetila i širok osmeh. Taj osmeh ga je potpuno promenio.

19

Doktorov osmeh promenio je raspoloženje oko njega. Kiricisu nije bilo mnogo do smeha u proteklom životu. Bol i nesreća drugih ljudi ispunjavali su njegov život i retko je nalazio povoda za šalu i zabavu. Ziveo je sam u Iraklionu, provodio je preduge dane u bolnici, a kada nije radio u bolnici, onda je čitao ili spavao. A sada, najzad, pojavilo se i nešto drugo u njegovom životu: lepota jednog ženskog lica. Prema zaposlenima u bolnici u Iraklionu i prema Lapakisu i njegovim leproznim bolesnicima, koji su sada bili i

njegovi, ostao je potpuno isti kakav je i ranije bio: odan, čestit i najčešće neprijatno ozbiljan – neko bi rekao bez smisla za šalu – naučnik. Prema Mariji je postao drugi čovek. Da će on postati njen spasilac na duže staze, nije znala, ali ju je spasavao na neprimetan način jer kad god bi prešao vodu i stigao na ostrvo, njeno srce bi zaigralo od sreće. Osećala je daje ponovo žena, nije samo pacijent koji čeka čas smrti.

Mada je temperatura polako padala tih prvih dana jeseni, Marija je osećala porast temperature u Nikolaosu Kiricisu. Čim bi stigao na ostrvo, svake srede, on bi se zadržao u razgovoru s njom. U početku su to bili razgovori od pet minuta, ali kako je vreme prolazilo, pričali su svaki put sve duže. Njegova opsesivna potreba da bude tačan u bolnici naterala ga je da počne da dolazi na ostrvo mnogo ranije da bi imao vremena za razgovore s Marijom. Georgis je uvek ustajao u šest sati ujutro, i sada je bio neobično srećan što je Kiricisa prevezio na ostrvo u pola devet umesto u devet kao ranije i što je primetio da tih dana Marija više ne dolazi samo da bi razgovarala s njim. Ona je i dalje dočekivala brodić, ali više ne zbog oca.

Kiricis je bio prilično ćutljiv čovek, ali je Mariji pričao o svom poslu u Iraklionu i istraživanjima kojima se bavio. Potanko joj je objašnjavao kako mu je rat poremetio sve planove i ispričao joj je šta je radio svih tih godina. Do najsitnijih pojedinosti joj je opisivao kako su gradovima koji su bili bombardovani bili potrebni ljudi koji su imali bilo kakvo medicinsko znanje. Svi su radili dan i noć da bi zbrinuli povređene i bolesne. Zatim joj je pričao o svojim putovanjima po inostranstvu. Učestvovao je na međunarodnim kongresima stručnjaka za lepru, jednom u Španiji, a drugi put u Egiptu. Tu su stručnjaci razmenili svoje teorije i ideje o lečenju ove bolesti. Govorio joj je o različitim metodama lečenja koje se koriste u poslednje vreme i izneo svoje lično mišljenje o tome. Ponekad je morao da opomene sebe da je ova mlada žena samo pacijent na

kojem će se najverovatnije primeniti nova terapija koja je već počela da se koristi na Spinalongi. Kako je to čudno, uhvatio je sebe kako razmišlja, u stvari je pronašao divno prijateljstvo baš na to malom ostrvu. Ovde je sada ne samo njegov stari prijatelj Hristos Lapakis već i ova mlada žena.

Sa svoje strane, Marija je gledala u njega i slušala ga, ali jedva da je išta rekla o svom životu. Imala je osećaj da ona zapravo malo toga ima da podeli s njim. Njeno postojanje postalo je tako malo, tako ograničeno, tako usko fokusirano.

Kiricis je uvideo da ljudi na Spinalongi žive životom na kojem im je on skoro zavideo. Oni su mimo obavljali svoje svakodnevne poslove, sedeli po *kafenionima*, gledali najnovije filmove, odlazili redovno u crkvu i dmžili se. Ziveli su u zajednici gde su se svi poznavali, a povezivalo ih je nešto zajedničko. Ista bolest.

U Iraklionu je mogao da se šeta ulicama danima a da ne sretne nijedno poznato lice.

Za Mariju nisu samo razgovori s dr Kiricisom bili važni već i nedeljni susreti s Fotini, samo što je ove susrete tih dana pomalo sa zebnjom iščekivala.

– I jesu li Manolija i ove nedelje videli kako napušta kuću? – pitala je čim je Georgis nestao sa vidika.

– Jednom ili dva puta – odgovorila je Fotini nesigurno. – Ali je to bilo kada je i Andreas bio prisutan. Počela je berba masline i mora daje više prisutan. Manoli i Andreas nadgledaju ceđenje, a onda zajedno odlaze u veliku kuću na večeru.

– Onda je možda sve to tvoj brat izmislio. Da su Manoli i Ana ljubavnici, sigurna sam da on ne bi dolazio na večeru kod Andreea.

– Zašto ne? Bilo bi *sumnjivije* kada bi prestao da dolazi u kuću.

Fotini je bila u pravu. Ana, sa savršenom frizurom, namanikirana i zategnuta u izazovnoj haljini, provela je bezbroj večeri igrajući dve uloge: odanu suprugu za svog muža i prijatnu domaćicu za rođaka.

Andreas više nije ni očekivao od nje. Ona se s lakoćom snalazila u ovoj situaciji i teško da joj se moglo desiti da se oda pogledom ili nekom pogrešno izgovorenom rečenicom. Ta skrivena i zabranjena osećanja samo su podsticali Anino ushićenje da sebe vidi na zamišljenoj pozornici. Kada su joj svekar i svekrva bili prisutni, to je izazivalo dodatnu zategnutost, čime je još više raslo njeno uzbuđenje i podilazila je uzvišena jeza koju skrivanje uvek izaziva.

– Da li ti je bilo prijatno večeras? – pitala bi Andrei asa kasnije u krevetu dok su ležali u mraku.

– Jeste, zašto?

– Samo pitam – rekla je, a kada su počeli da vode ljubav, ona je osećala težinu Manolijevog tela i čula njegov dubok urlik zadovoljstva. Zašto bi Andreas uopšte sumnjao dok mu se pruža ovakvo zadovoljstvo? Malo kasnije, i ne znajući, ležao je tamo nemo i zadihan u mračnoj sobi kao nedužna žrtva njene čežnje za drugim čovekom, za čovekom s kojim je mogla da vodi ljubav jedino na svetlosti dana.

Takva situacija Ani nije pričinjavala nikakvu teškoću. Pošto ona nije imala nikakvog izbora što se tiče njene strasti prema Manoliju, njeno neverstvo bilo je skoro opravdano. On se u njenom životu pojavio nenajavljen i njena reakcija na njega bila je spontana i iskrena. Otvoreno nije pokazivala svoja osećanja prema njemu, a nije čak ni razmišljala o tome da bi to i mogla. Uzbuđivalo ju je i samo Manolijevo prisustvo. Sve dlake na telu bi joj se nakostrešile i znala je da svaki delić tela silno želi daje on dodirne. To se nikada neće promeniti. Ja tu ne mogu ništa, rekla je sebi češljajući kosu onog jutra kada je Andreas otišao do najudaljenijeg područja imanja, a ona čekala da Manoli stigne na ručak. Nemoćna sam. Ne mogu ništa da učinim. Manoli je u krvnom srodstvu s njenim mužem. I ona ga ne bi mogla najuriti ni svim silama ovoga sveta. Bila je zarobljena, znala je, ali kao dobrovoljna žrtva. Bez obzira što se to događa pod

njegovim krovom, Andreas ne zna da ga Ana vara u njihovom bračnom krevetu. Iznad tog kreveta bila je i uramljena *Stephana*, kruna sa venčanja koja je mogla biti svedok njenog neverstva.

Andreas nije previše razmišljao o Manoliju. Bilo mu je drago što se ovaj najzad vratio s dugih putovanja, ali je svu brigu u vezi s njim prepustio svojoj dragoj majci. Nju je brinulo to što je Manoli napunio tridesetu godinu života a još ne pominje ženidbu. Andreasu je bilo žao što do braka sa sestrom njegove žene nije moglo doći zbog tih nesavladivih prepreka, ali je bio uveren da će njegov brat pre li kasnije naći odgovarajuću mladu ženu koju će dovesti u porodicu.

Sa svoje strane, Elefteriji je bilo žao što je verenica njihovog bratanca tako otrgnuta, ali joj je bilo još žalije što je u sebi nosila sumnju da postoji izvesna naklonost između Manolija i njene snahe. Ona nije mogla tačno odrediti šta je to i ponekad bi ubeđivala sebe da je verovatno sve to samo umislila. Bilo je to tako nestalno kao oblici oblaka.

Marija je sva uzdrhtala i na pomisao na Anino ponašanje. Njena sestra nikada nije obraćala pažnju na ono što radi, i to se neće ni sada promeniti. Njena istinska briga nije bila Ana sama, već njihov otac. Kakav će mu udarac zadati takvo kćerkino ponašanje? U životu tog jadnog čoveka ne postoji jedno sigurno uporište, pomislila je Marija.

– Zar ona nema stida? – gundala je.

– Nisam sigurna u to da ga ima – rekla je Fotini.

Dve mlade žene pokušavale su da pričaju i o nekim drugim stvarima, ali bi se razgovor uvek vraćao na Anino neverstvo i na pretpostavke koliko dugo bi moglo to da potraje. Pitale su se kada će Ana pogrešiti i uputiti Manoliju onaj značajan pogled koji će najzad naterati Andreasa da se zamisli makar i na trenutak. Malo-pomalo ugasilo se i ono malo osećanja koja je Marija gajila prema Manoliju. Jedino što je zasigurno znala bilo je da je nemoćna bilo šta da učini.

Došao je i kraj oktobra. Zimski vetar postajao je sve jači i uskoro će morati da nose tople kapute i debele vunene šalove. Mariji se činilo da je postalo surovo da stoji tako na hladnom vetru i priča s dr Kiricisom, ali joj je bilo i nepojmljivo da se odrekne tih prijatnih trenutaka. Volela je da razgovara s tim čovekom. Izgledalo je da nikada neće uspeti da se ispričaju, bez obzira što je ona i dalje mislila da nema baš ništa zanimljivo da mu kaže. Nije mogla a da ne uporedi način na koji doktor razgovara s njom s načinom na koji je to činio Manoli. Svaka rečenica njenog verenika vrcala je od šaljivih doskočica, dok s Kiricisom nije bilo ni traga od koketiranja.

– Želeo bih da znam kako zaista izgleda živeti ovde – rekao joj je jednog dana dok su stajali na vetru koji je sve jače duvao.

– Ali vi dolazite na ostrvo svake nedelje. Mora da vam je sve to poznato koliko i meni – rekla je poigravajući se malo njegovom izjavom.

– Gledam, gledam, ali svejedno ne vidim – rekao je.

– Ipak ja sve to vidim kao neko ko je samo u prolazu. A to nije isto, zar ne?

– Da li biste došli kod mene da popijemo kafu? – Marija je dugo uvežbavala tu rečenicu, ali kada su se reči najzad oglasile, ona se toliko uplašila da ih je jedva prepoznala.

– Kafu? – Kiricis ju je sasvim jasno čuo, ali je ponovio reč tek da bi joj nešto odgovorio.

– Hoćete li?

To je bilo kao da ga je prekinula u sanjarenju.

– Da, kako da ne. Mislim da bih mogao...

Zajedno su prošli kroz tunel. Mada je on bio lekar, a ona pacijent, hodali su jedno pored drugog, kao da su ravnopravni. Oboje su prošli ispod venecijanskih zidina sto puta, ali ova šetnja sada bila je drugačija. Kiricis godinama nije hodao ulicom ovako u društvu žene, a Mariju, dok je hodala pored čoveka koji nije njen otac, preplavila

su osećanja za koja je mislila da ih je ostavila tamo daleko u detinjstvu. Neko može da je vidi i da donese pogrešan zaključak: „To je samo moj doktor!” poželela je da vikne, da bi zaštitila sebe od ogovaranja.

Hitro mu je pokazala puteljak prema njenoj kući koji je bio nedaleko od kraja tunela. Ušli su u kuću. Marija je počela da kuva kafu. Znala je da Kiricis ne može da ostane dugo i da ne želi da zakasni na zakazani sastanak.

Dok je Marija bila zauzeta oko šećera, šoljica i tanjirića, dotle je Kiricis razgledao sobu. Bila je mnogo udobnija i u veselijim bojama od njegove u Iraklionu. Primetio je izvezene prekrivače i stolnjake, sliku mlade kira Petrakis s dve devojčice, Marijom i još jednom. Video je i uredno naredane knjige, granu masline u nekoj keramičkoj vazi i veliki buket lavande kako visi okačen o tavanicu sa ostalim travama i suši se. Video je red i prijatan dom, i zbog toga je osetio toplinu oko srca.

Sada kada su bili na Marijinom terenu, smatrao je da bi mogao da je pusti da priča o sebi. Postojalo je jedno pitanje koje je želeo da joj postavi. Znao je mnogo o ovoj bolesti, simptomima, epidemiji, o patologiji bolesti, ali nije znao kako je to *zaista* kada neko ima lepru. Nije znao za taj osećaj. Do ovog trenutka mu nije ni palo na pamet da sazna to od nekog svog pacijenta.

– Kakav je to osećaj... – odvažio se – biti leprozan?

Pitanje je bilo suviše lično, ali se Marija nije ustručavala da odgovori.

– Na neki način, ja se ne osećam drugačije nego što sam se osećala pre godinu dana. Ali znam da *jesam* drugačija po tome što sam poslata upravo ovde – rekla je. – To vam je pomalo kao da ste u zatvoru, pogotovo za nekog kao što sam ja, koju bolest ne napada iz dana u dan. Osim što ovde ne postoje brave na vratima i nema rešetaka.

Dok je to pričala, misli su joj se vratile natrag do onog hladnog jesenjeg jutra kada je napustila Plaku i došla na Spinalongu. Sigurno da za sebe nije zamišljala život u koloniji leproznih, zastala je za trenutak i pitala se kako bi to izgledalo da se udala za Manolija. Da li bi i to možda bila vrsta zatvora? Kakav je to čovek koji je u stanju da izda svoju porodicu? Koji Juda bi zloupotrebio dobrotu i gostoprimstvo koji su mu ukazani? Ona je njemu dozvolila da je očara svojim šarmom, ali sada joj se čini da su je verovatno spasle okolnosti. To je bio čovek s kojim je ona vodila razgovore koji nisu dodirnuli ništa dublje ili opsežnije od berbe maslina, muzike Mikisa Teodorakisa ili dileme da li da se ide na krsnu slavu u Elundu. U početku ju je privlačilo takva *joie de vivre*, ali je vremenom shvatila da možda u njemu i ne postoji ništa dublje od toga. Život s Manolijem mogao je biti samo drugi doživotni zatvor, u stvari ništa bolji od ovoga na šta je osuđena na Spinalongi.

– Ima tu mnogo lepih stvari – dodala je. – Predivnih ljudi kao što su Elpida Kontomaris, Papadimitrije i Dimitrije. Oni su ljudi s dušom, i znate šta, bez obzira što su ovde toliko dugo, mnogo, mnogo duže od mene, oni se nikada ne žale.

Kada je prestala da priča, Marija je sipala kafu u šolje i dodala jednu Kiricisu. Primetila je, prekasno, da mu se ruke nekontrolisano tresu, i kada je drhtavim rukama uzeo šoljicu, ona je pala na pod. Tamna lokva razlila se po kamenom tlu. Nastala je neprijatna tišina pre nego što je Marija potrčala prema sudoperi da donese ubrus. Osećala je njegov dubok stid i želela je da to odmah prekine.

– Ne brinite, sve je u redu – rekla je, upijajući tečnost i skupljajući parčiće porcelana na lopaticu. – Važno je da se vi niste ošurili.

– Veoma mi je žao – rekao je. – Veoma mi je žao što sam slomio šoljicu. Bilo je to nespretno s moje strane. Oprosti.

– Ne brinite, šta je jedna šoljica?

U stvari, bila je to posebna šolja. Pripadala je kompletu koju je

njena majka donela iz Plake u ono vreme, međutim, Marija je shvatila da joj nije preterano žao. Na neki način, za nju je bilo olakšanje što ni Kiricis nije tako savršen. Nije nepogrešiv u svakom pogledu, kako joj se to učinilo.

– Možda nije trebalo da dođem – promrmljao je. U mislima, bila je opomena da nije smeo da prekrši profesionalno pravilo pristojnosti u koje je on toliko čvrsto verovao. Time što je došao u njenu kuću radi druželjubivosti, on je prekoračio granicu odnosa s pacijentom.

– Naravno da jeste. Ja sam vas pozvala i bila bih veoma tužna da ste me odbili.

Marijin izliv iskrenosti bio je spontan i pokazala je više oduševljenja no što je imala nameru. To je iznenadilo i dr Kiricisa kao i nju samu. Sada su bili ravnopravni. Oboje su izgubili prisebnost.

– Molim vas ostanite još malo i popijte kafu sa mnom.

Marija je gledala u doktora preklinjući ga da on nije imao drugog izbora nego da prihvati. Skinula je drugu šolju sa police i ovog puta, kada je sipala kafti, spustila je šoljicu na sto ispred njega da bi mogao bezbedno daje podigne.

Pili su kafu u tišini. Ponekad je tišina neprijatna, ali ne i ovog puta. Na kraju je Marija prekinula čaroliju.

– Čula sam daje nekoliko bolesnika započelo s novim lečenjem. Hoće li im to pomoći? – To je bilo pitanje koje je morala da postavi.

– Još je rano za odgovor, Marija – rekao je. – Ali mora da postoji nada u nama. Plašimo se kontraindikacija lečenja, što je i razlog da budemo oprezni u ovom početnom stadijumu.

– Kakav je to lek?

– To je *diphenyl sulphone*, ali je više poznat pod imenom *dapsone*. Taj lek se bazira na sumporu i baš zbog toga je toksičan. Ključna stvar je u tome što svaki napredak zahteva vreme.

– Znači nije u pitanju čarobni napitak – rekla je Marija, trudeći se

da ne zvuči tužno.

– Ne. Nažalost, nije tako – rekao Kiricis. – Potrajaće dok ne saznamo da li iko može potpuno da se izleći. Plašim se da još neko vreme ovo mesto niko neće napustiti.

– To znači da ćete ponovo doći na kafu?

– Nadam se. Sa zadovoljstvom. Kuvaš dobru kafu.

Doktor Kiricis je znao daje njegov odgovor nekako nespretni i da ispada da bi i drugi put došao samo zbog dobre kafe, mada uopšte nije želeo da to tako zvuči.

– Bolje da pođem – rekao je trudeći se da sakrije sramežljivost. – Hvala ti. – I tako se Kiricis pomalo kruto oprostio pre nego što je otišao.

Kada je sklonila šoljice i oribala pod od sitnih ostataka polomljene šoljice, Marija je primetila da sve to vreme pevuši. To čudo moglo se objasniti jedino srećom u srcu, nepoznatom osećanju u tom sivom okruženju, ali je uživala u tome i nadala se daje to osećanje neće napustiti. Čitavog dana imala je osećaj kao da joj noge ne dodiruju tlo. Imala je mnogo posla, ali svaki zadatak sada joj je pricinjavao zadovoljstvo. Čim je pospremila kuću, potrpala je nekoliko teglica s lekovitim biljem u korpu od konoplje i poslala da obide Elpidu Kontomaris.

Starica je retko zaključavala ulazna vrata i Marija je slobodno ušla. Elpidu je našla u krevetu. Bila je bleđa, ali je uspravno sedela među jastucima.

– Elpida, kako se osećate danas?

– Zapravo, mnogo mi je bolje – rekla je – zahvaljujući tebi.

– Zahvaljujući prirodi, a ne meni – ispravila ju je Marija. Napraviću vam ponovo onaj napitak. Očito da vam on pomaže. Popićete punu šolju, a onda za tri sata još jednu. Večeras ću se vratiti da vam dam i treću.

Prvi put posle nekoliko nedelja Elpida Kontomaris se bolje

osećala. Jaki bolovi u stomaku koji su je mučili izgleda da su iščezli i nije bilo sumnje da joj je poboljšanje doneo lek koji Marija priprema od lekovitih biljaka. Mada joj je koža na staračkom licu bila mlitava, a odeća na njoj visila kao na vešalici, počeo je da joj se vraća apetit i imala je dovoljno razloga da se nada kako će opet moći da jede kao ranije.

Čim se uverila da se Elpida dobro oseća, Marija je otišla. Vratice se uveče da proveri da li je bolesnica uzela sledeću dozu, ali vreme do večeri provešće u „zgradurini“, kako su je ostrvljani zvali. Velika višespratnica na kraju glavne ulice nije bila baš omiljena. Delovala je usamljeno i odvojeno tamo gore na vrhu brega. Ljudi su više voleli ušuškanost malih turskih i italijanskih kuća. Stare kuće poredane jedna do druge dočaravale su osećaj zajednice, što je bilo važnije od bleštavog neonskog osvetljenja i modernih kapaka na prozorima.

Marija je danas tu svraćala jer su u četiri apartmana stanovali leprozni koji nisu mogli više da brinu o sebi. To su bili bolesnici kojima su zagnojene noge bile amputirane, čije su ruke nalik na kljun bile nesposobne da obave i najjednostavnije domaće poslove. Njihova lica bila su potpuno deformisana. U svakom smislu život tih ljudi bio je više nego mučan. Neki su bili na ivici očajja, ali trud Marijin i nekih drugih žena nisu dozvolili da pređu tu ivicu.

Ti bolesnici najviše od svega želeli su svoju privatnost. Za mladu ženu čiji je nos bio potpuno uništen leprom, a oči ostajale stalno otvorene usled facijalne paralize, bio bi nepodnošljiv pogled okoline. Ponekad je krišom izlazila noću i odlazila u crkvu. Ostajala je tamo u tami s ikonama i mirisom izgorele sveće, inače nikud nije izlazila osim kada bi jednom u mesec dana morala da ode do bolnice na kontrolu. Tada bi Lapakis pogledao lezije i uneo u karton da nema poboljšanja, i prepisao joj lek koji bi joj pomogao da smiri i misli i telo i da konačno to neprestano budno stanje zameni kratkotrajnim ali ipak spasonosnim snom.

Druga žena srednjih godina izgubila je ruke. Ona je plaćala najveću moguću cenu za onih nekoliko rana od opekotina koje su se inficirale dok je kuvala svojoj porodici. Nesreća se desila samo nekoliko meseci pre nego što je došla na ostrvo. Doktor Lapakis je učinio sve što je bilo u njegovoj moći da zaleči zagnojene rane, međutim, infekcija je pobedila i njemu nije ostalo ništa drugo nego da joj amputira ruke. Ona je nekako uspevala da uhvati viljušku, ali nije mogla da otvori konzervu niti da zakopča dugme.

Ovi ekstremno teški bolesnici koji su tu živeli bili su strašno uplašeni. Većina njih stigla je na Spinalongu u akutnom stanju iznemoglosti, i bez obzira na veliki napor lekara u bolnici da suzbiju dugotrajna oštećenja koja bolest ostavlja, to nije bilo uvek moguće sprečiti. Ti bolesnici su izgledali baš onako kao što je opisano u Bibliji i bili su na najpaklenijem putu postepene izobličenosti koja se zamisliti može, dok, s druge strane, i dalje su bili prava ljudska bića.

Marija je odlazila u nabavke i kuvala za te ljude koji su bili u poslednjem stadijumu bolesti. Ona više nije ni primećivala njihovu izobličenost dok im je prinostila ručak, a često ih je i hranila. Uvek je imala na umu da je najverovatnije i njena majka bila tako bolesna. Nikada joj to niko nije rekao, ali kad god bi prinela kašiku s rižom do usta nekom od tih bolesnika, mogla je samo da se nada da Eleni nikada nije patila koliko pate ovi ljudi. Ona je na sebe gledala kao na jednu od srećnijih. Bez obzira da li će novi lek biti delotvoran, ovi ljudi uništenih tela više nikada neće moći da se oporave.

Većina ljudi na kontinentu zamišljala je da je sve leprozne bolest onako uništila kao one ekstremne slučajeve, i to uverenje ih je odbijalo da se približe leproznima. Ljudi su se plašili za sebe i za svoju decu, uvereni da bacili koji su zarazili one ljude na ostrvu mogu vazдушnim putem da stignu i do njihovih domova. Čak i u Plaki su postojali ljudi s tim pogrešnim ubeđenjem. Poslednjih nekoliko godina ljudi su omrzli koloniju leproznih iz još jednog

razloga. Uveliko preuveličane priče o bogatstvu Atinjana izazivale su kod ljudi duboku ogorčenost, pogotovo u siromašnim zajednicama Selesa i Vruhasa, gde ljudi nisu živeli od ribarenja kao što je to bio slučaj s Plakom. U nekim trenucima plašili su se da bi i oni sami mogli završiti na Spinalongi; već u sledećem u njima su se javljale ljutnja i zavist i na samu pomisao da bi leprozni mogli udobnije da žive od njih samih. Njihov strah je bio neosnovan, ali duboko ukorenjen.

Jednog lepog dana u februaru počele su da kruže glasine. Iskra je izbila iz nehajne opaske jednog čoveka i kao vatra u šumi koju je izazvalo bačeno palidrvce, počela je da se širi zastrašujućom brzinom i uskoro je divljala po svim obližnjim selima počev od Elunde na jugu pa do Vilhadije na severu priobalja. Pronela se vest daje gradonačelnik iz Selesa odveo svog desetogodišnjeg sina u bolnicu u Iraklionu. Dete je moralo da se pregleda zbog sumnje na lepru. Možda je bolest stigla sa ostrva do kontinenta. Za jedan jedini dan raširili su se zloslutni oblaci masovne histerije. Kolovođe po selima i dugo prigušivano osećanje straha doveli su stanje do ključanja i ljudi su počeli da se spuštaju u Plaku s namerom da potpuno unište ostrvo. Razlog im je bio potpuno nerazuman. Ako bi Spinalonga bila razorena, zaključili su, leprozni više neće dolaziti na ostrvo, a grčka vlada bi bila prisiljena da premesti naselje gubavaca. Zamišljali su i to da ako ostrvu pretila opasnost, onda će uticajni Atinjani zahtevati da se ti ljudi premeste na sigurnije mesto. U svakom slučaju, to će ih najuriti sa ove zagađene mrlje u njihovom kraju.

Rulja se spremala da zauzme sve ribarske čamce kojih se mogla dočepati u okrilju mraka. U sredu do pet sati po podne na pristaništu Plake skupilo se oko dvesta ljudi, uglavnom muškaraca. Georgis je video kada je prvi kamion stigao i čuo galamu dok su ljudi izlazili iz kamiona i krenuli prema pristaništu. Kao i ostali seljani Plake, i on je

bio zabrinut. Bilo je vreme da pođe preko i pokupi Kiricisa, ali je najpre morao da se probije kroz gužvu da bi našao svoj brodić. Dok se tako probijao, čuo je razgovor pridošlih.

– Koliko nas može da stane u brodić?

– Ko ima goriva?

– Proveri ima li ga dovoljno!

Jedan od kolovođa primetio je starog kako ulazi u svoj brodić i obratio mu se ljutito.

– Gde si se pa ti uputio?

– Pošao sam preko da pokupim doktora – odgovorio je.

– Kakvog doktora?

– Jednog od onih koji radi tamo preko – odgovorio je Georgis.

– Šta uopšte jedan doktor može učiniti gubavcima? – pitao je kolovođa podrugljivo, praveći se važan pred masom.

Dok se masa grohotom smejala Georgis je svoj brod izgurao iz pristaništa. Čitavo telo mu je drhtalo od straha, a ruke su mu se tresle dok je držao kormilo. Mali brod je grabio po valovitom moru, a put mu nikada nije bio duži. Izdaleka je mogao da vidi tamnu siluetu doktora Kiricisa dok je upravljao brod prema kamenom zidu.

Doktor nije uhvatio uže da priveže brod, već je odmah ušao. Bio je to još jedan težak dan i jedva je čekao da pođe kući. U polutami jedva da je mogao primetiti Georgisovo lice ispod šešira, ali starčev glas bio je neobično razgovetan. – Doktore Kiricise – on se skoro gušio – tamo preko puta je velika masa. Mislim da su naumili da napadnu Spinalongu!

– Kako to mislite?

– Došlo je njih stotinak. Ne znam odakle su se sjatili, ali su prikupili nekoliko čamaca a imaju i goriva u kantama. Oni bi mogli da krenu svakog časa.

Kiricis je bio zapanjen glupošću tih ljudi i uplašen za ostrvljane. Nije bilo vremena za gubljenje. Morao je brzo da donese odluku.

Izgubili bi dragocene minute ako bi se vratio među zidine da opomene leprozne. Mora poći na kopno da pokuša da odvraća rulju od suludih planova.

– Moramo se vratiti *brzo* – bodrio je Georgisa.

Georgis je okrenuo brod. Pri povratku vetar mu je udario u leđa. Mali brodić je za tili čas savladao rastojanje između ostrva i kopna. Do tada su ljudi na pristaništu upalili baklje i dok se mali brodić približavao obali, stigao je još jedan kamion pun ljudi. Napetost je bila na vrhuncu kada je Georgis prispeo u pristanište. Doktor Kiricis se probijao kroz masu krčeći put prema visokom čoveku širokih ramena, koji je po svemu sudeći bio kolovođa.

– Dakle, ko ste vi? pitao je čovek podrugljivo. – Odlazite na ostrvo gubavaca slobodno kako vam je volja.

Bučna masa je učitala da bi čula njihov razgovor.

– Ja sam dr Kiricis. Trenutno lečim novim lekom veći broj pacijenata. Postoje pokazatelji da bi nas ovo moglo dovesti do izlečenja.

– Ah, tako! – nasmejao se čovek zlurado. – Slušajte ovo, ljudi! Da li ste čuli doktora? Leprozni će ozdraviti.

– Šanse su velike.

– Recimo da mi u to ne verujemo, šta onda?

– To je nevažno što *vi* ne verujete – Kiricis je odsečno odbrusio. Usredsredio se na kolovođu. Mogao je da vidi da njegovo nasilje nema uporište bez mase.

– Kako to mislite? – pitao je vođa prezrivo, odmeravajući ljude koji su stajali rasuti po pristaništu, dok su im žmirkajuće baklje obasjavale lica. Sada je pokušao da ih privuče k sebi. Pogrešno je procenio ovog od sebe slabijeg muškarca, koji je privukao veću pažnju nego što je očekivao.

– Ako samo pokušate i jednim prstom da naudite onim bolesnim ljudima tamo – rekao je Kiricis – naći ćete se u tamnoj ćeliji zatvora

koja će biti dublja od vaših najmračnijih noćnih mora. Ako i *jedan* od leproznih umre, vi ćete biti uhapšeni i optuženi za ubistvo. Ja ću se lično pobrinuti za to.

Nastalo je komešanje među prisutnima, a zatim je zavladala potpuna tišina. Vođa je mogao da primeti kako je upravo izgubio masu. Kiricisov odlučan glas je prekinuo tišinu.

– A sada, šta ste naumili da uradite? Hoćete li u miru poći kući ili se upustiti u najgore?

Ljudi su se okretali jedan prema drugom i sjatili se u male grupice. Jedna po jedna baklja se ugasila. Pristanište je ostalo u mraku. Ljudi su ćutke pošli do vozila. Odustali su od namere da unište Spinalongu.

Kako se vođa uputio prema glavnoj ulici, još jednom se okrenuo da pogleda doktora.

– Pratićemo ishod vašeg lečenja – doviknuo je. – Ako se ne ostvari vaš plan, vratićemo se. Upamtite šta sam vam rekao.

Georgis je ostao na svom brodiću dok je trajala rasprava, posmatrajući u početku bojažljivo, a zatim s divljenjem kako je dr Kiricis rasterao masu. Bilo je potpuno neverovatno da jedan čovek može da zaustavi razjarene napasnike koji su došli s paklenom namerom da unište naselje leproznih.

Kiricis je izgledao potpuno miran, ali duboko u sebi strepeo je za svoj život. I ne samo to. Plašio se i za živote ljudi na ostrvu. Kada je u jednom trenutku osetio da će mu srce iskočiti iz grudi, shvatio je da postoji nešto posebno što mu daje snagu i hrabrost da se suprotstavi masi: žena koju je voleo bila je u opasnosti. Više nije mogao to poreći samom sebi. To je bila Marija, koju je on očajnički želeo da spase.

Nije trebalo mnogo vremena da se pronese glas širom Spinalonge kako je suzbijena pobuna protiv ostrvljana. Uskoro su svi znali da je dr Kiricis sam rasterao razjarenu rulju i zbog toga je postao heroj. Sledeće srede došao je na ostrvo kao i obično, ali je njegova želja da vidi Mariju bila jača nego ikad. I sam se iznenadio kada je shvatio koliko su snažna njegova osećanja prema toj devojci. Jedva daje bilo na šta drugo mislio tokom nedelje. Ona gaje čekala na pristaništu. Nosila je svoj prepoznatljiv zeleni kaput. Danas je njen osmeh bio širi nego ikada ranije.

– Hvala vam, dr Kiricis – rekla je još pre nego što je iskočio iz čamca. – Otac mi je ispričao kako ste se suprotstavili onim nasilnicima i svi ovde su vam zahvalni za ono što ste učinili za nas.

Do sada je i Kiricis bio na čvrstom tlu. Svaki delić njegovog tela želeo je da zagrlji tu devojku i prizna joj da je voli, ali takvo spontano ponašanje ne bi bilo u skladu s njegovom povučenošću. Zna da to ne sme da uradi.

– Svako bi postupio na isti način. Nije to ništa – rekao je tiho. – Učinio sam to zbog tebe.

Kakve neobuzdane reči. Znao je da mora biti obazriviji.

– I za sve ostale na ovom ostrvu – dodao je brzo.

Marija nije rekla ništa, a Kiricis nije bio siguran dali ga je Marija uopšte čula. Kao i obično, i sada su hodali zajedno kroz tunel, čula se samo škripa koraka na neravnom tlu. Čutili su. Podrazumevalo se da će Kiricis poći u njenu kuću na kafu pre odlaska u bolnicu, ali kako su bližili izlazu iz tunela, on je primetio daje danas nešto drugačije. Izlaz je danas bio tamniji, a uobičajeni pogled na glavnu ulicu Spinalonge sada zaklonjen. Odmah će mu postati jasno zašto je to tako. Okupila se velika masa ljudi, možda dve stotine ljudi. Skoro svi pokretni stanovnici došli su da pozdrave doktora. Deca, mladi

ljudi i oni stariji što su se naslanjali na štapove i štake izašli su u to prohladno jutro sa šeširima na glavi i podignutim kragnama da izraze zahvalnost doktoru. Kada se Kiricis pojavio, aplauz se čuo svuda oko njega i on se prosto ukopao. Bio je dirnut što je u centru pažnje tolikih ljudi. Kada se aplauz malo stišao, Papadimitrije je izašao iz mase.

– Doktore Kiricise, u ime svih stanovnika ovog ostrva želim da vam se zahvalim za sve ono što ste učinili prošle nedelje. Shvatili smo da ste nas spasili od invazije i od svih mogućih ozleda, a možda i smrti. Za to, svi mi ovde bićemo vam zahvalni do kraja života.

Pogledi puni iščekivanja sada su bili upereni u njega. Želeli su da čuju njegov glas.

– Ljudi, svi vi koji ste ovde imate isto pravo na život kao oni na kopnu. Sve dotle dok to bude u mojoj moći, niko neće smeti da uništi ovo mesto.

Ponovo se začuo veliki aplauz, a onda su se ostrvljani polako razišli, svako za svojim svakodnevnim obavezama. Kiricis je bio duboko dirnut zbog ovacija i laknulo mu je kada više nije bio u centru tolike pažnje. Papadimitrije je ostao i sada je koračao pored njega.

– Dozvolite mi da vam pravim društvo do bolnice – rekao je, nesvestan da time uskraćuje doktoru dragocene trenutke koje bi proveo s Marijom. Marija je znala da pored ove gužve okolo, ne može očekivati od Kiricisa da dođe do njene kuće. Bilo bi to neprimereno. Gledala ga je kako odlazi, a zatim se vratila kući. Dve šolje za kafu stajale su nasred stola. Napunila je jednu solju, a zatim sela za sto da pije kafu. U mislima se obratila zamišljenoj osobi za stolom.

– Dakle, dr Kiricise – rekla je. – Sada ste junak.

Za to vreme Kiricis je mislio na Mariju. Kako će dočekati sledeću sredu da bi je video? To je sedam dana. Sto šezdeset osam sati. Bilo

je dosta toga što bi moglo da ga odvрати od sanjarenja i razmišljanja. Bolnica je pod velikim pritiskom. Mnogim bolesnicima su potrebne pažnja i pomoć, a ono dvoje, Lapakis i Manakisova, jedini zaposleni u celoj bolnici, sada su bili više nego srećni kada su ga ugledali.

– Dobro jutro, Nikolaose! – doviknuo je Lapakis zadirkujući ga. – Najbolji lekar na Kritu, a sada i svetac Spinalonge!

– Ma daj, Hristose – odgovorio je Kiricis, pomalo postiden. – Znaš da bi i ti isto to učinio.

– Znaš, nisam siguran. One okolnosti nimalo nisu bile bezopasne.

– To se desilo prošle nedelje. Bilo pa prošlo – rekao je Kiricis. – Danas moramo ići dalje i rešavati trenutne probleme. Kako su naši pacijenti koji primaju nove lekove?

– Pođimo u moju kancelariju i dobićeš pravu sliku.

Na Lapakisovom pisaćem stolu bilo je brdo fascikli. Uzimao je jednu po jednu i svom kolegi i prijatelju opisivao trenutno stanje svakog pacijenta koji je primao novu terapiju. Većina od njih petnaestoro pokazivala je znake pozitivne reakcije, mada ne svi.

– Dvoje pacijenata imaju bumu reakciju – rekao je Lapakis. – Jedan od njih imao je visoku temperaturu dok ste bili odsutni, a sestra mi je rekla da je ona druga bolesnica svojim kukanjem probudila čitavo ostrvo. Ne prestaje da me pita kako je to moguće da njene ruke i noge ne reaguju ni na šta jer ona ih ne oseća, a sada odjednom ipak ima strašne bolove. Još ne znam šta da odgovorim jer ni sam ne razumem kako može neko da oseća samo bol i ništa više.

– Odmah ću je pregledati, ali mislim da bi bilo najcelishodnije da joj odmah prekinemo terapiju. Postoji mogućnost daje u toku spontano poboljšanje, a sulfati mogu samo da naškode u tom slučaju.

Kada su dva lekara pregledala sve beleške, došlo je vreme da obiđu bolesnike. To je bio veoma težak posao. Jedan od pacijenata, koji je po čitavom telu imao gnojave otekline, plakao je u svojoj agoniji kada mu je Lapakis stavljao obloge natopljene u trihlorocetnu

kiselinu da bi mu zasušile rane. Onaj drugi je pažljivo slušao dok je Kiricis objašnjavao koji bi tretman bio najbolji za umrtnjane kosti na prstima bolesnika. Smatrao je da je amputacija, jednostavna operacija koja bi se mogla obaviti bez anestezija, mogla biti najbolje rešenje. Bolesnik više nije imao nikakav fizički osećaj u tim delovima tela.

Kod jednog pacijenta pak bilo je nade; Lapakis je objasnio da je nameravao da izvede transplantaciju bolesnikovih stopala, što bi mu omogućilo da ponovo hoda. Pored svakog bolesničkog kreveta lekari su usaglašavali s pacijentom sledeći korak koji treba preduzeti u njegovom lečenju. Za neke to je bila injekcija protiv bolova, dok je za druge to bilo lečenje rana.

Počeli su da pristižu i pacijenti koji nisu ležali u bolnici. Nekima je bilo potrebno samo ponovo previti zagnojene noge, dok je drugima bio potreban ozbiljniji tretman; ženi kojoj su morali da odstrane leprozne izrasline iz nosa bilo je potrebno postaviti tuce jastučića od vate za upijanje krvi da bi se zaustavilo krvarenje.

Sve ovo trajalo je do kasno po podne. Tek nakon svega toga došlo je vreme da obiđu pacijente pod novom terapijom. Jedno je postalo sasvim jasno. Nekoliko meseci terapije, nove doze lekova koji su dali ohrabrujuće rezultate, a kontraindikacije kojih se dr Kiricis onoliko plašio nisu se pojavile u većini slučajeva. Svake nedelje je proveravao i simptome anemije, hepatitis, kao i psihičko stanje pacijenata. Podatke o ovim simptomima dostavljali su mu drugi lekari koji su bili stručni s lekovima za leprozne kao što je *dapsone*, ali on je bio zadovoljan što se nijedan od navedenih simptoma ovde nije pojavio.

– Mi ćemo sada našim zamorčićima dozu *dapsone* sa dvadeset pet podići na tri stotine miligrama, i to dva puta nedeljno – rekao je Lapakis. – To je najviše što im možemo dati, zar ne?

– Ja sigurno ne bih preporučio veću dozu, a ako smo dobili ove

rezultate, smatram da možemo biti zadovoljni, pogotovo od kada pacijenti primaju injekcije. Najnovija uputstva kazuju da moramo nastaviti da prepisujemo *dapsone* narednih nekoliko godina i nakon što se lepra povuče kod pacijenata – rekao je Kiricis. Posle manje pauze dodao je: – To je dugačak put, ali ako nas vodi do izlečenja, siguran sam da niko od njih neće imati primedbu.

– Kako bi bilo da započnemo terapiju sa sledećom grupom?

Lapakis je bio i uzbuđen i nestrpljiv. Niko neće imati dovoljno hrabrosti da objavi da su leprozni izlečeni i tek posle nekoliko meseci moći će da urade testove da bi videli da li su bacili lepre nestali iz njihovog organizma. Lapakis je bio ubeđen da je posle svih onih godina beskrajnih razgovora, varljivih početaka i bez prave vere u izlečenje, najzad došlo do preokreta. Odustajanje, čak i očajanje, sada će moći da zamene nadom.

– Da, nema razloga za čekanje. Mislim da bismo što pre mogli da odaberemo sledećih petnaestoro. Kao i kod prethodnog odabira, i sada svi moraju i biti dobrog opšteg zdravlja – rekao je Kiricis.

Svaki delić njegovog bića želeo je da se uveri da će Marijino ime biti na listi, ali je znao da ne bi bilo profesionalno da on vrši pritisak. Njegove misli su lutale od razgovora o novoj terapiji pa do razmišljanja o tome kada će ponovo videti Mariju. Svaki dan bez nje činio mu se kao večnost.

Sledećeg ponedeljka Fotini je stigla na ostrvo kao i obično. Marija je želela da joj ispriča sve o veličanstvenom dočeku hrabrog dr Kiricisa prethodne nedelje, ali je videla da Fotini ima važne novosti da joj saopšti. Jedva da su ušle u Marijinu kuću kada je Fotini sručila vest.

– Ana je trudna!

– Najzad – rekla je Marija, nesigurna da li je to dobra ili loša vest.

– Da li i moj otac zna?

– Ne verujem, inače bi ti rekao nešto, zar ne?

W & N

– Verovatno bi – rekla je zamišljeno. – Kako si ti saznala?

– Naravno, preko Antonisa. Po svemu sudeći, na imanju su svi bavili nagađanjima.

– Kaži mi. Kaži mi šta kažu – rekla je Marija. Bila je nestrpljiva da sazna sve detalje.

– Znaš, Ana nedeljama i nedeljama nije izlazila iz kuće, a onda su počele da kruže priče o tome da joj nije dobro, i najzad, prošle nedelje pojavila se u javnosti – primećivalo se da se ugojila!

– Ali to ne mora da znači da je trudna – rekla je Marija.

– Ipak jeste, ona je trudna jer su i objavili. Tri i po meseca.

Prvih meseci trudnoće Anu je mučilo povraćanje. Imala je mučninu svakog jutra, a i tokom dana. Šta god bi pojela, ništa nije ostajalo u njoj, a posle nekoliko nedelja doktor je počeo da brine da li će beba uopšte preživeti. U svojoj praksi još nije video toliko bolesnu ženu. Niti je video nekoga da do te mere propadne. A kako je povraćanje nestalo, odmah se pojavio novi zdravstveni problem. Počela je i da krvari. Jedini način da se spase beba bilo je potpuno mirovanje. Činilo se da je bilo suđeno da se trudnoća stabilizuje i posle četrnaeste nedelje sve se smirilo. Na Andreasovo veliko olakšanje, Ana se najzad digla iz kreveta.

Mršavo lice koje je još do pre mesec dana piljilo u Anu kada bi stala pred ogledalo, sada je bilo potpuno okruglo, a kada je sebe pogledala sa strane, mogla je da vidi pozamašan stomak. Njen znak raspoznavanja, strukiran mantil, kaput i haljine bili su potisnuti u poslednje redove garderobe jer je sada nosila odeću koja je bila dovoljno široka da bi bila udobna za stomak.

Bio je to razlog za slavlje na imanju. Andreas je širom otvorio podrum, a jedne večeri skupili su se radnici ispod drveta u dvorištu da popiju piće. Tom prilikom posluženi su najboljim vinom iz prošlogodišnjeg roda. I Manoli je bio tu. Bio je najglasniji među prisutnima koji su nazdravljali budućoj prinovi.

Marija je s nevericom slušala dok je Fotini izlagala detalje o događaju.

– Ne mogu da verujem da nije našla za shodno da ode do oca – rekla je. – Ona nije u stanju da misli ni na koga osim na sebe, zar nije tako? Da li da mu ja kažem ili da sačekam da se ona sama seti?

– Da sam na tvom mestu, ja bih mu rekla. U protivnom će čuti od drugih.

Sedele su ćutke neko vreme. Dolazak deteta pod normalnim okolnostima izazvalo bi veliku radost i uzbuđenje, pogotovo među mladim ženama koje su bliske. Ali ne i ovom prilikom.

– Dete je verovatno Andreasovo?

Marija je izgovorila ono što se ne izgovara.

– Ne znam. Imam neki osećaj da ni Ana sama ne zna, ali mi Antonis reče da ogovaranje ne prestaje. Svi su bili presrećni što su nazdravili za dolazak bebe, ali iza Andreasovih leđa bilo je mnoštvo nagađanja i šaputanja.

– To i ne iznenađuje, zar ne?

Dve mlade žene su pričale još neko vreme. Ovaj značajan porodični događaj potisnuo je ostale novosti i privremeno odvuкао Marijine misli sa Kiricisa i njegovog podviga protekle nedelje. Prilikom prvog susreta posle više nedelja Fotini je primetila da nije obratila dovoljno pažnje Marijinim pričama o doktoru. – Doktor Kiricis ovo, dr Kiricis ono! – zadirkivala je Mariju, koja je sva pocrvenela kao bulka na proplanku kada ju je Fotini opomenula da je sve više zaokupljena doktorom.

– Moraću da kažem ocu za Anu čim mi se ukaže prilika – rekla je Marija. – Reći ću mu kako je ovo najbolja vest na svetu i reći ću mu da je Ana previše bolesna da bi mogla da dođe da ga obiđe. To je ionako donekle istina.

Kada su se vratile do pristaništa, Georgis je već istovario sanduke koje je dovezao i sedeo je na zidu ispod drveta, mimo pušio cigaretu

i razgledao okolinu.

Mada je tu sedeo već hiljadu puta, vremenske prilike i svetlost pružale su svakog dana različite slike. Ponekad bi gole planine koje su se prostirale iznad Plake bile plave, drugi put bledožute, a treći put sive. Danas, zbog niskih oblaka nad čitavim predelom, planine se uopšte nisu videle. Vetar je ustalasio površinu mora, stvarajući penušavi pojas koji je vitlao nad vodom kao para. More je delovalo kao veliki kotao kipuće vode, ali je voda zapravo bila hladna kao led.

Ženski glasovi su ga prekinuli u razgledanju i on je ustao da pripremi brod za polazak. Kćerka mu je preprečila put.

– Oče, nemoj toliko da žuriš. Imam vesti za tebe. Neke zaista dobre vesti – rekla je, tmdeći se svom snagom da zvuči ushićeno. Georgis je stao. Jedina zaista dobra vest kojoj se nadao jeste da mu Marija jednog dana saopšti kako dolazi kući. To je bila jedina stvar za koju se redovno molio bogu.

– Ana čeka bebu – rekla je jednostavno.

– Ana? – rekao je odsutno, kao da je skoro i zaboravio ko je ona.

– Ana – ponovio je, gledajući u tlo. Istina je bila da on svoju stariju kćerku nije video više od godinu dana. Od dana kako je Marija počela da živi na Spinalongi, Ana ga nije posetila nijednom, a kako je Georgis bio *persona non grata* u kući Vandolakisovih, veza je prekinuta. Zbog toga je bio veoma tužan, ali kako je vreme prolazilo, mada je znao da roditelj zauvek ostaje vezan za dete, polako je počeo da zaboravlja na svoju kćerku. Povremeno se pitao kako je to moguće da dve kćerke rođene od iste majke i oca i gajene na isti način od dana rođenja mogu postati toliko različite, ali to je bilo sve o čemu je mogao da misli vezano za Anu.

– Dobro je – rekao je najzad, mučeći se da nađe odgovor. – Kada?

– Mislimo negde krajem avgusta – odgovorila je Marija. – Zašto joj ne napišeš nekoliko redaka?

– Da, možda bih i mogao. Bio bi to dobar razlog da joj se javim.

W & N

Kako bi trebalo da reaguje na vest da će dobiti prvo unučće? Video je dosta svojih prijatelja koji su bili izbezumljeni od sreće kada im se to dogodilo. Prošle godine, njegov najbolji prijatelj Pavlos Angelopulos priredio je slavlje kada je njegova kćerka Fotini rodila dete. Pilo se i igralo, cela Plaka sjatila se u krčmu da slavi s njim. Georgis nije mogao da zamisli sebe kako pravi veselje kada se Ana porodi, ali je u najmanju ruku to prilika da joj piše. Tražiće od Marije da mu pomogne da sastavi pismo krajem nedelje, ali nije to tako hitno.

Dva dana kasnije Kiricis je krenuo na ostrvo. Kada je išao na Spinalongu, morao je da ustaje u pet sati ujutro, a posle dugačkog puta od Irakliona poslednji kilometri bili su ispunjeni iščekivanjem ukusa jake kafe u ustima. Mogao je da vidi kako ga Marija čeka, i danas je potajno preslišavao sebe. Mora unapred da zna koje će joj reči izgovoriti. U mislima je video kako joj se obraća jasno ali strastveno, mirno ali s vatrenim osećanjima. Međutim, kada je napustio brodić i suočio se licem u lice s predivnom ženom koju voli, znao je da ne bi smeo biti tako nagao. Mada ga je ona gledala prijateljskom naklonošću, razgovarala s njim kao pacijent, on kao njen lekar shvatio je da će san da joj prizna ljubav ostati i dalje samo san. Nije smeo da prekorači barijeru koju mu postavlja njegov položaj.

Prošli su kroz tunel kao i uvek, ali ovoga puta, na njegovo olakšanje, nisu ga čekale ovacije na kraju tunela. Kao i ranije, i sada su šolje za kafu bile na stolu, a Marija, da bi uštedela vreme, pripremila je kafu još pre njegovog dolaska.

– Ljudi i dalje pričaju o tome kako ste nas spasli – rekla je skidajući lonče kafe sa šporeta.

– Lepo od njih što su toliko zahvalni, ali sam ubeđen da će celu stvar uskoro zaboraviti. Nadam se da će se oni izazivači nereda ubuduće držati što dalje.

W & N

– Oh, ubeđena sam da hoće. Fotini mije rekla daje sve to izazvala glasina da je dečak otišao u Iraklion da bi se testirao na lepru. Verovatno su se otac i sin vratili prošle nedelje. Oni su u stvari išli u posetu baki u Haniju i odlučili da ostanu nekoliko dana. Mali nije bio uopšte bolestan.

Kiricis je napeto slušao Mariju, odlučan u nameri da svoja osećanja zadrži za sebe. Bilo bi pogrešno da učini drugačije, bila bi to zloupotreba sopstvenog položaja.

– Imamo ohrabrujuće rezultate testiranja leka – rekao je menjajući temu. – Neki od naših pacijenata pokazuju napredak u lečenju.

– Znam – rekla je. – Dimitrije Limonias je jedan od njih, juče sam pričala s njim. Rekao mi je da on oseća promenu.

– Deo toga može biti psihičke prirode – rekao je Kiricis. – Čim pacijenta stavite na bilo kakvu novu terapiju, to u njemu budi dobar osećaj. Doktor Lapakis sastavlja novu listu ljudi sa koje ćemo odabrati sledeću grupu. Na kraju, nadamo se da će skoro svi na Spinalongi uzimati taj nov lek.

Želeo je da joj kaže kako bi voleo da i ona bude na listi. Želeo je da joj kaže da će sve one godine koje je uložio u ispitivanje i testiranje dobiti smisao ako ona bude spasena. Želeo je da joj kaže da je voli. Ništa od toga nije bio u stanju da izgovori.

Bez obzira koliko je voleo da odlaže odlazak iz njenog prijatnog doma, morao je da pođe. Bilo je teško suočiti se s tim da je neće videti sedam dana, ali nije podnosio kašnjenje niti kod sebe niti kod drugih i znao je da ga svi nestrpljivo čekaju u bolnici. Svaka sreda donosila je zrak svetlosti u mraku napornih, prezauzetih nedelja za dr Lapakisa i dr Manakis. A ta svetlost za njih je bio Kiricis. Marljiv i uvek tačan. Taj dodatni teret obaveza u administraciji zbog nove terapije doterao je ovo dvoje lekara do same ivice izdržljivosti. Njih dvoje nisu samo morali da se brinu oko lečenja redovnih pacijenata koji su imali razne manifestacije lepree već su sada morali da prate

grupu na terapiji i kontraindikacije novog leka. Vrlo često Lapakis nije mogao da napusti ostrvo ni do deset sati uveče, a vraćao bi se u sedam ujutro. Uskoro je i sam Kiricis shvatio da bi morao češće da dolazi na Spinalongu, bar dva, ako ne i tri puta nedeljno.

U toku sledećih nekoliko nedelja dr Lapakis je sastavio listu nove grupe kandidata za terapiju. Među njima je bila i Marija. Jedne srede sredinom marta, kada je poljsko cveće počelo da cveta na padinama sa severne strane ostrva, a napupeli pupoljci badema otvorili svoje latice, Kiricis je krenuo do Marijine kuće da je potraži. Bilo je šest sati po podne i ona se iznenadila kada je čula kucanje na vratima u to vreme. Još više je bila iznenađena kada je na vratima ugledala doktora kako stoji, pogotovo što je znala da on obično žuri u pristanište da sretne njenog oca, jer ga je čekao dug put do Irakliona.

– Doktore Kiricise, uđite... čime da vas ponudim?

Večernja svetlost kao užareni ćilibar probijala se kroz tanke zavese. Kao daje selo tamo spolja u plamenu, a kako se Kiricis u tom trenutku osećao, izgleda da je on bio taj koji je plamteo. Na Marijino veliko iznenađenje, on ju je uhvatio za ruke.

– Sledeće nedelje započinješ s novom terapijom – rekao je gledajući je pravo u oči i, potpuno siguran, dodao: – ti ćeš jednog dana zdrava napustiti ovo ostrvo.

Spremio je toliko mnogo lepih reči, a kada je došao taj trenutak, on je svoju ljubav iskazao jednim jedinim gestom i bez reči. Za Mariju, taj dodir hladnih prstiju koji su zgrabili njene i nežno ih stisnuli bio je prisniji i rečitiji od smišljenog niza reči o ljubavi. Ovaj živi dodir ruku nju je potpuno očarao.

U svim onim satima kada su ona i Kiricis sedeli i pričali o apstraktnim stvarima, čak i u onim pukotinama u kojima se uglavljivalo ćutanje, ona je bila svesna da je ispunjena i zadovoljna. Bilo je to isto osećanje kao kada pronađe izgubljeni ključ ili novčanik. Kada bi posle izbezumljenog traženja pronašla traženu

stvar, ispunilo bije osećanje mira i potpunosti. Tako se osećala i kada je bila s dr Kiricisom.

Nije mogla a da ga ne upoređuje s Manolijem, iz koga su zavodnički razgovori, flertovanje i neozbiljno ponašanje kuljali nekontrolisano kao voda iz cevi bez slavine. Kada su se prvi put sreli u kući Vandolakisovih, on ju je zgrabio za ruke i poljubio ih kao da je strasno zaljubljen u nju. Da, to je bilo tako: ona je sa sigurnošću znala da Manoli nije bio strasno zaljubljen u nju, već u samu *ideju* da bude zaljubljen. A evo sada Kiricisa, koji daje nagoveštaj o tome da uopšte ne prepoznaje svoja osećanja. On je bio i previše zauzet i zaokupljen svojim poslom da bi uopšte postao svestan znakova ili simptoma.

Marija je podigla pogled. Njihovi pogledi i ruke su se zapleli. Na njemu se videlo daje ispunjen dobrotom i odanošću. Nisu tačno znali koliko dugo su stajali tako, ali je bilo dovoljno vremena da shvate da je jednom periodu njihovih života došao kraj i da bi drugi mogao da počne.

– Vidimo se sledeće nedelje – rekao je najzad Kiricis. – Nadam se da će do tada dr Lapakis odrediti dan kada ćeš započeti terapiju. Zbogom, Marija.

Kada je napustio kuću, Marija je gledala za njim sve dok nije zamakao za ugao i nestao sa vidika. Imala je utisak da tog čoveka poznaje oduvek. U stvari, to je bilo pre polovine njenog života kada ga je prvi put ugledala. On je tada došao da obiđe Spinalongu, nekoliko dana pre nemačke okupacije. Mada je tada ostavio bleđ utisak, sada joj je ipak bilo teško da se seti kako je to izgledalo ne voleti ga. Šta je počivalo u onom velikom prostoru koji je Kiricis sada zauzeo?

Mada nisu izgovorili prepoznatljive reči ljubavi, Marija je svejedno znala da će imati mnogo toga da ispriča Fotini. Kada je stigla idućeg ponedeljka, bilo joj je odmah jasno da se nešto

dogodilo njenoj drugarici. Njihovo prijateljstvo je bilo takvo da su mogle primetiti i najmanju promenu u raspoloženju; i najmanji trag nesreće ili bolesti uvek je izdavala kosa bez sjaja, požutela koža ili oči koje bi izgubile sjaj. Žene su u stanju da primete ove stvari jedna na drugoj, kao što primete i tajnovitu sreću u očima ili u osmehu. Marija je tog dana blistala.

– Izgledaš mi kao da si izlečena – našalila se Fotini, spuštajući torbu na sto. – Hajde, reci mi. Šta se to dogodilo?

– Doktor Kiricis... – počela je Marija.

– Kao da nisam mogla da pogodim – začikavala ju je Fotini i dalje. – Nastavi...

– I ne znam šta bih zaista imala da ti kažem. On mi ništa nije ni rekao.

– Da li je *učinio* nešto? – pitala je nestrpljivo Fotini, željna da što pre čuje sve pojedinosti.

– Držao me je za ruke. To je sve, ali ću ti priznati daje to značilo nešto. U to sam sigurna.

Marija je bila svesna da nekom ko je pripadao spoljašnjem svetu držanje za ruke može zvučiti beznačajno, ali čak i na Kritu neke formalnosti između nevenčanih parova i dalje su bile propisane.

– Rekao mi je da ću uskoro početi s novom terapijom i da ću možda jednog dana moći da napustim ovo ostrvo... a sve to mi je rekao kao da brine za mene.

Sve ovo moglo je da izgleda kao početni znak ljubavi. Fotini nikada nije ni srela Kiricisa, onda, ko je ona da bi mogla suditi? Pred sobom ima svoju najbolju drugaricu koja je preplavljena ljubavlju. To je za sada sasvim izvesno.

– Šta će ljudi ovde misliti ako saznaju da nešto postoji između tebe i doktora? – Fotini je uvek bila praktična. Znala je kako ljudi u malim mestima vole da ogovaraju, a Spinalonga se ništa ne razlikuje od Plake, tako da bi vezu između doktora i njegove pacijentkinje

pretresali ispred svojih pragova do sitnih sati.

– Niko ne mora saznati za to. Sigurna sam da su neki ljudi već videli kako sredom ujutro izlazi iz moje kuće, ali za sada niko ništa nije rekao. Barem ne u mom prisustvu.

Bila je u pravu. Mnogi ljudi pakosnih jezika bili su spremni da raznesu tu vest, ali su Mariju isuviše voleli na ostrvu, tako da su zlonamerna ogovaranja upućivana na račun osoba koje nisu bile toliko omiljene. Ono što je Mariju više brinulo bilo je da bi ljudi mogli pomisliti da ona ima povlašćen tretman; kao prvo, u redu za injekciju, na primer, ili u drugim privilegijama, nevažno kojih razmera, ali to bi moglo izazvati zavist kod ljudi. To bi se loše odrazilo na Kiricisov ugled, a ona se osećala odgovornom da nikakva kritika ne bude upućena na njegov račun. Ljudi kao što je Katerina Papadimitrije, koja je dokazala da je u stanju da se meša u tuđe stvari, viđala je Kiricisa kako izlazi iz Marijine kuće, i to više puta, i za nju, koja je želela da nadgleda sve oko sebe, to je bilo svakako uznemiravajuće. Upravnikova supruga preduzela je sve što je u njenoj moći da sazna od Marije zašto Kiricis dolazi, ali je Marija ostala dosledna sebi, nije se poveravala. Imala je pravo na svoju privatnost. Drugi izvor nedaća bila je Kristina Krustalakis, nezvanična gradska torokuša, koja je tokom čitave protekle godine na svaki način nastojala da ponizi Mariju. Ona bi svake večeri svratila u *kafenion* i bez ikakvog povoda ubeđivala svakog koga bi tamo srela kako Mariji Petrakis ne treba verovati.

– Znete, ona se viđa sa specijalistom – rekla bi šapatom. – Možete mi verovati na reč, ona će izlečena napustiti ostrvo pre bilo koga od nas.

To ju je održavalo, ta njena misija da seje mržnju i nemir. Ona je to pokušala – bezuspešno – da učini Marijinoj majci; ona će sada dati sve od sebe da poremeti mir i prisebnost njene kćerke. Međutim, Marija je bila dovoljno jaka da se odupre takvom ponašanju i

dovoljno zaljubljena u doktora da svoju sreću sačuva nedirnutu.

Tog meseca otpočeo je Marijin tretman. Od kada je stigla na ostrvo, kod nje su se simptomi bolesti veoma sporo razvijali. Nosila je anestetični flaster i oštećenja na koži samo su se malo proširila za proteklih osamnaest meseci. Za razliku od mnogih drugih ostrvljana, ona nije imala ukočene tabane ili vrhove prstiju, što je značilo da joj se najverovatnije neće ni pojaviti rane i čirevi, zbog čega mnogi leprozni nisu bili sposobni da hodaju i da brinu o sebi. Ako bi joj oštar kamenčić upao u cipelu, ona bi to primetila, i njene savitljive ruke još su mogle da obuhvate ručke velike šerpe koju je koristila u bloku, gde je redovno odlazila da sprema hranu nepokretnim bolesnicima. To ju je svrstavalo među bolesnike koji su imali nešto više sreće, ali je s druge strane bilo veliko olakšanje što lekari najzad čine nešto da se pobeđi opaka bolest. Mada njeno telo još nije stradalo, svejedno je naneta velika šteta njenom celokupnom životu.

Sokoros, prolećni vetar, duvao je sa juga, krčeći sebi put između planina prema zalivu Mirabelo, gde se uzburkano more pretvaralo u belu penu. Za to vreme na kopnu je šumelo drveće, prepuno tamnozelenih listova. Koliko je lepši ovaj zvuk od fijukanja vetra među golim granama. Skoro će maj, sunce je grejalo sve toplije iz dana u dan i ispunilo pejzaž bojama. Sivi oblaci su nestali i ceo svet se preobukao u plavo, zlatno, žuto i crveno. Čitavog ranog leta čuo se raskošan poj ptica, a onda su usledila dva meseca kada se priroda potpuno umirila u nepomičnom vazduhu, a mirisi ruža i hibiskusa lebdeli svom svojom težinom u zraku. Listovi i cvetovi su se naprezali da se pojave na uspavanom drveću i rasadu i tako će ostati u svom savršenstvu u junu i julu pre nego se uviju, sparuse i osuše od vreline sunca.

Doktor Kiricis je nastavio da posećuje Mariju u njenom domu jednom nedeljno. Oni i dalje nisu govorili o svojim osećanjima jedno

W & N

prema drugom i u tom ćutanju bilo je neke magije. To je imalo savršenu krhkost mehura od sapunice koji se diže prema oblacima, tako vidljiv, s toliko boja, ali je najbolje da se ne dodiruje. Marija je jednog dana shvatila kako razmišlja o tome koliko su njena majka i otac uopšte razgovarali o ljubavi. Ona je sasvim ispravno došla do zaključka daje to bilo veoma retko; u njihovom srećnom braku izgleda da nije ni bilo potrebno da se spominje nešto tako sigurno, tako očigledno.

Tokom letnjih meseci Marija i sada već polovina stanovnika Spinalonge nastavili su da uzimaju lek *dapsone*. Svi su znali da im to neće doneti ozdravljenje preko noći – ili, kako je većina njih podrugljivo govorila o toj kuri, „odlaganje smrtne kazne na vešalima“ – ali im je to barem ulivalo nadu, pa čak i oni koji su još uvek čekali na tretman mogli su da se kupaju u odrazu optimizma. Dakako, nisu svi napredovali. U julu, dve nedelje pošto je započela terapiju, Elpida Kontomaris je dobila težak leprozni napad. Lekari nisu bili sigurni da li je to bila posledica uzimanja leka, ali su za svaki slučaj prekinuli da joj daju injekcije i pokušali da joj olakšaju agoniju koja je usledila. Temperatura joj je toliko porasla da se više nije mogla suzbiti i punih deset dana nije se spuštala ispod četrdeset. Telo joj je bilo pokriveno gnojnim čirevima i svaki nerv joj je postao preosetljiv; jedna žena nije se nikako mogla namestiti a da nema bolove. Marija je uporno tražila dozvolu daje poseti i protiv svih pravila bolnice, dr Lapakis ju je ipak pustio u malo odeljenje gde je stara žena ležala znojeći se i jecajući od bolova.

Kroz poluzatvorene oči ona je prepoznala Mariju.

– Marija – prošaptala je jedva ćujno – ne mogu više ništa da učine za mene.

– Vaš organizam se bori s bolešću. Ne smete se predati. Nada uvek postoji – rekla je Marija. – Pogotovo sada! Prvi put u životu oni su potpuno sigurni u izlećenje.

W & N

– Ne, slušaj me – preklinjala je Elpida Mariju kroz pakleni, neobuzdani zid bola. – Toliko dugo sam bolesna. Želim da odem. Želim da budem s mojim Petrosom... Molim te, reci im da me puste.

Sedeći na staroj drvenoj stolici uz njen krevet, Marija je uhvatila ženinu onemoćalu ruku. Da li je, razmišljala je, ovakvom smrću umrla i moja majka? Ista ona divlja borba kada se izmučeno telo nađe na onom udaru kada borba postaje besmislena? Ona nije mogla da bude tu i da se oprostí od svoje majke, ali će ostati uz Elpidu do kraja.

U neko doba te vrele noći Atina Manakis je došla da je zameni.

– Idi i odmori se – rekla je. – Neće ti koristiti ako presediš ovde celu noć bez hrane i tečnosti. Ostaću uz Elpidu neko vreme.

Elpidino disanje je postalo ujednačeno. Videlo se da sada nema bolove. Marija je znala da joj nije preostalo mnogo vremena i nije htela da propusti trenutak njenog odlaska.

– Ja ću ostati – rekla je odsečno. – Moram.

Marijin predosećaj je bio ispravan. Samo malo kasnije, u najmirnijem satu te noći, između poslednjeg trenutka ljudskih aktivnosti i prvih oglašavanja ptica, Elpida je dala svoj poslednji znak i nestala. Najzad se oslobodila svog napaćenog i uništenog tela. Marija je tiho plakala sve dok je imala suza i snage. Ona nije žalila samo staricu koja joj je pružila svoje prijateljstvo od dana kako je došla na ostrvo, već i svoju nikad neprežaljenu majku, koja je svoje poslednje dane verovatno provela u agoniji kao i Elpida.

Svaka sahrana bila je događaj koji bi sve stanovnike ostrva okupio oko male crkvice Svetog Pantalejmona. Sveštenik je službu držao na vratima da bi stotinak ljudi koji su stajali napolju na uzavreloj ulici mogli prisustvovati obredu kao i oni koji su našli mesto unutar rashlađene crkve. Kada je opelo završeno, izneli su cvećem prekriven kovčeg do čela dugačke povorke, koja je krenula polako prema brdu prolazeći pored bolnice i pored bloka i oko nenaseljene

strane ostrva, gde je stenje padalo u vodu tamne Stigije. Neki od starijih ljudi sedeli su u drvenim sedlima na magarcima da bi mogli da savladaju ovaj dugačak put. Drugi u povorci su pažljivo i oprezno koračali. Put do groblja za njih je bio naporan i mnogi će se poviti skoro do zemlje.

Bila je to poslednja nedelja jula, a praznik Svetog Pantalejmona bio je dvadeset sedmog. Činilo se da je to i loš i dobar dan za takvu proslavu. S jedne strane, zbog nedavne sahrane jedne od najvoljenijih osoba u zajednici izgledalo je kao da, zaštitnik ozdravljenja nije najbolje obavio svoj posao. S druge strane, mnogi bolesnici koji su primali tretman pokazivali su znake ozdravljenja. Kod nekih, bolesni delovi nisu se dalje širili; kod drugih, kako se cirkulacija krvi vratila, paraliza se povukla. Bilo je onih kojima se činilo daje čudo na pomolu. Proslava Svetog Pantalejmona morala je biti održana, čak iako su neki smatrali da im je dužnost da ožale izgubljenog prijatelja.

Dan ranije pekli su se specijalni hlebovi i kolači, a na sam dan ljudi su ispunili crkvu, upalili sveće i molili se. Uveče su priredili igranku i pevali *mantinades*. Bezvoljnost koju su ispoljavali na tim proslavama u poslednje vreme sada je potpuno nestala. Kada se vetar usmerio u njihovom pravcu, stanovnici Plake mogli su da čuju zvuke buzukija i lire kako plove preko vode.

– Ljudima je potrebna budućnost – napomenula je Marija Kiricisu dok je sedeo naspram nje za stolom sledeće nedelje. – Čak i ako ne znaju tačno šta im ona donosi.

– Šta oni kažu? – pitao je. Ona je bila njegovo uvo u stvarnom svetu leproznih.

– Još niko ne spominje odlazak – rekla je. – Mislim da smo svi svesni da je prerano za to. Ali raspoloženje se promenilo. Ljudi koji još nisu uključeni u novi tretman su nestrpljivi. I oni znaju daje važno.

– Važno je. Možda je sporo, ali ti obećavam da će se sve promeniti.

– Koliko to može da potraje? – pitala je. Pitanje koliko vremena će biti potrebno do sada nisu razmatrali.

– Čak i kada se bolest povuče, moraćemo da nastavimo tretman još godinu-dve, zavisno od težine slučaja – odgovorio je.

Kod ove stare bolesti, najstarije za koju čovek zna, razdoblje od godinu-dve proleti dok trepneš. Ali kako je Kiricis gledao u Mariju, shvatio je da ovo sada i njemu izgleda kao večnost. Za nju isto, bez obzira što to nisu želeli da priznaju.

Ako su smrt i rođenje u ravnoteži, novost je stigla krajem avgusta, kada se Ana porodila. Georgis je došao u petak po podne da to saopšti Mariji. Još nije video bebu, devojčicu, ali je Antonis dojurio u Plaku dan ranije da mu to javi. Porođaj nije bio lak. Ani je bilo loše poslednjih nedelja trudnoće, a porođaj je bio veoma težak i dugo je trajao. Mada je još iznemogla, lekar joj je rekao da će se brzo oporaviti i biti spremna za sledeću trudnoću. Nije joj padalo na pamet da poslušala lekara. Beba je na sreću bila zdrava i napredna.

Detetovo rođenje omekšalo je stav Aleksandra Vandolakisa prema Georgisu Petrakisu. Stari Vandolakis je smatrao da je došao trenutak za pomirenje. Posle nekoliko dana Georgis je dobio poziv da prisustvuje krštenju naredne nedelje, a potom će prirediti slavlje, za šta ljudima tog kraja i nije bio potreban poseban povod. Dolazak deteta u porodici Vandolakis posle skoro deset godina čekanja bio je povod za veliku zahvalnost bogu i proslavu i u porodici i u zajednici. Niko se nije radovao kada se naruše pravila prirode i kada velikoposednici koji im obezbeđuju posao nisu mogli da izrode decu. Sada kada je Ana rodila dete, niko nije sumnjao da će roditi i drugo i da će sledeći put biti dečak. To će osigurati, jednom zauvek, da se ustaljeni obrazac prenese i na sledeću generaciju.

Krštenje je obavljeno u istoj crkvi u Elundi gde su se Ana i

Andreas venčali devet godina ranije. Koliko toga se promenilo od tada, pitao se Georgis dok je sedeo na drvenoj klupi u zadnjem delu crkve i čekao, među brojnim prisutnima, da stignu njegova kćerka, njen muž i dete. On se trudio da stigne u crkvu u poslednji čas, a sada je sedeo pogrbljeno u svojoj jakni trudeći se da izbegne svaki razgovor sa ostalim članom, vima porodice Vandolakis, koje nije video duže od dve godine. Aleksandar i Elefterija su se već smestili u prvi I red kada je on stigao. Do njih je sedeo Manoli, koji je I mimikom objašnjavao nešto ljudima koji su sedeli u [redu iza njega, mahao je rukama kao da prepričava neku anegdotu, dovodeći slušaoce u nepriliku jer nisu smeli da se smeju. Bio je zgodan kao i uvek, duge kose, nešto malo duže nego ranije, koliko se Georgis sećao, dok su zubi bili bleštavo beli u odnosu na taman ten. Mora da mu Marija nedostaje ako do sada nije pronašao devojkicu za ženidbu. Onda su vernici ustali. Tada je sveštenik ušao i krenuo niz prolaz, a sledili su ga Andreas i Ana. Ona je nosila beli smotuljak ukrašen belom čipkom.

Georgis je stao kao pokošen kada je ugledao kćerku. Očekivao je da vidi mladu majku koja blista od sreće, ali umesto toga video je namrgođenu ženu koja je samo prohujala pored njega. Setio se davnih vremena kako je Eleni izgledala posle porođaja i setio se kako je ona pucala od zdravlja, što je i bilo potpuno normalno za ženu koja je nosila bebu u stomaku svih tih meseci.

Međutim, Ana je bila mršava kao mlada loza i delovala je slomljeno. Dosta vremena je proteklo od kada je nije video, ali njen spoljni izgled nije bio onakav kako je on očekivao. Andreas je izgledao isti, pomislio je Georgis, čvrst i uspravan, potpuno svestan gde mu je mesto u ovom svetu.

Živahan žagor odjednom se umirio, jer niko nije želeo da probudi bebu. Mada je ona bila nesvesna bilo čega osim topline majčine ruke koja ju je obuhvatila, ipak je to bio veličanstven trenutak za dete. Do

krštenja, Sofija, kako su joj dali ime, bila je izložena „oku đavola”, ali sam početak obreda obezbeđuje joj duhovnu sigurnost.

Kako su okupljeni ponovo zauzeli svoja mesta, Manoli je izašao napred. Pored sveštenika i bebe, on je bio glavna ličnost na krštenju: *nonos*, detetov kum. U skladu s tradicijom, dete dobija kuma, koji postaje najvažnija osoba u njegovom životu posle majke i oca. Dok je skup slušao sveštenikovo pevanje i gledao kako voda ispira bebine nepostojeće grehe, između Manolija i Sofije uspostavljena je duhovna povezanost. Pružili su mu bebu i on ju je poljubio u čelo. Kako je to učinio, obavio ga je neopisivo sladak miris novorođene bebe. Ništa nije moglo biti prirodnije nego uživati u tom sićušnom biću.

Na kraju, u završnom delu rituala, sveštenik je obmotao belu traku oko Manolijevog ramena i vezao je kao simboličan znak kruga koji povezuje čoveka i dete. Manoli je pogledao u slatko lice bebe i nasmešio se. Ona je bila budna, i njene nevine tamne okice usmerile su se u njega. Na njegovom licu ona je mogla da vidi izraz čistog obožavanja, i niko nije sumnjao u to da će ovaj čovek zauvek voleti svoje kumče, svoju dragu *filiotsa*.

21

Posle krštenja Georgis je ostao na svom mestu dok su prisutni izlazili kroz velika dupla vrata crkve. Napolju je bilo sunčano. Želeo je da vidi svoje unuče izbliza i da popriča s mladom majkom. Sve do tog trenutka Ana nije ni bila svesna daje njen otac prisutan, međutim, kako se okrenula da napusti crkvu, primetila gaje i mahnula mu iznad glava ljudi koji su prolazili pored njega, nastavlajući razgovor koji su prekinuli pre nego što je obred počeo. Činilo se da je večnost prošla pre nego što je došla do njega.

– Oče – rekla je veselo. – Toliko mi je drago što si došao.

Ona mu se obraćala kao daje stari prijatelj ili daleki rođak s kojim je nekad davno izgubila vezu, ali s kojim će sa zadovoljstvom obnoviti staro poznanstvo.

– Ako ti je zaista toliko drago što sam došao, kako si mogla da me ne obiđeš više od godinu dana? Nisam ja nestao – rekao je dodajući značajno: – osim na Spinalongu.

– Izvini, oče, ali nije mi bilo dobro na početku i pri kraju trudnoće, a letnji meseci su bili neugodno topli.

Nisu vredele primedbe na Anino ponašanje. Oduvek je tako bilo. Ona je uvek uspevala da preokrene kritike, a osobu koja ih upućuje da natera da se oseća krivom; to njeno podmuklo ponašnje oca nije iznenadilo.

– Mogu li da se upoznam s mojom unukom?

Manoli se vrteo s bebom u naručju na glavnom ulazu crkve, dok su se radoznalci oko njega divili njegovom kumčetu. Beba je i dalje bila vezana za njega belom trakom, a on nije pokazivao nikakvu nameru da se odveže od nje. Bilo je ljupko, ali malo i preterano kako ju je čvrsto držao u naručju. Najzad se uputio prema čoveku koji umalo nije postao njegov tast. Pozdravili su se, a Georgis se zagledao u svoje malo unuče. Dete je bilo duboko sakriveno u više slojeva bele čipke i ponovo je čvrsto spavalo.

– Prelepa je, zar ne? – rekao je Manoli široko se osmehnuvši.

– Koliko ja mogu da vidim, i jeste lepa – odgovorio je Georgis.

– Baš kao i njena majka – nastavio je Manoli i pogledao u Anu sa osmehom na licu i očima.

Na Mariju nije pomislio mesecima, ali je sada imao osećaj da je dužan da se raspita kod njenog oca.

– Kako je Marija? – pitao je pun zabrinutosti i zainteresovanosti, glasom koji bi mogao svakoga da prevari odajući utisak da se on i dalje zanima za nju. To pitanje, u stvari, trebalo je da postavi Ana, a

sada je stajala nema da čuje odgovore, u sebi razmišljajući što se Manoli još uvek brine za njenu sestru. Georgis je bio presrećan što najzad može da priča o svojoj mlađoj kćerki.

– Marija je sasvim dobro i na našu radost njeni simptomi se nisu pogoršali od kada je tamo – rekao je.

– Vreme uglavnom provodi pomažući leproznima koji više ne mogu da se brinu o sebi. Ako im je potrebna pomoć oko nabavke iz radnje ili oko kuvanja, ona sve to uradi za njih, osim toga mnogo im pomaže lečenjem lekovitim biljem.

Nije želeo da im kaže za novi tretman kojem su podvrgnuti svi na ostrvu. Nije imalo svrhe u ovom trenutku pričati o tome kada ni on sam nije razumeo šta sve to znači i donosi. Razumeo je da injekcije koje primaju mogu umanjiti razvoj bolesti, ali više od toga nije znao. On, naravno, nije verovao u izlečenje lepre. Bila je to čista maštarija da će se najstarija bolest na zemlji iskoreniti, ali on ne može dozvoliti sebi da se uljuljkuje takvim snovima.

Baš kada je završio to što je imao da kaže, prišao mu je Andreas.

– Dragi moj Georgise, kako ste? – pitao je usiljeno ljubazno. Razmenili su pristojna pitanja, a onda je došao trenutak da svi napuste crkvu. Aleksandar i Elefterija su ostali u pozadini. Elefterija je i dalje bila postidena zbog razdora koji je postojao između njih i Georgisa, a pored toga osećala je i sažaljenje prema starcu. Ona nije imala hrabrosti da to i kaže. To bi bilo kao da izda svoga muža, koji se i dalje osećao nesrećno i sramno što njegova porodica ima bilo kakve veze s gubavcima.

Porodica je poslednja napustila crkvu. Bradati sveštenik je izgledao veličanstveno u odeći izvezenoj zlatnim nitima i s visokim crnim šešikom, stajao je smeškajući se na suncu s grupom muškaraca. Malo dalje stajale su žene u šarenim haljinama jarkih boja i živo pričale, dok su se deca jurcala oko njih sakrivajući se na trenutak iza skuta odraslih. Uveče će biti veliko slavlje i uzbuđenje i

napetost su se već osećali u vazduhu.

Zid podnošljive vreline koji je Georgis zatekao napolju kada je napustio hladne mermeme zidove crkve, na njega je delovao kao toplotni udar. Treptao je na bleštavoj svetlosti i žmirkao zbog znoja koji mu je curio niz obraze poput hladnih suza. Kragna štofanog sakoa ga je neprijatno žuljala oko oznojenog vrat. Da bi trebalo da ostane s ovim društvom i veseli se čitave noći? Ili da se vrati u selo, gde će mu poznate ulice i svaka kapija pružiti utehu? Taman kada je pokušao da se neprimetno izmigolji, Ana se odjednom stvorila pored njega.

– Oče, moraš nam se pridružiti i nazdraviti s nama. Zahtevam – rekla je. – Detetu će doneti nesreću ako to izbegneš.

Georgis je verovao u moć sudbine i važnost da slučajno ne izazove zle duhove i njihovu svemoćnu snagu isto kao što je verovao u boga i u sve svete. Nije želeo da svom nevinom unučetu donese nesreću i nije mogao da odbije kćerkin poziv.

Veselje je bilo u punom zamahu kada je stigao i parkirao svoj kamionet ispod limunovog drveta pored dugačkog puta koji je vodio do kuće Vandolakisovih. Na tremu je svirao orkestar. Preplitali su se zvuci leuta, lire, mandoline i kritskih gajdi i mada igranka još nije počela, naslućivalo se dobro raspoloženje. Iznet je dugačak drveni sto za čitave kolone čaša i gosti su se posluživali iz bačvi s vinom i trpali u tanjire meze, kockice feta sira, krupne maslinke i sveže pripremljene *dolmade*. Georgis je stajao u mestu jedno vreme pre nego što se odlučio da se posluži hranom. Poznavao je dvoje-troje ljudi i nakratko se upustio u prijatan razgovor s njima.

Kada je igranka počela, skočili su svi koji su bili raspoloženi za igru, dok su ostali stajali okolo i posmatrali. Sa čašom u ruci, starac je gledao kako Manoli igra. Njegov sitan stas i energični koraci stavili su ga u centar pažnje, kao i njegov osmeh i način kako je dovikivao naredbe i ohrabrenja za igru. U prvom plesu on je takvom

silinom vrteo svoju partnerku da se i osobi koja gleda zavrtele u glavi. Udari bubnja i strastveni zvuci lire imali su moć da razgale goste, međutim, njihovu pažnju najviše je privlačio neko ko se potpuno predao ritmu muzike. Oni su pred sobom videli muškarca s urođenim darom da uživa u svakom trenutku, a njegov razgolićeni grudni koš jasno je pokazivao je da ga uopšte nije briga šta ljudi o njemu misle. To je bio Manoli.

Georgis je primetio kako njegova kćerka stoji pored njega. Mogao je da oseti vrelinu koja je zračila iz nje, još pre nego što ju je i ugledao, ali dok muzika svira, nije bilo nikakvog smisla započinjati razgovor. Previše je bilo bučno. Ana je prekrstila ruke, zatim ih spustila dole, pa opet isto. Georgis je shvatio koliko bi i ona želela da pleše. Kako bi očajnički želela da bude među onim mladim ljudima koji igraju, a čim je muzika stala i neki ljudi izašli iz kruga a novi se uhvatili u krug, i ona je na hitro ušla i uhvatila se sa ostalima. Odabrala je mesto pored Manolija.

Muzika je promenila ritam. Ovog puta svirali su laganije, plesači su digli ruke visoko i ljuljali su se napred i nazad, levo i desno. Georgis ih je posmatrao neko vreme. Kada je ugledao Anu preko šume ruku i tela koja su se njihala, mogao je da vidi kako je vesela. Sada se i smešila i nešto došaptavala svom partneru.

Dok je njegova kćerka bila zauzeta plesom, Georgis je iskoristio priliku da napusti veselje. I kasnije, kada je već mali kamionet grabio puteljkom prema glavnom putu, mogao je da čuje muziku. Kada je stigao u Plaku, zaustavio se ispred krčme. To je bilo mesto gde je uvek mogao da nađe stare prijatelje ili da se povuče sa strane i na miru razmisli o proteklom danu.

Nije Georgis bio taj koji je sledećeg dana ispričao Mariji kako je proteklo krštenje, već je to učinila Fotini, kojoj je brat Antonis detaljno opisao čitav događaj.

– U stvari, Manoli ni za minut nije spustio dete! – ljutila se Fotini

zbog tolike Manolijeve smelosti.

– Misliš li da je to nerviralo Andreasa?

– Zašto bi? – pitala je Fotini. – On očito ništa ne sumnja. Uostalom, imao je povoda da bude raspoložen i opušten i da kao pravi domaćin dočeka pozvane susede i ostale goste. Znaš koliko se on predao poslu oko imanja – ništa ne voli više nego da priča o prinosima useva i o rodu maslina.

– Zar ne misliš da je Ana trebala da drži dete?

– Iskreno govoreći, ne verujem da je ona taj materinski tip. Kada se moj Mateos rodio, ja ga nisam ispuštala iz ruku. Ali, svi smo različiti i izgleda da njoj to ne smeta.

– Verujem da je Manoli imao savršen izgovor da dete svojata. Na kraju, to se i očekuje od kuma – rekla je Marija. – Ako Sofija *jeste* njegovo dete, on bi imao pravo da jednog dana postavi pitanje očinstva. Ne verujem da bi iko smeo to da mu zameri.

Obe su ćutale neko vreme. Pijuckale su kafu. Na kraju je Marija progovorila: – *Zaista* misliš daje Sofija Manolijevo dete?

– Ne znam – odgovorila je Fotini. – Ali je jasno kao dan da on oseća čvrstu vezu s detetom.

Andreas je bio presrećan kada se Sofija rodila, ali je tokom narednih meseci postao zabrinut zbog ponašanja svoje žene. Izgledala je bolesna i umorna sve do časa kada bi se Manoli pojavio. Andreas sve do dana krštenja nije ni bio svestan koliko je jaka veza između njegove žene i njegovog brata. Ali već narednih meseci počeo je da se pita zašto Manoli provodi toliko vremena u njihovoj kući. Njegovo mesto kao člana porodice, a sada i kao Sofijinog *nonosa*, bila je jedna stvar, ali njegov stalni boravak u kući nešto je sasvim drugo. Andreas je primetio kako se Anino raspoloženje menja u trenutku kada im Manoli dođe u posetu i kada izađe iz kuće: od veselog i razdraganog ponašanja do namrštenog, od predusettljivog do mrzovoljnog, a primetio je i to kako su njen

najtopliji osmeh i ton rezervisani samo za njegovog brata. Pokušao je da odagna ove misli, ali su postojale i druge stvari koje su pobuđivale njegovu pažnju, a kasnije i sumnju. Jedne večeri kada se vratio sa imanja, primetio je daje krevet razmešten. To se ponovilo još nekoliko puta, a onda je još nekoliko puta primetio da su prekrivači samo ovlaš zategnuti.

– Šta se događa s našom služavkom? – pitao je. – Ako je postala nemarna u poslu, onda je vreme da je otpustimo.

Ana je obećala da će razgovarati s njom. Od toga dana nije bilo razloga za nezadovoljstvo.

Život na Spinalongi tekao je kao i ranije. Doktor Lapakis je dolazio svakog dana, a dr Kiricis je dobio dozvolu bolnice u Iraklionu da može češće da dolazi na Spinalongu. Sada je umesto jednom dolazio tri puta nedeljno. Jedne jesenje večeri dok je prevaljivao put od Spinalonge do Plake, nešto ga je duboko prodrmalo. Padala je noć: sunce se spustilo iza planina ostavljajući celi pojas morske obale u potpunom mraku. Međutim, kada se okrenuo prema Spinalongi, video je da je ostrvo i dalje okupano zlatnim zracima sunca na zalasku. Kiricis je smatrao da je to savršeno.

U stvari, Plaka je bila ta koja je imala bezbroj osobina karakterističnih za neko ostrvo: izolovana, dovoljna sama sebi i strogo zatvorena za spoljni svet – a nasuprot njoj – Spinalonga, moćna, puna života i energije. Njihov dnevni list *Spinalonga star*, koje je i dalje uređivao Janis Solomonidis, objavljivao je najnovije vesti iz celog sveta, uz komentare i lično mišljenje. Tu su se mogle naći i najave filmova koji će se prikazivati narednih meseci, a dodatak je pisao Nikos Kazancakis. Iz nedelje u nedelju objavljivani su odlomci iz njegove knjige *Sloboda i smrt* i stanovnici ostrva gutali su svaku napisanu rečenicu, nestrpljivo očekujući sledeću nedelju i

W & N

nastavak, o kome će neizostavno diskutovati u *kafenionu*. Kada je taj kritski pisac nominovan za nagradu Mir u svetu u junu te godine, oni su već štampali piščev govor kojim se zahvaljuje za dodeljenu nagradu. „Ako ne želimo da naš svet utone u opšti kaos, moramo osloboditi ljubav zarobljenu u srcima ljudi ovoga sveta”, rekao je Kazancakis. Te reči odjeknule su među čitaocima Spinalonge jer su bili svesni da su, na kraju krajeva, pukim postojanjem ovog ostrva na kojem oni žive u karantinu toliko dugo, oni zaštićeni od patnje i povreda ne samo od strane Grčke već i šireg sveta. Mnogi od njih koristili su svaku mogućnost da prošire svoje vidike i intelekt, i oni bi satima sedeli i raspredali o poslednjoj pismenoj poruci ovog literarnog i političkog Golijata i drugih savremenih pisaca. Mnogi Atinjani su svakog meseca slali knjige na ostrvo da bi obogatili već pozamašnu biblioteku, koja je, naravno, bila besplatna i svakom dostupna. Možda baš zato što su neprestano sanjali o tome da napuste ostrvo, nikada nisu prestali da gledaju u onom drugom pravcu, prema slobodi.

Kafenioni i taverne bili su puni gostiju svake večeri. U poslednje vreme vladalo je nadmetanje između stare i novootvorene manje taverne. Parcele na drugom delu ostrva obećavale su dobar rod ove godine. Na vašaru, koji se održavao svake druge nedelje, ponuda je bila bogata. Ostrvo nikada nije bilo u tako dobrom stanju; čak ni onda kada su Turci izgradili svoje prve kuće, uslovi nisu bilo tako pogodni.

Marija bi ponekad priznala Fotini da ima trenutaka kada je potpuno savlada potištenost.

– Skoro da mi je gore otkad znam da postoji mogućnost za ozdravljenje – rekla je lomeći nervozno prste. – Da li da sanjamo ili da budemo zadovoljni onim što imamo danas?

– Nikada ne može da škodi ako si zadovoljna onim što imaš danas – rekla je Fotini.

Marija je znala da je njena prijateljica potpuno u pravu. Ništa ne može da izgubi ako joj je sada i ovde dovoljno dobro. Bila je tu još jedna stvar koja ju je mučila: šta će joj zapravo doneti ozdravljenje?

– Šta bi moglo da se desi tada? – pitala je.

– Vratila bi nam se u Plaku, zar ne? Kao što si s nama bila i ranije.

Izgleda daje Fotini pogrešno shvatila suštinu. Marija je jedno vreme gledala dole u svoje ruke, a zatim je podigla pogled prema prijateljici, koja je revnosno heklala benkicu svojoj budućoj bebi. Bila je opet trudna.

– Ali ako napustim Spinalongu, verovatno više nikada neću videti dr Kiricisa – rekla je.

– Naravno da ćeš ga videti. Kada više ne budeš živela ovde, tada on neće biti tvoj lekar i stvari će se potpuno izmeniti.

– Znam da si u pravu, ali me ovo ispunjava strahom – rekla je Marija. Pokazala je na novine koje su ležale na kuhinjskom stolu, otvorene kod odlomka iz Kazancakisove knjige. – Vidiš ovo – rekla je. – *Sloboda i smrt*. To upravo oslikava moju situaciju. Možda mogu zadobiti slobodu, ali kada to postignem, onda mi to neće biti ništa bolje od smrti ako više neću moći da se viđam s dr Kiricisom.

– Još ti nije ništa rekao?

– Ne, ništa – potvrdila je Marija.

– Ali on i dalje dolazi da te vidi svake nedelje. Zar ti to ne govori dovoljno?

– Ne baš – rekla je Marija zbunjeno. – Mada mi je jasno zašto ne može da mi kaže ništa. Ne bi to bilo ispravno. Znam.

Kada se videla s Kiricisom, Marija mu nije spominjala da je muče strahovi. Umesto toga ona je koristila priliku da potraži od njega savet kako da postupa s nekim bolesnicima u „bloku“. To su bili bolesnici koje je trebalo osloboditi svraba i bolova. Nekim od njihovih muka nije bilo pomoći, dok su im se neke mogle olakšati

W & N

ispravnom fizoterapijom. Marija je morala da bude sigurna da ih ispravno usmerava u vežbama, pogotovo što većina tih bolesnika jedva da ima priliku da se sretne s doktorom. Energičnije no ikada dala se na posao. Ona se sigurno neće potpuno uživeti u nadu da će napustiti Spinalongu. Povratak kući bi pobudio različita osećanja ne samo u njoj već i u svim ostalima. Spinalonga je bilo sigurno gnezdo za njih, mada je život na tom ostrvu bio gorko-sladak. Mnogi od njih nosili bi duboke ožiljke čak i kada više nisu bili zaraženi: neobičnu pigmentaciju kože, izvmutu ruku ili deformisane tabane. Za rehabilitaciju takvih slučajeva potreban je jedan životni vek.

Mariji nije bilo poznato da su lekari ponovo testirali pacijente koji su prvi započeli novi tretman pre godinu dana. Ispostavilo se da petoro od njih više nisu imali bacil lepre. Jedan od njih bio je Dimitrije Limonias, a drugi Teodor Makridakis. Svih tih godina, od kada ga je Papadimitrije pobedio na izborima za upravnika ostrva, Makridakis je zadržao svoju političku opoziciju među Atinjanima, koji su sada bez napora postali rukovodeći stalež. Malo gojazan i sede kose, on se i dalje uporno kandidovao, međutim, Papadimitrije je iz godine u godinu imao sve veću podršku, dok su Makridakisovi glasači nestali. On se zbog toga nije uzbuđivao. I zašto bi? Uslovi života vidno su se poboljšali od dana kada je došao na ostrvo i znao je vrlo dobro, kao i ostali, da za to umnogome treba da zahvali njegovim prijateljima iz Atine. Njegovo raspoloženje prema njima se promenilo. Postao je blaži. I sada se brinuo samo oko toga da zadrži stečene pozicije jer je znao koliko je to važno za dobrobit Spinalonge.

Na kraju dugačkog i napornog dana, Kiricis i Lapakis su seli da pogledaju neke od rezultata testova. Nešto je bilo vrlo uočljivo.

– Znaš, uskoro ćemo moći da otpustimo ove pacijente sa ostrva? – rekao je Kiricis široko se osmehujući.

– Znam – odgovorio je Lapakis – ali za to će nam biti potrebna

dozvola vlade, a oni bi mogli da odugovlače.

– Tražiću da ih otpustimo odavde pod uslovom da svi dobijaju terapiju još nekoliko meseci. Uvešćemo i obaveznu kontrolu nekoliko narednih godina.

– Slažem se. Pacijentima ćemo saopštiti radosnu vest tek kada dobijemo dozvolu vlade, nikako pre.

Nedelje su prošle pre nego što je stigao odgovor iz Atine. U odgovoru je stajalo da pacijenti moraju imati negativan rezultat testiranja čitavih godinu dana pre otpuštanja sa ostrva. Kiricis je bio razočaran zbog odlaganja, međutim, bez obzira na to, cilj za koji se toliko borio konačno je bio na pomolu. I sledećih nekoliko meseci testovi bolesnika bili su negativni, i činilo se da će prva grupa moći da pođe oko Božića.

– Možemo im reći sada? – pitao je Lapakis jednog jutra. – Neki od njih uporno se raspituju i teško ih je više zavaravati.

– Da, mislim daje došlo vreme. Verujem da više ne postoji opasnost da im se bolest vrati.

Radosnu vest o namirenim računima s bolešću pacijenti su pozdravili s radošću i suzama. Mada su obećali da nekoliko dana neće ništa pričati o tome, lekari u to nisu poverovali.

U četiri sata stigao je Dimitrije i seo da sačeka svoj red. Pacijent pre njega, žena koja je radila u pekari, izašla je uplakana iz lekarske sobe. Sa lica je brisala suze velikom belom maramicom. Sigurno je primila lošu vest, pomislio je Dimitrije. Dva minuta posle četiri, Kiricis je pomolio glavu na vrata i pozvao ga unutra.

– Dimitrije, sedi – rekao je doktor. – Imamo novost za tebe.

Lapakis se nagnuo prema njemu.

– Dobili smo dozvolu da te otpustimo sa ostrva.

Dimitrije je znao šta bi trebalo da oseća, međutim, oduzetost koju je obično osećao u rukama sada mu je obuzela jezik. Jedva da se ičega sećao iz onog života pre Spinalonge. Jedini dom za koji on zna

jeste ovaj na ostrvu i ljudi u ovoj zajednici su njegova porodica. Njegova prava porodica je davno prekinula svaku vezu s njim i više ne bi ni znao gde da ih traži. Njegovo lice je deformisano davno, što i nije velika smetnja u ovom okruženju, međutim, u onom spoljnjem svetu to bi ga izdvajalo gde god da se pojavi. Sta bi on mogao da radi ako ode, ko bi predavao u školi na ostrvu?

Sto pitanja i sumnji vrzmali su mu se po glavi i prošlo je nekoliko minuta pre nego što je uspeo da progovori.

– Ja bih radije ostao ovde, gde mogu i dalje da budem koristan – rekao je Kiricisu – umesto da sve ovo ostavim za sobom i krenem u nepoznato.

Nije bio jedini koji se protivio odlasku. I drugi su se plašili da će ih zauvek pratiti ožiljci bolesti i obeležavati ih gde god da se pojave i sada im je bila više nego potrebna neka potvrda da će moći da se ukllope. Bilo je to kao ponovo postati pokusno zamorče.

Bez obzira na bojazni mnogih ostrvljana, ipak je to bio veličanstven trenutak u istoriji ostrva. Više od pedeset godina leprozni su neprestano dolazili, ali nikada nisu odlazili sa ostrva. Održana je liturgija u crkvi u znak zahvalnosti za izlečenje, a zatim skromna proslava u *kafenionu*. Teodor Makridakis i Panos Sklavonis, dvojica Atinjana koji su držali bioskop, bili su prvi koji napuštaju ostrvo. Na ulazu u tunnel ovoj dvojici što odlaze priređen je oproštaj. Nisu uspeli da suzdrže suze. Pritiskala ih je težina pomešanih osećanja dok su se opraštali s ljudima koji su im bili jedini prijatelji svih tih godina. Nisu znali kakav ih život čeka tamo preko vode, na kopnu, kada su se ukrcavali u Georgisov brodić koji ih je čekao da ih odveze iz poznatog u nepoznato. Njih dvojica će zajedno putovati do Irakliona, gde će Makridakis pokušati da uspostavi vezu s bivšim životom, dok će Sklavonis morati da uhvati brod za Atinu, svestan da neće moći da nastavi svoju glumačku karijeru. Sadašnji izgled mu to nikako ne dopušta. Obojica će morati

dobro da čuvaju dokumenat koji potvrđuje da su čisti; često će biti u prilici da dokazuju da su pušteni uz odobrenje lekara i da više nisu bolesni.

Mesec dana kasnije, Georgis je na Spinalongu doneo pisma ove dvojice. Obojica su pisali o tome koliko se trude da budu korisni u društvu i da se prema njima u spoljnjem svetu ponašaju kao prema izopštenima čim saznaju da su živeli na ostrvu za leprozne. Ove njihove ispovesti nisu bile ohrabrujuće, pa Papadimitrije, koji je primio pisma, nije želeo da ih pročita ostalima. Uskoro su i ostali iz prve grupe krenuli. Svi su bili Krićani. Njih su porodice prihvatile i uskoro su svi našli posao.

I naredne godine bilo je puno onih koji su ozdravili.

– Lekari su uredno vodili evidenciju o svakom pojedincu od prvog dana tretmana. Zapisivali su koliko meseci je test pokazivao negativan rezultat.

– Do kraja ove godine ostajemo bez posla – rekao je šaljivo Lapakis.

– Nikada nisam razmišljala o tome da mi nezaposlenost postane životni cilj – odgovorila je Atina Manakis – ali ovom prilikom jeste.

Do kraja proleća spasio se nekoliko bolesnika koji su ranije loše reagovali na tretman pa su bili prinuđeni da ga produže. Pojavili su se neki čiji organizam uopšte nije reagovao. Iz svega toga postalo je jasno da bi letnja žega mogla doneti veliki broj otpusnih lista. U julu su se okupili lekari na Spinalongi da se sa upravnikom Nikosom Papadimitrijem dogovore kako da postupe u nastaloj situaciji.

Georgis, koji je prevezao prvu grupu izlečenih muškaraca i žena sa ostrva, sada je brojao dane kada će Marija ponovo biti na njegovom brodu. Nemoguće je postalo stvarno, međutim, on se još pribojavao da se ne desi nešto nepredviđeno što se možda i nije moglo uočiti.

Svoju uzbuđenost i zabrinutost držao je duboko u sebi. Često bi se

u jeo za jezik kada bi čuo neke neukusne primedbe u krčmi.

– Ja sigurno neću dići vesla da ih pozdravim kada se budu vraćali – rekao je jedan ribar.

– Ma, daj – odvratio je drugi. – Imaj malo saosećanja prema njima.

Oni koji su oduvek bili razumniji prema naselju leproznih sada su se sa stidom prisećali noći kada su nameravali da krenu da unište ostrvo.

U jedno predvečerje, tri lekara i upravnik ostrva sedeli su u Lapakisovoj ordinaciji da bi razmotrili kako da obeleže događaj.

– Želim da ceo svet sazna da mi napuštamo ostrvo jer su bolesnici izlečeni – rekao je Papadimitrije. – Ako ljudi odavde odlaze po dvoje-troje skrivajući se po noći, to će zaista poslati lošu proruku onima na kopnu. Želim da svi znaju istinu.

– Kako mislite da to uradimo? – pitao je Kiricis tiho.

– Mislim da bi trebalo svi zajedno da napustimo ostrvo. Želeo bih i da to proslavimo. Voleo bih da se priredi proslava u znak zahvalnosti i na kopnu. Ne verujem da tražim nemoguće.

– Moramo da pomislimo i na one koji se nisu izlečili. Oni baš i nemaju razloga za slavlje – rekla je dr Manakis.

– I oni pacijenti koji će se još dugo lečiti i oni će moći da napuste ovo mesto. Bar se nadam – rekao je Kiricis diplomatski.

– Kako to? – pitao je Papadimitrije.

– Trenutno čekam dozvolu vlasti da ove ljudi prebacimo u bolnicu u Atini – odgovorio je. – Tamo će imati bolju negu. A ubeđen sam da bi vlada i zaboravila na Spinalongu ako ovde ostane samo nekoliko ljudi.

– U tom slučaju – rekao je Lapakis – predložio bih da pustimo bolesne da odu pre izlečenih. Bilo bi lakše za njih.

Svi su se složili. Papadimitrije će objaviti ovaj novi momenat o slobodi; da će oni koji moraju da nastave lečenje biti prebačeni u

bolnicu *Sveta Barbara* u Atinu. A za ostale koji ostaju napraviće plan za prebacivanje. Za sve to bilo je potrebno nekoliko nedelja, međutim, datum je ubrzo određen. To je bio 25. avgust, na dan Agios Titosa, sveca zaštitnika svih Krićana. Jedini koji je strahovao zbog činjenice da su izbrojani dani koloniji leproznih na Spinalongi bio je Kiricis. Možda više nikada neće moći da vidi Mariju.

22

1957

Kao i svake godine, i sada su se stanovnici Plake pripremali za proslavu sveca. Ove godine će to biti drugačije. Ove godine praznik će proslaviti sa stanovnicima Spinalonge, svojim susedima koji su sve do sada postojali samo u njihovim mislima. Za neke od njih to će biti dan kada će poželeti dobrodošlicu skoro zaboravljenim prijateljima; dok za druge biće to prilika da se suoče sa svojim dubokim predrasudama i pokušaju da ih se oslobode. Moraće da sednu za isti sto i dele hranu sa svojim do sada nevidljivim susedima.

Georgis je bio jedan od retkih koji je znao kakve su bile prave okolnosti na ostrvu. Mnogi sa kopna godinama su uživali u materijalnoj dobiti koju im je omogućila ta ustanova preko puta vode, snabdevajući je svim što je bilo potrebno. Sada je zatvaranje kolonije na ostrvu za njih značilo i gubitak unosnog posla. Drugi su pak priznali da osećaju izvesno olakšanje dok razmišljaju o raseljavanju sa Spinalonge. I samo postojanje grupe bolesnih ljudi tamo preko puta vode uvek ih je uznemiravalo. Uprkos tome što su znali daje ova bolest manje prenosiva od mnogih drugih, oni su se ipak plašili kao daje u pitanju kuga. Sada su se ovi ljudi grčevito uhvatili za vest da je lepra izlečiva.

Bilo je i onih koji su hladno dočekali goste u toj istorijskoj noći. Savina, Fotinina majka, i dalje je čuvala uspomenu na svoju prijateljicu Eleni. Njen gubitak žalila je godinama, i sada je zaista veoma srećna što će videti Mariju ponovo slobodnu. To će značiti samo jedan tragičan slučaj, a nikako dva. Fotini je bila naj srećnija. Ponovo će moći da bude zajedno sa svojom prijateljicom. Neće morati više da se sastaju u Marijinoj kući na Spinalongi. Od sada će moći da sede na sunčanoj terasi restorana i da pretresaju događaje dana od zalaska sunca do izlaska meseca.

Tog vrelog avgustovskog popodneva u kuhinji u taverni, Stefanos je kuvao razna ukusna jela, počev od jarećeg paprikaša do sabljjarke s pilavom. Od slatkiša pripremili su *zakaroplastion* i tepsiju kao med slatke *baklave* i *katefi*. Time će se završiti slavlje, kao i prilikom svih svetkovina i bogate ponude hrane.

Vangelis Lidaki se oduševljavao takvim svetkovinama. Uživao je u posebnom raspoloženju koje je vladalo u takvim prilikama. Znao je i to koliko ovaj dan znači Georgisu, njegovom dugogodišnjem vernom i ćutljivom gostu. Shvatio je već i to da će se neki od žitelja Spinalonge sada nastaniti u Plaki. To povećanje broja stanovnika znači i povećanje posla. Lidaki je svoj uspeh merio brojem ispražnjenih pivskih i rakijskih flaša koje je krajem dana vraćao u prazne gajbe. Nadao se dobrom prometu.

Osećanja leproznih bila su isto tako pomešana kao i onih koji su ih dočekivali. Mnogi na ostrvu nisu se usuđivali da priznaju da ih odlazak ispunjava podjednakim strahom kao kada su dolazili pre toliko godina. Na ostrvu su dobili sigurnost o kojoj nisu mogli ni sanjati, a sada su znali da to gube. Neki sa ostrva, bez obzira što nisu imali beleg na sebi, niti su bili nagrđeni, što bi jasno ukazivalo na to da su bili leprozni, bili su puni strepnji da se neće moći uklopiti i živeti normalan život. Nije Dimitrije bio jedini od mladih ostrvljana koji nije imao nikakve uspomene osim one sa Spinalonge. To je bio

njihov svet, dok spoljni svet nije bio ništa do slika iz knjiga. Čak je i selo koje su videli preko puta vode za njih bilo samo nešto malo više od optičke varke.

Marija nije imala takvih problema. Ona se jasno sećala života sa kopna. Mada joj se ponekad činilo da je onaj prethodni život pripadao nekom drugom, a ne njoj samoj. Šta će biti sa ženom koja je svoje najbolje dvadesete godine provela kao leprozna i koja će u najboljem slučaju moći da bude služavka na kopnu? Sve što je zaista mogla videti kada je pogledom prošla preko neprestano uzburkane i ustalasale vode, bila je nesigurnost u vezi sa svim tim.

Većina ljudi na Spinalongi provela je čitav mesec u pažljivom pakovanju svega što su mogli poneti sa sobom. Nekoliko njih primilo je toplo pismo dobrodošlice od svojih porodica kada su obavestene o njihovom otpuštanju. Ovi su barem znali da imaju gde da smeste svoju odeću, porculan, šerpe i ishabane tepihe. Drugi ostrvljani nisu razbijali glavu šta ih čeka i nastavili su da žive uobičajenim tokom sve do poslednjeg časa kao da taj dan nikada neće doći. Avgust je bio vreliji no ikad s divljim vetrom koji je obarao ruže i bele košulje prostrte na užadima dizao visoko kao ogromne bele galebove. U popodnevnim satima sve se umirilo osim vetra. Vetar je nastavio da lupa na vratima i prozorima dok su ljudi spavali u zamračenim sobama da bi se sklonili od vreline sunca.

Dan polaska je došao i bez obzira da li su ljudi bili spremni za odlazak, došlo je vreme da napuste ostrvo. Ovog puta nije samo Georgis došao na ostrvo već pet-šest drugih ribara iz sela koji su najzad uvideli da više nemaju čega da se plaše i sada su bili spremni da pomognu ljudima da napuste Spinalongu sa svojim ličnim stvarima. Oko jedan sat popodne 25. avgusta manja flota napustila je Plaku i uputila se prema suprotnoj strani.

Poslednja služba održana je dan ranije u maloj crkvi Svetog Pantalejmona, mada su ljudi i prethodnih dana napunili crkvu da bi

palili sveće i molili se. Dolazili su u crkvu da se zahvale bogu. Čuli su se i duboki uzdasi da bi smirili svoje napete živce. Udisali su gust miris sveća koje su treperale oko njih i molili se bogu da im dodeli dovoljno snage za ono što ih čeka u onom svetu preko vode.

Stariji ljudi i oni koji su još bili bolesni ukrcali su se prvi u brod. Magarci su imali puno posla toga dana, klataći se tamo-amo kroz tunel dok su vukli prtljag i kolica s visoko naredanim sanducima. Prava manja planina stvorila se na pristaništu, pretvarajući dug san u opipljivu realnost odlaska. Neki su tek sada poverovali da se ovaj stari život zaista završio, a da novi tek počinje. Kako su prolazili kroz tunel, činilo im se kao da čuju svoja srca kako udaraju kao bubnjevi.

Kiricis je stajao na pristaništu u Plaki po službenoj dužnosti da bi pomogao onim pacijentima koji su još bili bolesni da se prebace u Atinu, gde će nastaviti potreban tretman.

Među poslednjima koji su napustili ostrvo bili su Marija i Lapakis. Doktor je do poslednjeg časa imao posla oko dokumentacije da bi sve fascikle na kraju spakovao u kartonske kutije. Ta medicinska dokumentacija bila je dokaz da su njegovi pacijenti zaista ozdravili. Uveravao ih je da će te papire lično čuvati sve dok i poslednji pacijent ne pređe vodu i tek onda će im svima podeliti. Ova dokumenta će tim ljudima biti pasoš sa ostrva prema slobodi.

Kada je Marija napustila svoju kućicu, još jednom se osvrnula prema bolnici na uzbrdici. Ugledala je Lapakisa kako se spušta niz ulicu natovaren kartonskim kutijama. Pošla mu je u susret da mu pomogne. Svuda naokolo osećala se užurbanost zbog odlaska. Mnogi sve do poslednjeg časa nisu smeli da poveruju da će zaista otići. Neki su zaboravili da pričvrste prozore, pa se čula lupnjava od blagog vetra; nekoliko prozorskih krila su se širom otvorila i vedeli su se bele zavese kako vijore kao beli galebovi. Šolje i tanjirići su

ostali napušteni po stolovima *kafeniona*, a na školskim klupama otvorene knjige. Matematičke formule su i dalje bile ispisane kredom na crnoj tabli. U jednoj radnji roba je i dalje stajala na policama jer je vlasnik verovao da će jednog dana ponovo moći da otvori svoju radnju. Muškatle jarkih boja ostale su napuštene u buradima od maslinovog ulja.

Već više dana niko nije stigao da ih zalije.

– Ne brini za mene, Marija – rekao je doktor zajapuren u licu. – Imaš ti svojih briga o kojima treba da misliš.

– Dozvolite da vam pomognem. Nema više razloga da se toliko mučite za nas – rekla je uzimajući jednu manju kartonsku kutiju od njega. – Konačno, svi smo zdravi, zar ne?

– Ti svakako jesi – odgovorio je. – Možeš promeniti sredinu i ostaviti ovu užasnu uspomenu za sobom.

Čim je ovo izgovorio Lapakis je znao koliko će joj teško pasti ove reč, i osećao je stid zbog svoje nepromišljenosti. Odmah je pokušao da se ispravi trudeći se da joj podstakne vedrije misli.

– Novi početak. Tako sam mislio... Imaćeš novi početak.

Lapakis nije mogao da zna, ali zapravo novi početak bio je ono što Marija nikako nije želela. Taj neki novi početak za nju bi značio da mora da izbriše sav dotadašnji život na ostrvu. Kako bi ovaj čovek i mogao znati daje ona upravo na tom ostrvu pronašla najveću dragocenost svog života. Bila je svesna da je to nešto što nikada ne bi pronašla da je bolest nije prognala na ovo ostrvo i da je sada nemoguće da ostavi za sobom deo života na Spinalongi. Zнала je da ono najlepše želi da ponese sa sobom.

Kad je poslednji put pogledala duž glavne ulice, snažna osećanja nostalgije su je skoro naterala da izgubi svest. Uspomene su se redale jedna za drugom u njenim mislima preklapajući se i sudarajući se. Ta neobično lepa prijateljstva koja je stekla; druženje u vešeraju, društvo sa proslava svetkovina, uživanje u gledanju

najnovijeg filma, zadovoljstvo što pomaže ljudima kojima je potrebna pomoć, neobjašnjiv strah zbog žestokih rasprava u *kafenionu*, uglavnom među temperamentnim ljudima iz Atine oko nečega što najčešće nije imalo nikakve veze s njihovim svakodnevnim životima. Kao da i nije proteklo vreme od časa kada je prvi put kročila na ovo mesto i sada. Četiri godine ranije ona je bila puna mržnje prema Spinalongi. U to vreme smrt joj je bila poželjnija od presude na doživotnu robiju na ostrvu, ali, evo nje sada kao da se i ne raduje što odlazi. Za koji minut započinje novi život, za koji ne zna šta donosi.

Lapakis je sve ovo mogao da pročita na njenom licu. I njemu će bliska budućnost doneti nepoznate trenutke, jer se radno mesto na Spinalongi ukida. Otputovaće za Atinu, gde će provesti nekoliko meseci s leproznima koji će smestiti u bolnicu *Sveta Barbara* jer im je i dalje potreban tretman, ali posle toga nije imao nikakav plan u životu.

– Dođi – rekao je. – Mislim da je vreme. Tvoj otac nas čeka.

Oboje su se okrenuli i pošli ka tunelu. Čuo se bat njihovih usamljenih koraka. Georgis je čekao sa one strane tunela. Uvlačeći duboko dim cigarete, sedeo je na zidu u hladovini mimoze i gledao u pravcu odakle je trebalo da se pojavi njegova kćerka. Gledao je tunel – imao osećaj da se ona nikada neće pojaviti. Osim Marije i Lapakisa, na ostrvu više nije bilo nikoga. Čak su – magarci, jarići i mačke bili prevezeni. Izgledalo je to kao Nojeva barka u malom. Deset minuta pre njih otišao je i pretposlednji brodić, i pristanište je sada bilo pusto. Nedaleko od obale neko je u žurbi ispustio malu metalnu kutiju, svežanj pisama i paklu cigareta što svedoči o nervozi poslednje grupe prilikom ukrcavanja. Možda je nešto iskrslo, razmišljao je Georgis usplahireno. Možda Marija ipak ne može da napusti ostrvo.

Možda lekari nisu potpisali njenu otpusnu listu.

W & N

U trenutku kada su ga ove teške misli i povele u neprijatnu stvarnost, Marija se pojavila iz crnog otvora tunela i potrčala prema njemu. Obe ruke je ispružila ka njemu i sve sumnje da neće napustiti ostrvo sada su iščezle kada je zagrlila voljenog oca. Georgis je bez reči sakrio lice u njenu kao svila mekanu kosu.

– Da pođemo? – upitala je Marija konačno.

Njene stvari već su bile na brodu. Lapakis se ukrcao prvi i pružio ruku Mariji. Zakoračila je jednom nogom na brod. Za delić sekunde ona druga noga još je stajala na čvrstom tlu na ostrvu, a onda je i nju podigla. Time se okončao njen život na Spinalongi.

Georgis je odvezao svoj stari brodić i odgurnuo ga od pristaništa. Onda je iznenađujućom lakoćom za njegove godine skočio u brod i zaokrenuo na suprotnu stranu. Njegovi putnici bili su okrenuti u pravcu vožnje. Oboje su posmatrali oštru tačku pramca, koji je kao strela pokazivao prema svom cilju. Georgis nije gubio vreme. Gledao je u Spinalongu. Prizor je još uvek bio potpuno jasan. Tamni okviri prozora gledali su ga prazno, oči bez sjaja, a ta nepodnošljiva praznina naterala gaje da se seti svih leproznih koji su tamo okončali svoj život potpuno slepi. Iznenada mu se pojavila Eleni onakva kakvu ju je video poslednji put u životu kada je stajala na pristaništu. U tom trenutku zaboravio je i na sreću što je kćerka ponovo pored njega.

Ostalo je još samo nekoliko trenutaka da stignu do obale. Mala luka Plake bila je prepuna ljudi koji su čekali. Mnoge ostrvljane dočekali su i pozdravili članovi porodice i prijatelji. Drugi su se jednostavno među sobom grlili kada su dodirnuli kopno posle dvadeset pet godina. Najbučniji su bili Atinjani. Njihovi prijatelji su doputovali iz dalekog grada da proslave taj istorijski dan. Oni noćas neće imati vremena za spavanje, a sutra ujutro će svi poći natrag za Iraklion, odakle će krenuti za Atinu. Međutim, pre puta oni će održati pravu lekciju iz zabave mirnim stanovnicima Plake. Među

njima je bilo muzičara koji su od jutra vežbavali s meštanima, s kojima su na brzinu sastavili zadivljujući orkestar od svih mogućih instrumenata, počev od lire, leuta, mandoline i buzukija, do gajdi i čobanskih frula.

S tek rođenim Petrosom na rukama, Fotini i Stefanos su došli da dočekaju Mariju. Tu je bio i Mateo, njihov dečkić tamnosmeđih očiju koji je skakutao u ritmu muzike od uzbuđenja koje je vladalo na pristaništu. Mališan naravno nije znao značaj tog dana, ali je bio srećan zbog karnevalske atmosfere.

– Marija, dobro došla kući – rekao je Stefanos. On je ostao u drugom planu i strpljivo čekao svoj red dok su se dve prijateljice grlile. – Svi se beskrajno radujemo tvom povratku.

Počeo je da utovaruje Marijine kartonske kutije u svoj mali kamion. Kuća Petrakisovih bila je blizu, ali nije bilo lako odneti tolike stvari. Dve mlade žene su se uputile preko trga ostavljajući Georgisa da priveže brod. Njih dve će prošetati. Svuda su bili postavljeni drveni stolovi i stolice. Čitav trg ukrašavale su male zastavice jarkih boja. Uskoro će početi zabava.

U međuvremenu su Marija i Fotini stigle do kuće. Stefanos je već istovario kutije i uneo ih u kuću. Kako je ušla, osetila je neko bockanje u zadnjem delu vrata. Nije se ništa promenulo od kada je otišla. Sve je stajalo na istom mestu kao i ranije: izvezeno platno sa željom dobrodošlice „*Kali Mera*“ – „Dobro jutro“ – koje je njena majka završila uoči svog venčanja, bilo je okačeno na zidu naspram ulaznih vrata da bi pozdravljalo goste, ista kolekcija tiganja visila je pokraj kamina i dobro poznati keramički tanjiri sa cvetnim šarama i dalje su bili naredani na polici. Marija će uskoro iz kartonskih kutija izvući iste takve tanjire i tako će svi delovi servisa ponovo biti zajedno.

Čak i po tako sunčanom danu u kući je bilo sumorno. Možda su sve poznate stvari bile na svome mestu, ipak se činilo da su zidovi

upili onu duboku tugu koja se uvukla u njihove živote. Oni su odavali usamljenost njenog oca svih proteklih godina. Činilo se da je sve isto, ali ništa više nije bilo kao ranije.

Kad je posle nekoliko minuta i Georgis stigao, zatekao je celo društvo: Stefanosa, Fotini, Petrosa i Mateosa s buketom cveća u ruci i Mariju kako se stiskaju u maloj kući. Najzad mu se činilo da se pojedini detalji u životu ponovo vraćaju na svoje mesto. Njegova prelepa kćerka je opet tu pored njega, barem jedno žensko biće od ona tri koja je iz dana u dan gledao na uramljanoj fotografiji. Ona je u njegovim očima bila lepša nego ikada.

– Dobro – rekla je Fotini. – Ne bismo smeli dugo da ostanemo – moramo još hranu da pripremimo. Hoćemo li vas videti na trgu kasnije?

– Hvala vam na svemu. Srećna sam što sam imala prilike da se vratim starim prijateljima kao što ste vi. A zatekla sam i nove prijatelje – rekla je uz osmeh i pogledala u Mateosa, koji je najzad skupio hrabrosti da priđe i pruži joj buket cveća.

Marija ga je zagrlila. Bio je to prvi buket cveća koji je primila od kada joj je Manoli poklonio poslednji pre četiri godine. Pamti da je to bilo samo nedelju dana pre nego što je otišla na testiranje lepre. Gest malog dečaka ju je dirnuo.

Pola sata kasnije, pošto je obukla drugu haljinu i očešljala kosu, sjajniju od samog ogledala, Marija je bila spremna da izađe i suoči s radoznalim pogledima žitelja Plake. Nezavisno od dobrodošlice koju su joj priredili susedi, znala je da će je drugi pažljivo zagledati i tražiti znake bolesti na njoj. Biće razočarani. Marija nije nosila ni najmanji trag bolesti na sebi. Bilo je bolesnika na kojima je bolest ostavila upadljiv trag. Mnogi će do kraja života hramati zbog obogaljenih nogu, dok oni nesrećnici koji su izgubili vid nikada neće videti svoje najbliže. Kod većine, dakako, beleg je iščezao, nestala je ružna koža izbledele pigmentacije, a osetljivost im se vratila u

oduzete delove.

Marija i njen otac su se zajedno uputili prema trgu.

– Ne verujem dok ne vidim – rekao je Georgis – ali tvoja sestra je rekla da će možda doći večeras. Dobio sam juče poruku od nje.

– Ana? – pitala je Marija zapanjena. – S Andreasom?

– Tako je rekla u pismu. Pretpostavljam da želi da te pozdravi.

Kao i svi roditelji, i on je čeznuo za tim da mu porodica bude na okupu i verovao je da je Ana odlučila da iskoristi ovaj izuzetan trenutak i popravi svoj nemar poslednjih nekoliko godina. Kada bi mogao da vrati obe kćerke umesto jedne, bio bi najsrećniji čovek na svetu. S druge strane, Marija nije planirala da se susretne s Anom te večeri. Ova proslava nije priređena za izgladivanje porodičnih nesuglasica, već da se svi raduju što je i poslednji lepraš dobio slobodu.

U svom domu u Elundi Ana se pripremala za slavlje u Plaki. Pažljivo je namestila frizuru i pedantno nanela ruž na usne, tačno prateći liniju usana. Sofija je sedela u krilu svoje bake i netremice posmatrala majku kako se šminka sve dok nije dobila izgled prave lutke.

Andreas je ušao ne obraćajući pažnju ni na majku ni na kćerku.

– Još nisi spremna? – pitao je Anu hladno.

– Samo što nisam – odgovorila je nameštajući tešku ogrlicu boje tirkiza i podigla glavu da bi u ogledalu videla kako joj pristaje pre nego što stavi francuski parfem.

– Možemo li najzad da krenemo? – dobacio je nestrpljivo.

Ana je izgleda zanemarivala taj ledeni, skoro grubi ton svoga muža. Elefterija nije. Ona je bila zapanjena zbog načina na koji se njen sin obraća svojoj ženi. Nikada ranije nije čula tako hladan ton, niti je videla tako napadan pogled i počela je da se pita da li se Andreas najzad probudio i saznao šta se dešava između njegove žene

i Manolija. Jednom je Aleksandru spomenula svoje sumnje i zabrinutost. Bila je to velika greška. Pobesneo je i zakleo se da će išutirati tog „beskorisnog zavodnika” samo ako pređe određene granice. Posle toga Elefterija je svoju zabrinutost zadržavala za sebe.

– Laka-laka noć, srculence. – Ana se okrenula prema kćerkici, koja je prema njoj radosno pružala punačke ručice. – Budi dobra. – A onda je Sofiji na čelu ostavila crveni trag ruža i napustila sobu.

Andreas ju je već čekao u kolima s upaljenim motorom. Znao je zašto se njegova žena s toliko pažnje sprema za izlazak. Nije to bilo zbog njega.

Bilo je to nešto izuzetno sitno što je Andreasa najzad nateralo da se suoči s činjenicom da mu je žena nevema: naušnice ispod jastuka. Ana je bila uvek veoma pažljiva s nakitom. Pre nego što bi otišla u krevet, ona je sav nakit sa sebe stavljala u somotom postavljenu fioku na toaletnom stolu. Andreas je znao i to da bi primetio da je ona prethodne večeri došla u krevet sa zlatnim naušnicama s dijamantima. Nije rekao ništa kada je ugledao sjaj zlata na belom čaršavu dok se uvlačio u inače besprekomo zategnut krevet. Srce mu se sledilo. U tom trenutku njegov *philotemo*, osećanje časti i ponosa koje gaje činilo muškarcem, bilo je smrtno povređeno.

Dva dana posle toga došao je kući rano popodne; auto je parkirao na izvesnom rastojanju i prepešačio tih pedesetak metara do kuće. Nije ga iznenadilo kada je ugledao Manolijev kamionet ispred. Znao je da će tako i biti. Uho je otvorio ulazna vrata i ušao u hodnik. Čuo se samo zidni sat dok je u celoj kući vladala potpuna tišina. Iznenada je tišinu prekinulo žensko stenjanje. Andreas se pridržao za ogradu. Osećao se poraženo i mučno kada je prepoznao glas svoje žene u zanosu. Iznenada je osetio potrebu da potrči uza stepenice preskačući dve po dve odjednom, upadne u spavaću sobu i rastrgne ih oboje, ali gaje nešto zaustavilo. On je ipak bio Andreas Vandolakis. On mora da nastupi promišljenije, a za to mu je potrebno vreme. Vreme da

razmisli.

Kada je Marija stigla na trg, tamo je zatekla neviđenu gužvu. Odmah je primetila Dimitrija kako stoji u sredini manje grupe zajedno s Gerasimom Vilakisom, koji je držao *kafenion* na ostrvu, i Kristinom Krustalakis. Kristina se smešila, zbog čega ju je jedva prepoznala. Nikada je niko nije video nasmejanu. Svi oko bili su opijeni od uzbuđenja i priče. S kraja ulice čuo se buzuki. Mariju su pozdravljali sa svih strana kada je ušla na trg. Srela je bučne porodice i prijatelje Atinjane, koji su je svojim rođacima predstavili kao svetu Mariju i „čarobnicu lekovitog bilja”. Ovaj nadimak joj se dopao.

Poslednji sati na ostrvu bili su toliko uzbudljivi da je jedva stizala da misli na dr Kiricisa. Nisu se oprostili – i zbog toga je bila ubeđena da će se ponovo sresti. Možda ne tako skoro. Kada se našla usred mase, imala je osećaj da joj srce lupa toliko jako kao da će iskočiti iz grudi. Eno ga tamo sedi za dugačkim stolom s Lapakisom. Među muškarcima on je bio jedini koga je primetila. Njegova srebrna kosa prosto je sijala u polumraku. Lekari su bili zauzeti ozbiljnim razgovorom, ali je Lapakis digao glavu i primetio Mariju.

– Marija! – uzviknuo je i skočio. – Kakav srećan dan za sve nas. Kako izgleda kada se vratiš kući posle tolikog vremena?

Marija to pitanje zaista nije očekivala, a i da jeste, ne bi znala kako da odgovori. Odakle bi počela i kako bi završila. Na sreću, u tom času su stolu prilazili Papadimitrije i njegova supruga s još dva muškarca, koji su bili toliko slični Papadimitriju da niko ne bi posumnjao da nisu rođena braća. Upravnik ostrva je poželeo da njegova porodica upozna čoveka koji je svima na ostrvu pružio šansu za novi život. Kasnije će uslediti još stotinak lepih reči u znak zahvalnosti, ali su braća poželela da budu među prvima.

Kiricis je stajao u pozadini, ali je Marija osetila njegov pogled i

W & N

dok je Lapakis pričao s braćom Papadimitrija, on ju je uhvatio za ruku i povukao sa strane.

– Mogu li da popričam s tobom? – pitao je ljubazno, ali dovoljno glasno da bi ga ona čula i pored buke.

– Negde gde je mirnije – dodao je.

– Možemo se prošetiti dole do crkve – odgovorila je.

– Želela bih da uđem u crkvu i upalim sveću.

Napustili su gužvu na trgu, gde su uzbudljivi razgovori postali zaglušujući. Kako su koračili niz prazne ulice prema crkvi, tako se i vika polako stišavala i gubila u daljini. Nestrpljenje je nateralo Kiricisa na sledeći korak. Bolest je ovoj ženi oduzela već dovoljno vremena, svaka sledeća sekunda bila bi previše. Suzdržanost gaje napustila na trenutak i obuzela gaje neka bezumna smelost. Na samom ulazu u crkvu on je stao ispred nje.

– Moram nešto da ti kažem. U stvari, nešto vrlo jednostavno – rekao je. – Želeo bih da se udaš za mene.

To je bila izjava, a ne pitanje. Bilo je to kao da se odgovor ne očekuje. Već izvesno vreme Marija je bila sigurna da je Kiricis zaljubljen u nju, ali je uveravala sebe kako se iz toga neće izroditi ništa ozbiljno. Za nju je u poslednjih nekoliko godina bilo bezbednije da prekine sanjarenje i čim bi snovi počeli da se ostvaruju i oživjavaju u sadašnjosti, ona ih je prekidala jer nije mogla da dozvoli da joj naškode.

Za trenutak ona nije mogla da kaže ništa, već je pogledala u njega dok ju je on čvrsto držao za ramena ispruženim rukama i čekao. Njoj je bila potrebna potvrda o tome da on zaista misli to što je rekao. Na kraju je prekinuo njeno ćutanje.

– Nikada niko na mene nije ostavio takav utisak kao ti. Ako ne želiš da se udaš za mene, ja ću nestati iz tvog života i nećeš morati više ni da pomisliš na mene.

– Njegove ruke su još jače stisle njena ramena. – Bilo kako bilo,

ja moram znati tvoj odgovor sada.

Znači, ipak je to *bilo* pitanje. Usta su joj bila suva i bilo joj je potrebno dosta snage da se povrati i najзад progovori.

– Da – glasio je jedini promukli slog koji je bila u stanju da izgovori. – Da.

– Hoćeš? – Kiricis je izgledao zapanjen. Tamnokosa žena, pacijentkinja za koju je smatrao daje vrlo dobro poznaje, a istovremeno zna toliko malo, pristaje da bude njegova supruga. Na licu mu se pojavio osmeh. I na Marijinom. Nesigurno u početku, a zatim strastveno on ju je poljubio, a onda, kada je postao svestan da verovatno čudno izgledaju u pustoj ulici, oni su se razdvojili i udaljili.

– Moramo se vratiti na proslavu – Kiricis je progovorio prvi. Njegov osećaj odgovornosti i ispravnosti bio je jači od njenog. – Ljudi će se pitati gde smo.

Bio je u pravu: morali su da se vrate jer je to bila noć koja se deli sa svima pre nego što svako pođe svojim putem. Kada su se vratili na trg, igranka je već počela. Sačinjen je ogroman krug i lagani *pentozali* ples polako se zahuktavao. Čak se i Georgis priključio. Čovek koji je toliko često sedeo sa strane na svim svetkovinama sada se punim srcem veselio.

Fotini je prva primetila svoju prijateljicu kako se vraća u doktorovoj pratnji. Ona je znala da bez obzira na Marijine sumnje, ona najзад ima mogućnost da nađe svoju sreću. Odlučili su da te večeri ništa ne kažu, želeli su da tu vest prvo saopšte Georgisu, a ova uzavrela atmosfera *penegirija* nije bila pogodna za to.

Kada im je posle plesa Georgis prišao, on je imao samo jedno pitanje na umu.

– Marija, da li si videla Anu? Da li je stigla?

Poslednjih nekoliko godina gajio je nadu da će njegova porodica ponovo biti bliska i danas je dan kada se za to ukazala prilika. To

Anino odsustvo stvaralo mu je potpunu pometnju, ali je večeras verovao u njeno obećanje da će doći.

– Oče, sigurna sam da će doći. Ako je rekla, onda će i doći – uveravala gaje Marija. Mada njene reči nisu bile uverljive. – Zašto ne bismo ponovo zaigrali? – predložila je. – Izgleda da si pun snage. – Povala je oca natrag do kruga i uključili su se u ples.

Fotini je bila zauzeta iznošenjem hrane na sto. Primetila je kako doktor posmatra Mariju dok igra i bila je srećna što je njena najdraža drugarica našla za sebe tako divnog čoveka. Pala je noć, vetar se stišao, a na površini mora nije bilo nijednog talasa. Činilo se da temperatura nije pala ni za jedan stepen od zagušljivog popodneva. Ljudi su dolazili da sednu i odmore se između plesa i žedno su ispijali jako vino iz visokih čaša, prosipajući nešto i u prašinu. Marija se vratila za sto, smestila se pored Kiricisa i zajedno s njim digla čašu. Bila je to zdravica bez reči.

Ana i Andreas su bili blizu Plake. Nisu razgovarali za vreme vožnje. Oboje su bili isuviše zauzeti svojim mislima. Andreasu je palo na pamet da bi Manoli mogao da obnovi veridbu s Marijom pošto se ona vratila, i kako su se približavali selu, on je prekinuo ćutanje. Pričinjavalo mu je zadovoljstvo da provocira suprugu svojim predlozima.

– Manoli da se oženi Marijom? Samo preko mene mrtve! – vrisnula je ona s toliko strasti i besa koje on nikada nije video ranije kod nje. Barijere su najzad pale. – Šta te navodi na to? – Ana je morala da pita. Nije mogla da odustane.

– Zašto da ne? Šta mu smeta? Bili su vereni i skoro je došlo i do venčanja – rekao je namemo joj se rugajući.

– Umukni! Molim te, umukni! – rekla mu je Ijutito dok je parkirao auto.

Andreas je bio zapanjen drskošću Aninog odgovora.

W & N

– Gospode bože! – zaurlao je braneći se od grubosti koja ga je pokosila. – Ti ga zaista voliš, zar ne?

– Kako se *usuđuješ* da to kažeš! – vikala je.

– Hajde, Ana, zašto ne bi priznala! Nisam potpuno lud, znaš – kazao je pokušavajući da povrati mir.

Ana se smirila. Potisnula je svoj bes istog trenutka.

– Znam da je istina – rekao je Andreas sada potpuno miran. – Prošle nedelje došao sam kući ranije i on je bio u našoj spavaćoj sobi s tobom. Koliko dugo to traje?

Ana je sada počela histerično da plače i da se smeje u isto vreme.

– Godinama! Godinama! – vrištala je van sebe. – Godinama i godinama...

Andreasu se učinilo kao da se Anina crvena usna podrugljivo smeši, mada je ona još uvek bila izgubljena u nekoj vrsti ekstaze. Njeno poricanje bi mu pružilo priliku da nešto popravi, mogućnost da je možda ipak pogrešio, ali njeno priznanje bilo je najveće poniženje koje je ikada doživeo. Morao je da ukloni ono podrugljivo keženje s njenog lica.

Jednim brzim trzajem izvukao je pištolj iz unutrašnjeg džepa svog sakoa. Ana ga čak nije ni gledala. Glava joj je bila zabačena, okrugle staklene kuglice njene ogrlice titrale su s njenim histeričnim smehom. Bila je potpuno van sebe.

– Ja nisam nikada... – disala je teško i bila je potpuno ošamućena od uzbuđenja što mu je rekla istinu.

– Nikada nikoga nisam volela koliko Manolija. – Njene reči su izletale silovito, kao korbač šibajući vazduh oko njega.

Na glavnom trgu Kiricis je posmatrao kako se prve rakete vatrometa podižu prema čistom nebu. Rakete će slati u nebo na svaki sat sve do ponoći. Svaka će divlje prasnuti i rasprsnuti se u jarki blesak koji će se reflektovati kao dragulji u savršeno mirnom moru.

W & N

Kako se prvi talas vatrometa završio, nastala je tišina pre nego što je orkestar našao da je red da muzika ponovo završi. Pre nego što je otpočela muzika, začula su se dva prodorna i neočekivana pucnja iz pištolja. Kiricis je digao glavu prema nebu očekujući da vidi kišu svetlucah zvezdica kako padaju sa neba, ali je odmah postalo jasno da se to ovog puta neće desiti. Oko automobila koji je bio parkiran u blizini trga nastalo je komešanje. Videli su daje taj auto stigao samo nekoliko minuta pre toga a da sada žena leži ispružena na prednjem sedištu. Kiricis je skočio i potrčao prema kolima. Za trenutak se učinilo kao da je gomila ostala skamenjena. Zaprepašćenje da jedna takva scena nasilja može da uznemiri ovo slavlje skoro ih je paralizovalo. Ljudi su se ipak razmakli da propuste doktora.

Kiricis je najpre ženi opipao puls. Mada je bio slab, još uvek je pokazivala znake života.

– Moramo je pomeriti – Kiricis je rekao Lapakisu, koji je već stajao pored njega. Čebe i jastuk su se stvorili za tren iz obližnje kuće i dva muškarca su pažljivo izvukla ženu iz kola i spustili je dole. Na molbu lekara posmatrači su se povukli unazad da bi ih pustili da rade svoj posao.

Marija se probila kroz gužvu da vidi šta bi ona mogla da pomogne. Kako su spustili ženu na čebe, ona je prepoznala osobu koju je doktor držao u naručju. Žena je bila u lokvi krvi. I mnogi od posmatrača su je prepoznali. Svi su bili zaprepašćeni od strahote.

Nisu mogli da pogreše. Kose crne kao noć, bujnih grudi i obučena u tesnu – sada natopljenju krvlju – haljinu, kakvu nijedna žena u kraju nije mogla sebi da priušti, bila je to, bez sumnje, Ana Vandolakis. Marija je kleknula do nje na čebe.

– To je moja sestra – šapnula je kroz suze Kiricisu.

– Moja sestra Ana.

Neko iz mase je viknuo: – Pronađite Georgisa! – i samo posle sekunde i Georgis se spustio na kolena do Marije. Plakao je tiho

pored svoje starije kćerke čiji se život gasio naočigled svih prisutnih.

Za nekoliko minuta bilo je sve gotovo. Ana nikada nije došla k svesti, ali u njenom poslednjem trenutku života pored nje su bila dva bića koja su je najviše volela i molila se revnosno za spasenje njene duše.

– Zašto? Zašto? – ponavljao je Georgis kroz jecaje i suze.

Marija je znala odgovor, ali mu neće reći. Istina bi samo pojačala njegov bol. Čutanje i neznanje će mu najviše pomoći u ovom času. Više od bilo koje istine. Saznaće on i istinu svakako, možda i prerano. Ono što će ga proganjati dok je živ jeste da je u jednoj noći slavio povratak jedne kćerke, a drugu zauvek izgubio.

23

Uskoro su se iz mase pojavili svedoci. Čovek koji je bio u blizini čuo je kroz otvoren prozor automobila kako se par raspravlja. On je pored kola prošao samo minut pre pucnjave iz pištolja. Pojavila se i žena svedok koja je videla muškarca kako beži niz ulicu odmah posle toga. Zbog ove informacije njih nekolicina odmah su krenuli prema crkvi i za desetak minuta vratili su se a osumnjičenim. On je i dalje držao pištolj u ruci, i nije se opirao hapšenju. Marija je znala ko je to i pre nego što su joj rekli. Bio je to njen zet Andreas.

Čitava Plaka bila je potpuno preneražena. Znali su da će im ta noć ostati u pamćenju, ali niko nije pretpostavio da će to biti na ovaj užasan način. Neko vreme su ljudi stajali u manjim grupama i šapatom razgovarali. Nije trebalo mnogo vremena da prođe da bi se pronela vest daje ubijena Marijina sestra, a daje Anin muž uhapšen zbog ubistva. To izuzetno slavlje završilo se prerano i nije preostalo ništa drugo nego da se ljudi razidu. Muzičari su se rasturili, a ostatak hrane su sklonili. Atinjani su se oprostili bez reči kada su krenuli put

svojih novih života u društvu svojih porodica i prijatelja.

Ljudima koji nisu putovali daleko meštani su ponudili da prenoće u njihovim kućama. Oni će ostati do sledećeg dana, kada će se uputiti prema svojim selima i gradovima u različitim delovima Krita. Policija je sprovela Andreasa Vandolakisa u Elundu, gde će provesti noć u zatvoru, a Anino telo je preneto u kapelu pored mora i tu će ostati do sahrane.

Dnevna temperatura se nije spuštala. Čak i kada je noć dobro odmakla, još uvek je bilo toplo i zagušljivo. Po drugi put za dvadeset četiri sata Georgisova kuća je bila puna ljudi. Prvi put su ljudi došli očekujući slavlje. Ovaj put spremaju se za naricanje. Sveštenik je dolazio, ali je brzo i otišao shvatajući da im ne može pružiti nikakvu utehu u toj velikoj tragediji.

Oko četiri sata ujutro, sav izmučen, Georgis se povukao u svoju sobu. Bio je ukočen i više nije znao da li su to tuga i bol ili je to možda znak da više nije u stanju bilo šta da oseća.

Kiricis je ostao još sat i nešto, ali više ništa nije mogao da učini te noći. Narednog dana, a već je osvanuo taj dan, pomoći će oko priprema za sahranu, a dotle će poći da odspava u sobici iznad Fotinine taverne.

Seljani su jedva čekali priliku za ogovaranje, ali sada su i oni ostali bez reči. Jedino je Antonis mogao da objasni događaje oko Aninog ubistva. U ranim jutarnjim satima, dok su neki ljudi i dalje sedeli u krčmi, ispričao je ono što je sam opazio. Nekoliko nedelja ranije primetio je da se Manoli usred dana gubi sa posla na nekoliko sati. Postojao je dokaz na osnovu indicija, ali trebalo je objasniti šta je Andreasa u stvari nateralo da ubije ženu. U tom periodu Andreasovo raspoloženje bilo je sve gore iz dana u dan. Bio je sve grublji s ukućanima s kojima je bio u bliskim odnosima, a radnici su počeli da zaziru od njega. I vreme pred oluju retko da je donosilo takvu napetost. Andreas je predugo živeo u mraku i u blaženom

neznanju o postupcima svoje žene, ali kada je odjednom zakoračio na svetlost dana i spoznao istinu, video je samo jedno rešenje. Gosti oko barskog pulta nisu imali milosti; mnogi su se složili da bi i njih to nateralo na ubistvo kada bi postali rogonje. Grčka muškost ne bi mogla podneti takvu bruku.

Izgleda da je Lidaki poslednji video Manolija, koji je sada nestao bez traga, mada je njegova lira i dalje visila na zidu iznad barskog pulta.

– Sinoć oko šest sati ušao je ovde – rekao je Angelos. – Imam osećaj da se nelagodno osećao zbog susreta s Marijom.

– Ne verujem da se osećao obaveznim posle svega da se oženi Marijom – dobacio je drugi glas.

– Poznajući Manolija, u to i ne sumnjam, ali svejedno bi to mogao biti razlog što se držao po strani – rekao je Lidaki.

– Lično sam ubeđen da njegovo ponašanje nema nikakve veze s Marijom – rekao je Antonis. – Mislim da je shvatio da mu je odzvonilo.

Kasnije, tog jutra je Antonis svratio do Manolijeve kuće. On nije imao ništa protiv ovog šarmantnog i beskorisnog mladog muškarca; on je bio savršeno društvo i pravi partner za piće. Pronela se vest da nije isključeno ni to da bi i sam Manoli mogao biti nađen u svojoj kući u lokvi krvi. Ako je Andreas ubio svoju ženu, nije daleko od toga i da ubije svog brata.

Antonis je provirio kroz prozor. Unutra je sve izgledalo normalno: neuredan dom jednog neženje sa šerpama i tiganjima razbacanim bez ikakvog reda, zavese napola navučene, ostaci hleba i mrvice preko stola i nezapušena boca vina iz koje je nedostajala polovina; ceo prizor koji se i mogao očekivati.

Pošto su vrata bila otvorena, skupio je hrabrost i ušao. Gore u spavaćoj sobi zatekao je prizor koji je potvrđivao da osoba koja tu živi i ne haje za urednost. Očiti su bili i znaci naglog odlaska. Fioke

su bile izvučene, i iz njih je visila odeća posle užurbanog preturanja. Ormani su svi ostavljeni širom otvoreni i nije bilo teško videti da nema odeće. Nenamešten krevet sa izgužvanim čaršavima i uleglim jastucima bilo je, nešto što je Antonis i očekivao, ali na istinski zaključak daje ova kuća zauvek napuštena naveli su ga oboreni ramovi po komodi u blizini prozora. Izgledalo je kao da je neko u žurbi porušio te ramove licem nadole. Dva rama su bila prazna jer su iz njih izvučene fotografije. Svi znaci su bili tu. Manolijev kamionet je takođe nestao. U tom času mogao je biti bilo gde u Grčkoj. Niko ga neće tražiti.

Anino opelo nije održano u velikoj crkvi u Plaki, već u kapeli van sela. Ova mala građevina bila je okrenuta prema moru i imala je nesmetan pogled na Spinalongu. Ništa osim slane vode nije bilo između kapele na groblju i konačišta leproznih gde je Anina majka sahranjena.

Četrdeset osam sati posle smrti, manja grupa u crnom popunila je kapelu. Porodica Vandolakis nije bila prisutna. Oni su ostali među četiri zida. Posle ubistva nisu napuštali kuću u Eloundi. Marija, Georgis, Kiricis, Savina i Pavlos stajali su pognute glave dok je sveštenik čitao molitvu pored kovčega. Tamjan je izbijao iz kandila dok je sveštenik dugo molio za oproštaj grehova pre nego što su na red došle utešne reči iz Očenaša, što su svi nečujno izgovarali. Kada je došlo vreme da se kovčeg spusti u zemlju, svi su izašli napolje na sunce koje je namilosrdno peklo. Suze su im nezadrživo tekle niz obraze. Niko nije mogao da poveruje kako će drveni sanduk uskoro zauvek nestati u mraku zajedno s Anom.

Kako se kovčeg spuštao u dubinu rake, sveštenik je uzeo grumen zemlje i posuo duž zemnih ostatka.

– Zemlja pripada Gospodu – rekao je – i svi koji borave na njoj. – Pepeo iz kandila bačen je zajedno sa zemljom preko kovčega, a

W & N

sveštenik je nastavio: – Duše pravednih u smrti postaju savršene, podari večni mir svome slugi...

Posle sveštenikovih reču usledio je jednolično pojanje. Te reči izgovorio je hiljadu puta; mali skup bio je potpuno opčinjen tim rečima kako su se slivale sa sveštenikovih usana, koje jedva da je razdvajao.

– Devica prečista i bezgrešna moli se za spasenje duše tvogega sluge...

Fotini je razmišljala o tome kako bi prečista i bezgrešna Devica morala da se zauzme za Anu. Samo da je Ana ostala i malčice bezgrešna, sada verovatno ne bi svi ovde stajali, pomislila je.

Kako se obred približavao kraju, sveštenik je morao da se nadmeće sa čitavom armijom od hiljadu cvrčaka, čija je neumoljiva buka dostigla vrhunac upravo kada je on došao do završnih reči.

– Podari joj mir u zagrljaju Avrama... Neka je večna slava sestri našoj i udostoji je blagoslova.

– *Kyrie Eleison, Kyrie Eleison, Kyrie Eleison.*

Nekoliko minuta je prošlo pre nego što je bilo ko bio u stanju da se pomeri. Marija je prva progovorila. Zahvalila se svešteniku na službi koju je održao, a onda je došlo vreme da krenu natrag u selo. Marija je pošla kući s ocem. On je izrazio želju da bi najradije otišao da malo odspava. Jedino je to želeo. Fotini i njeni roditelji su se vratili u tavernu. Tu su našli Stefanosa, koji je čuvao Petrosa i igrao se s veselim Mateosom. Bilo je to mirno popodne. Ni živa duša se nije čula.

Kiricis je sedeo na klupi u hladu na trgu i čekao Mariju. Marija je morala da se skloni iz Plake na nekoliko sati i oni su se dogovorili da se odvezu do Elunde. Ovo bi trebalo da bude prva prilika u poslednje četiri godine da njih dvoje odu negde sami, ne računajući onu kratku vožnju kada se Marija dovezla sa Spinalonge do kontinenta. Čeznula je da se osame na nekoliko sati.

Setila se da na obali u Elundi ima mali *kafenion*. Istini za volju, to je bilo mesto gde je izlazila s Manolijem, ali je sve to sada daleko iza nje. Rešila je da ne dozvoli daje obuzmu misli o njemu. Dok su ih otpratili do stola gde je more nežno zapljuskivalo stene ispod kafanice, ono što se dogodilo proteklih četrdeset osam sati činilo joj se tako daleko. Izgledalo je kao da se sve to dogodilo nekom drugom, negde drugde. Kada je pogledala preko vode, mogla je jasno da razazna Spinalongu. To raseljeno ostrvo odatle je izgledalo kao i ranije. Bilo je teško zamisliti da tamo više nema ljudskih bića. Plaka se nije videla sa tog mesta, gubila se iza stena.

Marija i Kiricis su bili prvi put sami posle onog viđenja ispred crkve u noći proslave. Tada su barem na trenutak u njenom životu postojale lepe nade, lepa budućnost, ali sada je imala osećaj da su se onih nekoliko koraka napred preobratali u nekoliko koraka unazad. Ona nikada nije oslovila krštenim imenom čoveka koga je volela.

Kada se nekoliko nedelja kasnije prisetio ovog trenutka, Kiricis je zamerio sebi što je bio toliko nestrpljiv. Njegovo uzbuđenje zbog njihove zajedničke budućnosti na kraju se pretočilo u priču o njegovom stanu u Iraklionu i o tome kako se nada da bi to mogao biti pogodan dom za njih.

– Stan nije veliki, ali ima radnu sobu i sobu za goste – rekao je. – Možemo da se preselimo ako bude potrebno, ali je meni bilo zgodno zbog blizine bolnice.

Preko stola ju je uhvatio za ruke. Izgledala je umorna i zamišljena. Bila je zabrinuta. Tek što su sahranili njenu sestru, a evo sada njega kako, nestrpljiv kao dete, želi da razgovara o nekim praktičnim stvarima zajedničkog života. Bilo je jasno da je Mariji potrebno malo vremena.

Kakav prijatan osećaj dok njegove ruke drže njene, pune topline i osećajnosti, pomislila je. Zašto ne mogu da ostanu za ovim stolom zauvek? Niko ne zna gde su njih dvoje. Ništa nije moglo da ih

uznemiri. Osim njene savesti, koja ih je pratila sve dovde i sada je neumorno nagriza.

– Ne mogu se udati za tebe – rekla je iznenada. – Moram ostati i nadgledati oca. Nije trenutak da ostane sam.

Kiricisu se učinilo da su ove reči izašle iz plavetnila neba. Bio je zapanjen. Međutim, za nepun minut bilo mu je potpuno razumljivo. Kako je i mogao da očekuje da se sve odvija po dogovorenom planu uprkos dramatičnim događajima u protekla dva dana? Mora daje nerazuman. Kako bi ova žena, koja gaje privukla svojim doslednošću i nesebičnošću koliko i svojom lepotom, pristala da napusti ožalošćenog i nesrećenog oca? Čitavog života vodio ga je razum, a onda je posrnuo onog trenutka kada je dozvolio da se prepusti osećanjima.

Deo njega bio je spreman da se suprotstavi njenom odgovoru, ali umesto toga on je samo blago stiskao Marijine ruke. Zatim je s njom razgovarao s toliko razumevanja i praštanja da je to Mariji skoro slomilo srce.

– U pravu si. Moraš ostati – rekao je. – To je ono zbog čega te volim, Marija. Ti uvek znaš šta je ispravno i tako i postupaš.

To je bilo istina, kao i ono što je posle toga rekao.

– Nikada drugu neću voleti.

Vlasnik *kafeniona* se držao sa strane i nije prilazio njihovom stolu. Video je da mlada žena plače i nije hteo da ometa trenutak privatnosti svojih gostiju. Nije bilo povišenog tona kao obično kod drugih parova, ali je mogao da vidi tamnu odeću koju je nosio ovaj par. Osim starijih udovica, žene nisu nosile crne haljine u vrelin letnjim danima, pa mu je bilo jasno da su u žalosti.

Marija je oslobodila ruke iz Kiricisovih i nastavila da sedi pognute glave. Suze su joj neobuzdano tekle niz lice, vrat i grudi. Nije mogla da se obuzda. Za vreme pogreba samo je privremeno uspela da sakrije svoj bol. Neizmeran bol koji je sada izbio sigurno

neće popustiti sve dok postoji ijedna suza. Činjenica daje Kiricis bio toliko razuman učinila je da je jecala još više, a njena odluka izgledala je još tužnije.

Kiricis je samo sedeo i bez reči gledao u Marijinu spuštenu glavu. Kada je jecanje malo popustilo, on ju je nežno dodirnuo za rame.

– Marija – šapnuo je. – Hoćemo li poći?

Od stola su pošli ruku podruku. Marijina glava bila je naslonjena na njegovo rame. Dok su se vozili natrag u Plaku u potpunoj tišini, plavo more se caklilo i dalje, ali je nebo počelo da se menja. Počela je ona neobjašnjiva promena od plave boje u roze, dok su i okolne stene poprimile neke tople boje. Najzad je ovaj užasan dan na izmaku.

Kada su stigli do sela, doktor je progovorio.

– Nisam u stanju da ti kažem zbogom – rekao je.

Bio je u pravu. Ta jedna reč iskazala bi potpunu konačnost. Kako bi nečemu mogao doći kraj ako nikada nije ni započeto?

– Ne mogu ni ja – rekla je Marija sada već potpuno pribrana.

– Hoćeš mi pisati kako si? Šta radiš? Kako ti teče život u slobodnom svetu? – rekao je Kiricis ushićeno.

Marija je klimnula glavom.

Nije imalo smisla odlagati trenutak. Što pre Kiricis krene, biće bolje za oboje. Parkirao se ispred Marijine kuće i otvorio joj vrata automobila. Stajali su licem u lice, a onda su se naglo zagrlili. Ostali su tako dugo. Nije to bio zagrljaj dvoje zaljubljenih, već zagrljaj dva deteta u očajničkom strahu usred oluje. A onda, nevoljno, pustili su jedno drugo. Kiricis se doteturao do svog automobila i odvezao se. Nije se zaustavljao sve do Irakliona.

Nepodnošljiva tišina u kući brzo je naterala Mariju da opet izađe na ulicu. Želela je čuje cvrčanje cvrčaka, lajanje pasa, neprijatan zvuk mopeda, graju dece. Sve to mogla je da čuje kako se približavala centru sela. Osvrtala se nekoliko puta i proveravala da li

je Kiricisov auto možda još na vidiku. Davno se slegla i prašina koju je njegov auto podigao.

Mariji je bila potrebna Fotini. Ubrzanim koracima pošla je prema taverni. Njena prijateljica je brisala stolove papirnatim ubrusima i postavljala stolnjake pričvršćujući ih uzduž lastišom da vetar ne odnese.

– Marija! – Fotini se obradovala svojoj prijateljici praveći se da ne primećuje da joj je lice sivo kao pepeo. Nije to bilo iznenađujuće što je bilo toliko bleđa. U poslednjih četrdeset osam sati ona se vratila iz prognanstva i videla svoju sestru ubijenu i sahranjenu. Bilo bi to previše za svakog. – Dođi i sedi – rekla je izvlačeći stolicu i navodeći Mariju da sedne. – Da ti donesem nešto da popiješ, a sigurna sam da ceo dan nisi ni jela.

Fotini je bila u pravu. Marija zaista nije jela dvadeset četiri sata, ali nije ni imala apetit.

– Ne, dobro sam. Zaista jesam.

Fotini je bila nepoverljiva. Ona je tog trenutka u mislima odložila sa strane spisak obaveza koje treba da uradi pre nego što se prvi gosti pojave. Sve to može da sačeka. Približila je stolicu i sela do Marije. Ruku joj je stavila oko ramena.

– Kako mogu da ti pomognem? – pitala je nežno. – Bilo šta?

U njenom glasu bilo je toliko ljubavi i nežnosti da je to Mariju nagnalo da zaplače. Kroz to jecanje Fotini je jedva uspela da razume po koju reč i da shvati duboku tugu svoje prijateljice.

– Otišao je... ja nisam mogla... nisam mogla da ostavim oca.

– Kaži mi šta se dogodilo.

Marija se polako smirila.

– Pre nego što je Ana ubijena, dr Kiricis me je zaprosio. Ali sada ne mogu da odem s njim. To je sve što mogu da učinim. Nisam mogla da ostavim oca.

– Znači on je otišao, zar ne? – pitala Fotini nežno.

– Da.

– I kada ćeš ga videti ponovo?

Marija je uzdahnula.

– Ne znam. Zaista ne znam. Verovatno nikada.

Bila je dovoljno jaka da u to i veruje. Sudbina je prema njoj bila nemilosrdna, ali je Marija sa svakim novim udarcem postajala sve jača i otpornija.

Dve prijateljice su ćutke sedele neko vreme, a onda je došao Stefanos i počeo da nagovara Mariju da nešto pojede. Ako je rešena da podnese toliku žrtvu za oca, onda mora da bude dovoljno jaka i za nešto korisno. Potpuno je besmisleno da dopusti da se razboli.

Kada je noć pala, Marija je otišla kući. Tamo je zatekla onu istu tišinu. Ušunjala se u zasebnu spavaću sobicu, koja će od sada opet biti njena. Legla je u krevet i nije se probudila do kasno sledećeg jutra.

Anina smrt je za sobom ostavila suđenje i razorene i uništene živote. I to ne samo život njene sestre, oca i muža već i njene kćerkice. Sofija još nije imala dve godine, ali nije trebalo mnogo pa da dete primeti nestanak svojih roditelja. Deda i baka su joj rekli da su oboje otišli na put i da će biti odsutni neko vreme. U početku je plakala, a onda je polako počela da ih zaboravlja. Aleksandar i Elefterija su za jedno veče izgubili sina, svoju nadu u budućnost i porodični ugled. Ono čega su se najviše plašili kada se njihov sin oženio devojkom iz niže klase sada se doslovno obistinilo. Elefterija, koja je bila toliko spremna da prihvati Anu Petrakis, morala je da se suoči s gorkim razočaranjem.

Veoma brzo saznali su da je Manoli nestao i mogli su i sami zaključiti šta je moglo dovesti do strašnog događaja za vreme proslave Agios Titosa. Njihova snaha nanela je najveću sramotu svima njima, a sama pomisao da njihov sin vene u zatvoru bila je

W & N

svakodnevno mučenje za njih.

Suđenje Andreasu trajalo je samo tri dana. Marija, Fotini i još neki seljani bili su pozvani kao svedoci. I dr Kiricis je dolazio iz Irakliona da svedoči i tako je dobio priliku da po koju reč progovori i s Marijom. Elefterija i Aleksandar su nemo sedeli na galeriji, oboje skrhani od bola i sramote što su na taj način izloženi javnosti. Okolnosti ubistva izašle su u javnost i vesti su se raširile po čitavom Kritu da se o tome raspreda, dok su dnevne novine objavljivale svaku pojedinost kao poslednju senzaciju. I Georgis je prisustvovao suđenju sve vreme. Mada je želeo pravdu za Anu, on ni za trenutak nije sumnjao da je ponašanje njegove kćerke izazvalo Andreasov bes i agresivnost i prvi put za četrnaest godina bio je srećan što Eleni nije bila prisutna.

24

1958.

Nekoliko meseci nije bilo nikakve komunikacije između porodice Vandolakis i Petrakis. Tu je bila mala Sofija i zbog nje su morali da razmotre kako da prevaziđu ovu zategnutost. Elefterija je mnogo brže od svog muža shvatila daje pomirenje neminovno. Međutim, i Aleksandar je morao da prizna kako nije samo njegova porodica doživela težak gubitak već i ona druga strana. Starac je matematičkom preciznošću, što je bilo svojstveno njegovoj prirodi, mogao da izvaga koliki je pojedinačni gubitak. Na strani Vandolakisa: jedan sin u zatvoru, jedan odbačen i prezren bratanac i jedno uništeno porodično ime. Na strani Petrakisa: jedna mrtva kćerka, porodica osakaćena ubistvom, a pre toga leprom. Zahvaljujući svom izvanrednom osećanju uviđajnosti, on je uspeo da pronade ravnotežu. Osoba koja je sada stajala u sredini bila je Sofija

W & A

i svi oni imali su odgovornost da nekako povežu svoje živote u interesu ove devojčice bez roditelja.

Aleksandar je napisao pismo Georgisu.

Među nama je bilo neslaganja, ali je došlo vreme da prekinemo s tim. Naša unuka Sofija raste bez roditelja, a sve što tom detetu možemo da ponudimo jesu ljubav i pažnja preostalih članova porodice. Elefterija i ja bismo bili veoma srećni ako biste vi i Marija sledeće nedelje došli kod nas na ručak.

Georgis nije imao telefon u kući, ali je odmah otrčao do krčme da se posluži njihovim telefonom. Želeo je Aleksandru odmah da javi kako prihvataju poziv i da će rado doći. Poruku je ostavio kućnoj pomoćnici da prosledi gazdama. Marija je imala pomešana osećanja kada je pročitala pismo.

– *Neslaganja!* – rekla je podrugljivo. – Na šta li je mislio time? Kako može činjenicu da je njegov sin ubio tvoju kćerku da opiše rečju neslaganja?

Marija je bila van sebe od besa.

– Zar taj čovek nije u stanju da prihvati odgovornost? Gde je kajanje? Gde je griža savesti? Gde je izvinjenje? – vrištala je mašući pismom.

– Marija, slušaj. Smiri se. On ne prihvata odgovornost jer ne oseća tako nešto – rekao je Georgis. – Ne može otac biti odgovoran za ono što je uradio njegovo sin, zar nije tako?

Marija se zamislila za trenutak. Znala je da je otac u pravu. Kada bi roditelji morali da snose odgovornost za greške i zlodela svoje dece, svet bi sasvim drugačije izgledao. To bi moglo značiti i to daje Georgisova greška što je njegova starija kćerka izazvala svoga muža da puca u nju zbog nekontrolisanog i nevemog ponašanja. To bi zaista bilo apsurdno. Iako nevoljno, morala je da popusti.

– U pravu si, oče – rekla je. – U pravu si. Jedino što je sada važno jeste ono dete, Sofija.

Posle ovoga između dve porodice polako su počeli da se uspostavljaју mirni i skladni odnosi, uz neizgovoreno priznanje da su teške greške učinjene obostrano i da su dovele do nesreće koja ih je sve teško povredila. Sofija je od samog početka bila veoma lepo negovana. Živela je kod dede i babe Vandolakis, ali je svake nedelje odlazila u Plaku da bi provodila vreme s drugim dedom i Marijom, koji su se trudili da je zabavljaju i nauče ponešto. Odlazili su zajedno u vožnju brodićem, lovili su ribu, rakove i morske ježeve veslajući po moru. Često su odlazili u dugu šetnju obalom. Svi bi bili potpuno iscrpljeni kada bi oko šest sati predali dete drugom dedi u kući u blizini Elunde. Dede i baka su obožavali Sofiju. Na neki način to dete je imalo sreće.

Kada je proleće prešlo u rano leto, Kiricis je izračunao daje od Anine sahrane prošlo dvesta dana i isto toliko od onog dana kada je Mariju odvezao do Elunde i shvatio da njih dvoje neće zajedno provesti budućnost. Svakog dana su ga mučila razmišljanja o tome šta je sve moglo da bude. I dalje je živeo na isti disciplinovan način kao i ranije: ulazio je u bolnicu svako jutro tačno u pola osam, a napuštao je oko osam sati uveče. U usamljenim večerima je čitao, učio ili pisao pisma. Sve to mu je potpuno zaokupljalo pažnju. Mnogi su mu zavideli na odanosti i potpunoj posvećenosti svemu što je radio.

U roku od nedelju dana širom Krita pronela se vest da su pacijenti napustili Spinalongu i da ostrvo više nije prebivalište leproznih. Mnogi koji su se plašili kada bi na sebi otkrili neki simptom lepre, sada su pohrlili iz svojih sela u bolnicu da zatraže pomoć. Nisu morali više da se kriju. Sada kada su znali da tretman neće značiti utamničenje na ostrvu gubavaca, oni se više nisu plašili da se otkriju

W & N

i da pođu čoveku koji je bio poznat po tome što je doneo lek za lepru na Krit. Mada je dr Kiricis bio skroman čovek i nije želeo slavu, njegov ugled je porastao. Kada bi im jednom uspostavio dijagnozu, bolesnici bi dolazili kod njega da redovno primaju injekciju *dapsone*. Nekoliko meseci kasnije, kada je i doza postepeno povećavana, polako bi se pokazali rezultati.

Kiricis je nastavio da obavlja svoj posao rukovodioca odeljenja u pretrpanoj bolnici u Iraklionu. Za njega nikakvo priznanje nije se moglo meriti sa zadovoljstvom koje bi osetio kada bi njegovi pacijenti odlazili od njega izlečeni od bolesti i otpušteni zauvek. On lično duboko u sebi osećao je beskrajnu prazninu. To osećanje držalo ga je i u bolnici i kod kuće. To osećanje postajalo je sve jače i bilo mu je potrebno sve više snage da bi se digao iz kreveta i otišao do bolnice. Počeo je i da se pita da li je on jedini koji prepisuje lekove leproznima. Da li bi neko drugi mogao da preuzme njegovo mesto? Da li je on zaista neophodan u ovoj bolnici?

U vreme kada je osećao da nije više preko potreban u bolnici i kada ga je ispunjavala praznina u ličnom životu, stiglo mu je pismo dr Lapakisa, koji je posle zatvaranja Spinalonge, tada već kao oženjen čovek preuzeo mesto upravnika dermatovenerološke bolnice u Agios Nikolaosu.

Dragi moj Nikolaose,

Pitam se kako si? Vreme prolazi prebrzo od kada smo napustili Spinalongu. Svih ovih meseci želeo sam da stupim u kontakt s tobom. Veoma sam zauzet ovde u Agios Nikolaosu, a bolnica se umnogome razgranala od kada sam zaposlen puno radno vreme u njoj. Možeš doći da nas posetiš ako misliš da se isključiš iz svakodnevice Irakliona. Moja supruga je mnogo lepih stvari čula o tebi i volela bi da te upozna.

Srdačno tvoj,

W & N

Hristos

Kiricis se zamislio nad pismom. Ako je neko kao Hristos Lapakis, koga je on toliko poštovao, našao ispunjenje na poslu u Agios Nikolaosu, onda bi možda to mogao biti i njegov izbor. Ako već Marija nije mogla da dođe kod njega, možda bi on mogao poći k njoj. Svakog četvrtka kritske dnevne novine objavljivale su oglase za slobodna mesta u bolnicama i on ih je svake nedelje pregledao u nadi da će naći posao u blizini žene koju je voleo. Nedelje su prolazile i pojavilo se nekoliko odgovarajućih radnih mesta, ali su oni bili u Haniji, što bi njega odvelo još dalje od željenog odredišta. Razočaranje i tuga su ga držale sve dok jednog dana nije dobio još jedno pismo od Lapakisa.

Dragi Nikolaose,

Nadam se da si dobro. Sigurno ćeš pomisliti da sam pravi papučar, ali zaista želim da napustim posao u ovom mestu. Moja supruga je poželela da živi bliže svojih roditelja, koji su u Retimnonu i mi se selimo za koji mesec. Palo mi je na pamet da bi ti možda mogao da preuzmeš moje odeljenje. Bolnica je u stalnom razvoju i svakako će ubuduće biti ozbiljnijih mogućnosti. Do daljnjeg, budi siguran da ću te redovno obavestavati o svojim planovima.

*Tvoj prijatelj,
Hristos*

Mada Kiricis o tome nikada nije govorio, Lapakis je znao daje njegov kolega vezan za Mariju Petrakis i bio je zaprepašćen kada je saznao da se Kiricis sam vratio u Iraklion. Pretpostavio je da se Marija osećala obaveznom da ostane uz oca s obzirom na celu situaciju koja je nastala posle te strašne nesreće.

Kiricis je nekoliko puta pročitao pismo pre nego što gaje stavio u gornji džep svog belog mantila. Kasnije je nekoliko puta u toku dana

W & N

proveravao da li je pismo još u džepu i vadio ga da bi iznova čitao reč po reč. Mada bi mu posao u Agios Nikolaosu zatvorio sva vrata za napredak u karijeri, postoje jedna vrata koja bi mu se širom otvorila: mogućnost da živi blizu Marije. Iste noći pisao je svom prijatelju i pitao ga kako bi mogao da iskoristi tu mogućnost. Zbog izvesnih formalnosti morao bi lično da se pojavi, zatim, tu su i drugi kandidati koji će biti intervjuisani i tako dalje, odgovorio mu je Lapakis. Međutim, ako bi Kiricis napisao zvanično pismo i prijavio se za to radno mesto u roku od nedelju dana, onda postoji mogućnost da se njegova prijava prvo razmatra. Istina je bila ta, a to su znali obojica, da je Kiricis bio suviše kvalifikovan za taj posao. Napustiti rukovodeće mesto odeljenja u gradskoj bolnici i preći na isto radno mesto ali u manjoj bolnici značilo je da niko neće sumnjati u to da će ispuniti očekivanja; u bolnici će biti polaskani, možda malo začuđeni što se za to mesto prijavljuje lekar njegovog kalibra i reputacije. Pozvan je na razgovor, posle čega je bilo samo pitanje vremena kada će ga bolnica izvestiti da upravo njega želi da nagradi tim položajem.

Kiricisov plan bio je da uredi svoj novi život pre nego što potraži Mariju. Nije želeo da se ona usprotivi njegovom očiglednom preokretu u karijeri i nameravao je da joj jednostavno predstavi situaciju kao već svršen čin. Posle manje od mesec dana, kada se već uselio u manju kuću nedaleko od bolnice, pošao je za Plaku, do koje mu je trebalo svega dvadeset pet minuta vožnje. Bilo je to u nedelju popodne jednog prijatnog majskog dana. Kada je Marija otvorila ulazna vrata i ugledala Kiricisa kako tamo stoji, pobledela je od iznenađenja.

– Nikolaose! – uzviknula je.

Onda se čuo tanak glasić. Činilo se kao da dolazi iza Marijine suknje i lice se pojavilo iza nje u visini kolena.

– Koje to, tetka Marija?

– Sofija, to je dr Kiricis – odgovorila je jedva razgovetnim

glasom.

Marija se pomerila u stranu i Kiricis je prekoračio otirač za cipele. Pogledala ga je u leđa dok je prolazio pored nje. Ista pravilna i uspravna leđa koja je ona toliko puta gledala dok je odlazio iz njene kuće glavnom ulcom Spinalonge prema bolnici. Izenada joj se učinilo kao da je samo tren prošao od kada je napustila ostrvo, kada je samo sanjala o budućnosti.

Marija je drhtala dok je iznosila šolje za kafu i tanjiriće. Uskoro su ona i Kiricis udobno sedeli, koliko se to moglo na drvenim klupama, i pijuckali kafu kao nekada na Spinalongi. Marija se uzalud trudila da smisli nešto i kaže. Kiricis je, naprotiv, odmah prešao na stvar.

– Preselio sam se – rekao je.

– Gde si se preselio? – pitala je Marija ljubazno.

– U Agios Nikolaos.

– U Agios Nikolaos?

Ona se zamalo nije zagrcnula od sopstvenih reči. Zaprepašćenje i zadovoljstvo su se komešali u njoj dok se borila da zamisli skriveno značenje njegove najave.

– Sofija – rekla je devojčici koja je sedela za stolom i crtala – zašto ne podeš gore i nađeš novu lutku da je pokažeš dr Kiricisu...

Devojčica je nestala da bi donela igračku i sada se Kiricis nagnuo napred. Treći put u životu Marija je čula reči: – Udaj se za mene.

Znala je da Georgis može da vodi računa o sebi. Oboje su se pomirili s Aninom smrću, a mala Sofija je unela puno radosti i zabave u njihove živote. Ako bude živela u Agios Nikolaosu znači da će moći da posećuje oca i nekoliko puta nedeljno i da će i dalje moći da viđa Sofiju. Sve ovo joj je prošlo kroz glavu za manje od sekunde i pre nego što je udahнула još jednom, odgovorila mu je.

Georgis se uskoro vratio. Nije bio toliko srećan još od dana kada se Marija vratila izlečena. Već sledećeg dana Plakom se pronela vest

da će se Marija Petrakis udati za čoveka koji ju je izlečio. Odmah su započeli pripreme za svadbu. Fotini, koja nikada nije izgubila nadu da će se Marija i Kiricis jednog dana ipak venčati, bacila se na planiranje. Ona i Stefanos će ugostiti zvanice pre venčanja, a zatim će se svi njihovi prijatelji stisnuti u taverni za veliko slavlje.

Ugovoren je i dan sa sveštenikom dve nedelje od tada. Nije bilo razloga da se duže čeka. Par je imao gde da se useli, znaju se godinama, a Marija poodavno ima spreman miraz. Imala je i venčanicu koju je kupila za venčanje s Manolijem. Pet godina je ta venčаница ležala spakovana u dnu ormana. Dva dana posle Kiricisove druge prosidbe ona ju je raspakovala, ispravila volane na haljini i isprobala je.

I dalje joj je savršeno stajala kao onoga dana kada je kupljena. Ona se fizički ništa nije promenila.

– Savršeno – rekla je Fotini.

Veče pre venčanja dve mlade žene su sedele kod Fotini i razgovarale o Marijinoj frizuri na dan venčanja.

– Zar ne misliš da donosi nesreću to što ću se venčati u istoj haljini koju sam spremala za venčanje s drugim čovekom? Za venčanje koje se nije održalo?

– Nesreća? – odvrtila je Fotini. – Verujem da si do sada potrošila svu lošu sreću koju si imala. Ja ću ti iskreno priznati da mislim da je sudbina bila nemilosrdna prema tebi, ali je to sada prošlo.

Marija je pridržavala venčanicu uza se ispred dugačkog ogledala u Fotininoj spavaćoj sobi. Penasti nizovi čipke valovito su padali duž cele haljine sve do članaka. Zabačene glave počela je da se vrti kao dete.

– U pravu si... u pravu si... u pravu si... – pevušila je gubeći dah. – U pravu si... u pravu si...

Tek kada je počelo da joj se vrti u glavi, ona je prestala i bacila se

W & N

unatraške na krevet.

– Osećam se – kazala je – kao najсреćnija žena na svetu. Niko nije srećniji od mene.

– Zaslužila si, Marija. Zaista jesi – odgovorila joj je prijateljica.

Čulo se kucanje na vratima spavaće sobe i Stefanos je progurao glavu na vrata.

– Izvinite što smetam – rekao je šaljivo. – Sutra je ovde jedna svadba, drage moje, ja se, doduše, trudim da priprelim to slavlje, ali bi mi dobro došle i po koje vredne ručice.

Obe žene su se nasmejale. Marija je skočila sa kreveta i prebacila haljinu preko stolice. Potrčale su niza stepenice sledeći Stefanosa, kikitale su se kao deca kao nekada davno. Uzbuđenje oko iščekivanja Marijinog značajnog dana ispunilo je vazduh oko njih.

Osvanuo je lep i sunčan majski dan. Svi stanovnici sela želeli su da prate povorku s mladom na tom kratkom rastojanju od Marijine kuće do crkve na drugom kraju sela. Svi su želeli da budu sigurni da će ovog puta ova tamnokosa mlada žena sigurno biti sprovedena do oltara i da joj se ovom prilikom ništa neće isprečiti na putu prema srećnom venčanju. Vrata crkve su ostala širom otvorena za vreme ceremonije, a ljudi su istezali vratove da bi pogledom uhvatili po koji trenutak svetkovine koja se odvijala u dnu crkvenog prolaza. Doktor Lapakis je bio kum, *koumbaros*. On je bio poznat u Plaki, ljudi su se sećali daje redovno odlazio na Spinalongu, ali se malo ko sećao Kiricisa. On je samo povremeno dolazio, mada su svi bili svesni njegove značajne uloge u vreme raseljavanja izlečenih lepraša sa ostrva.

Kada je par stao pred oltar, sveštenik ih je krunisao pletenicom od cveća i trave. U crkvi je vladala potpuna tišina, dok je gomila ljudi stajala napolju na suncu ućutkujući jedni druge dok su se naprezali da čuju reči.

– Marija, božja sluškinja, dodeljena je božjem slugi Nikolaosu...

U ime oca i sina i Svetoga duha, sada i do večnosti. Gospode, Oče naš, kruniši ih svojom slavom.

Zatim su svi slušali dok je sveštenik čitao prigodan tekst za venčanje iz Poslanice svetog Pavla Efežanima i svetom Jovanu. U ceremoniji nije bilo nikakve žurbe ili površnosti. Bilo je uzvišeno. Trajanje obreda samo je pojačavalo njegovu važnost za ono dvoje koji su stajali pred oltarom. Tek posle sat vremena sveštenik je obred priveo kraju.

– Da se pomolimo za mladu i mladoženju. Neka im milosti budu život, mir, zdravlje i spasenje. Neka im se smiluje Hristos, naš istiniti Bog, koji je svojim prisustvom u Kani Galilejskoj odobrio dostojanstvo braka; neka ima samilosti nad nama; o, Gospode Isuse Hriste, smiluj nam se.

Razlegao se gromoglasan „amen“ i ceremonija je završena. Svim prisutnima u crkvi, kao i onima koji su stajali napolju, delili su zašećerani badem. Bademi su bili simbol izobilja i zadovoljstva, a prisutni su se nadali da će Marija i Kiricis biti srećni u braku. Nije se mogla naći nijedna duša koja im od srca nije poželela upravo to.

Georgis je sedeo u prvom redu u crkvi zajedno s Elefterijom i Aleksandrom Vandolakisom. To je bila i potvrda u javnosti da su se oni pomirili. Između njih je sedela Sofija, opčinjena i uzbuđena raskošnim prizorom i bojom venčanja. Georgis je imao jak osećaj da je ovo nov početak i potvrda da je sav bol iz prošlosti konačno iza njih. Prvi put posle toliko godina u sebi je najzad osećao mir.

Kada se Marija pojavila, krunisana, s mladoženjom prosede kose, ljudi su klicali i pošli za njom po sunčanom danu prema svečano okićenoj taverni, gde će se održati proslava. Gozba koju je Stefanos pripremio za sve goste te večeri bila je izdašna. Vino je teklo, a zapušači su cele noći iskakali iz boca *tsikoudia*. Muzičari su svirali pod zvezdanim nebom i klanjali se sve dok igračima nisu otekli tabani. Vatrometa nije bilo.

Par je prve dve noći braka proveo u hotelu s pogledom na luku u Agios Nikolaosu. Oboje su bili nestrpljivi da što pre započnu sledeće razdoblje svoga života. Dve nedelje pre venčanja Marija je nekoliko puta obišla kuću koja će postati njihov dom. Ona će prvi put živeti u velikom užurbanom gradu i s nestrpljenjem je čekala nove promene. Kuća je bila na uzbrdici u blizini bolnice i imala je balkon od kovanog gvožđa i velike prozore od poda do tavanice, kao i ostale u ulici. Bila je to uzana i visoka kuća sa stepenicama na dva sprata, a okrečena u svetlu akvamarin boju.

Doktor Kiricis je bio novo lice u gradu i nije izazivao nikakvo čuđenje i ogovaranje kada je u kuću doveo mladu. I Marijino rodno mesto bilo je dovoljno daleko i tako se i njoj pružila prilika da započne život iz početka. Osim njenog muža, u gradu niko nije znao za njene pređašnje zdravstvene probleme.

Fotini je bila prva koja ih je posetila. Povala je Mateosa i bebú Petrosa, a Marija ju je ponosno sproveda kroz kuću.

– Pogledaj ove ogromne prozore! – uzviknula je Fotini. – I možeš videti more odavde. Deco, vidite, ovde je i mala bašta!

Kuća i bašta bile su veće i prostranije od bilo koje u Plaki, a nameštaj manje glomazan od onih na selu. I kuhinja je bila mnogo profinjenija od one u kojoj je Marija odrasla: prvi put u životu imala je frižider, moderan šporet i električne aparate koji se nisu kvarili svaki čas.

Protteklo je samo nekoliko meseci, a njen život nije mogao biti lepši. Marija je volela svoj novi dom na uzbrdici u blizini bolnice. Uskoro je cela kuća bila uređena prema njenom ukusu i ukrašena njenim ručnim radovima, kao i uramljenim fotografijama njene porodice. Jednog jutra na početku septembra začuo se tek instalirani telefon. Zvao je Georgis, koji nije imao običaj da se često javlja, tako da je odmah znala da se nešto dogodilo.

– Elefterija – rekao je svojim uobičajeno smirenim tonom. –

W & N

Umrla je jutros.

U poslednje vreme Georgis se zbližio s bračnim parom Vandolakis i Marija je sada mogla da primeti tugu u njegovom glasu. Nikakvog nagoveštaja nije bilo o bolesti kod stare žene niti srčanog udara koji ju je tako neočekivano pokosio. Sahrana je bila nakon nekoliko dana i tek pri kraju obreda Marija je primetila kako Sofiju za ruke vode njene deke. Ova slika ju je duboko dirnula. Sofiji je potrebna majka.

Marija nije mogla više da se oslobodi tih misli. To ju je pratilo i proganjalo. Devojčica je imala samo tri godine. Šta će biti s njom? I Aleksandar može da umre. On je bio desetak godina stariji od Elefterije, a pošto je to tako, onda je sasvim moguće da se to dogodi. Marija je znala i to da Georgis nikada ne bi uspeo sam da se brine o tom detetu. Bez obzira što je Andreas podneo žalbu za smanjenje kazne, sudija je potvrdio strogu presudu, i to je značilo da on neće izaći iz zatvora pre nego što Sofija napuni šesnaest godina.

Dok su pijuckali vino u polumračnoj dnevnoj sobi u kući Vandolakisa u Elundi, sada preuređenoj za sahranu, s ružnim portretima porodice i teškim komadima nameštaja, vino je činilo svoje i sve je izgledalo skoro savršeno. Nije bio pravi trenutak da s bilo kim započne razgovor o detetu, mada je osećala veliku potrebu da svoje misli podeli s nekim. Imala je utisak kao da i sami zidovi tuguju kako su ljudi započeli naricanje, umereni glasovi onih koji su osećali da čak i zveckanje čaša može narušiti strogo ozbiljnu atmosferu. Marija je imala neodoljivu želju da se podigne sa stolice i objavi ono što je naumila, međutim, morala je da pričeka dok nije došlo vreme za polazak i dok nije pronašla Kiricisa. I pre nego što su ušli u kola, ona mu je stegla ruku.

– Imam ideju – rekla je. – Reč je o Sofiji.

Nije ni bilo potrebno bilo šta više da kaže. Kiricis je i sam razmišljao o toj mogućnosti.

– Znam – odgovorio je. – Devojčica je izgubila dve majke i ko zna koliko dugo će Aleksandar živeti posle ovoga?

– Bio je privržen Elefteriji i sada je očajan. Ne mogu ni da zamislim kako će živeti bez nje.

– Moramo obazrivo razmisliti o tome. Možda sada nije pravi trenutak da Sofija dođe kod nas da živi, ali da ostane s dedom sigurno nije dugoročno rešenje, zar ne?

– Zašto ne bismo pošli kod njega za koji dan i popričali s njim?

Samo dva dana kasnije, pošto su svoj dolazak najavili telefonom, Marija i Nikolaos Kiricis su se ponovo našli u dnevnoj sobi Aleksandra Vandolakisa. Nekada kao isklesana gromada, sada kao da se od dana sahrane prepolovio. Promena je bila tim pre upadljivija što je držao glavu ponosno i visoko sve vreme dok je trajala sahrana.

– Sofija je već otišla u krevet – počeo je sipajući im piće iz flaše koja je stajala sa strane na komodi. – Inače bi bila ovde da se pozdravi s vama.

– Mi smo upravo zbog Sofije i došli – počela je Marija.

– Pretpostavio sam da je tako – rekao je Vandolakis. – Tema jedva da zaslužuje raspravu.

Marija je prebledela. Možda su napravili strašnu grešku što su došli.

– Elefterija i ja smo razgovarali pre izvesnog vremena o tome – počeo je Vandolakis. – Pričali smo tada o tome šta će se dogoditi s detetom ako jedno od nas umre. Tada smo, naravno, mislili da ću ja prvi otići. Složili smo se da bi kada jedno od nas dvoje ode, za našu unuku bilo najbolje da je preuzme neko mlađi.

Aleksandar Vandolakis je decenijama svima naređivao, to su svi znali, ipak ih je zapanjilo kada su postali svesni koliko on i sada vlada situacijom. Nisu morali ništa više da kažu.

– Najbolje rešenje za Sofiju jeste da živi s vama – rekao je. – Hoćete li razmisliti o tome? Znam, Marija, da voliš to dete i ti kao

njena tetka si njena najbliža rodbina.

Marija je ostala bez reči, ali je zato Kiricis uspeo da kaže sve što je bilo potrebno.

Sledećeg dana kada je Kiricis završio posao u bolnici, on i Marija su otišli kod Vandolakisa i počeli su da pripremaju Sofiju za novo razdoblje njenog života. Do kraja sledeće nedelje ona se preselila u Agios Nikolaos.

U početku Marija je bila nervozna. Samo godinu dana nakon što je napustila Spinalongu postala je supruga, a sada, preko noći, i majka trogodišnjeg deteta. Nije imala razloga za strah. Sofija joj je sama pokazala pravi put i sva srećna prihvatila je da bude s bračnim parom koji je bio toliko mlađi i energičniji od dede i babe. Bez obzira na traumatične godine na početku života, ona je bila jedno bezbrižno dete koje je volelo društvo svojih vršnjaka koje je pronašla u neposrednoj blizini, u ulici.

Kiricis se takođe uplašio uloge roditelja. Mada je bilo dosta dece i među njegovim pacijentima, ipak nikada nije bio u blizini deteta Sofijinog uzrasta. I dete se u početku plašilo njega, ali je uskoro shvatilo da i najmanjim pokretom može izmamiti osmeh na tom ozbiljnom licu. Kiricis je potpuno podetinjio uz to malo stvorenje.

– Ti ćeš je sasvim razmaziti – kukala je Marija kada je videla kako Sofija neumorno i radosno trči oko Nikolaosa.

Čim je Sofija krenula u školu, Marija je počela da pohađa obuku za rad u bolničkom dispanzeru. Verovala je da će se to savršeno dopuniti s njenim poznavanjem lekovitog bilja. Marija je naučila i da vozi i mogla je jednom nedeljno da odveze Sofiju kod dede Aleksandra Vandolakisa, kod koga je mogla i da provede noć jer je sačuvana njena spavaća soba. Sledećeg dana kada bi Marija došla po nju, obično bi produžile u Plaku da posete Georgisa. Prilikom svake posete one bi se videle i s Fotini da bi Sofija mogla da se poigra na plaži ispod taverne s Mateosom i Petrosom, dok bi dve žene

razgovarale o najnovijim događajima.

Jedno vreme život je tekao srećno i mimo. Sofija je uživala u uhodanom običaju da jednom nedeljno viđa i jednog i drugog dedu. Bio joj je uzbuđljiv i život u velikom lučkom gradu u kojem su živeli. U tim okolnostima činjenica da Marija i Nikolaos nisu njeni pravi roditelji polako je potisnuta iz sećanja. Kuća u kojoj su živeli u Agios Nikolaosu bila je jedina koje se ona mogla setiti iz ranog detinjstva. Jedina praznina u njihovim životima bila je što Sofija nije imala sestru ili brata. O tome su retko pričali, ali je Mariju mučilo to što ne može da rodi dete.

Sofija je imala devet godina kada je umro Aleksandar Vandolakis. Umro je mimo u snu. Na vreme je sredio sve pojedinosti oko svoje zaostavštine. Imanje je podelio između dve kćerke i njihovih porodica, a veliku sumu ostavio je na računu za Sofiju. Tri godine kasnije Georgis je ostao vezan za krevet posle teške infekcije na plućima i morali su da ga presele u Agios Nikolaos da bi Marija mogla da brine o njemu. Sledeće dve godine njegova unuka tinejdžerka provodila je sate i sate pored njegovog kreveta igrajući s dedom trik-trak. Georgis je umro jednog jesenjeg dana pre nego što se Sofija vratila iz škole. Dve žene njegovog života bile su neutešne. Njihova jedina uteha bilo je mnoštvo ljudi koji su se okupili na dan njegove sahrane. Sahrana je održana u Plaki, u selu gde je proveo čitav život. Crkva je bila krcata. Tu se stiskalo preko stotinak ljudi. Seljani su ga se sećali s velikim uvažavanjem. Bio je to ćutljiv ribar koji se rodio da bi prošao kroz velike nesreće a da se nikada nije požalio.

Jednog hladnog jutra početkom sledeće godine stiglo je pismo na kojem je adresa bila ispisana pisaćom mašinom, s poštanskim žigom iz Irakliona. Adresa je glasila na „Staratelji Sofije Vandolakis¹¹. Marijin želudac se skvrčio kada je videla adresu. Za to Sofija nikada

nije saznala. Marija je zgrabila koverat sa otirača na vratima i odmah ga sakrila u dubinu jedne fioke. Postojao je samo jedan razlog zašto bi pismo bilo tako adresirano i Marija je bila puna strepnje. Odlučila je da sačeka dok se njen muž ne vrati i tek onda ustanovi da li je njen strah bio opravdan.

Oko deset sati te večeri, Nikolaos je stigao kući posle napornog dana u bolnici. Sofija je sat ranije otišla na spavanje. Skoro zvaničnim gestom Nikolaos je otvorio koverat svojim srebrnim nožem i izvukao savijeno pismo.

Poštovani,

Zajedno su sedeli na dvosedu, kolena su im se dodirivala; Nikolaosu je drhtala ruka dok je držao pismo podalje da bi oboje mogli u isto vreme da čitaju.

Sa žaljenjem vas obavještavamo da je Andreas Vandolakis umro 7. januara. Uzrok smrti je zapaljenje pluća. Sahrana će biti 14. januara. Molimo vas da nam potvrdite prijem ovog pisma.

S poštovanjem,

Upravnik zatvora u Iraklionu

Nekoliko trenutaka oboje su sedeli ne progovarajući ni reči. Onda su ponovo pročitali to šablonsko pismo. Andreas Vandolakis. Njegovo ime je toliko obećavalo i oličavalo bogatstvo. Bilo je teško poverovati, i posle tako užasnog događaja pre deset godina, da se život jedne tako privilegovane osobe može završiti u mračnoj zatvorskoj ćeliji. Nikolaos je bez reči ustao, pismo je vratio u koverat i otišao da ga zaključa u svom pisaćem stolu. Nemoguće je da ga Sofija ikada pronade.

Dva dana kasnije Marija je bila jedina koja je ispratila Andreasov kovčeg do groblja za najsiromašnije. Nijedna od njegovih sestara nije bila prisutna. Nisu imale nameru da dođu. Za njih je njihov brat

W & N

odavno bio mrtav.

Bila je 1960. godina i prvi talasi turista počeli su da pristižu na Krit. Mnogi su posetili i Agios Nikolaos i mesto je postalo pravi magnet za turiste iz Seveine Evrope željne sunca, toplog mora i jeftinog vina. Sofija je napunila četrnaest godina i postala veoma tvrdoglava. Pored konvencionalnih roditelja i tvrdokornog okruženja, ona je brzo shvatila da je najjednostavniji način da se pobuni protiv toga da izlazi s dečacima iz Francuske i Nemačke koji su bili veoma srećni što mogu da se druže s lepom Grkinjom savršene građe i kose duge do struka. Mada je Nikolaos iz dna duše mrzeo da se svađa sa Sofijom, rasprave u letnjim mesecima postale su svakodnevna pojava.

– Nasledila je majčin izgled – očajavala je Marija jedne noći dok Sofija još nije stigla kući. – Cini mi se u poslednje vreme da je u njoj i majčin karakter.

– Pa, mislim da najzad znam na čijoj sam strani kada je reč o obračunu prirode protiv prirode – rekao je Kiricis tužno.

Mada se buntovnički ponašala u mnogim stvarima, Sofija je ozbiljno shvatila svoje školovanje i kada je napunila osamnaest, došlo je vreme da odabere fakultet. To je bila mogućnost koja se Mariji nikada nije ukazala, a i ona i Nikolaos želeli su da detetu pruže priliku da studira. Marija je smatrala da bi Sofija mogla da studira u Iraklionu, ali se ubrzo razočarala. Sofija je od malih nogu opsednuto posmatrala brodove kako uplovljavaju u grčke luke i odlaze iz Grčke. Znala je da je Atina tamo negde gde je i Nikolaos studirao. Tamo je i ona želela da pođe. Marija nikada nije napuštala Krit i sada je bila puna strepnje. Plašila su je Sofijina stremljenja ka dalekom i nepoznatom.

– Univerziteti u Iraklionu su isto toliko dobri kao i bilo koji tamo na kontinentu – objašnjavala je Sofiji.

– Ubedena sam da je to tako – uzvratila je Sofija. – Ali šta je u

tome loše da pođem negde dalje?

– Nema u tome ništa loše – odgovorila je Marija mimo. – Alija mislim daje Krit dovoljno veliko mesto. Barem se meni tako čini. Ima svoju istoriju i tradiciju.

– Upravo je to u pitanju – prasnula je Sofija, pokazujući čvrst i nepopustljiv stav. – Ovde se isuviše drže samo svoje kulture. Kao da su sa svih strana zatvoreni od spoljnog sveta. Želim da idem u Atinu ili u Solun, oni su barem povezani sa ostatkom sveta. Toliko toga se događa tamo napolju, a do nas ništa ne dolazi.

Izrazila je želju da putuje, što je i bilo normalno za devojkicu njenih godina. U današnje vreme svi njenih godina željni su da se otisnu i saznaju što više o svetu. Mariju je to užasavalo. Plašila se da će izgubiti Sofiju. Počela je da razmišlja i o Sofijinom ocu. I Manoli je tako govorio. On je smatrao da je Krit malo ostrvo na ogromnoj planeti i da tamo iza sigurno postoje uzbudljive mogućnosti. Koliko je sličnosti bilo u ovoj želji za lutanjem.

U međuvremenu je došao juni. Sofija se odlučila. Odlazi u Atinu i roditelji je neće sprečiti u tome. Krajem avgusta nju će odneti veliki brod.

Veče pre nego što će njihova kćerka otploviti brodom za Pirej, Marija i Nikolaos su sedeli u bašti ispod vinove lože. Jeli su grožđe. Sofija je izašla s društvom u grad. Nikolaos je iscedio i poslednje kapi metakse iz velike flaše.

– Marija, moramo da joj kažemo – rekao je.

Odgovora nije bilo. Poslednjih meseci njih dvoje su već bezbroj puta razgovarali o tome kako je došlo vreme da se Sofiji kaže kako oni nisu njeni pravi roditelji. Kiricis se odlučio konačno na taj korak kada mu je Marija priznala da postoji mogućnost da je zapravo Manoli Sofijin otac. Devojkica mora da zna. Postoji mogućnost da joj otac živi i radi u Atini, ili bilo gde drugde. Mora joj se reći istina.

W & N

Marija je uvidela daje Kiricis u pravu i da moraju reći Sofiji istinu pre nego što ode za Atinu, ali je ipak odlagala taj trenutak.

– Vidi, ja nemam ništa protiv da joj kažem – rekao je Nikolaos. – Smatram da je vreme odugovlačenja prošlo.

– Da, da. Znam da si u pravu – rekla je Marija i duboko uzdahnula. – Da joj kažemo večeras.

Sedeli su u toploj letnjoj noći i gledali kako leptiriće kruže oko plamena sveća kao male balerine. Povremeno bi tišinu poremetilo šuškanje guštera, koji je repom mlatarao po suvom lišću pre nego što se uspuzao po zidu kuće. Marija je podigla pogled prema nebu. Šta su one sjajne zvezde pripremile njenoj porodici za budućnost? – pitala se. Izgleda da ih one neprestano posmatraju i sa sigurnošću znaju sledeće poglavlje mnogo pre nje. Bilo je kasno, ali se Sofija još nije vratila. Oni se nisu predavali, nisu otišli u krevet, već su je uporno čekali. Nisu mogli da odlože za neki drugi dan ono što su naumili da urade. Oko jedanaest sati temperatura je pala i Marija je počela da drhti.

– Hoćemo li ući? – pitala je.

Beskrajno polako prošlo je još oko pola sata kada su čuli da su se ulazna vrata zalupila. Sofija se stigla.

ČETVRTI DEO

W & N

Kada je Fotini stigla dovde sa svojom pričom, ona se odjednom osetila odgovornom zbog opisivanja emocija ljudi koji bi svakako bili merodavniji da ispričaju svoju životnu priču. Mada je Fotini znala, kao uostalom i svi drugi, kako se Sofija osećala, ipak, ko može uverljivije da ispriča istinu od onog ko je to i doživeo? Tako se to dogodilo sa Sofijom te avgustovske večeri, kada je svom snagom pokušavala da dođe do vazduha kada su joj roditelji rekli da oni nisu njeni pravi roditelji; morala je da se suoči sa činjenicom da joj majka više nije živa i da postoje izvesne dileme oko identiteta njenog biološkog oca. Ona više nikada ni u šta neće moći da bude sigurna. Kada bi joj se zaljuljalo tlo ispod nogu i kada bi ostrvo Krit počelo da se trese zbog zemljotresa, ona se ni tada ne bi osećala mnogo nesigurnije nego tada.

Fotini je shvatila da ona samo jednu stvar može učiniti, a to je da pozove Sofiju u Londonu. Nestala je, ostavljajući Aleksis da uživa u pogledu na Spinalongu, koju je sada već dobro poznavala.

Čim je Sofija digla slušalicu, znala je ko je zove.

– Fotini! To si zaista ti?

– Da ja sam. Kako si, Sofija?

– Dobro sam, hvala ti. Da li te je posetila moja kćerka Aleksis? Dala sam joj pismo za tebe.

– Naravno da me je posetila. Još uvek je ovde. Lepo smo iskoristile vreme. Učinila sam skoro sve što si od mene tražila.

Na trenutak je razgovor zastao. Fotini je osećala da mora nešto da preduzme.

– Sofija, koliko ti je vremena potrebno da dođeš ovde? Rekla sam Aleksis sve što sam mogla, ali postoje stvari za koje verujem da nije

u redu da joj ja saopštim. Ona mora da krene da se sastane sa svojim dečkom, ali ako bi ti uspela da dođeš pre nego što ona krene, mogli bismo zajedno da provedemo nekoliko dana. Šta misliš o tome?

Opet zastoj, ali sada na drugom kraju linije.

– Sofija? Da li si tu?

– Da, ovde sam...

Poziv je bio spontan. Postojalo je hiljadu razloga zašto Sofija nije mogla da napusti sve i poleti za Grčku, ali je tamo bilo dovoljno razloga zbog kojih bi morala da pođe. Ona se ipak naglo odlučila da jednoj strani da prednost. Narednog dana biće na Kritu, i neka se desi ono što treba da se desi.

– Slušaj, videću da li mogu da stignem na avion. Bilo bi lepo doći u Plaku posle toliko godina.

– Divno. Neću ništa reći Aleksis, ali držim ti pesnice da uspeš ovaj put.

Sofija nije imala nikakvih poteškoća da obezbedi rezervaciju za Atinu. Potražnja je bila neznatna u tom periodu, a bio je jedan let tog popodneva sa aerodroma *Hitrou*. Na brzinu je spakovala manji prtljag i ostavila poruku Markusu i objasnila mu gde je otišla. Avion je krenuo tačno na vreme i u osam sati te večeri ona je već grabila taksijem prema luci Pirej da bi uhvatila noćni brod za Iraklion. Dok je trajekt plovio svojom trasom prema jugu, Sofija je imala vremena na pretek da u svojoj zabrinutosti razmisli o tome šta je u stvari čeka kad stigne. Prosto ni sama nije mogla da veruje da je donela ovakvu odluku. Dolazak u Plaku možda će joj probuditi iznenađujuće uspomene, ali je Fotini bila toliko uporna. Izgleda daje došlo vreme da se najzad suoči sa svojom prošlošću.

Sledećeg jutra, manje od dvadeset četiri sata od kada su dve žene završile telefonski razgovor, Fotini je ugledala auto kako se zaustavlja na sporednom putu u blizini taverne. Zaobljena plava žena izašla je iz kola. Mada je prošlo dvadeset godina od kada je nije

videla, a i njena svetla kosa ju je malo zbunila, Fotini je ipak odmah znala ko je to. Požurila joj je u susret.

– Sofija, došla si? Prosto ne mogu da verujem! – i rekla je uzbuđeno. – Nisam verovala da ćeš doći!

– Naravno da sam došla. Godinama sam želela da dođem, ali mi se nije ukazao pravi trenutak za to. Uostalom, nikada me nisi ni pozvala – dodala je u šali.

– Sofija, ti znaš da ne moraš čekati na poziv da bi došla. Mogla si da dođeš kad god si poželela.

– Znam. – Sofija je ućutala i osvrnula se. – Ovde se ništa nije promenilo.

– U pravu si. Malo toga se menja ovde – rekla je Fotini. – Znaš kakvi su ljudi sa sela. Ako prodavač slučajno prefarba kapke na prozoru u drugu boju, odmah počnu da kukaju!

Kao što je i obećala, Fotini nije izustila ni reči Aleksis o majčinom predstojećem dolasku i kada se mlada devojka pojavila na terasi još uvek bunovna, bila je zapanjena kada je ugledala majku, čak je za trenutak pomislila da nije rakija koju je popila prethodne večeri kriva za ovo priviđenje.

– Mama? – bilo je sve što je mogla da izusti.

– Da, to sam ja – odgovorila je Sofija. – Fotini me je ljubazno pozvala i učinilo mi se da je to dobra prilika za ovu posetu.

– Kakvo iznenađenje! – odgovorila je kćerka.

Sve tri sedele su u hladovini pod platnenom perdom i pijuckale hladno piće.

– Kako ti je bilo na putu? – pitala je Sofija.

– Ništa naročito – rekla je Aleksis i slegla ramenima. – Sve dok nisam stigla ovde. Onda je sve postalo veoma zanimljivo. Odlično sam se provodila u Plaki.

– Da li je i Ed ovde s tobom? – pitala je Sofija.

– Ne. Ostavila sam ga u Haniji – rekla je Aleksis i spustila pogled.

U proteklih nekoliko dana jedva da ga se i setila i sada se odjednom osećala krivom što ga je ostavila samog toliko dugo vremena. – Ali planiram da se vratim sutra – dodala je brzo.

– Tako brzo? – pitala je Sofija. – Tek što sam stigla.

– Znači – rekla je Fotini dok je iznosila još pića na sto – onda nemamo baš mnogo vremena.

Sve tri su znale da postoji nešto na dnevnom redu. Zašto bi inače Sofija morala da dođe? U Aleksisinoj glavi još se vrtelo sve što joj je Fotini ispričala poslednjih dana, ali je znala da joj nije rečeno sve. To je ono što majka mora da joj razjasni. Zato je sada ovde.

26

Bilo je to one večeri pre nego što je Sofija krenula za Atinu da započne studentski život na univerzitetu. Njen sanduk je trebalo preneti samo nekoliko stotina metara niz put do luke i utovariti na trajekt koji će se zaustaviti u glavnom gradu Grčke, tri stotine kilometara na severu. Sofijina odluka da raširi svoja krila bila je potkrepljena podjednakom količinom straha i uzbuđenja. Ranije toga dana ona je došla u iskušenje da se raspakuje i da sve stvari iz sanduka vrati na mesto tamo gde su i stajale: odeću, knjige, pribor za pisanje, budilnik, radio, fotografije. Nije joj bilo lako da poznato zameni nepoznatim; ona je Atinu doživljavala kao odlazak u avanturu ili propast. Osamnaestogodišnja Sofija nije mogla da zamisli neki put između tih krajnosti. Svaki delić njenog tela osećao je bol i čežnju za kućom, ali se više nije moglo natrag. U šest sati izašla je da se vidi s prijateljima i da se oprostí od onih koje ostavlja. Biće to veliko uzbuđenje.

Kada se te noći vratila, našla je oca kako nervozno šeta gore-dole po sobi. Majka je sedela na ivici stolice ruku stisnutih jedna u

drugoj. Prsti su joj već pobeleli od napetosti. Svaki mišić njenog lica bio je napet.

– Još ste budni? Žao mi je što dolazim ovako kasno – rekla je Sofija. – Niste morali da me čekate.

– Sofija, moramo da popričamo s tobom – rekao joj je otac nežno.

– Zašto ne bi sela – predložila joj je majka.

Sofija se istog trena osećala nelagodno.

Sve ovo mi se čini veoma zvanično – rekla je i spustila se na prvu stolicu.

– Postoje dve-tri stvari za koje smatramo da bi morala znati pre nego što sutra odeš u Atinu – rekao je otac.

Onda je majka preuzela reč. Na kraju krajeva, to je bila njena priča.

– Nije lako proceniti odakle da počnem – rekla je.

– Ali postoje neke stvari o koje želimo da ti kažemo o našoj porodici...

Te noći su joj rekli sve, baš onako kako je to i Fotini učinila s Aleksis. Svih tih godina Sofija nije imala ni najmanji znak opomene koji bi u njoj izazvao sumnju, nijedna nekontrolisana reč nije izgovorena. Zato joj je pripala muka od težine otkrića s kojim je morala da se suoči. Videla je sebe kako stoji na vrhu planine gde su slojevi tajni taloženi godinama. Svaka naslaga od kamenja i stena očvrstela je preko onog prethodnog. Oni su za sebe zadržali sve detalje i sakrili od nje. Sve ovo izgleda kao zavera. Kada je bolje razmislila o svemu tome, shvatila je da mora da ima puno ljudi koji su znali da joj je majka ubijena i svi oni su skrivali tu tajnu od nje svih tih godina. A šta je tek s nagađanjima i ogovaranjima koja su proistekla iz toga? Možda ljudi koji je znaju i dalje šapuću iza leđa kada ona prođe: „Jadna devojkica. Pitam se da li će ikada saznati ko joj je otac?“ Ona može samo da zamisli zlonamerna šaputanja,

W & N

gundanja o lepri: „Zamisli to“, mora da su govorili. „Ne samo jedan već dva slučaja iz njene porodice!“ Sva ta ljaga koju je slepo nosila godinama i godinama a da nimalo nije bila svesna toga. Razarajuća bolest, nemoralna majka i otac ubica. Ona je bila potpuno poražena. Njeno neznanje bilo je prava rajska sreća.

Ona nikada nije posumnjala da ne potiče od tih ljudi koji sada sede pred njom. I zašto bi? Ona je oduvek verovala da je njen izgled mešavina Marije i Kiricisa. Ljudi su joj čak to i govorili. Ali ona ništa više nije u krvnoj vezi sa čovekom koga je zvala ocem od onih koje sreće na ulici. Ona je bezrezervno volela svoje roditelje, ali sada kada se ispostavilo da oni nisu njeni roditelji, da li su se njena osećanja prema njima promenila? U jednom jedinom času cela njena životna priča se promenila u potpunosti. Rastopilo se to iza njenih leđa i kada je pogledala unazad, tamo je našla prazninu. Neispisan život. Ništavnost.

Ona je novosti primila bez reči i osećala je mučninu. Ni za tren nije pomislila kako se osećaju Marija i Kiricis i po koju cenu su se odlučili da joj kažu istinu posle svih tih godina. To je bila njena priča, njen život koji su oni krivotvorili i ona je bila ljuta na njih.

– Zašto mi niste sve ovo rekli ranije? – vrištala je.

– Želeli smo da te zaštitimo – rekao je Kiricis mirno. – Nije bilo potrebe da ti kažemo ranije.

– Voleli smo te onako kako bi te i rođeni roditelji voleli – dodala je Marija.

Bila je očajna što gubi svoje jedino dete zbog fakulteta i još više potresena što je devojka koja sada stoji pred njom i gleda u nju kao da je stranac neće dalje smatrati majkom. Godine su prolazile i bilo je potpuno nevažno što Sofija nije njihova krv. Oni su je voleli još više i zbog toga što nisu mogli da imaju svoje dete.

U tim trenucima Sofija ih je videla kao obične ljude koji su je slagali. Ona je imala osamnaest, bila je nerazumna i rešena da

osmisli budućnost za sebe, kada će ona držati činjenice u svojim rukama. Bes koji je osećala pomogao joj je da zadrži svoje emocije, ali je to zaledilo srce ljudi koji su je voleli najviše na svetu.

– Vidimo se ujutro – rekla je grubo i ustala. – Brod polazi u devet. Naglo se krenula i napustila ih.

Narednog jutra Sofija je bila budna već u zoru da bi završila pakovanje i u osam sati su ona i Kiricis smestili njen prtljag u auto. Ni reč nisu progovorili. Sve troje su se odvezli do luke. Sofija ih je nehajno pozdravila.

Poljubila ih je u oba obraza.

– Zbogom – rekla je. – Pisaću vam.

To je bilo to. Njeno poslednje zbogom, koje nije obećavalo skoro viđenje. Verovali su da će im pisati, ali su znali da nema svrhe očekivati pisma od nje. Kako se trajekt udaljavao iz pristaništa, Marija je bila ubeđena da je to nešto najstrašnije što joj život mogao prirediti. Ljudi pored njih su mahali svojim, ali od Sofije nije bilo ni traga. Ona se čak nije ni pojavila na palubi.

Marija i Kiricis su nepomično stajali sve dok brod nije nešto na horizontu. Tek tada su se okrenuli. Praznina i bol u njima bili su nepodnošljivi.

Za Sofiju, putovanje do Atine pretvorilo se u beg od prošlosti, od sramne bolesti lepre i od neizvesnosti u vezi s očinstvom. Nakon nekoliko meseci njenog prvog semestra, ona je najzad bila spremna da piše.

Draga majko i oče (ili da vas oslovljavam s tetka i teča? Nijedno mi više ne izgleda potpuno ispravno),

Žao mi je što su stvari postale toliko nepodnošljive pred moj polazak. Bilo je to užasno šokantno. Još nisam u stanju da za neke stvari pronađem pogodnu reč i mučno se osećam kada i pomislim na sve to. U svakom slučaju, ja vam pišem da biste znali da sam se ovde lepo smestila. Uživam u predavanjima i madaje Atina mnogo veća i

W & N

*prljavija od Agios Nikolaosa, ja se navikavam na sve to.
Pisaću vam ponovo. Obećavam.*

Voli vas Sofija

Pismo je kazivalo sve i ništa. Oni su i dalje primali pisma od nje u kojima se opisivalo sve i svašta, ali je odavalo malo ili ništa o Sofijinim osećanjima. Na kraju prve školske godine oni su ostali gorko razočarani, ako ne i iznenađeni kada se ona nije vratila kući za raspust.

Ona je postala opsednuta svojom prošlošću i rešila je da leto provede tražeći Manolija. U početku je trag izgledao pouzdan i ona ga je pratila po okolini Atine i nekim delovima Grčke. Onda su njeni izvori postali nepouzđani i netačni, kao što su telefonski imenici i uprave prihoda. Posle toga bi jednostavno zakucala na vrata nepoznatih ljudi koji su se preživljavali Vandolakis; ljudi su začuđeno stajali pred njom dok je Sofija objašnjavala i izvinjavala se za neprijatnost. Nastavila je traganje, ali ono nije vodilo nikud. Jednog jutra probudila se u jednom hotelu u Solunu i upitala se šta to ona, do đavola, radi. Čak i da nađe tog čoveka, ona neće zasigurno znati da li joj je otac. Da li bi želela da za oca ima čoveka koji joj je ubio majku, ili preljubnika koji joj je zaveo majku? I nije neki izbor. Zar ne bi trebalo da okrene leđa neizvesnoj prošlosti i počne da gradi budućnost?

Na početku druge godine studija ona je sreła nekog za koga se ispostavilo daje važnija ličnost u njenom životu od oca. Ili bi to mogao postati. To je bio Englez po imenu Markus Filding. Imao je plaćenu školarinu na godinu dana. Sofija nikada nije sreła nekog njemu sličnog. Bio je krupan i bradat, blede kože koja bi se zacrvenela čim bi se postideo. Oči su mu bile svetloplave, što je bila prava retkost među mladićima u Grčkoj. On je izgledao večito izgužvan, onako kako samo Englezi umeju da budu.

W & N

Markus nikada nije imao pravu devojkicu. On je bio toliko zauzet svojim studiranjem, ili toliko stidljiv, da se nije udvarao devojkama. Za njega je seksualno oslobođenje u Londonu početkom sedamdesetih bilo zastrašujuće. U toj revoluciji Atina je daleko zaostajala. U prvim mesecima studiranja sreo je Sofiju u velikoj grupi sa ostalima i pomislio je da je ona najlepša žena koju je ikada video. Mada je delovala svetski, svejedno je bila nedostupna, a ostao je zapanjen kada je prihvatila njegov poziv.

Posle nekoliko nedelja njih dvoje su postali nerazdvojni, a kada je došlo vreme da se Markus vrati u Englesku ona je odlučila da napusti studije i pođe s njim.

– Nisam vezana ni za koga – rekla je jedne noći. – Ja sam siročica.

Kada se on na to pobunio, ona gaje uveravala daje sve istina.

– Zaista, jesam – rekla je. – Imam tetku i teću koji su me podigli, ali su oni na Kritu. Oni mi neće braniti da pođem u London.

Ona više ništa nije rekla o svom odrastanju, a Markus nije pitao. Jedino mu je bilo važno da se venčaju. Sofiju niko nije morao da nagovara. Ona je bila strasno zaljubljena u ovog čoveka i bila je sigurna daje on nikada neće izneveriti.

Jednog ledenog februarskog dana kada mraz ne popušta sve do podneva, oni su se venčali kod prvog matičara koga su našli negde u južnom delu Londona. Neformalna pozivnica stajala je nedeljama na gornjoj polici iznad kamina u Marijinoj i Nikolaosovoj kući. Prvi put će videti Sofiju od dana kada je isplovila iz njihovog života. Nepopustljiv bol u grudima što su nosili godinama sada je polako popustio i ustupio mesto silnoj želji da ih prihvati. Oboje su se prema venčanju odnosili s pomešanim osećanjima: uzbuđenjem i strahom.

Markus im se odmah dopao. Sofija nije mogla naći prijatnijeg i pouzdanijeg muškarca, a videti je tako zadovoljnu i sigurnu za njih je bilo sve što su mogli poželeti. Znali su i to da nema skoro nikakvih izgleda da se ona ikada vrati na Krit. Dopalo im se

englesko venčanje, mada je nedostajala ona tradicija na koju su navikli. Svadba je bila kao bilo koja druga zabava, osim što se moglo čuti nekoliko duhovitih zdravica. Za njih je najneobičnije bilo to što se mlada ni po čemu nije razlikovala od ostalih gostiju. Nosila je crveni kostim. Marija, koja uopšte nije govorila engleski, bila je predstavljena kao Sofijina tetka, a Nikolaos, koji je pak odlično govorio engleski, kao njen teča. Njih dvoje se nisu odvajali i Kiricis je bio i prevodilac svoje supruge.

Posle svadbe ostali su u Londonu još dve noći. Marija je bila veoma iznenađena gradom u kojem će Sofija živeti. Za nju je taj grad bio kao neka druga planeta. Mesto gde se dan i noć čuje zvuk automobilskih motora, čudovišni crveni autobusi i izlozi prepuni tankih i visokih lutaka. Bio je to grad gde i žitelji jedva da su imali prilike da slučajno sretnu nekog svog. Marija je tada prvi i poslednji put napustila svoje rodno ostrvo.

Sofija je čak i sa svojim mužem ispitivala „ničije” područje između tajni i laži. Priznala je i sebi da je sakrivanje, nešto što se *ne* kaže sasvim nešto drugo od onoga kada se kaže nešto što nije istina. Čak i kada je izrodila decu – prvo Aleksis, koja se rodila samo godinu dana posle njihovog venčanja – ona se zaklela da im nikada neće pričati o svojoj porodici sa Krita. Njena deca će biti odsečena od svojih korena i zauvek zaštićena od duboke porodične sramote iz prošlosti.

Godine 1990, u osamdesetoj godini života, dr Kiricis je umro. Kratka osmrtnica, ne više od desetak redova, pojavila se u britanskim novinama, gde mu je odati priznanje za doprinos u istraživanju i lečenju lepre. Sofija je pažljivo isekla taj članak i sačuvala ga. Uprkos velikoj razlici u godinama, skoro dvadeset godina, Marija je živela samo pet godina duže. Sofija je avionom došla na sahranu. Ostala je dva dana. Bila je skrhana od tuge i osećanja krivice zbog svoje tetke. Shvatila je da sa osamnaest godina

nija znala ništa drugo nego da pokaže samoljublje i nezahvalnost načinom na koji je napustila Krit. Zatim i tokom godina koje su usledile. Znala je da je kasno da se bilo šta popravi. Previše kasno.

Tada je došao trenutak kada je Sofija odlučila da u izvesnoj meri probudi svoju prošlost. Izvukla je iz kutije, koja je svih tih godina bila sakrivena u dubini ormana, neke stvari koje su pripadale njenoj majci i tetki. Sačuvana pisma je bacila u vatru zajedno s velikim žutim kovertom, dok je isečak iz novina o Kiricisovom životu diskretno stavila u zadnji deo rama s fotografijom tetke i teče. Ovaj dokaz njihovog srećnog života od tada je stajao na Sofijinim noćnim ormariću. To je bilo sve što ju je podsećalo na prošlost.

Uništavajući dokaze svoje prošlosti, Sofija je želela da potisne prošlost, ali strah da će se ona kad-tad otkriti nagrizao ju je kao najgora bolest. Kako su godine prolazile, osećanje krivice zbog ophođenja prema tetki i teči postajalo je sve jače. To mučno osećanje stajalo joj je u želucu kao kamen. Ponekad bi je to osećanje učinilo i fizički bolesnom, pogotovu kada je shvatila da više ništa ne može promeniti. Sada kada su i njena rođena deca napustila dom, ona je još jače osećala agoniju žaljenja i znala je da im je nanela neoprostiv bol.

Markus je bio pametan i pun razumevanja da bi postavljao previše pitanja. Poštovao je njenu želju da ne čeprka po prošlosti, međutim, što su deca bila starija, na njima su se sve više uočavale kritske karakteristike: na Aleksis – njena crna kosa, dok kod Nika – dugačke crne trepavice koje su uokvirivale oči. Sofija se najviše plašila da će deca jednog dana otkriti ko su bili njihovi preci. Tada bi se njen stomak skvrčio. Gledajući u Aleksis, Sofija se kajala što nije bila iskrenija prema njoj, već je ostavila onoliko pitanja bez odgovora.

Videla je kako je kćerka ispitivački posmatra kao nikada ranije. To je njena greška. Ona je ta koja je od sebe napravila stranca u očima svoje dece i muža.

– Toliko mi je žao – rekla je Aleksis – što ti nikada ranije nisam rekla sve ovo.

– Ali zašto se toliko stidiš svega ovoga? – pitala je Aleksis naginjući se prema njoj. – Ovo je priča tvog života, ali samo delimično, jer u isto vreme jedva da si imala udela u svemu tome.

– Svi ti ljudi su moja krv, Aleksis. Leprozni, nevernici, ubice...

– Mama, za ime boga, neki od njih bili su pravi heroji. Seti se tvoje tetke i njenog muža. Njihova iskrena ljubav prevazišla je sve prepreke i preživela sve. Njegov trud spasao je na stotine ljudi, ako ne i hiljadu. Seti se svoga dede! On bi danas mogao biti savršen primer mladim ljudima. On je bio čovek koji se nikada ni na šta nije žalio, nikada se nikom nije suprotstavio, a svu svoju muku trpeo je sam bez prigovora.

– A šta s mojom majkom?

– Iskreno, srećna sam što ona nije bila *moja* majka, ali ne bih je osudila potpuno. Bila je slaba, ali je u sebi nosila neku buntovničku crtu, zar ne? Čini mi se daje upravo zbog toga ona na teži način stizala do cilja nego Marija. Ona je tako skovana.

– Ti si, Aleksis, previše popustljiva. Bila je teške naravi, plahovita, ali zar nije mogla da obuzda svoj nagon?

– Mislim da bismo svi upravo to morali da radimo, ali nemamo svi dovoljno snage za to. Kako mi se čini iz onoga što sam čula, Manoli je umeo da iskoristi njenu slabost do kraja, baš onako kako to ljudi obično i rade.

Nastalo je zatišje u razgovoru. Sofija se nervozno igrala naušnicom; postojalo je nešto što je želela da kaže, ali se nije usuđivala da to prevali preko usana.

– Da li znaš ko se najgore poneo od svih? – rekla je naglo. – Bila sam to ja. Okrenula sam leđa onim predivnim ljudima koji su mi dali sve. Ja sam ih odbacila!

Aleksis je bila zapanjena majčinim izlivom iskrenosti i

samokritičnosti.

– Okrenula sam im leđa – ponovila je Sofija. – A sada je prekasno da im se izvinim.

Sofijine oči ispunile su se suzama. Aleksis nikada nije videla majku kako plače.

– Ne bi trebala da si tako nemilosrdna prema sebi – rekla je tiho i pomerila stolicu bliže majci. Stavila je ruku oko majčinog ramena. – Da ste ti i tata mene pogodili takvom bombom kada sam imala osamnaest godina, verovatno bih se i ja tako ponela. Sasvim je razumljivo što si bila ljuta i nesrećna.

– Ali ja i dalje osećam krivicu zbog toga što sam terala po svom godinama – rekla je tiho.

– Mislim da više nema potrebe za tim. To je prošlost, mama – rekla je Aleksis grleći je još jače. – Sudeći po onome što sam čula o Mariji, ona je verovatno smogla snage da ti oprosti. I dopisivale ste se, zar ne? I oboje su došli na tvoje venčanje. Sigurna sam da Marija nije bila ogorčena na tebe – ne verujem da je imala gorčine u sebi.

– Samo mogu da se nadam da si u pravu – rekla je Sofija. Njen glas se gubio dok je pokušavala da uguši suze. Pogled joj je odlutao prema ostrvu i polako se pribrala.

Fotini je ćutke slušala razgovor između majke i kćerke. Videla je kako Aleksis uspeva da Sofiju nagovori da gleda na prošlost iz novog ugla i odlučila je da ih ostavi nasamo na neko vreme.

Tragedija Vandolakisovih bila je dobro znana svima, i meštani u Plaki često su je spominjali u razgovorima. Svedoci događaja one nezaboravne letnje noći nikada nisu zaboravili devojčicu koja je tada ostala bez oca i majke. Neki od tih ljudi su još uvek živeli u selu. Fotini je ušla u krčmu i tiho popričala s Gerasimom, koji je van sebe od uzbuđenja gestovima nešto objasnio svojoj ženi. Oni su ostavili sve i pošli; sin ih može nakratko zameniti za šankom. Sve troje su užurbano pošli prema taverni.

U prvom trenutku Sofija nije prepoznala malu grupu koja se pojavila za stolom gde su sedeli ona i Aleksis, ali kada je shvatila da je stariji čovek nem, znala je ko su.

– Gerasimo! – viknula je. – Setila sam te se. Da nisi ovde radio za šankom kada sam dolazila u posetu?

On je klimnuo glavom i nasmešio se. Malu Sofiju posebno je privlačilo to što je Gerasimo bio nem. Sećala se da se malčice i plašila tog čoveka, ali se setila i najboljih ledenih limunada koje je on pravio samo za nju kad god bi Marija i ona svratile u krčmu. To je bilo mesto gde su se njih dve sretale s njenim dedom. Malo teže je mogla da se seti Arijane. Mada je sada bila punačka i užasno izmučena proširenim venama koje je prikrivala debelim čarapama, Arijana je podsetila Sofiju da je ona bila tinejdžerka kada je Sofija kao dete dolazila u Plaku. Sofija se u magnovenju prisetila lepe ali mršave devojke koja je obično sedela ispred krčme i razgovarala sa svojim vršnjacima, dok su se dečaci motali okolo i pravili se važni svojim mopedima.

Fotini je ponovo donela koverat smeđe boje s fotografijama i prosula ih po stolu da bi se zajedno divili sličnosti između Sofije, Aleksis i njihovih predaka.

Taverna nije radila te večeri, ali je tada stigao Mateos, koji se spremao da uskoro preuzme posao od svojih roditelja. Ōnje izrastao u pravog momka. Veselo se pozdravio sa Sofijom.

– Toliko mi je drago što te vidim, Sofija – rekao je toplo. – Tako dugo se nismo videli.

Mateos je postavljao dugačak sto. Očekivali su još jednog gosta. Fotini je ranije tog dana pozvala telefonom brata Antonisa, i u devet uveče on je stigao iz Sitije. Bio je potpuno sed i bio je i veoma spor. Na njemu su jedino ostale iste tamne i zavodljive oči, koje su i Anu privukle onih davnih godina. Seo je između Sofije i Aleksis i posle nekog vremena i sam se odvažio da progovori engleski. Toli

godine nije imao prilike da razgovara.

– Tvoja majka je bila za mene najlepša žena koju sam ikada video – rekao je Sofiji. Bio sam beznadežno zaljubljen u nju. A onda još dodao: –1 moja supruga je lepa. Naravno.

Sedeo je zamišljen pre nego što je ponovo progovorio.

– Njena lepota bila je dar od boga, a možda i vrsta prokletstva. Žene kao što je ona bila su predodređene da muškarca dovedu do ludila. Nije samo ona bila kriva, znate.

Aleksis je posmatrala majčino lice i videla je da je shvatila.

– *Efharisto* – rekla je Sofija tiho. – Hvala ti.

Prošla je ponoć. Sveće su davno izgorele sve do kraja pre nego što su se prisutni oko stola digli da pođu. Samo nekoliko sati kasnije i Aleksis i Sofija su morale da krenu. Aleksis da se vrati u Haniju i sretno s Edom, a njena majka da uhvati trajekt do Pireja. Aleksis se učinilo kao daje čitav mesec proleteo od kada je doputovala, mada je prošlo samo nekoliko dana. Uprkos činjenici što je poseta kratko trajala, za Sofiju je ona imala neizmemu važnost. Zagrljaje koje je dobila bili su topli kao i dani na ostrvu. Dala je čvrsto obećanje da će se vratiti sledeće godine i ostati duže, ali tada u duši mirnija.

Aleksis je odvezla majku do Irakliona, gde je Sofija trebalo da uhvati noćni trajekt do Atine. Sve vreme dok su se vozile kolima nisu prestajale da pričaju. Kada je Aleksis dovezla majku, ona je nastavila put za Haniju. Sofija je ostatak dana provela u obilasku muzeja u gradu pre polaska trajekta te večeri. Sofija je osećala da je rešila misteriju porodične prošlosti; od danas će njena briga biti samo budućnost. I Aleksis je imala potpuno isti osećaj.

Tri sata kasnije Aleksis je stigla u hotel. Bilo je to dugo i zanimljivo putovanje i želela je da što pre popije neko piće. Odabrala je bar preko puta koji je bio okrenut prema plaži. Ed je već bio tamo, sedeo je sam – posmatrao more. Aleksis se tiho približila njegovom stolu i sela. Pažnju mu je privukla škripa stolice i on se osvrnuo u

pravcu zvuka.

– *Do đavola, gde si bila?* – viknuo je.

Ona mu je samo četiri dana pre toga ostavila poruku da će nekoliko dana provesti u Plaki. Od tada mu se nije javila. Njen mobilni je bio isključen.

– Vidi – rekla je, znajući da je pogrešila što je bila nedostupna – zaista mi je žao. Sve se toliko zapetljalo da sam potpuno izgubila osećaj za vreme. Zatim je i majka došla iz Londona i...

– Kako to misliš da ti je i majka stigla? Znači, ti si imala neki porodični skup o čemu si zaboravila da me obavestiš? Baš ti hvala!

– Slušaj... – počela je Aleksis. – Zaista je bilo veoma važno.

– Za ime boga, Aleksis! – promrmljao je podrugljivo. – Šta je važnije? Da tumaraš okolo samo da bi videla majku, koju možeš posećivati bilo kada i kod kuće, ili da budeš na odmoru sa mnom?

Na ovo Ed nije sačekao odgovor, već se uputio prema baru da poruči sebi još jedno piće, okrećući leđa Aleksis. Mogla je da vidi bes i negodovanje po tome kako je držao ramena. Dok je Ed bio okrenut, ona je iskoristila trenutak i brzo i nečujno nestala. Trebalo joj je samo nekoliko minuta da u hotelu natrpa odeću u putnu torbu, zgrabi nekoliko knjiga s noćnog ormara i naškraba mu poruku.

Žao mi je što se ovo ovako završilo.

Nikada nisi bio u stanju da saslušаш.

Nije dodala „Voli te Aleksis”, niti red poljubaca. To je bio kraj. Mogla je sebi da prizna to sada. Nije ostalo ljubavi u njoj.

Aleksis je uskoro bila na putu za Iraklion. Već je bilo četiri sata popodne i morala je da pritisne gas da bi stigla do sedam i vrati auto, a onda uhvati trajekt u osam.

Dok je vozila po ravnom putu uz morsku obalu, imala je predivan pogled na more. Potpuno ju je obuzelo osećanje euforije. Sa njene leve strane nije bilo ničega osim plavetnila: azumo more i safimo nebo. Razmišljala je zašto se osećanje potištenosti naziva „bluz“? Ovo besprekomo čisto nebo i svetlucava voda izgledali su sjedinjeni s njenim zanesenim osećanjem sreće.

Pošto su bili spuštene prozori na automobilu, topao vazduh je kružio autom i njena kosa kao tamni talasi vijorila se iza nje dok ju je pratila glasna i strastvena pesma „Brown-Eyed Girl“ dok se kasetna vrtela u jeftinom kasetofonu. Ed je mrzeo Vana Morisona.

Ovo razdragano putovanje trajalo je malo više od dva sata i dok je brzo vozila, strah da ne propusti brod naterao ju je da sve jače i jače pritiska papučicu za gas. Ništa nije bilo slično osećanju napuštanja koji je imala sada dok je držala volan.

U poslednjim trenucima morala je još da se oslobodi iznajmljenog automobila, da kupi kartu za trajekt i da se popne uza stepenice koje su vodile u utrobu broda. Bio joj je dobro poznat miris isparenja što je uvek dočekivao putnike na grčkim trajektima, ali je znala da će se za sat ili dva navići na to. Kola su još uvek ulazila i robajé tovarena na palubu. Tamnokosi muškarci su se bez prestanka dovikivali na jeziku koji je ona, nažalost, veoma slabo znala. U ovoj situaciji možda je – bilo bolje što je tako. Ugledala je vrata s natpisom „Za pešake“ i sva srećna prošla kroz njih.

Znala je da će na tom brodu pronaći majku. Bile su dve prostorije dole. Jedna za pušače i druga, manje popunjena, za nepušače. U ovoj drugoj smestila se grupa mladih američkih studenata, dok su u prednjoj bile brojne grčke porodice koje su se vraćale na kontinent iz posete rođacima na Kritu. Bez izuzetka su bili bučni. Izgledalo je da tu niko nikog ne sluša, već da svako drži govor onim drugima, mada su zapravo raspravlja – o tome da li odmah da pojedu sendviče ili kasnije u putu. Aleksis nije našla majku u ovim prostorijama pa je krenula gore na palubu.

U polumraku je ugledala Sofiju daleko na kraju u blizini pramca. Sedela je sama. Mala putna torba stajala joj je kraj nogu. Bila je zagledana u treperuća svetla Irakliona i u nebrojeno mnogo lukova koje su u davna vremena Venecijanci ostavili za sobom. Prastari zidovi tvrđave iz šesnaestog veka kao da su juče sazidani.

Dan ranije Aleksis se iznenadila kada je videla majku. Ovoga puta je na Sofiji bio red da se iznenadi kada je ugledala kćerku.

– Aleksis! Šta radiš ovde? – uzviknula je. – Mislila sam da si se vratila u Haniju.

– I jesam.

– Zašto si onda ovde? Gde je Ed?

– I dalje u Haniji. Ostavila sam ga tamo.

Nije bilo neophodno da sve objašnjava, ali je Aleksis želela da priča.

– Gotovo je. Shvatila sam koliko je beznadežno ovo, kako je to polovična veza, koliko je on malodušan – počela je. – Dok sam tamo sedela i slušala kako Fotini priča o tvojoj porodici i o tome šta su sve preživeli, najviše me je pogodilo koliko su se oni snažno voleli. Voleli su se u bolesti i zdravlju, u izobilju i nemaštini, sve dok ih smrt nije rastavila... znam da ja ne osećam sve to prema Edu, a znam i to da gotovo sigurno ne bih imala ta osećanja za dvadeset godina, pa čak ni za deset.

Proteklih desetina godina od kada je Sofija okrenula leđa ljudima i mestu gde je odgajena i odrasla, ona nikada nije bila u stanju da vidi tako jasno sve to. Nju je rođena kćerka naterala da vidi svoje pretke kao da su oni tužni likovi neke drame. Na kraju nije više videla poniženje već hrabrost, nije videla neverstvo već strast, a umesto lepre videla je odanost i ljubav.

Najzad se sve otvorilo. Rane su najzad bile izložene čistom vazduhu i tako dobile priliku da se zacele. Više nije bilo ni trunke srama. Nije morala ništa više da krije i prvi put za dvadeset pet godina mogla je istinski da se isplače.

Kako se glomazan trajekt polako izvlačio iz luke i pustio sirene na sav glas u mirnoj noći, Aleksis i Sofija stajale su uz ogradu dok im je povetarac duvao u lice. Ruku prekrštenih na grudima, gledale su potpuno crnu vodu sve dok svetla Krita postepeno nisu nestala u daljini.

Beleška o autoru

Viktorija Hislop piše putopisne reportaže za *Sandey telegraf*, o roditeljstvu i obrazovanju za *Dejli telegrafi* bavi se raznim temama za časopis *Vuman end houn*. Živi u Kentu s mužem i njihovo dvoje dece. *Ostrvo* je njen prvi roman, koji je 2005. proglašen romanom godine u Velikoj Britaniji. Iste godine prodat je u milión primeraka i preveden na dvadesetak jezika.